

ACTA SCIENTIARUM POLONORUM

Czasopismo naukowe założone w 2001 roku przez polskie uczelnie rolnicze

Oeconomia

Economics

Ekonomia

9 (2) 2010

Bydgoszcz Kraków Lublin Olsztyn
Poznań Siedlce Szczecin Warszawa Wrocław

Rada Programowa *Acta Scientiarum Polonorum*

Kazimierz Banasik (Warszawa), Janusz Falkowski (Olsztyn), Florian Gambuś (Kraków), Franciszek Kluza (Lublin), Edward Niedźwiecki (Szczecin), Janusz Prusiński (Bydgoszcz), Jerzy Sobota (Wrocław) – przewodniczący, Stanisław Socha (Siedlce), Waldemar Uchman (Poznań)

Rada Naukowa serii *Oeconomia*

Carol J. Cumber (South Dakota State University, Brookings, USA), Michael Ireland (University of Exeter, UK), Roman Kisiel (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn), Vera Majerova (Czech University of Life Sciences, Prague), Wiesław Musiał (Uniwersytet Rolniczy, Kraków), Maria Parlińska (SGGW, Warszawa), Wojciech Pizło (SGGW Warszawa), Janina Sawicka (SGGW Warszawa) – przewodnicząca, Grzegorz Spychalski (Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, Szczecin), Michał Sznajder (Uniwersytet Przyrodniczy, Poznań)

Sekretarz serii *Oeconomia*

Iwona Pomianek (Warszawa)
e-mail: iwona_pomianek@sggw.pl

Projekt okładki
Daniel Morzyński

Opracowanie redakcyjne
Jan Kiryjow

Skład komputerowy
Krystyna Piotrowska

ISSN 1644-0757

© Copyright by Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010

Wydawnictwo SGGW, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
tel. (22) 593 55 20 (-22; -25 – sprzedaż), fax (22) 593 55 21
e-mail: wydawnictwo@sggw.pl
www.wydawnictwosggw.pl

Druk: Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk, www.grzeg.com.pl

Od Rady Naukowej

Pierwszy numer czasopisma Acta Scientiarum Polonorum – Oeconomia ukazał się w 2002 roku Acta to wydawnictwo ogólnopolskie liczące kilkanaście serii tematycznych, z ujednoczoną szatą graficzną i o podobnym formacie redakcyjnym. Czasopismo powstało z inicjatywy grupy entuzjastów – pracowników uczelni rolniczych i wydawane jest pod patronatem rektorów tychże uczelni. Dotychczasowe zaangażowanie środowisk uczelnianych w podnoszenie poziomu merytorycznego i edytorskiego wszystkich serii tematycznych, przy zgodnym wysiłku autorów oraz Rad Programowej i Naukowych, przyczyniło się do tego, że czasopismo Acta Scientiarum Polonorum, w tym nasza seria Oeconomia, zdobyło godne miejsce w środowisku naukowym i akademickim. Artykuły do serii mogą być przygotowywane w języku polskim z tytułem, słowami kluczowymi i streszczeniem w języku angielskim. Publikujemy także artykuły w języku angielskim. Rada Naukowa serii Oeconomia w trosce o poprawę rangi wydawnictwa zwraca uwagę zarówno na treść merytoryczną, jak i staranność formy opracowań. Artykuły są recenzowane. Wszystkie numery Acta Sci. Pol. Oeconomia dostępne są w formie elektronicznej na stronie internetowej http://acta_oeconomia.sggw.pl, a ich streszczenia na stronie internetowej <http://www.acta.media.pl>. Od 2007 roku czasopismo jest kwartalnikiem (aktualnie, por. komunikat nr 16 Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 16 lipca 2009 r.) każdy artykuł w Acta Sci. Pol. Oeconomia otrzymuje 6 punktów). Zwracamy uwagę na rangę streszczenia i słów kluczowych, które to informacje są wysyłane do kilkuset bibliotek na całym świecie, stąd potrzeba szczególnie starannego ich opracowania i przetłumaczenia na język angielski. Autorów zachęcamy do cytowania artykułów z poprzednich numerów Acta Sci. Pol. Oeconomia. Zgodnie z uchwałą Rady Programowej, Autorzy partycypują w kosztach wydawnictwa w wysokości 350 zł plus VAT za 1 artykuł.

Zgłaszane artykuły prosimy przesyłać pocztą elektroniczną na jeden z poniższych adresów:

janina_sawicka@sggw.pl, acta_oeconomia@sggw.pl

W przypadku przesyłania wydruku należy dołączyć również nośnik elektroniczny (CD lub DVD), w tym pliki źródłowe ilustracji. Przesyłkę z dopiskiem Acta Scientiarum Polonorum – Oeconomia prosimy kierować na adres:

*Prof. dr hab. Janina Sawicka
Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu
Wydział Nauk Ekonomicznych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
tel.: 22 593 40 82; fax: 22 593 40 77*

*Z poważaniem,
Prof. dr hab. Janina Sawicka
Przewodnicząca Rady Naukowej
serii Oeconomia*

Recenzenci:

Prof. dr hab. Janina Sawicka

Prof. dr hab. Michał Sznajder

Dr hab. Alina Daniłowska

Dr hab. Sławomir Juszczyk, prof. SGGW

Dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. SGGW

Dr hab. Izabella Sikorska-Wolak, prof. SGGW

Dr Agnieszka Biernat-Jarka

Dr inż. Ewa Jaska

Dr Sylwester Kozak

Dr inż. Wojciech Pizło

Dr inż. Iwona Pomianek

Dr Joanna Rakowska

WSPIERANIE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH WIEJSKICH ZE ŚRODKÓW PROW 2007–2013

Karolina Babuchowska, Renata Marks-Bielska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. Celem opracowania jest zaprezentowanie realizacji działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* w woj. warmińsko-mazurskim. Wykorzystano informacje udostępnione przez oddział regionalny Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. W woj. warmińsko-mazurskim największą inicjatywą w zakresie rozwoju mikroprzedsiębiorczości charakteryzowali się mieszkańcy powiatów położonych w centralnej części regionu. Planowane przez wnioskodawców koszty projektów były zróżnicowane. Dominowały (27,81%) wnioski, w których łączny koszt planowej inwestycji szacowano w przedziale 200 000–299 999 zł.

Słowa kluczowe: rozwój obszarów wiejskich, przedsiębiorczość, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013

WSTĘP

Jednym z ważniejszych czynników warunkujących rozwój ekonomiczny jest zwiększanie udziału w gospodarce małych i średnich firm [Organiściak-Krzykowska, Marks 2002]. Każde województwo (region) posiada charakterystyczne uwarunkowania, które przyspieszają lub hamują jego rozwój społeczno-gospodarczy. Należą do nich zarówno uwarunkowania geograficzno-przyrodnicze, społeczno-kulturowe, jak również ekonomiczne, infrastrukturalne oraz instytucjonalne. Z wyjątkiem warunków geograficzno-przyrodniczych, które są względnie stałe, pozostałe determinanty ulegają ustawicznym zmianom, a ich kierunek i tempo zależą od aktualnie kształtującej się sytuacji społecznej i gospodarczej w danym województwie [Grzybek 2003]. Pobudzanie lokalnych impulsów rozwojowych w regionie wymaga zarówno prowadzenia aktywnej polityki regionalnej, jak i stosowania odpowiednich narzędzi polityki rozwoju społeczno-gospodarczego przez władze lokalne prowadzących do pobudzania wzrostu małych i średnich przedsiębiorstw oraz ich innowacyjności [Adamowicz, Zwolińska-Ligaj 2004].

Adres do korespondencji – Corresponding author: Karolina Babuchowska, Renata Marks-Bielska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Polityki Gospodarczej i Regionalnej, ul. Oczapowskiego 4, 10-719 Olsztyn, e-mail: karolnat@poczta.onet.pl, renatam@uwm.edu.pl

Głównymi podmiotami realnych procesów gospodarczych w regionie są przedsiębiorstwa. Umieździarnodowienie ich działalności wymusza nieprzerwany rozwój posiadanego potencjału konkurencyjnego (zasobów materialnych i niematerialnych), na podstawie którego budowane są przewagi konkurencyjne, które z kolei wpływają na dobór instrumentów konkurowania umożliwiających konfrontację. Osiągane przez nie wyniki determinują kierunek i tempo rozwoju gospodarki regionu oraz poziom życia ludności. Region, w którym powstaje firma, wywiera wpływ na jej tożsamość, charakter, mentalność kadry menedżerskiej, stosunek do otoczenia i strategii oraz na dostęp do określonych rodzajów zasobów. Przewaga konkurencyjna jest tworzona, budowana i podtrzymywana w związku z konkretną lokalizacją [Kosiedowski, Piotrowska-Trybull 2003].

Najwięcej małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) powstaje w regionach zurbanizowanych, w okolicach dużych miast. Związane jest to m.in. z dużymi możliwościami popytu na produkty i usługi oraz lepszą infrastrukturą techniczną [Zuzek 2006]. Na terenach wiejskich dominują firmy mikro, składające się z kilku osób.

Rozwój MSP napotyka wiele barier o charakterze popytowym oraz podażowym. Do pierwszej grupy zalicza się m.in.: niedostateczne środki, jakimi dysponują klienci, zbyt dużą konkurencję na rynku, przede wszystkim cenową, fakt, że przedsiębiorstwo nie jest znane na rynku, niewystarczająco rozwinięte służby marketingowe. Wśród barier podażowych można natomiast wymienić: niedostatecznie zaawansowaną technologię, ograniczone środki finansowe przedsiębiorstwa, problemy w ściąganiu należności, utrudniony dostęp do kredytów, niedobór surowców, brak wykwalifikowanej siły roboczej [Luszczki 2003].

Małe i średnie firmy są bardziej elastyczne w swoim działaniu, tworzą często otoczenie dużych firm, sprzyjają rozwojowi regionu [Soboń, Rogozińska-Mitrut 2003]. Wśród wielu funkcji pełnionych przez sektor MSP w gospodarce rynkowej szczególne znaczenie ma stymulowanie wzrostu gospodarczego. Sektor MSP odgrywa także ważną rolę społeczną i polityczną. Polega ona nie tylko na uformowaniu klasy drobnych właścicieli, lecz także w dużym stopniu na łagodzeniu napięć społecznych i redukcji wysokich społecznych kosztów procesu transformacji. Cel ten realizowany jest zarówno przez pochłanianie pojawiających się w tym czasie nadwyżek siły roboczej, jak i przez kreowanie przedsiębiorczych postaw, wskazywanie szans i możliwości samozatrudnienia, a także osiągnięcie sukcesu i zmiany statusu społecznego.

Działalność MSP kreuje także obraz regionu na zewnątrz, przyciągając lub zniechęcając potencjalnych przedsiębiorców, klientów, inwestorów. Rozwój działalności MSP wyrównuje regionalne dysproporcje w rozwoju oraz wpływa na podniesienie poziomu życia ludności na danym obszarze. Przedsiębiorczość małej i średniej skali poprzez swobodę działalności utożsamiana jest z wolnością społeczną. Prowadząc do zamożności jednostek, umożliwia im realizację własnego stylu życia. Wzrost zatrudnienia jest szczególnie ważny w obszarze słabiej wykwalifikowanych pracowników. Dzieje się tak dlatego, gdyż małe firmy bardziej elastycznie podchodzą do organizacji pracy, co ułatwia nowym pracownikom podnoszenie kwalifikacji już w trakcie pracy [Kisiel, Białobrzaska 2003].

Dominiak [2005] podkreśla, że przedsiębiorczość odgrywa bardzo ważną rolę we współczesnej gospodarce, która charakteryzuje się bardzo dużą zmiennością i niepewnością, a także wysoką dynamiką zmian technologicznych. Cytowany autor małym i średnim przedsiębiorstwom przypisuje rolę najważniejszego ogniwa transmisyjnego,

za pośrednictwem którego przedsiębiorczość ujawnia się, realizuje i oddziałuje na efekty makroekonomiczne. Małe i średnie przedsiębiorstwa wpływają na wzrost gospodarczy poprzez liczne „powiązania pośrednie”, jak: nowe miejsca pracy, wydajność pracy, innowacje, podtrzymywanie konkurencji, internalizacja działalności, tworzenie sieci współpracy.

Małe i średnie przedsiębiorstwa są podstawowym podmiotem funkcjonującym na rynku pracy [Organiściak-Krzykowska, Marks 2002]. Brak dynamicznego ich rozwoju zmniejsza w dużym stopniu możliwość zatrudnienia bezrobotnych. Zjawisko to ma swój wymiar gospodarczy, ale i społeczny, dlatego też powinny zostać pilnie podjęte działania na rzecz niwelacji barier rozwoju przedsiębiorczości. Drobna przedsiębiorczość bowiem wykorzystuje przestrzenne warunki i potrzeby regionów, uwzględnia specyfikę miejsca i tradycje oraz wykorzystuje lokalne szanse. Rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw powinien być zatem przedmiotem aktywnej, adekwatnej polityki regionalnej. Szczególną rolę w strategii rozwoju regionalnego można przypisać małym i średnim przedsiębiorstwom, które dynamizują przemiany strukturalne w gospodarce pod względem branżowym i przestrzennym. Za najpilniejsze zadania, jakie należy podjąć zarówno w skali kraju, jak i regionu wobec sektora małych i średnich przedsiębiorstw można uznać: stworzenie sprzyjającego powstawaniu i rozwojowi małych i średnich przedsiębiorstw otoczenia prawnego i instytucjonalnego, pobudzanie innowacyjności i ułatwianie dostępu do technologii w celu zwiększenia konkurencyjności sektora oraz zwiększenia aktywności eksportowej.

W celu rozwoju przedsiębiorczości władze regionu powinny tworzyć warunki zachęcające do działania, wzrostu, inwestowania, zatrudniania pracowników. Rozwój przedsiębiorczości może działać również stymulująco na życie społeczności lokalnej, jej rozwój w znacznie szerszym niż tylko finansowym sensie. Ważna jest również współpraca władz lokalnych z niekomercyjnymi organizacjami wspierającymi przedsiębiorczość. Władze regionu nie są bowiem jedynym organem, który podejmuje działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości w regionie. Dużą rolę mogą również odegrać organizacje pozarządowe podejmujące różne działania na rzecz środowisk lokalnych. Istotne dla rozwoju przedsiębiorczości w regionie jest zaangażowanie w ten proces również samych przedsiębiorców. Połączenie wszystkich partnerów działających we wspólnym celu, jakim jest rozwój regionu, może przyczynić się do intensyfikacji działań na rzecz szybszego jego osiągnięcia [Nogalski, Wójcik-Karpacz 2003, Marks-Bielska, Krzywiec 2009].

Obecnie strategia rozwoju przedsiębiorczości opiera się na Narodowym Planie Rozwoju (2007–2013), w którym zapisano, że realizowane będą m.in. działania zmierzające do: rozwoju postaw przedsiębiorczych, rozwoju innowacyjności, promocji przenoszenia pracy z nieefektywnych gospodarstw rolnych do działalności pozarolniczej przez wspieranie agroturystyki, rzemiosła, handlu, podnoszenia wydajności rolnictwa, aktywizacji zawodowej i edukacyjnej, budowy społeczeństwa opartego na informatyzacji [Zuzek 2006].

Dywersyfikacja działalności gospodarczej i wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich stanowi bardzo ważny element w zakresie polityki strukturalnej Unii Europejskiej. Jednym z jej instrumentów jest działanie mające na celu wspieranie procesu tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw [Goszka 2008].

W świetle zapisu art. 104 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. 04.173.1807) za mikroprzedsiębiorcę uważa się taką osobę, która w co najmniej jednym z dwóch ostatnich lat obrotowych zatrudniała średniorocznie mniej niż 10 pracowników oraz osiągnęła roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych 2 mln euro lub sumy aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec jednego z tych lat nie przekroczyły równowartości w złotych 2 mln euro. Na podstawie przepisów rozporządzenia Komisji Europejskiej [Rozporządzenie... 2001] nie uznaje się za mikroprzedsiębiorstwo przedsiębiorstwa, w którym Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego lub inny przedsiębiorca posiada powyżej 25% udziałów [Goszka 2008].

Środki finansowe na rozwój mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich można pozyskać m.in. w ramach PROW 2007–2013. Realizacja działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* ma sprzyjać tworzeniu warunków dla dywersyfikacji działalności gospodarczej i poprawy możliwości zatrudnienia, przyczyniając się tym samym do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich [Goszka 2008]. Celem opracowania jest zaprezentowanie realizacji działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* w woj. warmińsko-mazurskim.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Wzrost konkurencyjności obszarów wiejskich może dokonywać się przez rozwój przedsiębiorczości, przekładający się z kolei na wzrost liczby miejsc pracy na tych terenach. Rozwojowi przedsiębiorczości na obszarach wiejskich służą m.in. środki, jakie mogą pozyskać osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki nieposiadające osobowości prawnej na inwestycje związane z tworzeniem lub rozwojem mikroprzedsiębiorstw. Warunkiem uzyskania wsparcia jest spełnienie założeń pomocy określonych w PROW 2007–2013. Wysokość pomocy została ściśle powiązana z liczbą miejsc pracy (w przeliczeniu na pełne etaty), które zostaną utworzone na skutek realizacji projektu. Ponadto założono, że poziom udzielonej pomocy nie może przekroczyć 50% kosztów kwalifikowanych projektu [Program... 2007].

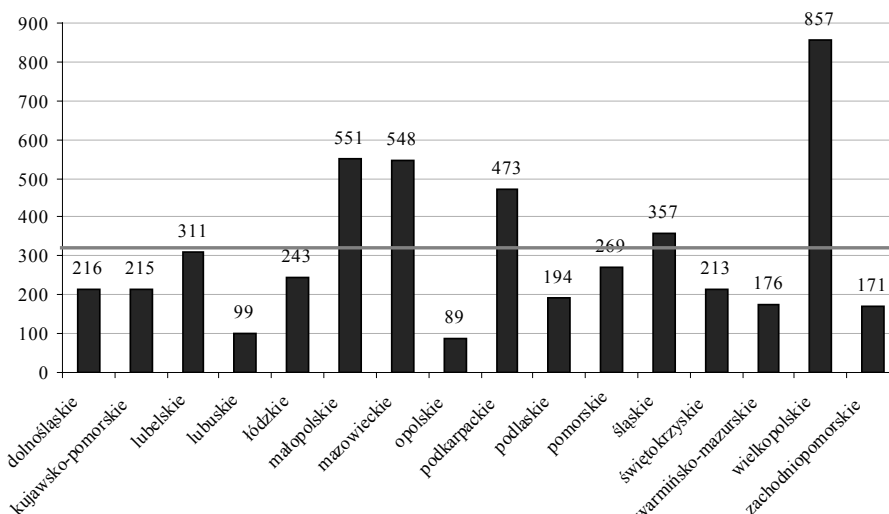
Aby ocenić realizację działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* w woj. warmińsko-mazurskim, wykorzystano informacje udostępnione przez oddział regionalny Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Pozyskane dane zostały poddane grupowaniu, a także analizie matematycznej.

Na uwagę zasługuje fakt relatywnie niskiego zainteresowania omawianym działaniem w woj. warmińsko-mazurskim. Z danych opublikowanych przez ARiMR wynika, że do końca 2009 r. złożono 176 wniosków, co plasowało województwo dopiero na 13. pozycji (rys. 1). Najwięcej wniosków wpłynęło w woj. wielkopolskim (857), a najmniej w woj. opolskim – zaledwie 89.

W opracowaniu przeanalizowano dane zawarte w 169 wnioskach, z uwagi na to, że 7 spośród wszystkich złożonych wniosków zawierało niekompletne informacje, które mogłyby powodować zafałszowanie wyników badań.

Liczba złożonych wniosków nie jest tożsama z realizacją zakładanych przedsięwzięć. Do końca 2009 r. podpisano w woj. warmińsko-mazurskim w ramach omawianego działania zaledwie 35 umów, co stanowi 18,89% złożonych wniosków.

Rys. 1. Liczba wniosków złożonych w ramach działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* PROW 2007–2013

Fig. 1. The number of submitted applications within the action *Creating and development of micro-enterprises* PROW 2007–2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Informacja o liczbie złożonych wniosków o pomoc w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” PROW 2007–2013 (dane na dzień 31.12.2009). http://www.arimr.gov.pl/pliki/67/0/1/290110_Tworzenie_7-13.pdf, dostęp z dn. 24.02.2010 r.

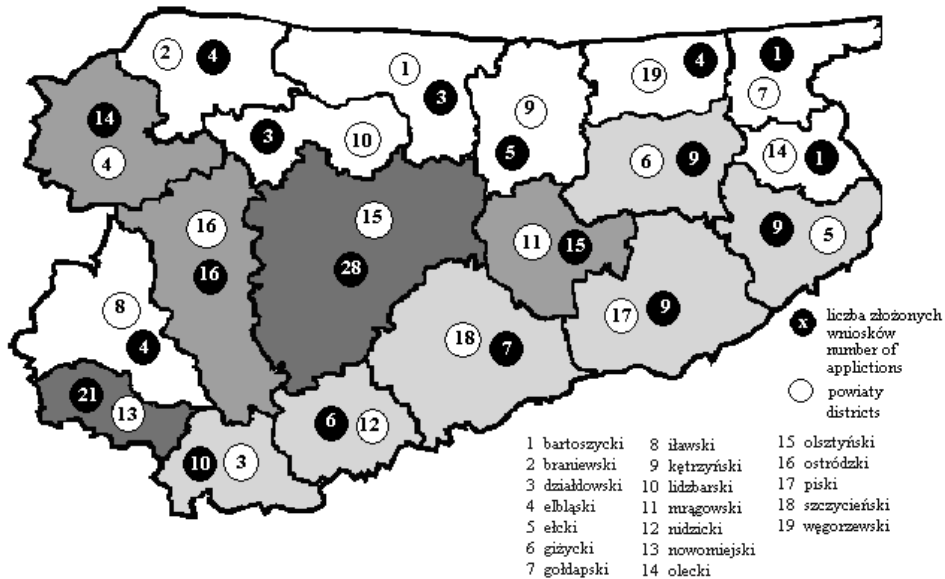
Source: Own study based on: Informacja o liczbie złożonych wniosków o pomoc w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” PROW 2007–2013 (31.12.2009) http://www.arimr.gov.pl/pliki/67/0/1/290110_Tworzenie_7-13.pdf (24.02.2010)

WYNIKI BADAŃ I ICH DYSKUSJA

Szczegółowa analiza rozmieszczenia wnioskodawców na terenie woj. warmińsko-mazurskiego pozwala stwierdzić, że największą inicjatywą w zakresie rozwoju mikroprzedsiębiorczości charakteryzowali się mieszkańcy powiatów położonych w centralnej części województwa. Jak wynika z danych zaprezentowanych na rysunku 2, najwięcej wniosków złożono w powiecie olsztyńskim (28).

Prezentowane dane (rys. 2) potwierdzają również tendencję do rozwoju przedsiębiorczości wzdłuż ważnych szlaków komunikacyjnych. Do takich w województwie należą drogi krajowe nr 7 i 16. Stąd też w grupie powiatów, w których złożono relatywnie więcej wniosków, znalazły się: ostródzki (16) i elbląski (14) oraz mrągowski (15).

Niepokoici fakt względnej bierności w zakresie rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców powiatów północnych. Są to obszary charakteryzujące się największym poziomem bezrobocia i licznymi problemami strukturalnymi. Peryferyjne położenie tych jednostek zarówno w województwie, jak i kraju jest czynnikiem ograniczającym ich rozwój. Dlatego niezwykle ważne jest wykorzystanie przez mieszkańców wszystkich szans, jakie dają możliwość poprawy istniejącej sytuacji.

Rys. 2. Rozkład przestrzenny wniosków składanych w ramach działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw*

Fig. 2. A spatial plan of the submitted applications within the action *Creating and development of micro-enterprises*

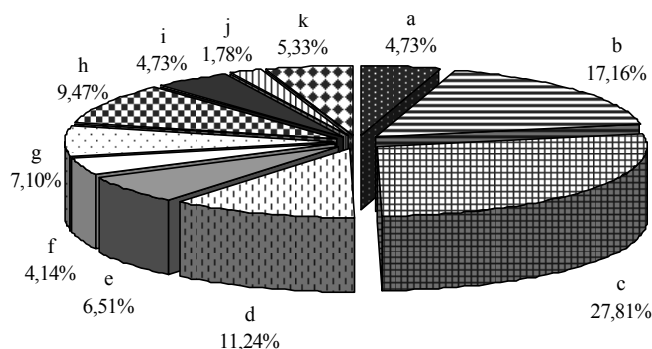
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OR ARiMR w Olsztynie.

Source: Own study based on data of RO ARMA in Olsztyn.

Prezentowane wyniki są potwierdzeniem teorii biegunów wzrostu. Dostrzega się bowiem wyraźne skupienie potencjału przedsiębiorczości w centrum (stolica) regionu, natomiast wraz z oddalaniem się od niego potencjał ten jest coraz słabszy.

Planowane przez wnioskodawców koszty projektów były znacznie zróżnicowane (rys. 3). Zdecydowanie dominowały (27,81%) wnioski, w których łączny koszt planowanej operacji określono na poziomie 200 000–299 999 zł. Stosunkowo licznie (17,16%) występowały również wnioski, których koszt operacji zawierał się w przedziale 100 000–199 999 zł. Niewątpliwie czynnikiem, który ma istotny wpływ na prezentowane wielkości jest rodzaj podejmowanej lub rozwijanej działalności. Największy koszt planowanej operacji był charakterystyczny dla przedsięwzięć w zakresie usług turystycznych oraz związanych ze sportem i rekreacją. Również wśród deklarowanej przez wnioskodawców głównej kategorii projektu wyraźnie rysowała się przewaga usług turystycznych oraz związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem, które były drugą pod względem liczebności kategorią po usługach dla ludności (rys. 4).

Koncentracja drobnej przedsiębiorczości w obszarze usług turystycznych i turystyce pokrewnych uwarunkowana jest specyfiką regionu. Województwo warmińsko-mazurskie jest jednym z najchętniej odwiedzanych, głównie w sezonie letnim, przez turystów zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Jednak ten kierunek rozwoju charakteryzuje

a – poniżej (under) 100 000 PLN	e – 400 000–499 999 PLN	i – 800 000–899 999 PLN
b – 100 000–199 999 PLN	f – 500 000–599 999 PLN	j – 900 000–999 999 PLN
c – 200 000–299 999 PLN	g – 600 000–699 999 PLN	k – 1 000 000 PLN i więcej (and more)
d – 300 000–399 999 PLN	h – 700 000–799 999 PLN	

Rys. 3. Planowane koszty przedsięwzięcia

Fig. 3. Planned costs of the project

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OR ARiMR w Olsztynie.

Source: Own study based on data of RO ARMA in Olsztyn.

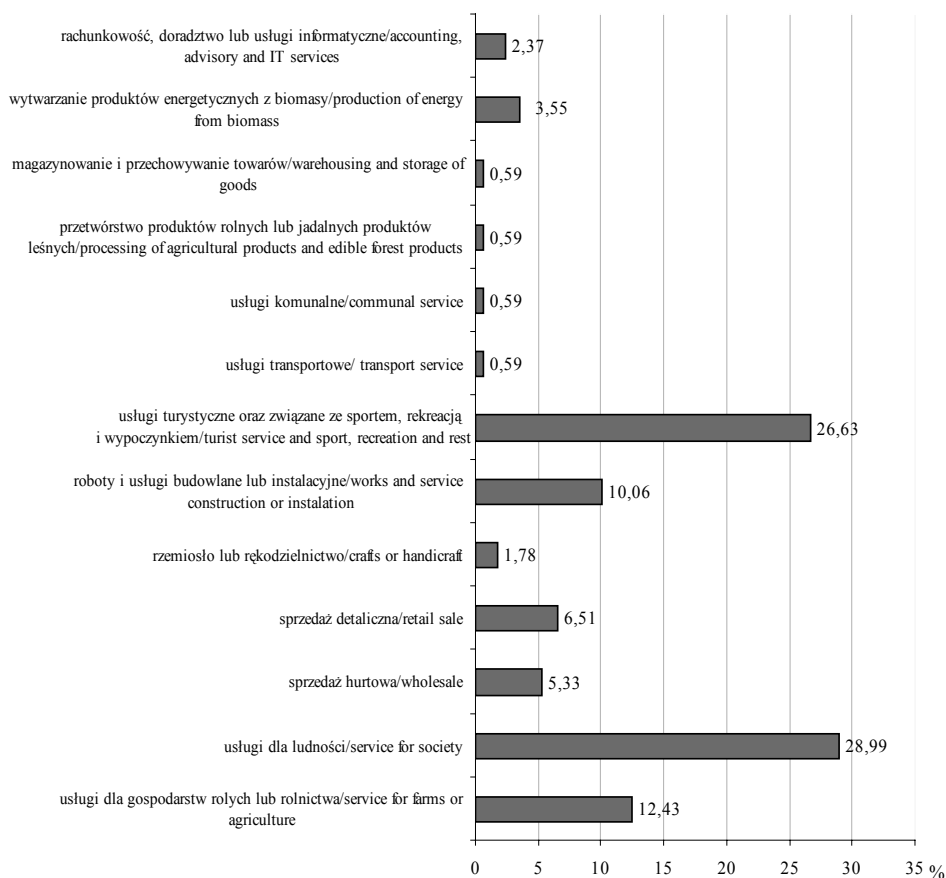
duża sezonowość, dlatego wnioskodawcy, którzy ten typ usług wskazywali z kategorii głównej, najczęściej również zaznaczali alternatywne rozwiązanie, określając kategorie dodatkowe.

Warto zwrócić uwagę, że tylko po jednym wniosku złożono w kategorii głównej magazynowanie i przechowywanie towarów, przetwórstwo produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych, usługi komunalne i usługi transportowe.

Zaledwie 68 wnioskodawców wskazało kategorię dodatkową w projekcie. Informacje na ten temat zestawiono na rysunku 5. W największej liczbie wniosków, ponieważ aż w 28, kategorią dodatkową były usługi dla ludności. Z kolei żaden z wnioskodawców nie wskazał w tym zakresie przetwórstwa produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych oraz wytwarzania produktów energetycznych z biomasy.

Wartość planowanych we wnioskach przedsięwzięć bezpośrednio korespondowała z planowaną do utworzenia liczbą miejsc pracy. W regionie o najwyższej w kraju stopie bezrobocia, jakim jest woj. warmińsko-mazurskie, wpływ realizowanych projektów na rynek pracy jest niezwykle istotny. W większości wniosków (81) zakładano utworzenie jednego, w przeliczeniu na pełne etaty, miejsca pracy. W przypadku aż 37 wniosków było to 5 miejsc pracy (rys. 6).

Różny był także stan zatrudnienia w momencie bazowym. Ponieważ działanie *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* dopuszcza dwa rozwiązania, z tego względu aż 53 wnioskodawców dopiero podejmowało działalność gospodarczą. Z kolei spośród 116 podmiotów, które już działały, 94 (81%) funkcjonowało dłużej niż 1 rok obrotowy. Te jednostki chciały rozwinąć swoją działalność.

Rys. 4. Struktura projektów wg kategorii głównej

Fig. 4. Structure of projects according to main category

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OR ARiMR w Olsztynie.

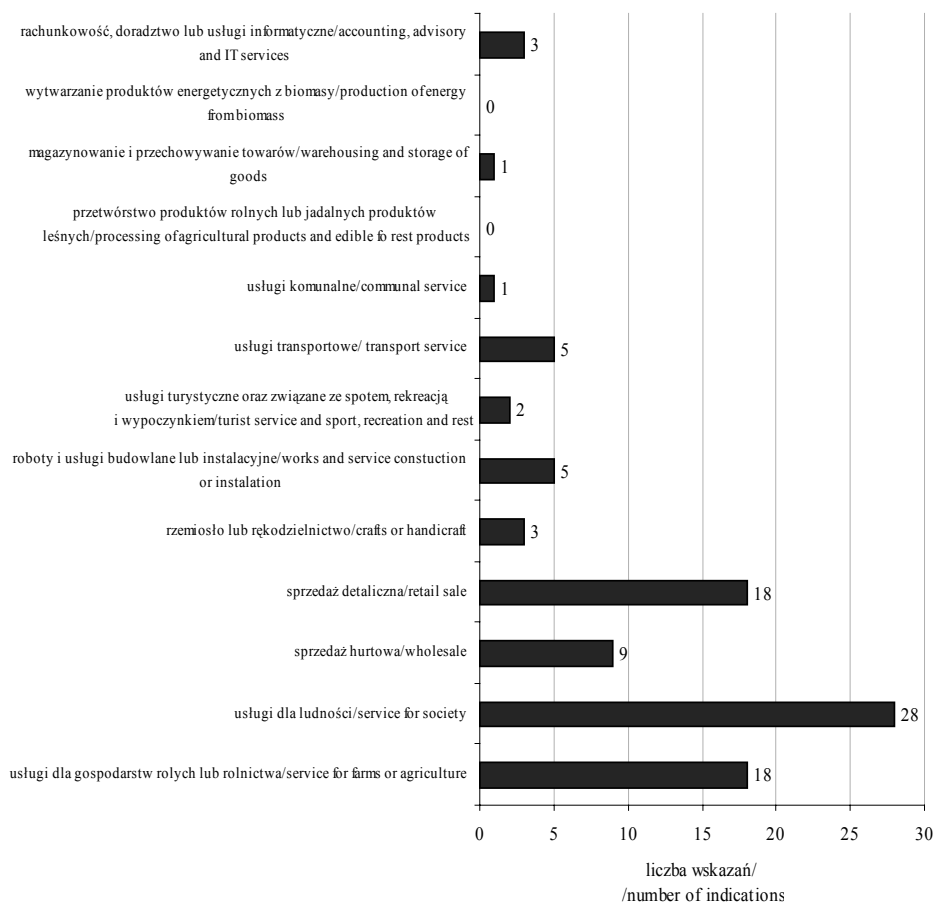
Source: Own study based on data of RO ARMA in Olsztyn.

PODSUMOWANIE

Przedsiębiorczość odgrywa istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym. Jest podstawowym czynnikiem w ograniczaniu bezrobocia i budowania konkurencyjnej gospodarki opartej na własności prywatnej. Rozwój MSP jest więc jednym z podstawowych celów polityki gospodarczej.

Z uwagi na trudności w pozyskiwaniu kapitału na zakładanie i funkcjonowanie MSP na obszarach wiejskich dotacje unijne należy uznać za cenną inicjatywę, która osobom mającym pomysł i zdeterminowanym do działania i realizowania celu, jakim jest własna działalność gospodarcza, pomogą w funkcjonowaniu na rynku.

Z danych opublikowanych przez ARiMR wynika, że w ramach działania *Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw* do końca 2009 r. w woj. warmińsko-mazurskim złożono

Rys. 5. Kategoria dodatkowa projektów

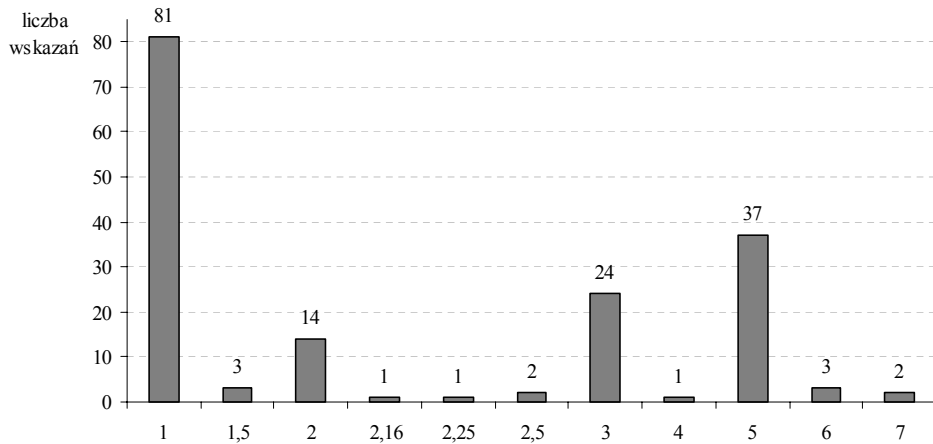
Fig. 5. The additional category of projects

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OR ARiMR w Olsztynie.

Source: Own study based on data of RO ARMA in Olsztyn.

176 wniosków, co plasowało województwo dopiero na 13. pozycji w kraju. Największą inicjatywą w zakresie rozwoju mikroprzedsiębiorczości charakteryzowali się mieszkańcy powiatów położonych w centralnej części województwa. Dane statystyczne potwierdziły również tendencję do rozwoju przedsiębiorczości wzdłuż ważnych szlaków komunikacyjnych (drogi krajowe nr 7 i 16). W grupie powiatów, w których złożono relatywnie więcej wniosków znalazły się bowiem: ostródzki (16) i elbląski (14) oraz mrągowski (15).

Planowane przez wnioskodawców koszty projektów wykazywały stosunkowo duże zróżnicowanie, ponieważ dominowały (27,81%) wnioski, w których łączny koszt planowej inwestycji szacowano w przedziale 200 000–299 999 zł. Wartość planowanych we wnioskach przedsięwzięć bezpośrednio opowiadała planowanej do utworzenia liczbie miejsc pracy. W większości wniosków (81) zakładano utworzenie jednego, w przeliczeniu na pełne etaty, miejsca pracy. W przypadku aż 37 wniosków było to 5 miejsc pracy.

Rys. 6. Liczba planowanych do utworzenia miejsc pracy

Fig. 6. The number of workplaces planned to create

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OR ARiMR w Olsztynie.

Source: Own study based on data of RO ARMA in Olsztyn.

W woj. warmińsko-mazurskim, cechującym się najwyższą w kraju stopą bezrobocia, wpływ realizowanych projektów na tworzenie nowych miejsc pracy jest bardzo ważny.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. 2004. Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Uwarunkowania przedsiębiorczości, pod red. K. Jaremczuka, PWSZ im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu, 137–154.
- Dominiak P. 2005. Sektor MSP we współczesnej gospodarce. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Goszka W. 2008. Warunki tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw na obszarach wiejskich. [w:] Doradztwo w działalności przedsiębiorczej. Praca zb. pod red. K. Krzyżanowskiej. Wyd. SGGW, Warszawa, 67–74.
- Grzybek M. 2003. Destymulanty rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie w województwie podkarpackim. [w:] Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, pod red. A. Czudca, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, T. 2, 175–182.
- Informacja o liczbie złożonych wniosków o pomoc w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” PROW 2007–2013 (dane na dzień 31.12.2009) http://www.arimr.gov.pl/pliki/67/0/1/290110_Tworzenie_7-13.pdf
- Kisiel R., Białobrzaska R. 2003. Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. [w:] Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy. Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, 26–33.
- Kosiedowski W., Piotrowska-Trybull M. 2003. Konkurencyjność przedsiębiorstw jako czynnik konkurencyjności regionu (na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego). [w:] Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy. Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, 230–242.

- Łuszczki M. 2003. Małe i średnie przedsiębiorstwa w procesie ekonomicznego rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Regionalne uwarunkowania ekonomicznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, pod. red. A. Czudca, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, T. 2, 336–348.
- Marks-Bielska R., Krzywiec R. 2009. Uwarunkowania rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw. [w:] Przemiany w polskiej gospodarce w okresie transformacji systemowej (1980–2007), pod red. R. Kisiela i R. Marks-Bielskiej. Wyd. MaltArtGraf – Jezierski, Olsztyn, 105–130.
- Nogalski B., Wójcik-Karpacz A. 2003. Kierunki i mechanizmy działań na rzecz małych i średnich przedsiębiorstw. [w:] Przedsiębiorstwo i jego otoczenie w warunkach integracji europejskiej. Problemy ekonomiczne, pod red. E. Niedzielskiego, UWM w Olsztynie, 125–135.
- Organiściak-Krzykowska A., Marks R. 2002. Małe i średnie przedsiębiorstwa wobec problemów rynku pracy. [w:] Wybrane problemy małych i średnich firm. Zeszyt Naukowy Wydziału Ekonomii i Zarządzania, Akademia Polonijna w Częstochowie, Częstochowa, nr 1, 117–127.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. 2007. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Rozporządzenie nr 70/2001/WE z dn. 12 stycznia 2001 r. w sprawie zastosowania art. 87 i 88 Traktatu WE w odniesieniu do pomocy państwa dla małych i średnich przedsiębiorstw (WE L 10 z 13.01.2001, z późn. zm.).
- Soboń J., Rogozińska-Mitrut J. 2003. Wspomaganie małych i średnich firm jako priorytetowy element strategii rozwoju lokalnego. [w:] Funkcjonowanie przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wybrane problemy. Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP w Olsztynie, 243–254.
- Zuzek D.G. 2006. Małe i średnie przedsiębiorstwa w polityce rozwoju regionalnego. [w:] Przedsiębiorczość w rozwoju obszarów wiejskich, pod. red. A.M. Rak. Wyd. Akademii Podlaskiej w Siedlcach, Siedlce, 110–116.

SUPPORTING RURAL ENTREPRENEURSHIP BY RDP 2007–2013

Abstract. The aim of the study was to show implementation of the measure ‘Creating and development of microenterprises’ in Warmia and Mazury province. Information for the study was provided by regional branch of the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture. In Warmia and Mazury province the largest initiative in development of micro-enterprises is characteristic for the inhabitants of districts located in central part of the region. Project costs, planned in the applications, show wide variations, with domination (27.81%) of the applications in which the total estimated cost of planned investments stays in the range of 200 000–299 999 PLN.

Key words: rural areas development, entrepreneurship, Rural Development Program for 2007–2013

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

ZACHOWANIA INWESTORÓW W WARUNKACH GLOBALNEGO KRYZYSU FINANSOWEGO

Katarzyna Banasiak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule przedstawiono psychologiczny portret uczestników rynku finansowego, ze szczególnym uwzględnieniem ich zachowania i sposobu myślenia w warunkach globalnego kryzysu finansowego. Wykazano, że panika i gwałtowny wzrost awersji do ryzyka wśród inwestorów miały istotny wpływ na skalę i zasięg globalnego kryzysu finansowego XXI wieku. W pracy zaprezentowano również behawioralne aspekty inwestycji oraz pokazano, że emocje, takie jak strach, panika, euforia, mają duży wpływ na decyzje inwestycyjne graczy rynkowych. W artykule przeprowadzono rozważania na temat nieracjonalnych zachowań grup inwestorów oraz tzw. zjawiska „samospelniających się oczekiwań”.

Słowa kluczowe: kryzys finansowy, finanse behawioralne, nieracjonalne zachowanie inwestorów, awersja do ryzyka, emocje

WSTĘP

Liczne badania zachowania inwestorów na rynku finansowym wykazują, iż bardzo często decyzje graczy nie są racjonalne, a uczestnicy tego rynku nie zawsze dążą do maksymalizacji swojej funkcji użyteczności. Nierzadko źródłem fluktuacji cen na rynku finansowym są towarzyszące inwestorom emocje, strach, grupowe myślenie czy skłonność do nadmiernego ryzykanctwa lub ostrożności. Nieracjonalne zachowanie zbiorowości, samospelniająca się przepowiednia, „zarażanie się kryzysem”, nadmierna pewność siebie, to tylko niektóre zagadnienia z zakresu finansów behawioralnych, które są niezwykle pomocne w interpretacji zachowań inwestorów.

Teoria finansów behawioralnych jest przydatna w lepszym zrozumieniu kryzysów finansowych. Zdaniem Emiliosa Avgouleasa, większość przyczyn kryzysów jest ściśle powiązana z czynnikami behawioralnymi [Avgouleas 2009]. Z najbardziej popularnych

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Katarzyna Banasiak, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: katarzyna_banasiak@sggw.pl

modeli korzysta większość inwestorów, dlatego też można mówić o pewnej synchronizacji zachowań uczestników rynku. To jednocześnie zastosowanie strategii opartych na tych samych modelach może wygenerować niespodziewane i gwałtowne ruchy na rynkach finansowych. Doskonałą ilustracją tego zjawiska jest załamanie rynku akcji w październiku 1987 roku w USA. Mały spadek cen spowodował, iż inwestorzy masowo zaczęli uruchamiać strategie zabezpieczające. Z uwagi na fakt, że nie tylko jeden, ale większość graczy podjęła tę samą decyzję, w ciągu jednego dnia zaobserwowano spadek wartości akcji o ok. 20% [Colander, Follmer, Haas, Goldberg, Juselius, Kirman, Lux, Sloth 2009]. Ten przykład pokazuje, że oprócz tego, że inwestorzy stosują podobne narzędzia i dlatego często poruszają się w tym samym kierunku, to ponadto na rynku finansowym zauważalne są grupowe ruchy jego graczy, które wynikają między innymi z emocji, strachu oraz innych psychologicznych aspektów inwestowania.

NIERACJONALNE ZACHOWANIE ZBIOROWOŚCI

Nieracjonalne zachowanie zbiorowości wynika przede wszystkim z potrzeby akceptacji i przynależności do grupy oraz uczuć i emocji towarzyszących wszelkim ludzkim zachowaniom. Już Arystoteles nazwał człowieka zwierzęciem społecznym. Jego teza jest niewątpliwie słuszna, gdyż skłonność do działań grupowych to jedna z najbardziej wyróżniających się ludzkich cech [Wojciszke 2002]. „Zachowania stadne” są zauważalne w każdej sferze życia człowieka. Można je zaobserwować w małym przedsiębiorstwie, w międzynarodowej korporacji, czy też na giełdach papierów wartościowych. Z jednej strony każdy inwestor ma swoją strategię i indywidualny plan działania, z drugiej zaś naśladuje on zachowanie pozostałych członków rynku. Nawet profesjonalści rezygnują często ze swoich strategii, dając się ponieść zbiorowym decyzjom innych graczy.

Zachowanie grupy jest przedmiotem badań wielu socjologów i psychologów. Psychologicznej analizy tłumu¹ jako pierwszy dokonał francuski uczony Gustaw Le Bon. Jego zdaniem, „(...) bez względu na to, jakie jednostki tworzą tłum i czy rodzaj ich zajęcia oraz sposób życia, ich charaktery i poziom umysłowy będą jednakowe czy rozmaite, już dzięki temu, że jednostki te potrafiły wytworzyć tłum, posiadają one coś w rodzaju duszy zbiorowej. Dusza ta każe im inaczej myśleć, działać i czuć, aniżeli działała, myślała i czuła każda jednostka z osobna” [Le Bon 1986]. Według Le Bona, zbiorowość jest tworem anormalnym, który cechuje się irracjonalnym działaniem oraz ma skłonności do ulegania sugestiom. Człowiek znajdujący się w tłumie inaczej myśli, działa oraz bardzo często podejmuje kroki, na które nie zdecydowałby się jako samodzielna jednostka. To tak, jakby zanikało jego świadome „ja”, a jego myśli podążały w kierunku charakterystycznym dla całej zbiorowości. Wielokrotnie można spotkać się z sytuacją, kiedy przypadkowi, nieznanymi sobie ludzie z całego świata nabierają cech tłumu pod wpływem gwałtownych uczuć i doznań.

Indywidualność i szczególne właściwości każdej jednostki przestają istnieć, gdy mamy do czynienia ze zbiorowością. Dusza zbiorowa posiada bowiem cechy charakterystyczne dla wszystkich osób. Ludzie różniący się osobowością, wykształceniem i in-

---

¹ „Tłum” rozumiany jest tutaj jako zbiorowisko jednostek, niezależne od ich płci, narodowości, wyznania.

telektem mają podobne uczucia i instynkty. Niezależnie od zdolności i predyspozycji każdego człowieka, w zbiorowości kieruje się on głównie tymi powszechnymi cechami, które wynikają z jego emocji i uczuć. Zakłada się, że dusza zbiorowości nie jest w stanie dokonać nadzwyczajnego czynu, ponieważ na ogół nie jest ona zdolna do racjonalnego myślenia oraz brak w niej krytycyzmu. Zbiorowość nie odróżnia prawdy od fałszu i na ogół nie jest w stanie wydać trafnego sądu. Wynika to między innymi z tego, iż człowiek często przyjmuje poglądy innych za słuszne i właściwe, nie formułując własnych opinii i wniosków. Nierzadko zdarza się, iż pomimo to, że jednostka ma inne zdanie i własną strategię odnośnie do jakiegoś działania, to podąża ona śladami innych osób, gdyż nie wierzy w słuszność swoich poglądów, bądź nie ma wystarczającej odwagi, by iść w kierunku przeciwnym do zbiorowości.

Nieracjonalne zachowanie grupy inwestorów nie wynika zatem z braku profesjonalistów w ich gronie, ale z tego, że w zbiorowości bardzo często nie kierują się oni własnym rozumowaniem i racjonalnym myśleniem, tylko emocjami i instynktem. Poglądy zbiorowości ulegają raptownym zmianom. Czasami wystarczy, że pojawi się odrębna opinia, wywołana przez różnego rodzaju czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, a już tłum zaczyna inaczej myśleć i oceniać daną sytuację. Poglądy, na których opiera się ta ocena, nie są bowiem dostatecznie ugruntowane, aby zapewnić jej stałość. Rynek ogarniają fale optymizmu i pesymizmu, a zmieniające się nastroje często nie mają żadnego racjonalnego uzasadnienia.

Nieracjonalne zachowanie zbiorowości ma swoje uzasadnienie między innymi w konstrukcji ludzkiego mózgu. Każda jednostka jest gotowa kreatywnie myśleć, działać oraz podejmować przemyślane decyzje. Jednak gdy mamy do czynienia z grupą ludzi, ich działanie jest często pozbawione jakiegokolwiek logiki i sensu. Zdaniem Tommy'ego Plummera, „Kiedy powstaje zbiorowość, władzę przejmują pień mózgowy i system limbiczny. Zbiorowości ulegają instynktom, popędom biologicznym, przymusowym zachowaniom i emocjom”. [Plummer 1995]. Z powyższego wynika, że w przypadku zbiorowości bardzo często człowiek nie wykorzystuje tzw. mózgu myślącego (element mózgu, który odpowiada za racjonalne i rozsądne myślenie), a decyzje podejmuje jedynie na podstawie uczuć i emocji. Stwierdzenie to nie może być jednak uznane za prawo sensu stricto, gdyż niejednokrotnie podejmowane w grupie decyzje wydają się lepsze, bardziej pomysłowe i przemyślane. Należy tutaj rozdzielić dwa pojęcia: grupy zebranej celowo, której zadaniem jest na przykład analiza rynku i znalezienie optymalnego portfela inwestycyjnego, i przypadkowej grupy inwestorów, którzy się nie znają, są odrębnej narodowości, mają inne osobowości i temperamenty, a jednak podążają w kierunku charakterystycznym dla danej zbiorowości. W tym drugim przypadku mamy do czynienia z tłumem, który pod wpływem emocji i uczuć często podejmuje nieprzemyślane i pochopne decyzje. Z tłumem, w którym inwestorzy zapominają o swoich przemyślanych strategiach i zaczynają podążać za innymi uczestnikami rynku.

EMOCJE ORAZ ICH WPŁYW NA ZACHOWANIE INWESTORÓW

Holenderski badacz procesów emocjonalnych Nico Frijda zdefiniował emocję jako wynik świadomej lub nieświadomej oceny zdarzenia istotnie wpływającego na interesy i cele jednostki [Strelau 2003].

Istnieje wiele teorii dotyczących czynników wywołujących emocje. Zdaniem psychologa Richarda Lazarusa, wyłącznym i koniecznym warunkiem wystąpienia emocji jest ocena poznawcza². Jego teoria wskazuje na to, iż wszelkie zmiany emocjonalne zachodzące w człowieku są poprzedzone procesem myślenia. Richard Lazarus wyodrębnił dwa poziomy wartościowania: dotyczący oceny pierwotnej oraz dotyczący oceny wtórnej [Bielecki 2002]. Ocena pierwotna polega na rozpoznaniu sytuacji. Na tym etapie podmiot zastanawia się, czy dane zdarzenie ma pozytywny, czy też negatywny charakter. Ocena wtórna dotyczy natomiast rozważań na temat konsekwencji wydarzenia. Emocje będzie wywoływała sytuacja, która na przykład zdaniem jednostki będzie miała negatywny wpływ na jej byt czy też stan psychiczny. Indywidualna ocena wskazuje na odmienność odczuwalnych emocji. Każdy człowiek jest bowiem inny i różna jest jego reakcja oraz różny odbiór danego zdarzenia.

Niezwykle interesująca teoria Lazarusa stała się obiektem krytyki. Zdaniem pewnej grupy psychologów, nie można wykluczyć tego, że sam proces oceniania wzbudza emocje, ale też nie należy zgadzać się ze stwierdzeniem, iż proces ten jest wystarczającym i koniecznym warunkiem ich powstania. Według Roberta Zajonca, niektóre proste emocje (np. sympatia, lęk, itp.) nie wymagają świadomego myślenia. Bardzo często pojawiają się one przed jakąkolwiek oceną poznawczą [Myers 2003]. Przykładowo, człowiek boi się łagodnego pająka, pomimo tego, że doskonale wie, iż ten bezbronny i mały owad nie stanowi dla niego zagrożenia. W tym wypadku informacja zmysłowa zostaje przekazana bezpośrednio do jądra migdałowego (część mózgu odpowiedzialna za emocje), co wywołuje natychmiastową reakcję (np. krzyk albo ucieczkę).

Inne teorie dotyczące mechanizmów wzbudzania emocji opierały się na przekonaniu, że działanie człowieka oraz jego reakcja na różne sytuacje wynika między innymi z budowy mózgu (zagadnieniem tym zajmuje się nauka zwana neuroekonomią). Mózg złożony jest z trzech członów. Najstarszy i najbardziej prymitywny element mózgu to pień mózgowy. Reguluje on podstawowe czynności życiowe i odpowiada za prawidłowe funkcjonowanie organizmu. Z pnia mózgu wyłoniły się tak zwane ośrodki emocjonalne. Człowiek pozbawiony tej części organu nie ma żadnych uczuć, nie ma potrzeby bliskości drugiego człowieka oraz nie przywiązuje się do miejsc, ludzi i przedmiotów. Początkowo uważano, że ośrodkiem mózgu emocjonalnego jest układ limbiczny. Myśl taką wysunął amerykański neuropsycholog Paul Maclean. Jego zdaniem, „Układ limbiczny pośredniczy w zachowaniach motywowanych, stanach emocjonalnych i procesach pamięciowych. (...) Zawiera trzy struktury: hipokamp, ciała migdałowe i podwzgórze”. [Gerrig, Zimbardo 2006].

Z czasem teoria Paula Macleana uległa licznym przekształceniom i w wyniku dokładniejszych analiz stwierdzono, że nie cały układ limbiczny, a jedynie jego część (ciało migdałowe) jest odpowiedzialna za powstawanie emocji. Znanym badaczem ciała migdałowego był Joseph LeDoux, neurolog z Ośrodka Neurologii na Uniwersytecie Nowojorskim [Goleman 1997].

Kolejnym elementem mózgu jest tzw. mózg myślący. To on odpowiada za racjonalne i logiczne myślenie człowieka. Bez niego istota ludzka nie odróżniałaby się intelektualnie

---

²Ocena poznawcza to rozpoznanie przez podmiot określonego zdarzenia jako znaczącego z punktu widzenia jego własnych celów i interesów [Strelau 2003].

od innych gatunków ssaków. Badania dowodzą, że ludzie nie zawsze wykorzystują mózg myślący. W porwywie emocji dokonują oni irracjonalnych czynów, których później często żałują i nie potrafią zrozumieć, dlaczego wykonali tak nieprzemyślany ruch. Impulsywne działanie jest jednak niezależne od człowieka. Joseph LeDoux wykazał, że wszelkie sygnały wysyłane przez zmysły (oko, ucho itd.), zanim dojdą do mózgu myślącego, przechodzą najpierw przez ciało migdałowate. Niekiedy pod wpływem dużych emocji ludzie reagują na daną sytuację wcześniej niż dany sygnał zdąży dotrzeć do mózgu myślącego. Zgodnie z powyższą teorią, nie można zgodzić się z tezą Richarda Lazarusa, który twierdził, że wszelkie emocje powstają w wyniku oceny poznawczej.

Badania naukowe wykazały, iż emocjom towarzyszy wydzielanie się w mózgu takich substancji chemicznych, jak hormony (np. adrenalina), neuroprzekaźniki (np. serotonina) oraz neuromodulatory (np. peptydy). Niezwykle ważną rolę w procesach emocjonalnych odgrywają peptydy. Wywołują one między innymi uczucie przejmującego strachu (panikę). W jednym z przeprowadzonych eksperymentów zaobserwowano, że podanie 25 miligramów cholecystokininy (rodzaj peptydów) wywołuje symptomy paniki u 97% spośród badanych osób [Bradwejn 1993]. To właśnie ten neuromodulator odpowiada w dużej mierze za zjawisko paniki wśród inwestorów, za niepoahamowane uczucie strachu, które w pewien sposób ogranicza racjonalne myślenie graczy.

Stany lękowe wśród inwestorów wynikają między innymi z poczucia bezradności wobec niebezpieczeństwa utraty majątku, zdrowia czy też pozycji społecznej. Psychologiczna teoria stresu mówi, że podstawowym źródłem lęku jest właśnie zagrożenie, czyli sytuacja, w której występuje zwiększone prawdopodobieństwo wypadku uszkodzenia ciała, strat materialnych lub moralnych [Terelak 2001]. Biorąc pod uwagę emocjonalne aspekty reakcji na stres, należy tu wymienić różnego typu lęki, frustracje, napięcia emocjonalne, niską samoocenę itp. Paraliżujący strach przed stratami materialnymi przyczynia się między innymi do tego, że inwestor nie wierzy we własne możliwości, przestaje obiektywnie oceniać sytuację na rynku i zaczyna naśladować ruchy innych graczy. Z powyższej analizy wynika, że w obliczu zagrożenia bardzo często mamy do czynienia z tak zwanym efektem stadnym, psychozą tłumu oraz z nieracjonalnym zachowaniem zbiorowości (w tym przypadku grupy inwestorów).

Każda informacja, która zagraża naszej pozycji finansowej, jest źródłem strachu [Pring 1999]. Im poważniejsza i bardziej wiarygodna jest wiadomość, tym większe są skutki jej publikacji. Uczucie strachu jest zaraźliwe. Im więcej ludzi zaczyna sprzedawać swoje aktywa w reakcji na złą informację, tym bardziej wiadomości te wydają się wiarygodne. W rezultacie następuje fala wyprzedazy, co doprowadza do gwałtownych i często nieuzasadnionych spadków cen na danym rynku. Mało kto ma bowiem w sobie tyle cierpliwości i pewności siebie, żeby nie reagować na zachowanie tłumu.

Rozważania dotyczące wielu kwestii powinny być wsparte matematycznymi modelami oraz racjonalnym argumentowaniem i przetwarzaniem informacji. Decyzje inwestorów oparte tylko na uczuciach i emocjach zazwyczaj są błędne, gdyż towarzyszący im strach przed utratą majątku lub pozycji uniemożliwia im trafną ocenę sytuacji. Jednostka ludzka zachowuje w pamięci wszelkie obawy i złe doświadczenia. Jeżeli dana inwestycja przyniosła inwestorowi dużą stratę, to następnym razem nawet niewielki i wyimaginowany sygnał na temat kłopotów w danej spółce skłoni go do sprzedaży papierów wartościowych tego przedsiębiorstwa. Jest to naturalny odruch, który wynika z obawy przed

wewnętrznym bólem kolejnej straty. Takie zjawisko zauważalne jest wśród inwestorów na całym świecie. Lęk przed utratą zainwestowanych pieniędzy sprzyja nieracjonalnym decyzjom, opartym jedynie na przypuszczeniach i oczekiwaniach odnośnie do rzeczywistości.

Często źródłem decyzji inwestycyjnych są także liczne artykuły, felietony i komentarze doradców, analityków, ekonomistów, czy też doświadczonych i znanych inwestorów. Nie można założyć, iż powyższe publikacje są bezwartościowe i błędne, ale też nie należy bezmyślnie sugerować się rekomendacjami w nich zawartymi. Przeciętny czytelnik prasy nie zna bowiem osobowości autorów i wydawców [Niederman 2000]. Trudno jest mu zatem stwierdzić, czy pesymistyczna prognoza cen na danym rynku faktycznie jest trafna, czy też tylko jej twórca okazał się w tym wypadku zbyt dużym sceptykiem i pesymistą. Inwestorzy czytają wiele informacji, które tak naprawdę są obarczone różnymi czynnikami i nierzadko przedstawiają nieprawdziwy i zbyt skrajny obraz sytuacji rynkowej. Wiadomości te często wpływają na decyzje inwestorów, na ich poglądy i oczekiwania. Opublikowane i umieszczone w prasie finansowej prognozy mogą zatem okazać się trafne nie dlatego, że zostały one zbudowane na podstawie doskonałym metod i narzędzi, ale dlatego, że ludzie wierzą w ich realizację. Tadeusz Tyszka w książce *Psychologia inwestowania* napisał: „Samospełniające się proroctwo jest początkowo błędną definicją sytuacji, która prowokuje wystąpienie nowych zachowań, sprawiających, że fałszywa wyjściowo ocena danego wydarzenia staje się prawdziwa” [Tyszka 1997].

Na zjawisku samospełniającej się przepowiedni bazuje między innymi analiza techniczna, czyli najczęściej stosowana metoda prognozowania cen na rynkach finansowych. Przeciwnicy analizy technicznej uważają, że nie ma dowodów na jej skuteczność, a trafność prognoz zbudowanych na jej podstawie wynika jedynie z tego, iż gracze giełdowi wierzą w jej efektywność [Stevens 2002]. Psychologicznie poziomy wsparcia³ i linie oporu⁴ nie byłyby tak często spotykanym zjawiskiem, gdyby nie to, że inwestorzy są przekonani, iż w danym obszarze trend spadkowy (rosnący) zmieni swój dotychczasowy kierunek.

Niespodziewane i gwałtowne wahania popytu na aktywa finansowe i ich podaży są odzwierciedleniem zmian nastrojów i oczekiwań inwestorów. Oscylujący między nadmiernym optymizmem i pesymizmem uczestnicy rynku generują tak zwany szum. Sądzą oni, że sygnał, który pobudził ich do działania, jest prawdziwą i wiarygodną informacją, która może zapewnić przewagę nad innymi inwestorami. Anna Cieślak w artykule *Ekonomia finansowa. Modyfikacja paradygmatów funkcjonujących w nowoczesnej teorii finansów* napisała: „Szum jest tym, co czyni nasze obserwacje niedoskonałymi. Można go traktować jako anonim informacji (...)” [Cieślak 2003].

Z powyższych rozważań wynika, iż inwestorzy stwarzają sobie własny obraz sytuacji rynkowej. Postrzegają oni rzeczywistość przez pryzmat wypowiedzi innych uczestników. Wsłuchują się we wspomniany wyżej „szum”, który jedynie skrzywia i zamazuje prawdziwe oblicze rynku. Budują swoje prognozy na podstawie niepełnych i często niewia-

---

³Wsparcie to poziom cenowy, przy którym popyt jest na tyle silny, aby zatrzymać trend spadkowy.

⁴Oporem nazywa się taki poziom cenowy, przy którym presja podaży jest wystarczająco silna, by zatrzymać trend wzrostowy.

rygodnych danych. To wszystko sprzyja podejmowaniu nieracjonalnych i nieprzemysłanych decyzji. Bez wątplenia nie dotyczy to wszystkich ludzi. Istnieje wiele osób, które starają się jak najbardziej ograniczyć kontakt z mediami oraz robią wszystko, żeby zbudować rzeczywisty obraz sytuacji rynkowej. Doskonałym przykładem takiego inwestora jest Warren Buffet. Na rynku panuje przekonanie, że Warren posiada „szósty zmysł”, to znaczy doskonałą intuicję inwestycyjną. Przykładowo kupił on firmę Berkshire Hathaway za 10 tys. dolarów, a po 40 latach (w 2008 roku) firma ta warta była już 179 mld dolarów. Dzięki doskonałej intuicji inwestycyjnej oraz „żelaznym” zasadom lokowania środków pieniężnych Warren zyskuje na swoich inwestycjach nawet w czasach recesji. Kreuje on własne reguły postępowania, które nie są podatne na wpływ mediów. Nie oznacza to jednak, że pozostali inwestorzy nie potrafią przeprowadzić efektywnych i wiarygodnych analiz rynkowych. Zazwyczaj doskonale oni wiedzą, że dana informacja jest błędna i że nie należy się nią sugerować we własnych decyzjach inwestycyjnych. Jednak z biegiem czasu, kiedy widzą, że inni uczestnicy rynku masowo zaczynają podążać w określonym kierunku, dołączają do nich. To nie wynika z braku asertywności, a jedynie ze strachu, że to może właśnie ten tłum obrał odpowiednią drogę. Na rynkach finansowych strach i panika rozprzestrzeniają się bardzo szybko.

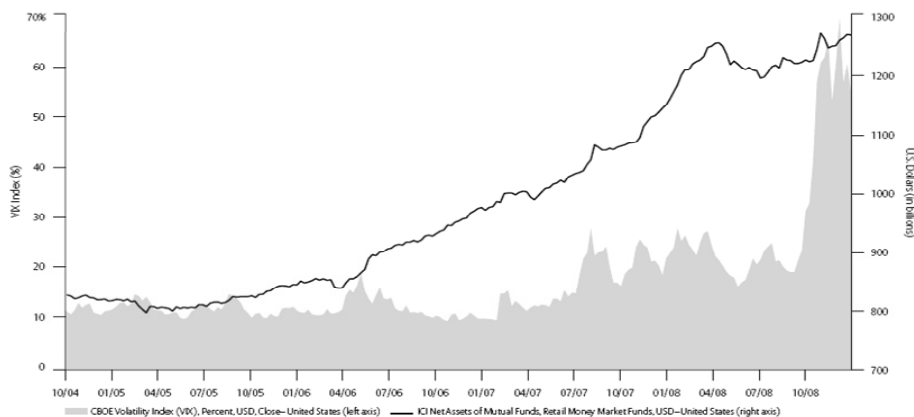
NIERACJONALNE ZACHOWANIE INWESTORÓW W OBLICZU KRYZYSU FINANSOWEGO XXI WIEKU

Inwestorzy opierają się głównie na danych historycznych, dlatego kupują oni, kiedy występuje trend wzrostowy, sprzedają zaś, kiedy jest trend spadkowy. Nawet w sytuacji długotrwałej hossy i entuzjazmu wśród inwestorów, kiedy większość aktywów giełdowych jest przewartościowana, to i tak uczestnicy rynku wierzą w kontynuację trendu wzrostowego [Fisher, Statman 2002]. Ufają oni w to, że mają kontrolę nad rynkiem oraz potrafią przewidzieć przyszłe ruchy cen. Takie przekonanie doprowadza jednak do tego, iż gracze zaczynają wybierać coraz to nowsze i bardziej ryzykowane drogi inwestycji. Według Gollwitzera i Kinney’a, im większe jest przeświadczenie o kontroli nad danym zjawiskiem, tym mniejsza jest awersja do ryzyka [Gollwitzer, Kinney 1989]. Taka też sytuacja miała miejsce w latach 2002–2007. Długotrwała hossa i permanentny wzrost wartości aktywów sprzyjały napływowi nowych, często niedoświadczonych, ale przepelnionych entuzjazmem inwestorów. Pełni euforii uczestnicy rynku inwestowali w coraz to bardziej ryzykowne aktywa finansowe. Jednak gdy zaczęły napływać negatywne informacje na temat rynku kredytów subprime⁵, nastroje wśród graczy znacznie się pogorszyły. Na rysunku 1 przedstawiono kształtowanie się indeksu VIX (Volatility Index) w latach 2004–2008. Wskaźnik ten odzwierciedla nastroje inwestorów oraz zmienność na rynku akcyjnym.

Indeks VIX został wprowadzony w 1993 r. przez profesora Roberta Whaley’a. Wskaźnik ten mierzy rynkowe oczekiwania 30-dniowej zmienności na rynku opcji indeksu S&P 500 [Sloyer, Tolkin 2008]. Potocznie nazywany jest przez inwestorów „miernikiem strachu”. Im wyższy jest poziom indeksu, tym wyższe są oczekiwania wahań nastrojów na

---

⁵Kredyty udzielane osobom o niskiej wiarygodności kredytowej.

Rys. 1. Indeks VIX i rynek pieniężny w latach 2004–2008

Fig. 1. VIX index and the money market, 2004–2008

Źródło: Allianz Investors, Market Environment Charts, s. 9.

http://www.allianzinvestors.com/documentLibrary/mutualFunds/supportingLiterature/generalLiterature/market_environment_charts_ac038.pdf (02.04.2009).

Source: Allianz Investors, Market Environment Charts, p. 9.

http://www.allianzinvestors.com/documentLibrary/mutualFunds/supportingLiterature/generalLiterature/market_environment_charts_ac038.pdf (02.04.2009).

rynku. Wskaźnik na poziomie 25% oznacza, iż w ciągu najbliższych 30 dni spodziewany jest wzrost/spadek indeksu S&P 500 o 25%. Na rysunku 1 można zauważyć, iż wartość tego miernika znacznie wzrosła w latach 2007–2008 (szary obszar na wykresie). Wysoki poziom indeksu VIX wskazuje na to, że w okresie tym nastąpił duży wzrost awersji do ryzyka. Czarna krzywa na rysunku 1 obrazuje natomiast wielkość rynku pieniężnego w latach 2004–2008. Można zauważyć, iż kryzys na rynku kredytów hipotecznych subprime przyczynił się do gwałtownego wzrostu ilości środków pieniężnych na lokatach. Jest to także kolejny dowód na to, że w wyniku kryzysu uczestnicy rynku zaczęli wycofywać swój kapitał z bardziej ryzykownych inwestycji. Zaburzenia na rynku kredytów hipotecznych subprime przyczyniły się zatem do tego, iż inwestorzy stracili poczucie kontroli na rynkiem, co z kolei wywołało gwałtowny wzrost awersji do ryzyka oraz spadek cen na rynkach giełdowych.

Gwałtowne spadki na jednym z kluczowych rynków giełdowych pociągnęły za sobą wiele spadkowych trendów na innych światowych rynkach akcji. Pozbawione obiektywizmu przekonanie inwestorów o nieuchronnym kryzysie zadziało jak samospełniająca się przepowiednia. Wzrosła awersja do ryzyka, nastąpiła masowa wyprzedaż kapitału, co z kolei doprowadziło do niepokonanych i szybkich spadków cen papierów wartościowych. To właśnie emocje i uczucia inwestorów są główną siłą sprawczą zjawiska „samospełniającej się przepowiedni”.

Alan Greenspan w książce *Era zawirowań* napisał: „Recesje są trudne do przewidzenia, ponieważ ich motorem są po części zachowania nieracjonalne. Odczucia co do perspektyw gospodarczych zazwyczaj nie zmieniają się łagodnie – od optymizmu przez nastawienie neutralne aż do przynębienia. Przypominają raczej pęknięcie tamy, gdy woda napiera do momentu, aż pojawią się pęknięcia, a potem przerywa tamę. Powstają-

cy prąd porywa ostatnie resztki nadziei i pozostaje już tylko strach” [Greenspan 2008]. W przypadku kryzysu finansowego XXI wieku tym czynnikiem powodującym pęknięcie tamy, było załamanie rynku kredytów hipotecznych subprime. Napływ negatywnych informacji na temat kryzysu na tym rynku przyczynił się do tego, że inwestorzy ze stanu pełnej euforii przeszli w stan niepewności, strachu, a później zbiorowej paniki. Nie można stwierdzić, iż dramatyczne spadki na giełdach w 2008 roku spowodowane były tylko nagłym strachem i poczuciem bezradności wśród inwestorów, ale na pewno jest to jeden z czynników, który przyczynił się do tak negatywnego wpływu kryzysu na rynku kredytów hipotecznych subprime na światowe rynki finansowe.

Zdaniem Georga Sorosa, „Poprzednie kryzysy były fazami pojedynczych samowzmacniających i samowygaszających się fal w wieloletnim trendzie wzrostowym. Obecny kryzys jest kulminacją superkonjunktury trwającej ponad 25 lat” [Soros 2008]. George Soros proponuje nowy paradygmat, który nie opiera się jedynie na rynkach finansowych, ale podkreśla on także związek między myśleniem a rzeczywistością. Jego zdaniem błędna interpretacja oraz błędne przekonania odgrywają ważną rolę w kształtowaniu rzeczywistości. Doskonałym tego przykładem jest „piramida finansowa” stworzona przez Bernarda Lawrence Madoffa. Inwestorzy uważali go za znakomitego finansistę, ufali mu i byli przekonani, że pieniądze, które mu powierzyli, będą bezpieczne. Płacił on, niezależnie od konjunktury, od 8 do 12% rocznie. Nawet w czasach, gdy na giełdach dominował trend spadkowy, stopa zwrotu z kapitału powierzonemu Madoffowi utrzymywała się na stałym i wysokim poziomie. Nie wzbudziło to jednak podejrzeń. Jego klienci wierzyli, że zyski te wynikają z niezwykłych umiejętności Bernarda Madoffa. Swoje pieniądze powierzali mu wielcy inwestorzy prywatni, fundusze inwestycyjne, banki i inne instytucje. Jak się jednak okazało, ta wysoka stopa zwrotu z kapitału to nie był rzeczywiście wypracowany zysk przez firmę Madoffa. Wyplacał on obiecany procent z środków pieniężnych, które wpłynęły od nowych inwestorów. Działania Bernarda M. przyczyniły się do olbrzymich strat na kontach jego klientów. Same europejskie banki na inwestycjach z Madoffem straciły ok. 10 mld USD. Sytuacja ta nie wynikała jednak tylko z błędnego przekonania, że Bernard Madoff jest wybitnym i wspaniałym finansistą, ale przede wszystkim z ludzkiej chciwości. Pomimo sygnałów, wskazujących na to, że działanie Madoffa nie jest do końca zgodne z prawem, i tak miał on wielu klientów. Tylko nieliczna część finansistów uważała, że jest to matematycznie niemożliwe, aby jakkolwiek fundusz zanotował stratę jedynie w trakcie 5 ze 156 miesięcy inwestowania. Dla zdecydowanej większości inwestorów najważniejsze jednak było to, że zainwestowany u Madoffa kapitał przynosi stały i wysoki zysk. Błędne przekonanie o tym, że Madoff jest wybitnym i genialnym finansistą oraz błędna interpretacja wyników funduszu inwestycyjnego Bernarda M. doprowadziły do olbrzymich strat banków, inwestorów, funduszy inwestycyjnych i emerytalnych oraz wielu innych instytucji, które mu zaufały.

Głównym źródłem kryzysu finansowego początku XXI wieku było załamanie rynku kredytów hipotecznych subprime w Stanach Zjednoczonych. Negatywne skutki kryzysu odczuwalne były w sektorze bankowym, na rynku nieruchomości, na rynku walutowym oraz rynku akcji i obligacji. W wyniku kryzysu banki znacznie zaostrzyły politykę kredytową, co ograniczyło dostęp do kapitału obcego dla przedsiębiorstw. Zarówno małe przedsiębiorstwa, jak i korporacje międzynarodowe zaczęły mieć olbrzymie problemy z uzyskaniem środków pieniężnych na nowe inwestycje. Na rynkach giełdowych domi-

nował trend spadkowy. Poziom światowej produkcji, inwestycji oraz konsumpcji obniżył się, co znacznie spowolniło wzrost gospodarczy. Globalny zasięg tego kryzysu wynikał jednak przede wszystkim z prowadzonej na szeroką skalę sekurytyzacji kredytów, czyli ich zamiany na rynkowe papiery wartościowe. Inwestycje w nowo powstałe produkty finansowe okazały się bowiem niezwykle ryzykowne, a olbrzymi spadek ich rynkowej wartości przyczynił się do bankructwa wielu instytucji finansowych.

Kryzys finansowy XXI wieku wprowadził gospodarki wielu krajów w okres recesji i spowolnienia gospodarczego. Można wymienić wiele czynników, które były tego przyczyną. Jest to na pewno prowadzona na szeroką skalę sekurytyzacja trudno ściągalnych kredytów. Działanie to przyczyniło się bowiem do olbrzymich strat finansowych banków, funduszy inwestycyjnych oraz innych instytucji finansowych. Badając kryzys finansowy XXI wieku nie można jednak pominąć psychologicznych aspektów inwestowania, czyli tego, że to ludzie kierują rynkiem finansowym i to ich nastroje i odczucia mają olbrzymi wpływ na kształtowanie się wartości aktywów. Inwestorzy podatni są na wszelkiego rodzaju emocje, strach oraz nie zawsze ich działania są racjonalne. Swoje decyzje opierają oni nie tylko na własnych analizach, ale także na opiniach innych ludzi. Największą siłą oddziaływania ma tutaj ekspert, człowiek uważany przez większość za geniusza (przykładowo Bernard Madoff). Zbiorowa panika, błędna interpretacja, błędne przekonania oraz grupowe myślenie to zatem niezwykle istotne aspekty kryzysu finansowego XXI wieku, które pozwalają na lepsze zrozumienie jego istoty i skali.

WNIOSKI

1. Towarzyszące uczestnikom rynku finansowego emocje, strach, grupowe myślenie, błędne przekonania, chciwość czy skłonność do nadmiernego ryzykanctwa lub ostrożności to niezwykle ważne psychologiczne aspekty inwestowania, które wywierają duży wpływ na kształtowanie się cen na rynkach finansowych.

2. Stany lękowe wśród inwestorów wynikają między innymi z poczucia bezradności wobec niebezpieczeństwa utraty majątku, czy też pozycji społecznej. Strach przed utratą zainwestowanych pieniędzy sprzyja nieracjonalnym decyzjom, opartym głównie na przypuszczeniach i oczekiwaniach odnośnie do rzeczywistości. W obliczu zagrożenia bardzo często mamy zatem do czynienia z tak zwanym efektem stadnym, psychozą tłumu oraz z nieracjonalnym zachowaniem zbiorowości.

3. Napływ negatywnych informacji na temat kryzysu na rynku kredytów hipotecznych subprime przyczynił się do gwałtownej zmiany nastrojów wśród inwestorów. Ze stanu pełnej euforii przeszli oni w stan niepewności, strachu, a później zbiorowej paniki. Nie można stwierdzić, iż dramatyczne spadki na giełdach w latach 2007–2008 spowodowane były tylko nagłym strachem i poczuciem bezradności wśród uczestników rynku, ale na pewno jest to jeden z istotnych czynników, który miał wpływ na skalę i zasięg globalnego kryzysu finansowego XXI wieku.

4. Podczas kryzysu finansowego początku XXI wieku wartość „miernika strachu” – indeksu VIX znacznie wzrosła. Inwestorzy stracili poczucie kontroli na rynkiem, co

wywołało gwałtowny wzrost awersji do ryzyka oraz spadek cen na rynkach giełdowych. Przekonanie inwestorów o nieuchronnym kryzysie zadziałało jak samospełniająca się przepowiednia. Wzrosła awersja do ryzyka, nastąpiła masowa wyprzedaż kapitału, co z kolei doprowadziło do niepohamowanych i szybkich spadków cen papierów wartościowych.

PIŚMIENNICTWO

- Avgouleas E., 2009. The Global Credit Crisis, Behavioural Finance, and Financial Regulation, in Research of a New Orthodoxy. *Journal of Corporate Law Studies*, No 9, 6.
- Bielecki J., 2002. Psychologia nie tylko dla psychologów. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa, 84.
- Bradwejn J., 1993. Neurobiological investigations into the role of cholecystokinin in panic disorder, *Journal of Psychiatry and Neuroscience*, 18, 178–188.
- Cieślak A., 2003. Behawioralna ekonomia finansowa. Modyfikacja paradygmatów funkcjonujących w nowoczesnej teorii finansów. Narodowy Bank Polski, Warszawa, 24.
- Colander D., Follmer H., Haas A., Goldberg M., Juselius K., Kirman A., Lux T., Sloth B., 2009. The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics. *Kiel Working Paper*, No 1489, 5–6.
- Fisher K., Statman M., 2002. Blowing Bubbles. *The Journal of Psychology and Financial Markets*, vol. 3, No 1, 56.
- Gerrig R., Zimbardo P., 2006. Psychologia i życie. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 71.
- Goleman D., Inteligencja emocjonalna, 1997. Media Rodzina of Poznań, Poznań, 33–37.
- Gollwitzer P., Kinney R., 1989. Effects of deliberative and implemental mind-sets on illusion of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, No 56, 531–542.
- Greenspan A., 2008. Era zawirowań. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa, 242.
- Le Bon G., 1986. Psychologia tłumu. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 49.
- Myers D., 2003. Psychologia. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań, 509.
- Niederman D., 2000. Wizjonerzy, sceptycy, łowcy okazji... Profile psychologiczne inwestorów giełdowych. WIG Press, Warszawa, 116–118.
- Plummer T., 1995. Psychologia rynków finansowych: u źródeł analizy technicznej. WIG Press, Warszawa, 15.
- Pring M., 1999. Psychologia inwestowania. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa, 37.
- Sloyer M., 2008. Tolkin R., The VIX as a Fix: Equity volatility as a lifelong investment enhancer. Duke University, North Carolina, 5.
- Soros G., 2008. Kryzys kredytowy 2008 i co to oznacza. Nowy paradygmat rynków finansowych. MT Biznes, Warszawa, 7.
- Stevens L., 2002. Essentials technical analysis. Tools and techniques to spot market trends. John Wiley & Sons, Inc., New York, 7–8.
- Strelau J., 2003. Psychologia. Psychologia ogólna (tom 2). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 321.
- Terelak J., 2001. Psychologia stresu. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz, 54–55.
- Tyszka T., 1997. Psychologia zachowań ekonomicznych. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 96.
- Wojcieszke B., 2002. Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 376.

THE INVESTORS' BEHAVIOR IN THE CONDITION OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Abstract. This article presents the psychological portrait of investors with particular consideration of the investors' behavior and their way of thinking in the condition of global financial crisis. It is shown that the panic and the violent rise in investors' risk aversion had an essential impact on the scale and range of the financial crisis of 21st century. The author explains also the behavioral aspects of investments and presents that such emotions like fear, panic, euphoria have a tremendous impact on the investor's decision-making process. In this paper the analysis of the investors' irrational behavior and the phenomenon of so called „self-fulfilling prophecy” has been carried out.

Key words: financial crisis, behavioral finance, investors' irrational behavior, risk aversion, emotions

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 14.04.2010

OCENA ZASOBÓW CZYNNIKÓW PRODUKCJI ORAZ EFEKTYWNOŚCI ICH WYKORZYSTANIA W GOSPODARSTWACH MLECZNYCH POŁOŻONYCH W TRZECH REJONACH WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Jolanta Bojarszczuk, Jerzy Księżak

Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy,
Puławy

Streszczenie. W pracy przedstawiono ocenę zasobów czynników wytwórczych oraz efektywności ich wykorzystania będących w posiadaniu gospodarstw mlecznych zlokalizowanych w wybranych rejonach województwa lubelskiego. Metodą, którą posłużono się podczas przeprowadzania badań były badania ankietowe, a podstawowym narzędziem był kwestionariusz wywiadu, stanowiący podstawowe źródło pozyskanych danych. Analiza wykazała, że badane gospodarstwa, pomimo ograniczonych inwestycji dokonywanych w ostatnich latach, posiadały wystarczające wyposażenie w środki trwałe. Dysponowały większymi zasobami czynników pracy i kapitału jako głównymi czynnikami produkcji. Analizowane gospodarstwa w zależności od położenia różniły się zasobami czynników produkcji. Przeprowadzona analiza efektywności czynników produkcji wskazuje, że lepszym wykorzystaniem cechowały się gospodarstwa w rejonie Ryk. Świadczy o tym przede wszystkim wysoka wartość nadwyżki bezpośredniej uzyskanej z 1 ha UR oraz wysoka efektywność kapitału.

Słowa kluczowe: zasoby czynników produkcji, gospodarstwa mleczne, efektywność wykorzystania podstawowych czynników wytwórczych

WSTĘP

Produkcja mleka stanowi ważne źródło dochodów około 480 tys. gospodarstw w Polsce. Ponadto obserwuje się postępujący proces restrukturyzacji i koncentracji zaplecza surowcowego. Nadal jednak dominują gospodarstwa posiadające małe stada. Obecnie średnio w kraju na jedno gospodarstwo z krowami mlecznymi przypada 5,3 szt., jest to

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jolanta Bojarszczuk, Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach, ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy, Poland, e-mail: jbojarszczuk@iung.pulawy.pl

o 2,3 szt. więcej niż przed akcesją do UE [Praca zbiorowa GUS 2008]. Należy zaznaczyć, że w krajach Europy Zachodniej wielkość stad wynosi od 20 do 60 krów. Stopniowo zmniejsza się również liczba dostawców posiadających limity hurtowe, w ub. roku było ich około 180 tys., podczas gdy w pierwszym roku kwotowym liczba ta była prawie dwukrotnie większa. Jednocześnie dostawy mleka do skupu od jednego producenta w roku kwotowym 2008/2009 wzrosły do 48,5 tys. kg i były większe o około 2,2 tys. kg w porównaniu do pierwszego roku kwotowego 2004/2005 [Sych-Winiarek 2009].

Zmieniające się warunki ekonomiczne i coraz większa konkurencja na rynku wymuszają na rolnikach konieczność racjonalnego gospodarowania posiadanymi zasobami. Ekonomiczną efektywność gospodarowania określa się za pomocą porównania wartości uzyskanej produkcji z wartością nakładów poniesionych na jej wytworzenie, bądź analizując stopień wykorzystania podstawowych czynników produkcji, tj. ziemi, pracy i kapitału [Kierul 1986]. Potrzeba oceny efektywności wykorzystania zasobów produkcyjnych jest niezbędna do poznania faktycznie uzyskiwanych dochodów i określenia możliwości rozwojowych gospodarstwa mlecznego [Ziętara 1998]. Ważną kwestią jest ukształtowanie właściwych proporcji pomiędzy posiadanymi zasobami produkcji, które sprzyjają osiągnięciu maksymalnych efektów produkcyjno-ekonomicznych, co z kolei ułatwia określenie właściwych kierunków rozwoju gospodarstwa [Wasilewski, Mądra 2008]. Niezgodność kierunku produkcji w stosunku do zasobów gospodarstwa pociąga za sobą niepełne i nieoptymalne wykorzystanie tych zasobów oraz mniejsze od możliwości wyniki produkcyjne i ekonomiczne [Kałuża 2002, Woś 2000]. Ważnym elementem oceny efektywności wykorzystania ziemi, pracy i kapitału są wskaźniki produktywności określane jako wielkość produkcji w przeliczeniu na jednostkę czynnika produkcji wyrażone wartościowo.

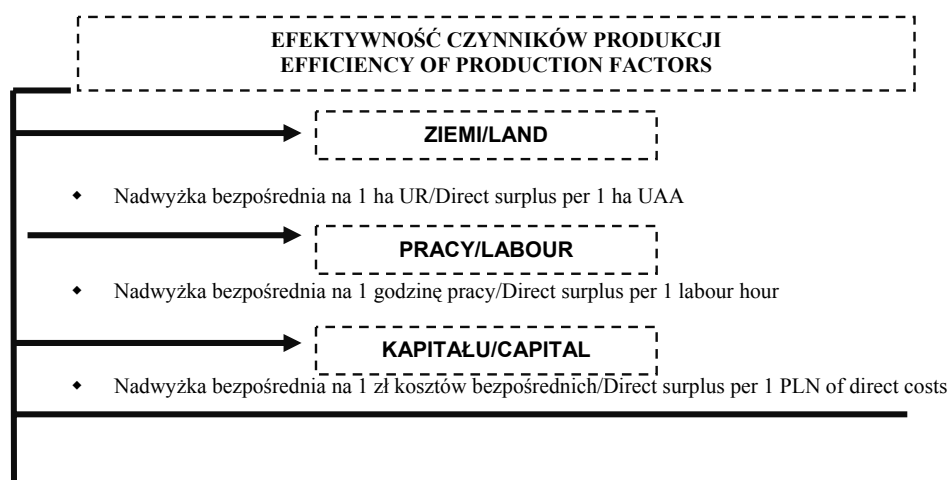
Celem niniejszego opracowania była próba przedstawienia zasobów produkcyjnych oraz efektywności ich wykorzystania w gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła mlecznego w 3 rejonach województwa lubelskiego.

MATERIAŁ I METODY

Badania przeprowadzono w 2006 r. w gospodarstwach zlokalizowanych w woj. lubelskim na terenie działania 3 zakładów mleczarskich (OSM Ryki, SM Spomlek Radzyń Podlaski, OSM Krasnystaw). Dobór gospodarstw do badań opierał się na zasadzie próby celowej. Kryterium doboru stanowiły położenie na Lubelszczyźnie oraz ich specjalizacja produkcyjna ustalona na podstawie udziału produkcji końcowej brutto z produkcji mleka w wartości produkcji końcowej brutto całego gospodarstwa. W ocenianych gospodarstwach produkcja mleka w strukturze produkcji końcowej zajmowała ponad 60%. Wybór gospodarstw do badań został dokonany jednorazowo, do analizy porównawczej przyjęto 145 gospodarstw. Ich liczba była zróżnicowana w poszczególnych rejonach, w północnej części województwa, w rejonie Radzyna Podlaskiego uwzględniono 49 gospodarstw, w rejonie Ryk – 37, a w południowej części województwa, tj. w rejonie w Krasnegostawu, 59. Dane do badań zostały zgromadzone przy zastosowaniu kwestionariusza badawczego zawierającego standardowe informacje na temat: zasobów czynników produkcji, przygotowania zawodowego rolników, stanu zatrudnienia, użytkowania gruntów i jako-

ści gleb, stanu zapasów na początek i koniec roku, powierzchni zasiewów, plonów oraz zbiorów i ich rozdysponowania, zużycia nawozów mineralnych i środków ochrony roślin, organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej, obrotu stadem zwierząt, konserwacji i przechowywania pasz, kosztów produkcji pasz i produkcji mleka. Wykorzystano również dane dotyczące sytuacji na rynku mleka w Polsce i w badanym regionie opublikowane i udostępnione przez GUS i ARR.

W celu określenia, jakie teoretyczne możliwości produkcyjne mają gospodarstwa indywidualne prowadzące chów bydła mlecznego w warunkach gospodarki rynkowej, przeprowadzono w nich badania zasobów podstawowych czynników produkcji (ziemi, pracy jako czynnika ludzkiego oraz kapitału), gdyż właściwie to one decydują głównie o ekonomicznej efektywności. Analizy efektywności czynników wytwórczych dokonano na podstawie wskaźników, takich jak: nadwyżka bezpośrednia na 1 ha UR, na 1 godzinę pracy i na 1 zł kosztów bezpośrednich. Schemat przeprowadzonej analizy przedstawiono na rysunku 1. Otrzymane wyniki mogą być odniesione tylko do województwa lubelskiego, gdyż badane gospodarstwa są reprezentatywne jedynie dla wybranej grupy gospodarstw towarowych tego regionu.

Rys. 1. Wskaźniki oceny efektywności czynników produkcji w gospodarstwie rolniczym

Fig. 1. The impacts of evaluation of production factors efficiency in farms

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

WYNIKI I DYSKUSJA

Badane gospodarstwa charakteryzowały się w porównaniu do średniej w kraju znacznie większą powierzchnią użytków rolnych. Przeciętna powierzchnia ogólna gospodarstwa wynosiła od 36,5 ha w rejonie Ryk do 43,6 ha w rejonie Krasnegostawu (tab. 1). Pomiedzy średnią powierzchnią gospodarstw w analizowanych rejonach położonych w różnych częściach Lubelszczyzny występowało niewielkie zróżnicowanie. Najmniejszą powierzchnią użytków rolnych cechowały się gospodarstwa w rejonie Ryk (31,2 ha),

natomiast w dwóch pozostałych rejonach wielkość UR była większa o około 10 ha. Analogicznie powierzchnia gruntów ornych była największa w gospodarstwach w rejonie Krasnegostawu (33,9 ha), a ich udział w strukturze użytków rolnych wynosił średnio 83,9%. W powierzchni badanych gospodarstw dominowały grunty orne, wykorzystywane przede wszystkim na potrzeby produkcji pasz objętościowych dla bydła. Uzyskane wyniki są zgodne z uzyskanymi przez Jarzę [2007].

W analizowanych gospodarstwach ze względu na prowadzony kierunek produkcji znaczący udział w strukturze użytków rolnych zajmowały trwałe użytki zielone (tab. 1). Ich udział w strukturze UR badanych gospodarstw w rejonie Radzyń Podlaskiego stanowił 45,6%, co wiąże się z położeniem tego rejonu i niższą jakością gleb. Najmniejszy udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych cechował gospodarstwa w rejonie Krasnegostawu (15,8%). Mały udział łąk i pastwisk zmuszał do produkcji pasz objętościowych na gruntach ornych. W gospodarstwach w rejonie Ryk trwałe użytki zielone stanowiły 34,3% w strukturze użytków rolnych. Należy zauważyć, że największą powierzchnię użytków rolnych miały gospodarstwa o najmniejszym udziale TUZ, a najmniejszą powierzchnię UR o udziale w granicach 34%.

Tabela 1. Średnia powierzchnia gospodarstwa oraz struktura użytków rolnych
Table 1. The average of farm area and structure of agricultural acreage

Wyszczególnienie Specification	RYKI	KRASNYSTAW	RADZYŃ PODLASKI
Powierzchnia gospodarstwa (ha) Farm area (ha)	36,5	43,6	41,6
Powierzchnia UR (ha) UAA area (ha)	31,2	40,4	40,0
Powierzchnia TUZ (ha) Grassland area (ha)	10,7	6,4	18,2
Powierzchnia GO (ha) Arable land area (ha)	20,4	33,9	21,7
Udział TUZ w strukturze UR (%) Share of grassland in structure of agricultural acreage (%)	34,3	15,8	45,6
Udział GO w strukturze UR (%) Share of arable land in UAA (%)	65,4	83,9	54,2
Powierzchnia GO dzierżawionych (ha) The area of leased UAA (ha)	5,5	6,6	8,4
Udział w gruntach ogółem (%) The share in total arable land (%)	24,9	27,6	38,9
Powierzchnia TUZ dzierżawionych (ha) The area of leased grassland (ha)	3,3	5,3	4,6
Udział w TUZ ogółem (%) The share in total grassland (%)	26,9	67,4	26,9

Źródło: Opracowanie własne.
Source: Authors' research.

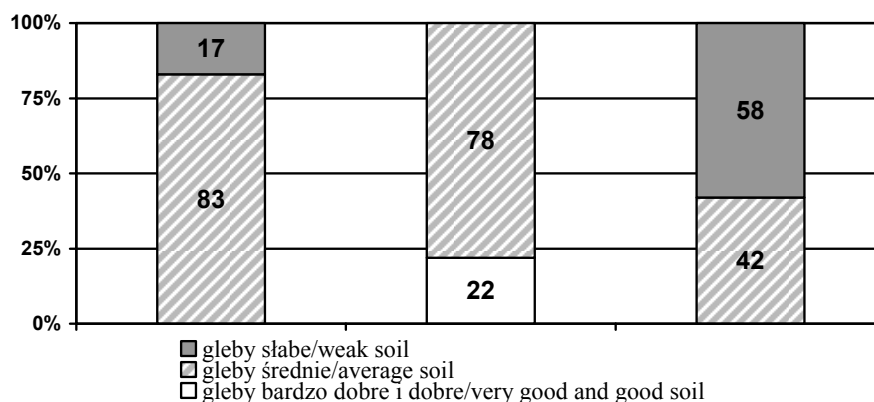
Właściciele gospodarstw mlecznych, dążąc do powiększenia powierzchni swoich gospodarstw i zapewnienia potrzebnej ilości paszy, zdecydowali się na dzierżawę użytków rolnych. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 1, największy odsetek gruntów

dzierżawionych w powierzchni gruntów ogółem występował w gospodarstwach w rejonie Radzyna (8,4%), a TUZ w rejonie Krasnegostawu (67,4).

Produkcja mleka jest ściśle związana z wielkością zasobów ziemi, w sensie powierzchni paszowej. Ziemia jest głównym czynnikiem determinującym potencjał produkcyjny. Wpływa on również na efektywność nakładów kapitałowych i pracy, a tym samym na efektywność produkcji. Jest również środkiem pracy, przez który oddziałujemy na rośliny, a za ich pośrednictwem na zwierzęta gospodarskie [Hutnik 2002]. Chów zwierząt przeżuwających łączy się z dostarczaniem im paszy objętościowej, która rzadko jest przedmiotem handlu. Sytuacja ta wymusza na hodowcach przeżuwaczy posiadanie odpowiedniej powierzchni paszowej, na której można wyprodukować wystarczającą ilość pasz objętościowych. Ważnym, często niedocenianym zagadnieniem decydującym o poziomie intensywności produkcji roślinnej, kierunku produkcji, stopniu uproszczenia organizacji produkcji i elastyczności produkcji roślinnej jest struktura użytków rolnych, która może ulegać zmianom w wyniku transformacji TUZ na GO lub odwrotnie. Przesłankami podejmowania takich decyzji powinny być cechy przyrodnicze gleby (np. poziom wody gruntowej) oraz warunki ekonomiczne [Ziętara i Olko-Bagieńska 1986].

Cechą charakterystyczną warunkującą potencjał produkcyjny jest jakość ziemi. W celu scharakteryzowania jakości użytków rolnych w badanych gospodarstwach posłużono się klasami bonitacyjnymi. Najlepszą jakością użytków rolnych cechowały się gospodarstwa zlokalizowane w rejonie Krasnegostawu. Udział gleb bardzo dobrych i dobrych stanowił tam 22%, a 78% stanowiły gleby średnie. Ponadto w tym rejonie nie występowały gleby słabe. Najlepsze gleby występowały w gospodarstwach rejonu Radzyna, gdzie 58% gleb należało do V i VI klasy bonitacyjnej (rys. 2). Wynikało to głównie z ich położenia w północnej części województwa. Uzyskane wyniki potwierdzają dane Bańskiego [2000] i Matyki [2007], że największym udziałem gruntów ornich charakteryzują się gospodarstwa o najlepszych glebach.

Rys. 2. Jakość gleb badanych gospodarstw

Fig. 2. Soil quality in the researched farms

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

Znaczną część gleb w analizowanych gospodarstwach cechowała średnia zawartość fosforu (od 48% w rejonie Radzyna do 70% w rejonie Krasnegostawu). Należy dodać, że w gospodarstwach w rejonie Radzyna Podlaskiego występował również spory odsetek gleb o niskiej (37%) i bardzo niskiej zasobności w fosfor (10%). Najwięcej gleb we wszystkich rejonach charakteryzowało się również średnią zasobnością w potas.

Kolejnym czynnikiem odgrywającym istotne znaczenie w rolnictwie, którego zasoby są bardzo ważne w procesie produkcji gospodarstwa rolniczego, jest czynnik ludzki. Podstawowym zaś nośnikiem pracy w gospodarstwach rodzinnych jest rolnik i jego rodzina. Uruchamia on i wykorzystuje wszystkie inne czynniki, wszczynając proces wytwórczy, powoduje powstawanie produktów [Ziętara 1998]. Powszechnie wiadomo, że chów zwierząt wymaga większych nakładów pracy niż produkcja roślinna. Podstawową słabością polskiego rolnictwa jest niska wydajność pracy, a jej zmiany nie wskazują na wyraźne symptomy wzrostowe [Poczta 1994, Wojciechowska-Ratajczak 2000, Ziętara 2000]. Stanowi to jedno z istotnych ograniczeń w dostosowaniu do efektywnej gospodarki krajów unijnych.

W ujęciu bezwzględny zasoby siły roboczej mierzone liczbą członków rodziny przebywających w gospodarstwie były na zbliżonym poziomie (tab. 2) i w zależności od rejonu wahały się od 4,8 do 5,1 osoby. Podobnie liczba osób pełnozatrudnionych w gospodarstwie, we wszystkich grupach, była na niemalże jednakowym poziomie, wynosiła bowiem od 2,7 w gospodarstwach w rejonie Ryk do 2,8 w gospodarstwach w rejonie Krasnegostawu i Radzyna Podlaskiego. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 2, zasoby pracy wyrażone liczbą jednostek pełnozatrudnionych w odniesieniu do 100 ha użytków rolnych były zróżnicowane regionalnie, największe były w rejonie Ryk (18,2), najmniejsze zaś w rejonie Radzyna Podlaskiego (17,7). Według Runowskiego [1997], w porównaniu do krajów Europy Zachodniej wielkość ta jest kilkakrotnie większa i może świadczyć o stosowaniu bardziej ekstensywnej technologii produkcji. Z kolei Poczta i Kołodziejczak [2004] uważają, że rolnictwo w Polsce ma charakter typowo chłopski; świadczy o tym również struktura nakładów pracy w badanych gospodarstwach, gdzie praca własna członków rodziny stanowi od 93,4 do 99,4%. Liczba osób pełnozatrudnionych przebywających w gospodarstwie świadczy o ukrytym bezrobociu, co potwierdzają badania Wołoszyna [2003]. We wszystkich badanych gospodarstwach poszczególnych rejonów znaczną część stanowili pracownicy w wieku produkcyjnym (25–59 lat). Osoby w wieku poprodukcyjnym (60 lat i więcej) stanowiły również znaczący udział, zwłaszcza w gospodarstwach o małej skali chowu zwierząt. Zakres i współczynnik zmienności zasobów pracy ogółem zarówno w odniesieniu do gospodarstwa, jak i 100 ha UR pozostawał na zbliżonym i zarazem umiarkowanym poziomie. Badane gospodarstwa, niezależnie od rejonu, w którym się znajdowały, kierowane były przez osoby w średnim wieku. Przeciętny wiek rolników wynosił 48 lat. Rolnicy starsi wiekiem prowadzili gospodarstwa o mniejszej skali chowu bydła mlecznego, większe stada krów występowały w gospodarstwach prowadzonych przez rolników młodszych. Podobne obserwacje w swoich badaniach zanotowała Szymańska [2001].

Jednym z czynników ułatwiających pracę oraz zwiększających jej wydajność jest wiedza. W dużej mierze wynika ona z poziomu wykształcenia. W badanych gospodarstwach najczęściej rolników legitymowało się wykształceniem zasadniczym zawodowym (67,6%), przy czym odsetek ten był największy w gospodarstwach w rejonie Radzyna. Najmniej rolników z takim wykształceniem było w rejonie Ryk, gdzie znaczną część stanowili właściciele gospodarstw z wykształceniem średnim (52,1%). Nie stwierdzo-

Tabela 2. Zasoby pracy w analizowanych gospodarstwach
 Table 2. Labour resources in analyzed farms

Wyszczególnienie Specification	RYKI	KRASNYSTAW	RADZYŃ PODLASKI
Liczba osób w rodzinie (na gospodarstwo) The number persons in family (per farm)	4,9	5,1	4,8
Liczba osób pełnosprawnych pełnozatrudnionych: The number of full-employed persons:			
na gospodarstwo per farm	2,7	2,8	2,8
na 100 ha UR per 100 ha UAA	18,2	15,8	17,7

Źródło: Opracowanie własne.
 Source: Authors' research.

no zależności pomiędzy poziomem wykształcenia a liczbą utrzymywanych krów. Około 65% gospodarstw miało następców, którzy będą kontynuowali prace nad chowem bydła. Według Klepackiego [2005], wiedza pozwala na lepsze wykorzystanie innych czynników produkcji. Autor ten dodaje również, że w gospodarstwach mlecznych, w których właściciele mieli wykształcenie wyższe, stwierdzono większą koncentrację produkcji zwierzęcej, a rolnicy w ciągu około 10 lat powiększali stada bydła średnio o około 28%. Oznacza to, że rolnicy z wykształceniem wyższym najbardziej rozumieli potrzebę wzrostu skali produkcji i wykazywali największy dynamizm rozwojowy. Ponadto wyniki ekonomiczne gospodarstw prowadzonych przez rolników najlepiej wykształconych były najkorzystniejsze. Podobne wyniki uzyskał Juszczyk [2005] na podstawie badania gospodarstw w Makroregionie Środkowym. Podaje on, że produkcja mleka jest najbardziej pracochłonna i wrażliwa na zaniedbania działalnością i powinna opierać się przede wszystkim na własnej sile roboczej. Dlatego, zdaniem tego autora, dla prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa ważna jest ciągłość przez przekazywanie go następcy. W badaniach własnych udział gospodarstw z następcami wyniósł 65%. Juszczyk i Rękojarski [2007] podają, że udział ten w ocenianych przez nich gospodarstwach był większy o około 10%, a największy zanotowano w gospodarstwach o dużej liczbie krów, czego nie zaobserwowano w badaniach własnych.

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że badane gospodarstwa we wszystkich rejonach dysponowały dużymi zasobami siły roboczej, które przekraczały możliwości jej wykorzystania. Wysoki poziom zatrudnienia wynika przede wszystkim z obranego kierunku produkcji. Z drugiej strony, wysokie zatrudnienie w przeliczeniu na 100 ha UR uzasadnia konieczność wzrostu skali chowu produkcji.

Oceniając poziom wyposażenia gospodarstw w środki trwałe należy zaznaczyć, że największą liczbą ciągników na 100 ha UR cechowały się gospodarstwa w rejonie Krasnegostawu (tab. 3). Największy odsetek gospodarstw wyposażonych w hale udojowe występował w rejonie Radzynia (41%). Jest to wynikiem znacznego udziału grupy gospodarstw posiadających duże stada krów (powyżej 40 sztuk). Z analizy wynika, iż wyposażenie w urządzenia chłodnicze w najmniejszych gospodarstwach jest niewystarczające, tylko 86% posiada chłodziarki, w tym 47% to chłodziarki konwiowe. Należy podkreślić, że we wszystkich rejonach 100% gospodarstw utrzymujących największe

stada krów posiadało schładzalniki do mleka, a także wszystkie utrzymujące od 31 do 40 krów w rejonie Ryk. Wszystkie gospodarstwa analizowanych trzech rejonów posiadały zbiorniki na mleko. Urządzenia takie, będące w posiadaniu gospodarstw o dużej skali chowu krów, są nieodzowne zarówno z punktu widzenia pracochłonności i uciążliwości pracy, jak i jakości pozyskiwanego mleka.

Tabela 3. Liczba ważniejszych maszyn i urządzeń
Table 3. The number of major machines and devices

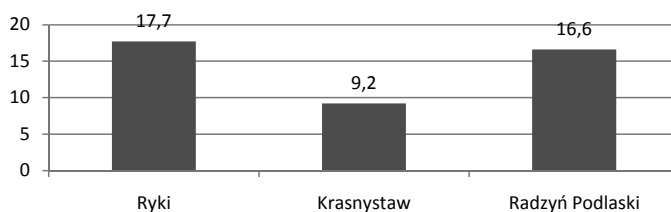
Wyszczególnienie Specification	RYKI	KRASNYSTAW	RADZYŃ PODLASKI
Liczba ciągników na 100 ha UR Number of tractors per 100 ha UAA	2,1	2,6	2,4
Udział (%) gospodarstw posiadających dojarki The share (%) farms owning milking machines:			
konwiowe direct-to-can milking machines	50	52	34
rurociągowo pipeline milking machines	25	26	22
hale udojowe milking halls	24	21	41
schładzalniki do mleka milk chillers	87	82	90

Źródło: Opracowanie własne.
Source: Authors' research.

Powyższa analiza wskazuje, że badane gospodarstwa, pomimo bardzo ograniczonych inwestycji w ostatnich latach, posiadały wystarczające wyposażenie w środki trwałe. Dysponowały większymi zasobami czynników pracy i kapitału jako głównymi czynnikami produkcji. Ponadto analiza wykazała, że badane gospodarstwa w zależności od rejonu położenia różniły się zasobami czynników produkcji.

Jako miarę efektywności czynników wytwórczych przyjęto nadwyżkę bezpośrednią z produkcji mleka odniesioną do 1 ha UR, 1 zł kosztów bezpośrednich i 1 godziny pracy. W pierwszej kolejności analizą objęto efektywność pracy, która jako jedyny czynnik wytwórczy wnosi nową wartość w procesie produkcji. Pozostałe czynniki wpływają tylko pośrednio na wytworzenie nowego dobra. Wysoka wydajność pracy pozwala osiągnąć wyższy poziom dochodu przypadający na jednostkę czasu pracy. Największą efektywnością pracy cechowały się gospodarstwa w rejonie Ryk (17,7 zł/1 rbh) (rys. 3). Zbliżoną wielkość tego wskaźnika osiągały gospodarstwa w rejonie Radzyna, natomiast najmniejsza efektywność występowała w gospodarstwach w rejonie Krasnegostawu (mniejsza prawie dwukrotnie niż w rejonie Ryk). Uzyskane wyniki jednoznacznie wskazują, że nakłady pracy w sposób najbardziej efektywny zostały wykorzystane przede wszystkim w rejonie Ryk.

Ziemia jako zasób odgrywa zasadniczą rolę w procesie produkcji i podobnie jak inne czynniki została poddana analizie w celu określenia efektywności jej wykorzystania. Efektywność ziemi wyrażona wartością nadwyżki bezpośredniej przypadającej na 1 ha UR była najkorzystniejsza w gospodarstwach w rejonie Ryk – ponaddwukrotnie większa od osiągniętej w gospodarstwach w rejonie Krasnegostawu (rys. 4).

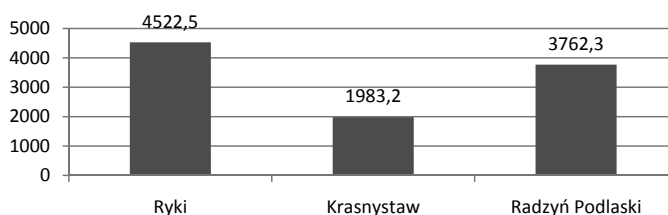

Rys. 3. Efektywność pracy jako czynnika produkcji wyrażona nadwyżką bezpośrednią na jedną godzinę pracy

Fig. 3. Labour efficiency as a production factor measured by a direct surplus per 1 labour hour

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

Rys. 4. Efektywność wykorzystania ziemi jako czynnika produkcji wyrażona nadwyżką bezpośrednią na 1 ha użytków rolnych

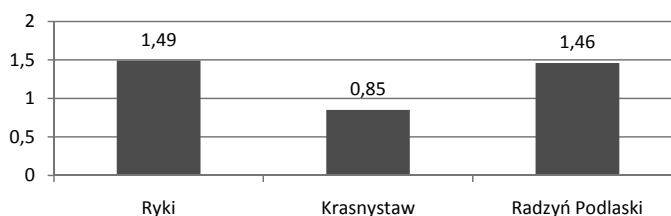
Fig. 4. Efficiency of land use as a production factor measured by a direct surplus per 1 UAA

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

Kapitał jest czynnikiem produkcji, który cechuje się również określoną efektywnością, informującą o wielkości wygenerowanej nadwyżki bezpośredniej na 1 zł kosztów bezpośrednich. Kapitał najefektywniej wykorzystywały gospodarstwa w rejonie Ryk i Radzyna Podlaskiego, w których średnia wielkość tego wskaźnika w obu rejonach wyniosła ok. 1,50/ha UR (rys. 5).

Uzyskane wyniki wskazują, że lepszym wykorzystaniem czynników wytwórczych odznaczały się gospodarstwa w rejonie Ryk. Świadczy o tym przede wszystkim wy-

Rys. 5. Efektywność kapitału jako czynnika produkcji wyrażona nadwyżką bezpośrednią na 1 zł kosztów bezpośrednich

Fig. 5. Capital efficiency as a production factor measured by a direct surplus per 1 PLN of direct costs

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

soka wartość nadwyżki bezpośredniej uzyskanej z 1 ha UR oraz wysoka efektywność kapitału.

WNIOSKI

1. Powierzchnia użytków rolnych analizowanych gospodarstw wynosiła od 31,2 do 40 ha i była około pięciokrotnie większa niż średnio w Polsce i w gospodarstwach prowadzących rachunkowość rolną dla IERiGŻ-PIB.

2. W strukturze użytków rolnych znaczącą pozycję zajmowały trwałe użytki zielone, a ich udział był ujemnie skorelowany z jakością gleb ($r = -0,51$). Największy udział (ponad 45%) cechował gospodarstwa w rejonie Radzyna, najmniejszy zaś w rejonie Krasnogostawu (14,3%).

3. Poziom zatrudnienia należy uznać za relatywnie wysoki, wynika to przede wszystkim z obranego kierunku produkcji, który uważany jest za wysoce pracochłonny.

4. Badane gospodarstwa specjalizujące się w produkcji mleka dysponowały dobrą jakością środkami produkcji. Czynniki wyposażenia technicznego jest niezbędny w produkcji, ale sam w sobie nie stanowi bariery rozwoju.

5. Przeprowadzona analiza efektywności czynników produkcji wskazuje, że lepszym wykorzystaniem czynników wytwórczych cechowały się gospodarstwa w rejonie Ryk. Wskazuje na to przede wszystkim wysoka wartość nadwyżki bezpośredniej uzyskanej z 1 ha UR oraz wysoka efektywność kapitału (1,49).

PIŚMIENNICTWO

- Bański J., 2000. Współczesne problemy użytkowania ziemi w Polsce. [w:] Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich. Instytut Geografii AŚ, Kieleckie Tow. Nauk., Kielce, 51–61.
- Hutnik E., 2002. Uwarunkowania determinujące efektywność produkcji mleka. Inż. Roln. 2, 59–66.
- Jarka S., 2007. Analiza czynników wpływających na efektywność gospodarstw mlecznych. Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia 6 (4), 13–18.
- Juszczak S., 2005. Uwarunkowania ekonomiczno-organizacyjne opłacalności produkcji mleka w gospodarstwach wyspecjalizowanych. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Juszczak S., Rękojarski M., 2007. Koszty bezpośrednie pasz łąkowo-pastwiskowych w gospodarstwach mlecznych województwa łódzkiego. Roczn. Nauk Rol., seria G, 94 (1), 35–45.
- Kałuża H., 2002. Potencjał produkcyjny polskiego rolnictwa w warunkach jednoczącej się Europy. Przegl. Hod. 5, 6.
- Kierul Z., 1986. Ekonomia i organizacja gospodarstw rolniczych. PWRiL, Warszawa.
- Klepacki B., 2005. Wykształcenie jako czynnik różnicujący zasoby, organizację i wyniki ekonomiczne gospodarstw rolniczych. Roczn. Nauk. SERIA VII, (1), 124–128.
- Matyka M., 2007. Przemiany wybranych gospodarstw o różnych kierunkach produkcji w okresie transformacji systemowej. Praca doktorska, IUNG-PIB, Puławy.
- Poczta W., 1994. Rolnictwo polskie a rolnictwo EWG (Studium komparatywne). Roczn. Nauk. AR 247, Poznań.
- Poczta W. Kołodziejczak M., 2004. Potencjał produkcyjny rolnictwa polskiego i efektywność gospodarowania w aspekcie integracji z Unią Europejską. AR Poznań.
- Praca zbiorowa, 2008. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. GUS, Warszawa.

- Runowski H., Maniecki F., 1997. Zmiany w technologiach chowu bydła mlecznego. Mat. konf. „Postęp technologiczny a organizacja gospodarstw rolniczych”. SGGW, Warszawa, 18–34.
- Sych-Winiarek J., 2009. Krajowy rynek mleka 2009/2010. Biul. Inf. ARR, Warszawa, 11 (221), 23–35.
- Szymańska E., 2001. Efektywność gospodarki paszowej w gospodarstwach o różnych kierunkach produkcji rolniczej. SGGW, Warszawa.
- Wasilewski M., Mądra M., 2008. Zróżnicowane efektywności wykorzystania czynników produkcji w gospodarstwach rolniczych. Roczn. Nauk. SERiA, t. X, (3), 551–556.
- Wojciechowska-Ratajczak B., 2000. Uwarunkowania wzrostu efektywności ekonomicznej zasobów pracy na obszarach wiejskich w Polsce. Wieś i Rolnictwo, 2, 21–30.
- Wołoszyn J., 2003. Przeobrażenia na wiejskim rynku pracy. [w:] Funkcje obszarów wiejskich w dobie transformacji gospodarki Polski. Akademia Świętokrzyska, Kielce, 25–28.
- Woś A., 2000. Mechanizmy restrukturyzacji rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa.
- Ziętara W., 1998. Metodyczne aspekty oceny efektywności gospodarowania w rolnictwie. Zesz. Nauk. SGGW, 34, 17–31.
- Ziętara W. 1998. Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa rolniczego. FAPA, Warszawa.
- Ziętara W., 2000. Ekonomiczna i społeczna wydajność pracy w rolnictwie i w różnych typach gospodarstw rolniczych. Zesz. Nauk. SGGW, 41, 19–34.
- Ziętara W., Olko-Bagieńska T., 1986. Zadania z analizy działalności gospodarczej i planowania w gospodarstwie rolniczym. PWRiL, Warszawa.

EVALUATION OF PRODUCTION FACTORS AND THEIR EFFICIENCY IN DAIRY FARMS LOCALIZED IN THREE REGIONS OF LUBELSKIE VOIVODESHIP

Abstract. The paper presents evaluation of production factors and the efficiency of their use in selected dairy farms in Lubelskie voivodeship. The method, which was used during the research, was based on survey investigation. The analysis showed, that the analysed farms, despite limited investment, were sufficiently equipped. They had at disposal labour and capital resources as main factors of production. There were some differences in efficiency of production factors use in the farms, depending on a region. Farms in Ryki region had better results, regarding a direct surplus per 1 ha UAA and high capital effectiveness.

Key words: production factors, dairy farms, efficiency of major production factors use

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 22.04.2010

DORADZTWO ROLNICZE I JEGO ROLA W ROZWOJU DZIAŁALNOŚCI AGROTURYSTYCZNEJ

Agnieszka Brelik

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

Streszczenie. Rozwijanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich jest jednym z kierunków zadań ośrodków doradczych, które stymulują rozwój rolnictwa w gminach przez wskazywanie lokalnie występujących problemów oraz pomoc w ich rozwiązywaniu. Doradcy rolniczy wykorzystują znane im metody oświatowo-doradcze: szkolenia, demonstracje, wystawy, prezentacje zachęcając rolników do podejmowania działalności agroturystycznej. Rozwój tej formy turystyki zależy w dużej mierze od zaangażowania władz samorządowych, instytucji i organizacji działających na tym obszarze. Celem badań było określenie roli, jaką pełnią instytucje doradcze w rozwoju działalności agroturystycznej, a także uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście ośrodki doradztwa rolniczego potrafią rozbudzić lub wspomóc rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich.

Słowa kluczowe: doradztwo, agroturystyka, rozwój lokalny

WSTĘP

Turystyka będąc wielkim biznesem rodzi zapotrzebowanie na dobra i usługi niezbędne dla zaspokojenia potrzeb jej uczestników. W praktyce oznacza to zapotrzebowanie na wysiłek milionów podmiotów produkcyjnych i usługowych, pracę i dochód dla wielu ludzi. Według WTTC (World Travel and Tourism Council), turystyka tworzy 11% światowego dochodu (PKB) i ma mniej więcej taki sam udział w zatrudnieniu [Kozak 2009].

W Polsce istnieje już coraz bogatsza literatura poświęcona różnym wymiarom i aspektom turystyki, gospodarki turystycznej, przemysłu turystycznego. Świadectwem zapotrzebowania na wiedzę w tym zakresie są nie tylko publikacje, lecz także dynamiczny rozwój kształcenia kadr dla turystyki.

Przyczyna tego stanu rzeczy to zarówno wzrost zapotrzebowania na usługi turystyczne, ale także szukanie sposobów na zdynamizowanie rozwoju kraju, znalezienie nowych możliwości aktywizacji zarówno ośrodków wzrostu, jak również obszarów słabo rozwi-

niętych, zacofanych, obciążonych ukrytym bezrobociem w rolnictwie i pozbawionych cech, jakie sprzyjają rozwojowi nowoczesnej, opartej na wiedzy, gospodarki właściwej XXI stuleciu [Kozak 2009].

Gminy wiejskie w Polsce wykazują znaczne zróżnicowanie przestrzenne pod względem stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego, struktury sieci osadniczej, stanu infrastruktury społecznej i technicznej, mają odmienne problemy rozwojowe. Zróżnicowanie to wynika z oddziaływania takich czynników, jak: położenie, ranga i charakter rolnictwa w rozwoju regionu, sytuacja demograficzna, sytuacja na rynku pracy, zasoby terenów wiejskich, aktywność samorządów i społeczności lokalnej, lokalne umiejętności i tradycje [Sikorska-Wolak 2004]. Rozwój turystyki na obszarach wiejskich jest możliwy, ponad połowa gmin spełnia kryteria wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej i posiada warunki sprzyjające rozwojowi turystyki [Drzewiecki 1995]. Tezę tę potwierdzają badania przeprowadzone przez Milewskiego [2005], które wykazują, iż wszystkie gminy nadmorskie pod względem atrakcyjności turystycznej osiągnęły wartość TMR¹ wyższą niż wynosi średnia arytmetyczna dla całej zbiorowości. Z tego wynika, iż większość gmin województwa zachodniopomorskiego (gmin nadmorskich) oraz niektóre gminy z obszarów pojezierza (Drawsko Pomorskie, Złocieniec, Czaplinek, Ińsko) charakteryzuje rozwinięta infrastruktura turystyczna (tab. 1).

Tabela 1. Atrakcyjność turystyczna gmin pasa nadmorskiego i Pojezierza Drawskiego w woj. zachodniopomorskim

Table 1. Attractiveness of tourist coastal strip and Drawskie lake districts in Western Pomeranian province

Gminy i rejony turystyczne	TMR	Miejsce w rankingu	Gminy i rejony turystyczne	TMR	Miejsce w rankingu
Pas nadmorski	0,259		Pojezierze Drawskie	0,129	
Rewal	0,641	1	Biały Bór	0,111	76
Dziwnów	0,412	2	Szczecinek m.	0,194	7
Mielno	0,335	3	Szczecinek	0,118	62
Świnoujście	0,178	10	Borne Sulinowo	0,126	40
Międzyzdroje	0,276	5	Czaplinek	0,134	27
Wolin	0,141	23	Złocieniec	0,138	24
Dziwnów	0,412	2	Ostrowice	0,100	102
Trzebiatów	0,156	18	Drawsko Pomorskie	0,134	28
Kołobrzeg	0,251	6	Węgorzyno	0,121	52
Ustronie Morskie	0,308	4	Ińsko	0,146	20
Darłowo m.	0,169	15	Dobrzany	0,113	73
Darłowo	0,176	13	Chociwel	0,123	47
Postomino	0,144	21	Marianowo	0,116	66

Źródło: D. Milewski, 2005. Regionalne ukierunkowania rozwoju turystyki na przykładzie województwa zachodniopomorskiego, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia T. (DXCII) 518, s. 135.

Source: D. Milewski, 2005. Regional directing of tourism development on example of the western Pomeranian province, University of Szczecin, Debates and Studies T. (DXCII) 518, p. 135.

¹TMR – taksonomiczny miernik rozwoju, zaproponowany przez Z. Hellwiga, umożliwiający analizę porównawczą obiektów przestrzennych. Miernik to wielkość syntetyczna, będąca wypadkową wszystkich analizowanych zmiennych i pozwalająca na uporządkowanie obiektów w zależności od ich odległości od pewnego, sztucznie skonstruowanego wzorca rozwoju.

W gminach o szczególnych walorach turystycznych istnieje potrzeba wyznaczenia obszarów, które dzięki inwestycjom w sektorze turystycznym mogłyby w przyszłości stać się obszarami atrakcyjnymi turystycznie. Stopień rozwoju (określony średnią arytmetyczną TMR dla gmin z danego obszaru) wyodrębnionych terenów turystycznych województwa zachodniopomorskiego w poszczególnych działach wpływających na atrakcyjność turystyczną przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Średnie wartości TMR dla pasa nadmorskiego i Pojezierza Drawskiego według działów charakteryzujących atrakcyjność turystyczną
Table 2. Average values TMR for seaside and Drawskie lake district according to sections characterizing tourism attractiveness

Wyszczególnienie	Pas nadmorski	Pojezierze Drawskie
Walory turystyczne	0,232	0,193
Baza noclegowa	0,360	0,173
Baza gastronomiczna i uzupełniająca	0,299	0,177
Dostępność transportowa	0,266	0,268
Stan środowiska naturalnego	0,572	0,531
Ochrona środowiska naturalnego	0,508	0,328
Infrastruktura usługowa	0,279	0,150
Infrastruktura techniczna	0,221	0,115
Atrakcyjność turystyczna	0,259	0,129

Źródło: Opracowanie własne na podstawie D. Milewski, 2005. Regionalne ukierunkowania rozwoju turystyki na przykładzie województwa zachodniopomorskiego, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia T. (DXCII) 518, s. 135.

Source: Own calculation based on D. Milewski, 2005. Regional directing of tourism development on example of western Pomeranian province, University of Szczecin, Debates and Studies T. (DXCII) 518, p. 135.

Większość gmin położonych w wyodrębnionych rejonach turystycznych wymaga inwestycji w zakresie infrastruktury, usług, dostępności transportu czy bazy gastronomicznej, dowodzi tego wartość TMR uzyskiwana zarówno przez gminy nadmorskie, jak i obszarów pojeziernych. Kompleksowe planowanie działania gminy, umiejętne wykorzystywanie zasobów społeczno-demograficznych, ekonomicznych i przyrodniczych przyczynia się do rozwoju terenów wiejskich, w szczególności form pozarolniczych, do których zaliczamy agroturystykę. Jest ona propozycją konkurencyjną wobec innych form turystyki, ale także innych przykładów przedsiębiorczości.

METODYKA BADAŃ

Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście ośrodki doradztwa rolniczego potrafią rozbudzić lub wspomóc rozwój pozarolniczej działalności gospodarki na terenach wiejskich. Badania przeprowadzono w gminie Czaplnek w 2009 roku wśród 30 rolników świadczących usługi agroturystyczne. Respondentów do badania dobierano w sposób celowy, badaniami objęto wszystkie zarejestrowane w gminie kwatery agroturystyczne. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankietowy zawierający 20 pytań zamkniętych, materiały źródłowe posłużyły do zebrania ogólnych danych do-

tyczących działalności agroturystycznej badanych gospodarstw, a także do oceny działalności ośrodków doradztwa rolniczego. Wywiad niesformalizowany zastosowano dla uzyskania dodatkowych informacji nieujętych w kwestionariuszu ankiety.

WYNIKI BADAŃ

Koncentrację obiektów turystyki wiejskiej najczęściej dostrzega się na obszarach pojeziernych i nadmorskich. Rozkwit tej formy turystyki przypadł na lata 90. W ODR Baszkowice i ODR Koszalin zaczęto wówczas propagować przedsiębiorczość pozarolniczą wśród mieszkańców wsi. Oddziały te prowadziły działalność szkoleniową i doradczą z zakresu promocji i dystrybucji oferty turystycznej wsi.

Spójeczno-demograficzna charakterystyka badanych właścicieli gospodarstw agroturystycznych wskazuje, iż 42% respondentów miało wykształcenie średnie, 29,2% zawodowe, wyższe 14,8% i podstawowe 13%. Pod względem wieku rolnicy charakteryzowali się następująco: 20–30 lat – 30%, 31–40 lat – 47%, 41–50 lat – 23%. Najliczniejszą grupą była grupa reprezentowana przez gospodarstwa w przedziale 5–10 ha (46,5%) i powyżej 10 ha (31,3%). Wśród gospodarstw domowych przeważały rodziny 4- i 3-osobowe, odpowiednio 36,7 i 32,3%. Na polskiej wsi występuje niedobór osób z kwalifikacjami umożliwiającymi podejmowanie działań przedsiębiorczych.

Ośrodki doradztwa rolniczego stanowią główne ogniwo przekazujące informacje między administracją rządową, placówkami naukowymi i innymi organizacjami rolniczymi a rolnikami. Potwierdzają tę tezę badania, z których wynika, iż prawie połowa respondentów (48,8%) pomocy w rozwiązywaniu problemów szukała w ODR, 19,3% w firmach związanych z rolnictwem, a 8,6% w literaturze fachowej. Problemy te związane były z chęcią uzyskania informacji na temat pozyskiwania środków finansowych (43%), pomocy w promocji gospodarstw agroturystycznych 32,7% i w sporządzaniu biznesplanów (24,3%). Większość ankietowanych (96,3%) wykazywała duże zainteresowanie funkcjonowaniem gospodarstw agroturystycznych w krajach zachodnich, głównie Niemiec, Dani i Austrii.

Na zasób wiedzy ośrodków doradztwa rolniczego niezbędny do skutecznego wypełniania misji publicznej składają się różnego rodzaju informacje, np.: polityka państwa wobec wsi i rolnictwa, opinie rolników o potrzebach doradczych, programy i plany rozwoju wsi i jej otoczenia, dane o sytuacji na rynkach rolnych, informacje statystyczne o rolnictwie i wsi niezbędne do programowania zadań, które w wyniku istniejących uwarunkowań ekonomicznych wykraczają daleko poza kwestię efektywności produkcji rolnej, dotykając problemów restrukturyzacji gospodarstw rolniczych, jak i całokształtu gospodarki żywnościowej oraz wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

Pomoc ze strony ośrodków doradztwa powinna dotyczyć wszystkich etapów działalności turystycznej w gospodarstwie rolnym, przede wszystkim tych działań, które sprawiają rolnikom najwięcej trudności. Dlatego też istnieje nieodzowna potrzeba udzielania pomocy na etapie: podejmowania decyzji o podjęciu działalności, przygotowania do uruchomienia działalności, realizacji decyzji łącznie z oceną jej korzystności i użyteczności oraz na etapie doskonalenia działalności [Krzyżanowska 2009]. Baza agroturystyczna w Polsce systematycznie rozwija się, jednakże wzrost ilościowy nie jest w pełni połączony

z poprawą jakości oraz zróżnicowaniem oferty. W tej kwestii konieczne jest współdziałanie podmiotów, które mają wpływ na rozwój i funkcjonowanie bazy agroturystycznej. Mieszkańcy wsi, w tym rolnicy, nie mają zwykle dostatecznych zasobów finansowych i dlatego też muszą korzystać z pomocy (zwłaszcza z kredytów). Pomoc taka powinna być rozwijana w ramach polityki strukturalnej rozwoju obszarów wiejskich, ale w konkretnych układach lokalnych, biorących pod uwagę posiadane zasoby, instytucje działające w środowisku wiejskim (np. stowarzyszenia agroturystyczne) oraz program rozwoju regionalnego i lokalnego, uwzględniający powstanie związków gmin agroturystycznych. Dlatego też instytucje doradcze powinny stać się instytucjami bardziej zorientowanymi na odbiorcę, opracowując strategie służące określaniu potrzeb swych potencjalnych klientów. W związku z tym istnieje potrzeba monitorowania i badania tychże potrzeb.

Sukces przedsięwzięcia agroturystycznego zależy również w dużej mierze od kwalifikacji i zaangażowania ludzi, którzy mają motywację do podjęcia tego typu działalności. Istotnym czynnikiem uruchamiania i rozwijania produktu agroturystycznego są zatem zasoby ludzkie, czyli ludzie i ich kompetencje [Kutkowska 2007]. Rodzina wiejska staje się kapitałem zabezpieczającym działania w podejmowaniu biznesu agroturystycznego.

Wśród motywów, jakie skłoniły ankietowanych do zajęcia się agroturystyką, najczęściej wymienianym były: chęć uzyskania dodatkowego dochodu (34%), nawiązywanie kontaktów międzyludzkich (24%), chęć wykorzystania wolnych pomieszczeń (15%) oraz wykorzystanie zasobów pracy (13%); 14% respondentów wskazało, iż rozpoczęli oni działalność za namową doradców z regionalnych ośrodków doradztwa rolniczego.

W badanych gospodarstwach rozpoczęcie i prowadzenie działalności agroturystycznej ankietowani finansowali głównie ze środków własnych (54,5%). Z kapitałów obcych korzystało na zasadzie pożyczek od znajomych 17,3%, a z kredytów preferencyjnych 18,2%; część respondentów (10%) łączyła środki własne z kredytem.

Porównując inwestycje, które już zostały wykonane, z tymi, które w ciągu najbliższych lat będą realizowane, można zauważyć powolną zmianę w kierunku finansowania rozwoju inwestycji w gospodarstwie. Mimo że nadal podstawę stanowią bieżące dochody (u wszystkich ankietowanych) i oszczędności (u 54,5% ankietowanych), to jednak dodatkowe możliwości finansowania upatrują oni coraz częściej w kapitale obcym, a zwłaszcza w pomocy z zagranicy (30,5%) oraz w kredytach preferencyjnych (15%). Gdyby pojawiły się nowe możliwości inwestowania na rynku, 38,5% gospodarstw raczej zostałoby przy dotychczasowym profilu, przyglądając się jednak nowym możliwościom. To niewątpliwie najbezpieczniejsze rozwiązanie, nie angażuje się żadnych środków, nie ma ryzyka. Znaczna część gospodarstw (46,2%) postanowiłaby jednak rozpocząć nowe przedsięwzięcie z niewielką bądź znaczną częścią swego kapitału.

WNIOSKI

Rozwój obszarów wiejskich następuje między innymi dzięki wzrostowi popularności turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich stanowi kierunek tworzenia dodatkowych korzyści z tej formy działalności.

Wyniki badań potwierdzają, iż gospodarstwa agroturystyczne potrzebują wsparcia od ośrodków doradztwa rolniczego w zakresie dostosowywania do zmieniających się

kierunków działalności, uzupełniania dochodów rolniczych dodatkowymi dochodami z działalności pozarolniczej i przestawiania się z głównego źródła dochodów, jakim jest praca w gospodarstwie, na uzupełniające zatrudnienie poza rolnictwem. Dzięki pomocy tych instytucji oraz zaangażowaniu właścicieli agroturystyka może w istotny sposób wpłynąć na rozwój gmin wiejskich i zwiększenie dochodów tej grupy społecznej. Niewątpliwie konieczne jest zaangażowanie samorządów gospodarczych, turystycznych, agroturystycznych oraz różnego rodzaju stowarzyszeń i organizacji działających na wsi w udzielanie pomocy, niezbędnej do tworzenia i rozwoju tych gospodarstw. Aktywność mieszkańców w zakresie podejmowania działalności turystycznej rozbudzana jest przez działania ODR, których zadaniem jest przede wszystkim przygotowanie gospodarstw do podjęcia oraz rozszerzenia działalności turystycznej; udzielanie wszelkiej konsultacji i pomocy przy promocji, określaniu standardu usług czy przygotowaniu produktu turystycznego wysokiej jakości.

Wykorzystując dostępne zaplecze w postaci doświadczonych doradców i miejsc szkoleniowych, doradztwo stało się jednym z podstawowych źródeł informacji dla rolników podejmujących rozwój tej formy aktywności na obszarach wiejskich.

PIŚMIENNICTWO

- Drygas M., Kania J., 2001. Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce, Polska Akademia Nauk, Warszawa, 21.
- Drzewiecki M., 1995. Agroturystyka. Instytut Wydawniczy Świadectwo, Bydgoszcz.
- Kozak M., 2009. Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, 9.
- Kutkowska B., 2007. Wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Sudetach. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk. Warszawa 2007, Studia i Monografie, 54.
- Krzyżanowska K., 2009. Doradztwo rolnicze jako czynnik stymulujący rozwój gospodarstw agroturystycznych. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów i Agrobiznesu, Tom XI, Zeszyt 5, Warszawa-Poznań-Olsztyn, 189–194.
- Milewski D., 2005. Regionalne ukierunkowania rozwoju turystyki na przykładzie województwa zachodniopomorskiego, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia T. (DXCII) 518, 135.
- Sikorska-Wolak I., 2004. Rozwój lokalny jako wielowymiarowe zjawisko społeczno-gospodarcze. [w:] Turystyka w rozwoju lokalnym. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 9–21.

AGRICULTURAL ADVISORY AND ITS ROLE IN AGRITOURISM ACTIVITY DEVELOPMENT

Abstract. Development of economic activity in rural areas is one of the main tasks of agricultural advisory centers. They stimulate agricultural development by indicating some local problems and helping with solving them. Agricultural advisors organize and lead trainings, demonstrations, expositions, presentations, etc. that encourage farmers to start their own

agritourism activity. Development of this form of tourism mainly depends on local authorities and organizations of the region. The main aim of the research was to present the role of agricultural advisory centres in developing agritourism activity. Moreover, the author tried to find answer for the question: may agriculture advisory centers be able to support non-agricultural activity in rural areas?

Key words: agricultural advising, agritourism, local development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

OCENA WSPARCIA FINANSOWEGO Z UNII EUROPEJSKIEJ W OPINII ROLNIKÓW Z POWIATU GRUDZIĄDZKIEGO

Magdalena Chmura

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Streszczenie. W artykule przedstawiono wyniki badań, przeprowadzonych we wrześniu 2008 roku, dotyczących oceny wsparcia finansowego z UE w województwie kujawsko-pomorskim w opinii badanych rolników współpracujących z biurem powiatowym ARiMR w Grudziądzu. Rolnicy z powiatu grudziądzkiego byli pozytywnie nastawieni do wsparcia finansowego z UE. Jednakże zdecydowana większość badanych rolników użytkujących gospodarstwa o powierzchni powyżej 100 ha, czyli głównie osoby młodsze i lepiej wykształcone, dostrzegała więcej korzyści z przystąpienia Polski do UE dla swoich gospodarstw, aniżeli osoby starsze, z wykształceniem podstawowym i będące właścicielami gospodarstw najmniejszych obszarowo, o powierzchni do 5 ha. Duży odsetek badanych rolników deklarował, że niezbędne informacje o programach unijnych czerpali przede wszystkim ze szkoleń zawodowych rolników, organizowanych przez WODR, z oddziałów terenowych ARiMR oraz samorządów gminnych. Największym zainteresowaniem wśród właścicieli gospodarstw największych obszarowo cieszyły się takie programy, jak PROW i SPO, a dopłaty bezpośrednie i renty strukturalne w gronie rolników użytkujących gospodarstwa o mniejszej powierzchni. Ponadto badani rolnicy ocenili wsparcie środków finansowych z UE dość dobrze dla zrealizowania planowanych inwestycji oraz dla rozwoju gmin.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, wsparcie finansowe, rolnik, fundusze unijne

WSTĘP

Ważnym czynnikiem zachodzących przemian jest dziś już powszechnie uświadomiona i w większości akceptowana konieczność rozwoju obszarów wiejskich oraz restrukturyzacja i modernizacja rolnictwa [Bórawski 2006]. Powszechnie wiadomo, że rolnic-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Magdalena Chmura, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy, Wydział Rolnictwa i Biotechnologii, Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie, Zakład Ekonomiki Produkcji Rolniczej, Al. Prof. S. Kaliskiego 7, bud. 3.1, 85-789 Bydgoszcz, e-mail: chmura@utp.edu.pl

two ma ogromne problemy z dostosowaniem się do warunków gospodarki rynkowej. W oparciu jedynie o własne środki, bez wsparcia z zewnątrz, nie miałyby szans na skuteczną przemianę [Kościk, Skwarzyło-Bednarz 2005].

Integracja Polski z Unią Europejską (UE) miała przede wszystkim duży wpływ na sytuację ekonomiczną rolnictwa i mieszkańców wsi. W celu poprawy życia i rozwoju rolnictwa sektor ten został objęty m.in. dopłatami bezpośrednimi, Planem Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), Sektorowym Programem Operacyjnym (SPO) oraz innymi instrumentami. Jednak duże znaczenie w zakresie pozyskiwania tych instrumentów ma aktywność samych rolników [Wawrzyniak, Zajdel 2007]. Tym samym nowa rzeczywistość gospodarcza wymaga od rolników większej wiedzy i umiejętności w poszukiwaniu i pozyskiwaniu środków finansowych pochodzących z UE [Fedyszak-Radziejowska 2004].

Poziom aktywności rolników w kwestii ubiegania się o środki finansowe UE uwarunkowany jest wieloma czynnikami wewnętrznymi, zależnymi od samych rolników, do których zalicza się: niski poziom wykształcenia rolników, niekorzystną strukturę gospodarstw, słabe powiązanie gospodarstw z rynkiem, brak umiejętności wykorzystania informacji o programach pomocowych oraz słabe zainteresowanie uzyskaniem pomocy ze strony lokalnych instytucji [Czudec i in. 2008].

Głównym celem badań było określenie stopnia wykorzystania wsparcia finansowego z UE przez badanych rolników. Interesujące było także poznanie, czy istnieje zależność pomiędzy wielkością gospodarstw a wykorzystaniem funduszy unijnych. Ponadto, w artykule zostały zaprezentowane ocena przydatności środków finansowych z UE dla rozwoju zarówno samych gospodarstw, jak i gmin oraz sposób ich wydatkowania i preferowane źródła wiedzy o UE.

MATERIAŁ I METODA

Badania zostały wykonane na terenie powiatu grudziądzkiego, w województwie kujawsko-pomorskim, we wrześniu 2008 roku. Z populacji generalnej składającej się z 4,783 tys. gospodarstw badaniem objętych zostało 180 rolników. Taka wielkość próby badawczej pozwoliła na uzyskanie żądanej wiarygodności i dokładności szacunku na poziomie współczynnika ufności 0,90 przy maksymalnym błędzie pomiaru 6%. Próba była dobrana w sposób celowy, respondentami byli rolnicy współpracujący z biurem powiatowym Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Grudziądzu. Z kolei osoby badane znalazły się w populacji na zasadzie doboru przypadkowego. Dane gromadzono metodą kwestionariusza ankiety, a zebrane materiały zliczono za pomocą systemu zero-jedynkowego oraz zestawiono w formie tabel i wykresów.

Największy odsetek badanych rolników posiadał gospodarstwa o powierzchni od 50,1 do 100 ha (21,7%), a nieco mniej o powierzchni od 20,1 do 30 ha (18,9%). W dalszej kolejności pod względem liczebności uplasowały się gospodarstwa o powierzchni od 30,1 do 50 ha (15,0%) oraz od 5,1 do 10 ha (11,7%). Rolnicy będący właścicielami gospodarstw o powierzchni do 5 ha (9,4%) oraz powyżej 100 ha (6,7%) stanowili najmniejszy odsetek badanych. W grupie gospodarstw o powierzchni do 5 ha przeważały osoby w wieku 60 lat i więcej (35,3%) oraz legitymujące się wykształceniem podsta-

wowym (41,2%). W grupie gospodarstw obszarowo średnich, od 10 do 50 ha, najwięcej rolników było między 40. a 49. rokiem życia oraz z wykształceniem zawodowym. Wśród użytkowników gospodarstw największych obszarowo, powyżej 100 ha, najwięcej było osób w przedziale wiekowym od 30 do 39 lat (66,7%) oraz z przygotowaniem wyższym (66,7%). Szczegółowe dane znajdują się w tabelach 1 i 2.

WYNIKI BADAŃ

Przeprowadzone badania pokazują, że rolnicy z powiatu grudziądzkiego pozytywnie oceniali pomoc UE i obecność Polski w jej strukturach. Dla 67,3% badanych rolników członkostwo w Unii Europejskiej okazało się korzystne, a tylko 19,5% respondentów było przeciwnego zdania. Z kolei 13,2% respondentów nie miała zdania w tej kwestii.

Głębsza analiza odpowiedzi wykazała, że najwięcej pozytywnych opinii na temat przystąpienia Polski do UE wyrazili rolnicy będący właścicielami gospodarstw największych obszarowo, o powierzchni powyżej 100 ha (100,0%) oraz od 50 do 100 ha (87,2%). Szczegółowe dane znajdują się w tabeli 3.

Niewątpliwie tak pozytywne nastroje mają związek z wielkością pomocy, która trafia na polską wieś w ostatnich latach. Głównym elementem w obsłudze funduszy unijnych powinien być dostęp rolników do informacji o środkach unijnych oraz wymogach i zasadach związanych ze staraniem się o te fundusze. Czytelnych wskazówek w tej kwestii dostarczyli sami badani. Zapytani o to, skąd czerpali informacje na temat unijnej pomocy dla rolników, wymieniali przede wszystkim szkolenia zawodowe rolników organizowane przez WODR (93,3%), oddziały terenowe ARiMR (65,6%) oraz urząd gminy (61,6%). Na kolejnych miejscach znalazły się następujące źródła wiedzy: specjalne informatory i broszury (60,0%), Internet (40,0%), prasa ogólnopolska (26,7%), TV (13,3%).

Otrzymane wyniki badań dowodzą, iż organizacje, które kojarzą się z udzielaniem pomocy rolnikom (WODR, oddziały terenowe ARiMR oraz urząd gminy), były postrzegane przez rolników jako wiodące instytucje, z których pozyskiwali wiedzę na temat pomocy unijnej. Wynikać to może z faktu, iż informacja przekazywana przez media, w tym prasę, nigdy nie będzie tak wyczerpująca i pełna, jak przekazywana przez broszury, lokalne instytucje czy spotkania z doradcami.

Badani rolnicy zostali ponadto poproszeni o wymienienie tych informacji, z których korzystali najczęściej. Na pierwszym miejscu znalazły się informacje dotyczące wypełniania wniosków (53,3%), następnie dotyczące takich programów unijnych, jak: PROW (48,9%), SPO – Rolnictwo (28,9%), a potem pomoc krajowa (21,7%), inne (9,4%) oraz SPO – Rybołówstwo (6,7%). Zaledwie 2,2% badanych nie udzieliło odpowiedzi na te pytanie.

Z badań wynika, że rolnicy będący użytkownikami gospodarstw z powiatu grudziądzkiego byli dość aktywni w ubieganiu się o wsparcie unijne – 103 osoby (co stanowi 57,2% ogółu badanych) deklarowały, że korzystały ze środków finansowych, dostępnych w ramach płatności bezpośrednich. 35,5% badanych rolników ubiegało się o dofinansowanie gospodarstw z działań dostępnych w PROW, w tym najwięcej osób (16,7%) o renty strukturalne. Ponadto 26,1% badanych starało się o środki finansowe dostępne w ramach SPO, a 20,1% respondentów ubiegało się o wsparcie w ramach programu

Tabela 1. Charakterystyka gospodarstw badanych rolników ze względu na ich wiek
Table 1. Characteristics of the farms according to the farmers' age

Wiek [lata] Age [years]	Powierzchnia gospodarstwa [ha] Farm's area [ha]												Ogółem Total			
	< 5,1		5,1–10		10,1–20		20,1–30		30,1–50		50,1–100				100 <	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
< 30	5	29,4	2	9,5	1	3,3	1	2,9	1	3,7	0	0,0	0	0,0	10	5,6
30–39	2	11,8	2	9,5	8	26,7	8	23,5	7	26,0	15	38,4	8	66,7	50	27,8
40–49	1	5,9	5	23,8	11	36,7	13	38,3	14	51,9	20	51,3	4	33,3	68	37,8
50–59	3	17,6	7	33,3	7	23,3	9	26,5	5	18,4	4	10,3	0	0,0	35	19,4
59 <	6	35,3	5	23,9	3	10,0	3	8,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	17	9,4
Razem Total	17	100,0	21	100,0	30	100,0	34	100,0	27	100,0	39	100,0	12	100,0	180	100,0

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Tabela 2. Charakterystyka badanych gospodarstw ze względu na poziom wykształcenia rolników
Table 2. Characteristics of the farms according to the farmers' education level

Wykształcenie Education	Powierzchnia gospodarstwa [ha] Farm's area [ha]												Ogółem Total			
	< 5,1		5,1–10		10,1–20		20,1–30		30,1–50		50,1–100				100 <	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Podstawowe Primary	7	41,2	4	19,0	1	3,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	12	6,7
Zawodowe Vocational	6	35,3	11	52,4	17	56,7	17	50,0	9	33,3	2	5,1	0	0,0	62	34,4
Średnie Secondary	4	23,5	6	28,6	12	40,0	16	47,1	14	51,9	17	43,6	4	33,3	73	40,6
Wyższe Higher	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	2,9	4	14,8	20	51,3	8	66,7	33	18,3
Razem Total	17	100,0	21	100,0	30	100,0	34	100,0	27	100,0	39	100,0	12	100,0	180	100,0

Źródło: badania własne.

Source: Author's research.

Tabela 3. Ocena korzyści przystąpienia Polski do UE z uwzględnieniem powierzchni gospodarstw badanych rolników powiatu grudziądzkiego
 Table 3. Advantages of Poland's accession to the EU in the farmers' opinion, according to farms' area (Grudziądz poviat)

Wyszczególnienie Details	Powierzchnia gospodarstwa [ha] Farm's area [ha]														Ogólnie Total	
	<5,1		5,1-10		10,1-20		20,1-30		30,1-50		50,1-100		100 <		liczba	%
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%		
Zdecydowanie tak Definitely yes	1	5,9	4	19,0	2	6,7	3	8,8	3	11,1	4	10,3	2	16,7	19	10,6
Raczej tak Rather yes	8	47,1	9	42,9	16	53,3	21	61,8	22	81,5	18	46,2	8	66,7	102	56,7
Nie mam zdania I don't know	2	11,8	1	4,8	3	10,0	6	17,6	1	3,7	11	28,2	0	0,0	24	13,3
Raczej nie Rather not	3	17,6	5	23,8	8	26,7	4	11,8	1	3,7	5	12,8	2	16,7	28	15,6
Zdecydowanie nie Definitely not	3	17,6	2	9,5	1	3,3	0	0,0	0	0,0	1	2,6	0	0,0	7	3,9
Razem Total	17	100,0	21	100,0	30	100,0	34	100,0	27	100,0	39	100,0	12	100,0	180	100,0

Źródło: Badania własne.
 Source: Author's research.

przedakcesyjnego SAPARD. Z pomocy innych programów UE skorzystało 13,9% badanych rolników.

Z badań Rosnera [2007] wynika, że rolnicy posiadający większe obszary gospodarstwa uzyskują więcej dopłat unijnych niż rolnicy będący właścicielami drobnych gospodarstw. Potwierdzeniem tego są wyniki badań uzyskane na podstawie opinii rolników z powiatu grudziądzkiego (tab. 4). Z badań własnych wynika, że najbardziej aktywną grupą w ubieganiu się o fundusze unijne byli rolnicy gospodarstw średnich i największych, a mianowicie od 20 do ponad 100 ha. Rolnicy posiadający największe gospodarstwa (powyżej 100 ha) podejmowali także w większym zakresie przedsięwzięcia służące realizacji innych programów (41,7%). Rolnicy użytkujący gospodarstwa obszarowo małe (do 5 ha) skorzystali w największym stopniu z takich programów, jak dopłaty bezpośrednie (76,5%) oraz renty strukturalne (41,2%). Wynikać to może z faktu, że płatności są adresowane do wszystkich rolników dysponujących gospodarstwami rolnymi powyżej 1 ha.

Zdaniem Zegara [2007], pozyskane środki finansowe użytkownicy gospodarstw dużych obszarowo, o większej sile ekonomicznej przeznaczają głównie na inwestycje. Potwierdzeniem tego, są wyniki badań własnych. Z danych na rysunku 1 wynika, że inwestycje w gospodarstwach dużych obszarowo (powyżej 100 ha), były realizowane przede wszystkim ze środków unijnych (83,3%). Z kolei właściciele niedużych gospodarstw rodzinnych zmuszeni byli finansować aktywa kapitałem własnym (82,4%), którego źródłem były dochody uzyskiwane z prowadzonej działalności, co ograniczało ich działalność inwestycyjną.

W celu zbadania oceny przydatności środków finansowych z UE zapytano badanych rolników, na co wydatkowali środki finansowe uzyskane w ramach funduszy unijnych, a także o główne zalety i wady korzystania ze wsparcia unijnego oraz o korzyści płynące z takiej formy pomocy zarówno dla samych gospodarstw, jak i dla rozwoju gmin.

Blisko połowa badanych rolników środki pieniężne uzyskane z UE przeznaczyła na bieżące potrzeby gospodarstwa, typu zakup materiału siewnego (47,8%) oraz zakup samochodu osobowego (2,8%). Zdecydowana większość respondentów środki finansowe przeznaczyła na dalsze inwestycje. Jak wynika z opinii rolników, inwestycje te obejmowały głównie zakup nowych maszyn i sprzętu (61,1%), modernizację i naprawy budynków gospodarczych (39,4%), zakup ziemi (32,2%) i zwierząt (15,0%). Z kolei 16,7% respondentów wydatkowało otrzymane środki pieniężne na inne cele, a 4,4% badanych nie wyraziło opinii w tej kwestii.

Wśród najważniejszych powodów skorzystania ze wsparcia finansowego UE w opinii badanych rolników należy wymienić możliwość modernizacji gospodarstw (62,2%) oraz zwrot części kosztów inwestycji (57,8%). Część badanych skorzystała również z funduszy unijnych ze względu na stosunkowo krótki czas oczekiwania na zwrot kosztów inwestycji (15,7%).

W jednym z kolejnych pytań zapytano respondentów, czy uważają, że bez pomocy środków z UE dana inwestycja zostałaby zrealizowana. Przeszło 55,0% badanych rolników stwierdziło, że bez wsparcia środków finansowych z UE planowana inwestycja nie zostałaby zrealizowana. Z kolei niespełna 35,0% respondentów było przeciwnego zdania, a tylko niewielki odsetek badanych nie miał zdania na to pytanie (10,0%).

Tabela 4. Korzystanie przez rolników z powiatu grudziądzkiego z programów unijnych w zależności od powierzchni gospodarstw rolnych*
 Table 4. Use of EU funds by the farmers from the poviat of Grudziadz according to the farms' area*

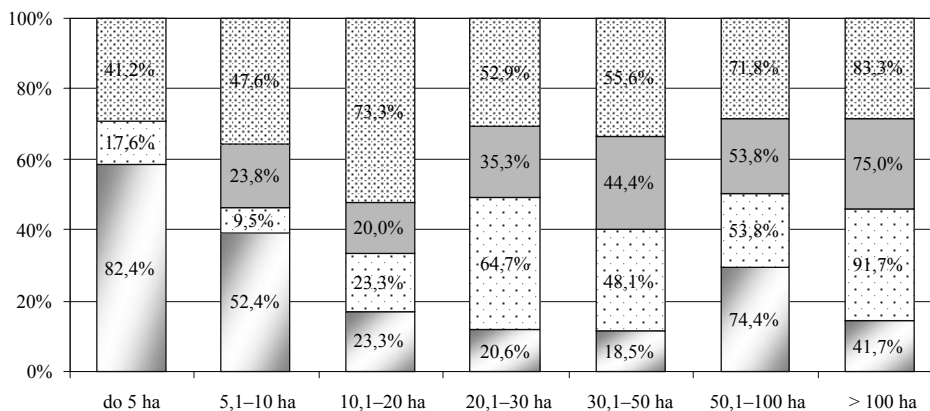
Rodzaj pomocy UE Type of EU support	Powierzchnia gospodarstwa [ha] Farm's area [ha]												Ogółem Total			
	< 5,1 liczba	5,1–10 %	liczba	10,1–20 %	liczba	20,1–30 %	liczba	30,1–50 %	liczba	50,1–100 %	liczba	100 < %	liczba	liczba	%	
SAPARD	0	0,0	4	19,0	1	3,3	9	26,5	10	37,0	10	25,6	3	25,0	37	20,1
SPO	0	0,0	1	4,8	5	16,7	9	26,5	8	29,6	17	43,6	7	58,3	47	26,1
SOP	7	41,2	5	23,8	6	20,0	9	26,5	3	11,1	0	0,0	0	0,0	30	16,7
Renta strukturalna Structural pension	13	76,5	10	47,6	20	66,6	15	44,1	16	59,3	20	51,3	9	75,0	103	57,2
Doplaty bezpo- średnie Direct payments	3	17,6	2	9,5	5	16,7	12	35,3	8	29,6	26	66,7	8	66,7	64	35,6
PROW RDP	0	0,0	3	14,3	0	0,0	1	2,9	0	0,0	13	33,3	5	41,7	22	12,2
Inne Other	0	0,0	1	4,8	0	0,0	2	5,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	1,7
Brak odpowiedzi No answer	23	135,3	26	123,8	37	123,3	57	167,7	45	166,6	86	220,5	32	266,7	306	170,0
Razem Total																

* suma odpowiedzi przekracza 100%, gdyż respondenci mogli zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź

* sum of the answer exceeds 100%, as the respondents could mark more than 1 answer

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Rys. 1. Główne źródła finansowania inwestycji w gospodarstwach przez badanych rolników z powiatu grudziądzkiego*

Fig. 1. Main sources of financing investments in the farms by farmers from the poviats of Grudziądz*

* suma odpowiedzi przekracza 100%, gdyż respondenci mogli zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź
 * sum of the answer exceeds 100%, as the respondents could mark more than 1 answer

Źródło: Badania własne.
 Source: Author's research.

Ponadto, prawie 80,0% respondentów było zdania, że korzystanie ze wsparcia finansowego z UE może być korzystne dla rozwoju ich gmin. Zaledwie 9,4% badanych rolników udzieliło negatywnej odpowiedzi, a 13,4% respondentów nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

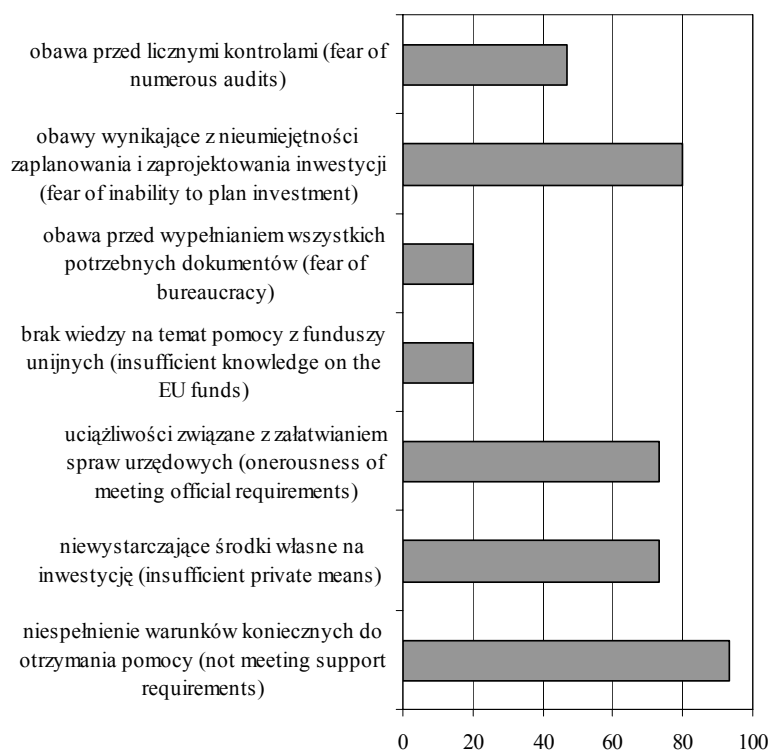
W pytaniu otwartym poproszono badanych rolników o wypisanie głównych problemów, z jakimi mieli do czynienia podczas ubiegania się o fundusze unijne. Główne obawy rolników dotyczyły niespełnienia warunków koniecznych do otrzymania pomocy (93,3%), braku umiejętności w zaplanowaniu i zaprojektowaniu inwestycji (80,0%), braku środków własnych na inwestycje (73,3%) oraz zbyt skomplikowanych procedur urzędowych (73,3%). Szczegółowe dane na ten temat umieszczone są na rysunku 2.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przeprowadzone badania dotyczące oceny wsparcia finansowego z Unii Europejskiej w opinii rolników z powiatu grudziądzkiego w województwie kujawsko-pomorskim pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Badania ankietowe wykazały, że rolnicy będący użytkownikami gospodarstw największych obszarowo mieścili się w grupie osób między 30. a 39. rokiem życia oraz mieli wykształcenie wyższe. Wśród właścicieli gospodarstw najmniejszych przeważały osoby w wieku 60 lat i więcej oraz mające wykształcenie podstawowe.

Rys. 2. Trudności napotymane podczas ubiegania się fundusze unijne w opinii badanych rolników z powiatu grudziądzkiego*

Fig. 2. Difficulties concerning applying for the EU funds in the opinion of farmers from the powiat of Grudziądz*

* suma odpowiedzi przekracza 100%, gdyż respondenci mogli zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź

* sum of the answer exceeds 100%, as the respondents could mark more than 1 answer

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

2. Z badań wynika, że respondenci byli dość optymistycznie nastawieni do UE. Jednakże zdecydowana większość badanych rolników użytkujących gospodarstwa o powierzchni powyżej 100 ha, czyli głównie osoby młodsze i lepiej wykształcone, dostrzeżała więcej korzyści z przystąpienia Polski do UE dla swoich gospodarstw, aniżeli osoby starsze, z wykształceniem podstawowym i będące właścicielami gospodarstw najmniejszych obszarowo, o powierzchni do 5 ha.

3. Znaczącą rolę w przygotowywaniu rolników do korzystania z instrumentów pomocowych UE odgrywają lokalne instytucje. Duży odsetek badanych rolników deklarował, że niezbędne informacje o programach unijnych czerpali przede wszystkim ze szkoleń zawodowych rolników, organizowanych przez WODR, z oddziałów terenowych ARiMR oraz samorządów gminnych.

4. Badania ankietowe wykazały, że rolnicy będący użytkownikami gospodarstw z województwa kujawsko-pomorskiego byli dość aktywni w ubieganiu się o wsparcie unijne. W największym zakresie ubiegali się o dofinansowanie działalności rolniczej w ramach

programu PROW oraz SPO właściciele gospodarstw o powierzchni od 100 ha. Z kolei rolnicy użytkujący mniejsze obszary gospodarstwa (do 5 ha) ubiegali się głównie o dopłaty bezpośrednie oraz renty strukturalne.

5. Wyniki badań wykazały, że rolnicy dostrzegali nowe możliwości finansowania gospodarstw z funduszy unijnych. Ponadto, badani rolnicy uważali, że bez wsparcia środków finansowych z UE planowane inwestycje nie zostałyby zrealizowane. Większość badanych była również zdania, że korzystanie z funduszy unijnych może mieć korzystny wpływ dla rozwoju gmin.

PIŚMIENNICTWO

- Bórawski P., 2006. Aktywność właścicieli gospodarstw rolnych, w zakresie pozyskiwania i wydatkowania środków finansowych pochodzących z dopłat bezpośrednich Unii Europejskiej. *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych*, z. 514, 23–32.
- Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., 2008. Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw. UR, Rzeszów.
- Fedyszak-Radziejowska B., 2006. Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce – zmiana czy doskonalenie dotychczasowych rozwiązań. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1(45), 75–85.
- Kościk B., Skwarzyło-Bednarz B., 2005. Formy wspierania restrukturyzacji modernizacji rolnictwa przed i po akcesji Polski z Unią Europejską w powiecie tomaszowskim. *Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe* tom VII, zeszyt 7, 166–172.
- Rosner A., 2007. Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w 2006 roku. *Więś i Rolnictwo*, nr 1 (134), 10–12.
- Wawrzyniak B., Zajdel M., 2007. Analiza płatności obszarowych w rolnictwie polskim w latach 2004–2006. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 1/2007, 44–52.
- Zegar J.S., 2007. Przesłanki nowej ekonomiki rolnictwa. *Wyd. IERiGŻ, Warszawa*, 5–25.

EVALUATION OF THE EUROPEAN UNION FINANCIAL SUPPORT IN OPINIONS OF FARMERS FROM THE POVIAT OF GRUDZIADZ

Abstract. The article presents the results of studies conducted in September 2008, concerning the evaluation of the financial support from the EU in the kujawsko-pomorskie province's according to responding farmers cooperating with county office of ARiMR in the Grudziadz. The study methods were based on a questionnaire specially prepared for the responding farmers. With reliable and accurate estimation of confidence coefficient 0.90 and the maximum measurement error of 6%. The farmers from the powiat of Grudziadz showed a positive attitude towards the financial support from the EU. However the vast majority of the surveyed farmers who use farm with an area over 100 hectares, which are mainly younger and better educated, more perceived benefits of the Polish accession to the EU for their farms than older people, with basic education owners of the smallest farms, with a surface up to 5 ha. A large percentage of surveyed farmers declared that the necessary information's on EU programs they drew primarily from the professional training of farmers, organized by WODR, the regional branches of ARMA and local municipalities. The greatest interest among the largest farms owners enjoyed such programs as PROW, SPO, also direct payments and retirement among the farmers operating smaller farms. In addi-

tion, respondents assessed farmers' financial support from the EU well enough to realize the planned investment and development communities.

Key words: European Union, financial support, farmer, EU funds

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.04.2010

ROLA POMOCY KRAJOWEJ WE WSPIERANIU PRZEDSIĘBIORSTW PRZETWÓRSTWA ROLNO-SPOŻYWCZEGO W WARUNKACH CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ

Alina Daniłowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Celem opracowania jest ocena zakresu i skali pomocy krajowej dla przedsiębiorstw z branży przetwórstwa rolno-spożywczego na tle pomocy oferowanej w ramach programów finansowanych ze środków unijnych, w tym głównie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. Z przeprowadzonej analizy wynika, że zakres pomocy krajowej w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej jest podobny do zakresu sprzed akcesji, jednak skala tej pomocy jest wielokrotnie niższa, w porównaniu do skali w początkowym okresie funkcjonowania systemu kredytów preferencyjnych czy nawet w okresie bezpośrednio poprzedzającym wejście do UE. Kredyty preferencyjne mogą być traktowane jako uzupełnienie wsparcia, o które mogą się ubiegać przedsiębiorstwa w ramach programów finansowanych ze środków Unii Europejskiej. W pomocy krajowej preferowane są mleczarstwo i przetwórstwo mięsa.

Słowa kluczowe: kredyt preferencyjny, pomoc krajowa, dotacja, przetwórstwo rolno-spożywcze

WSTĘP

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej umożliwiło polskim przedsiębiorstwom dostęp do finansowania rozwoju z pomocą środków z różnorodnych funduszy Unii Europejskich w ramach wielu programów pomocowych. Przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego uzyskały wsparcie unijne już wcześniej w ramach programu SAPARD (The Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development), który objął 10 państw kandydujących do UE. Pozwoliło to wielu przedsiębiorstwom z tej branży na zdobycie doświadczenia w ubieganiu się o środki unijne. Równolegle do pomocy unijnej przedsiębiorstwa z wybranych branż przemysłu rolno-spożywczego zachowały dostęp

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Alina Daniłowska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: alina_danilowska@sggw.pl

do pomocy krajowej w formie preferencyjnych kredytów inwestycyjnych. Celem opracowania jest ocena zakresu i skali pomocy krajowej dla przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego na tle pomocy oferowanej w ramach programów finansowanych ze środków unijnych, w tym głównie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013.

METODA BADAŃ I ŹRÓDŁA INFORMACJI

W opracowaniu zostały wykorzystane informacje i dane publikowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), która zajmuje się obsługą finansową pomocy krajowej, jak również PROW 2007–2013, oraz Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP).

W artykule posłużono się metodą opisową i porównawczą przy wykorzystaniu wyników analiz danych za pomocą statystyki opisowej. Dane liczbowe zaprezentowano w tabelach.

ZAKRES, FORMY I WARUNKI POMOCY KRAJOWEJ UDZIELANEJ PRZEMYSŁOWI ROLNO-SPOŻYWCZEMU PRZED PRZYSTĄPIENIEM POLSKI DO UE

Historia pomocy przedsiębiorstwom przetwórstwa rolno-spożywczego jest jak na 20-letni okres gospodarki rynkowej długa, bo sięga 1994 roku, gdy zaczęła funkcjonować Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa¹. Należy zauważyć, że powoływanie agencji zajmujących się rozwiązaniem lub zarządzaniem jakimś istotnym problemem społecznym lub gospodarczym było często stosowanym rozwiązaniem w Polsce w początkowym okresie transformacji gospodarki [Beksiak 2001]. W samym obrębie gospodarki żywnościowej powołano wtedy trzy agencje, oprócz już wspomnianej ARiMR, Agencję Rynku Rolnego i Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa². Takie podejście można było zaobserwować też w krajach sąsiednich wprowadzających zasady gospodarki rynkowej – Słowacji, Czechach i na Węgrzech [Chrastinova 1999, Silar i Doucha 1999, Ulrich 1999].

ARiMR miała na realizować takie cele jak: wspieranie inwestycji w rolnictwie, przemyśle rolno-spożywczym i usługach dla rolnictwa, poprawa struktury agrarnej, rozwój infrastruktury technicznej. Lista celów była systematycznie rozszerzana. Agencja miała wypełniać swoje zadania głównie poprzez subsydiowanie oprocentowania kredytów bankowych (inwestycje w gospodarstwach rolnych i przedsiębiorstwach) i udział w finansowaniu (inwestycje infrastrukturalne). Kredytowanie odbywało się w ramach tzw. linii kredytowych, różniących się między sobą przedmiotem kredytów i ich warunkami. Już w 1994 roku utworzono linię kredytów preferencyjnych na inwestycje podstawowe (IP) i linię kredytów branżowych (BR). Obie te linie były skierowane zarówno do rolników, jak i przedsiębiorstw. W następnych latach tworzone kolejne linie kredytowe, rozszerza-

---

¹Ustawa o utworzeniu ARiMR została uchwalona pod koniec 1993 r.

²Obecnie Agencja Nieruchomości Rolnych.

jąc ofertę o kolejne cele, na które można było przeznaczyć kredyty preferencyjne. W ciągu trzech lat (1995–1997) ich liczba wzrosła do 46, jednak w 1998 roku uległa znacznej redukcji. W praktyce nie oznaczało to istotnego zawężenia przedmiotu preferencyjnego kredytowania. Jak już wspomniano, do przemysłu rolno-przetwórczego były skierowane kredyty w ramach linii kredytów podstawowych inwestycyjnych i wybranych branżowych, a od 1995 roku regionalnych. Te ostatnie funkcjonowały krótko i nie odegrały znaczącej roli w finansowaniu przedsiębiorstw [Daniłowska 1999]. Z kilkunastu w sumie linii kredytów branżowych uruchomionych w latach 1994–2004 przedsiębiorcy mogli korzystać od początku systemu z kredytu preferencyjnego, do końca 2000 roku z linii BR/01 na restrukturyzację i modernizację mleczarstwa, w latach 1996–1997 z linii BR/04 – program restrukturyzacji i modernizacji przetwórstwa ziemniaka, od końca 2000 roku z linii BR/14 – wspieranie restrukturyzacji i modernizacji przemysłu mięsnego w Polsce, od listopada 2000 roku z linii BR/13 – program restrukturyzacji przetwórstwa ziemniaka na skrobię (z tej linii żadnego kredytu w tym roku nie udzielono), od grudnia 2000 roku linii BR/15 – branżowy program mleczarski, która zastąpiła linię BR/01. Warunki kredytów dla przetwórstwa rolno-spożywczego były zbliżone do warunków dla rolników³. W przypadku kredytu z linii podstawowych kredytów inwestycyjnych kredytobiorcy płacili oprocentowanie w wysokości połowy oprocentowania ustalonego przez bank, okres kredytowania wynosił 8 lat z możliwością dwuletniej karencji. Minimalny wkład własny kredytobiorcy określono na 30%. Warunki kredytów branżowych były korzystniejsze pod względem wysokości stopy procentowej (0,25 stopy procentowej ustalonej przez bank) i okresu karencji (3 lata). Maksymalne kwoty kredytów sukcesywnie zwiększano z 1 mln zł w przypadku kredytów inwestycyjnych i 2 mln zł branżowych w 1994 roku do 16 mln zł w 2004 roku⁴ (tab. 1).

Z analizy danych zawartych w tabeli 1 wynika, że dla przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem rolno-spożywczym w okresie 1994–2004 zostało udzielonych około 6500 kredytów preferencyjnych na kwotę w ujęciu nominalnym około 5 mld zł. Największą popularnością cieszyły się kredyty w ramach linii kredytów inwestycyjnych podstawowych, najmniejszą w ramach kredytu branżowego linii BR/13 – program restrukturyzacji przetwórstwa ziemniaka na skrobię. Zainteresowanie kredytami na przetwórstwo było największe na początku funkcjonowania systemu kredytów preferencyjnych. W ciągu pierwszych czterech lat działania linii kredytów inwestycyjnych udzielono 67,5% liczby i 61,1% wartości tych kredytów udzielonych w latach 1994–2004. W przypadku programu restrukturyzacji i modernizacji mleczarstwa wielkości te kształtowały się na poziomie odpowiednio 72,5 i 57,5%⁵. Rok 1998 był wyjątkowo niekorzystny dla funkcjonowania systemu z uwagi na ograniczenia budżetowe w jego finansowaniu. Liczba udzielonych w tym roku kredytów spadła wielokrotnie w stosunku do 1997 roku, w przypadku linii

³Z tytułu kredytów w ramach linii dla młodych rolników i na zakup ziemi rolnicy płacili oprocentowanie w wysokości 0,25 stopy kredytu redyskontowego, okres spłaty wynosił 15 lat, okres karencji w spłacie kapitału 2 lata, minimalny udział własny – 20%.

⁴W przypadku przedsięwzięć w zakresie dostosowania prowadzonej działalności do wymogów sanitarnych i weterynaryjnych obowiązujących w Unii Europejskiej lub wprowadzania nowych technologii.

⁵W ujęciu nominalnym, w cenach stałych udział ten byłby zdecydowanie wyższy.

Tabela 1. Liczba i wartość (tys. zł) kredytów preferencyjnych udzielonych na przetwórstwo rolno-spożywcze w latach 1994–2004

Table 1. Number and value of preferential credit granted for agri-food manufacturing in the course 1994–2004

Rok		IP	BR/01	BR/04	BR/13	BR/14	BR/15
1994	a) liczba	877	9				
	b) wartość	162 406	16 500				
1995	a) liczba	756	117				
	b) wartość	147 326	85 160				
1996	a) liczba	882	119	26*			
	b) wartość	256 956	87 667	18 776*			
1997	a) liczba	913	118	13*			
	b) wartość	596 282	107 470	128 83*			
1998	a) ilość	77	39				
	b) wartość	37 286	18 114				
1999	a) liczba	422	35				
	b) wartość	148 376	17 182				
2000	a) liczba	350	64			7	
	b) wartość	163 617	57 731			19 505	
2001	a) liczba	215			9	209	5
	b) wartość	146 978			3 681	292 051	5 031
2002	a) liczba	245			8	195	52
	b) wartość	155 927			13 985	276 981	1 241 691*
2003	a) liczba	201			5	230	41
	b) wartość	87 577			3 266	316 990	54 021
2004	a) liczba	144			3	144	19
	b) wartość	88 865			9 587	128 476	20 358
Razem	a) liczba	5 082	501	40	25	785	117
	b) wartość	1 991 596	389 824	31 659	30 519	1 034 004	203 579

IP – Kredyty podstawowe inwestycyjne, BR/01 – program restrukturyzacji i modernizacji mleczarstwa (1994–2000), BR/04 – program restrukturyzacji i modernizacji przetwórstwa ziemniaka (1996–1997), BR/13 – program restrukturyzacji przetwórstwa ziemniaka na skrobię, BR/14 – wspieranie restrukturyzacji i modernizacji przemysłu mięsnego i przetwórstwa jaj w Polsce (2000–2004), BR/15 – program mleczarski (2001–2004)

* dane szacunkowe na podstawie pozytywnie zaopiniowanych przez ODR-y wniosków

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań z działalności ARiMR w latach 1994–2004, ARiMR, Warszawa 1995–2005.

Source: Author's calculation based on ARMA's Reports for 1994–2004, ARMA, Warsaw 1995–2005.

IP nawet 14-krotnie. Było to spowodowane tym, że w ślad za dynamicznym corocznym przyrostem liczby udzielonych kredytów w poprzednich latach, który powodował odpowiedni przyrost wydatków na dopłaty, nie tylko nie nastąpił wzrost przychodów, ale wręcz ich spadek o około 7% (pomimo wzrostu dotacji budżetowej o około 30%). Dodatkowo, stopa redyskontowa banku centralnego, z którą były powiązane oprocentowanie kredytów preferencyjnych i tym samym poziom dopłat, w latach 1996–1998 pozostawała na zbliżonym poziomie. Średnia ważona okresem obowiązywania stopa redyskontowa banku centralnego wynosiła w tych latach odpowiednio: 22,5, 23 i 22,7%⁶.

⁶Obliczenia własne na podstawie danych opublikowanych na stronie internetowej Narodowego Banku Polskiego www.nbp.gov.pl; Statystyka i sprawozdawczość. Instrumenty NBP.

Przeciętna kwota kredytu na przetwórstwo rolno-spożywcze wyniosła około 740 tys. zł, jednak przeciętna wartość kredytu z poszczególnych linii znacznie się różniła. Najwyższa była w linii kredytowej BR/15 – program mleczarski. Przeciętny kredyt wyniósł tu ponad 11 mln zł, podczas gdy kredyty na przemysł mleczarski w ramach linii BR/01 na restrukturyzację i modernizację mleczarstwa, która funkcjonowała kilka lat wcześniej, tylko nieco ponad 1 mln zł. Najniższa przeciętna wartość kredytu miała miejsce w linii podstawowych kredytów inwestycyjnych – 374 tys. zł. Wielkości te świadczą o dość istotnym wsparciu szczególnie drobnych zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego i znacznym przetwórstwa mleka. Na inwestycje w zakresie przetwórstwa mleka udzielono tylko 9,4% liczby kredytów preferencyjnych dla przetwórstwa rolno-spożywczego, ale aż 38% wartości kredytów, biorąc pod uwagę tylko kredyty z linii programów mleczarskich, a po uwzględnieniu faktu, że część kredytów podstawowych inwestycyjnych również mogła służyć inwestycjom w tym sektorze, liczby te byłyby jeszcze wyższe. Drugą ważną branżą było przetwórstwo mięsa. Na nie udzielono więcej kredytów, bo 12%, jednak ich udział w wartości ogółu kredytów był niższy – stanowiły one 21,4% wartości kredytów na przetwórstwo. Należy nadmienić, że w lipcu 2002 roku została uruchomiona realizacja programu SAPARD, którego jedno z czterech działań – Działanie 1 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych i rybnych” – było skierowane do przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego (przetwórstwa mleka, uboju zwierząt rzeźnych, rozbioru mięsa lub jego przetwórstwa, ryb i innych organizmów wodnych, przetwórstwa owoców i warzyw). Działanie to miało do spełnienia dwie ważne funkcje – znaczne wsparcie finansowe przetwórstwa oraz upowszechnienie potrzeby działań dostosowawczych wśród przedsiębiorstw planujących utrzymanie i rozwijanie działalności na rynku unijnym. Pomoc polegała na zwrocie 50% poniesionych kosztów kwalifikowanych realizowanego przedsięwzięcia inwestycyjnego. Kwota dotacji mogła sięgnąć 10 mln zł. W efekcie w okresie lipiec 2002 – sierpień 2004 roku zostały zawarte 1342 umowy na kwotę 1681 mln zł, co oznacza przeciętne dofinansowanie w wysokości 1252 tys. zł. Możliwość skorzystania z tej atrakcyjnej formy pomocy wyjaśnia częściowo malejącą z roku na rok liczbę kredytów branżowych w ramach programu mleczarskiego i na modernizację przemysłu mięsnego.

WSPARCIE KRAJOWE PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO W WARUNKACH CZŁONKOSTWA POLSKI W UE

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej pomoc krajowa sektorowi agrobiznesu w formie inwestycyjnych kredytów preferencyjnych była kontynuowana do końca kwietnia 2007 roku na warunkach obowiązujących przed akcesją. Było to możliwe na podstawie zasady utrzymania przez trzy lata po akcesji form pomocy, które były stosowane przed jej faktem (“existing aid”).

W kolejnych latach liczba kredytów preferencyjnych z poszczególnych linii była kilkukrotnie niższa w porównaniu z okresem przed akcesją (tab. 2). Największy spadek wystąpił w przypadku kredytów na przetwórstwo mięsa. Liczba kredytów na tę działalność w 2005 roku zmniejszyła się trzykrotnie w porównaniu z 2004 rokiem, a wartości kredytów 3,4 razy. W 2006 roku odnotowano polepszenie sytuacji. Jedną z ważniejszych

Tabela 2. Liczba i wartość (tys. zł) kredytów preferencyjnych udzielonych na przetwórstwo rolno-spożywcze w latach 2005–2008

Table 2. Number and value of preferential credit granted for agri-food manufacturing in the period 2005–2008

Rok	a) sztuka b) tys. zł	IP	BR/13	BR/14	BR/15
2005	a) liczba	63	0	48	10
	b) wartość	41 785	0	37 391	5 306
2006	a) liczba	71	0	53	17
	b) wartość	42 321	0	44 769	36 684
I–IV 2007	a) liczba	32	0	24	4
	b) wartość	24 519	0	23 776	6 275
Razem	a) liczba	164	0	125	31
	b) wartość	108 625	0	105 936	48 265
V–XII 2007	a) liczba	16	x	x	x
	b) wartość	26 896			
2008	a) liczba	24	0	15	7
	b) wartość	35 626	0	12 331	9 364
Razem	a) liczba	40	0	15	7
	b) wartość	62 522	0	12 331	9 364

X – nie udzielano

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań z działalności ARiMR w latach 2005–2008, ARiMR, Warszawa 2006–2009.

Source: Author's calculation based on ARMA's Reports for 2005–2008, ARMA, Warsaw 2006–2009.

przyczyn takiego spadku było niewątpliwie uzyskanie dostępu do środków unijnych w ramach sektorowych programów operacyjnych. W gospodarce żywnościowej uruchomiono *Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006* finansowany w 30% ze środków krajowych i w 70% z Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. Bezpośrednio do przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego skierowane było Działanie 1.5 „Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych”. Oferowało ono pomoc w zdecydowanie korzystniejszej formie w porównaniu do kredytów preferencyjnych, mianowicie dotacji sięgającej 50% kosztów kwalifikowanych, która mogła wynieść 20 mln zł. Przyjmowanie wniosków o dofinansowanie realizacji projektu w ramach tego działania trwało praktycznie jeden rok (wrzesień 2004 – październik 2005). Do końca 2007 roku zawarto 1163 umowy na kwotę 1911,8 mln [Sprawozdanie 2007], tak więc na jedno przedsięwzięcie przeciętnie przyznano 1,64 mln zł. Była to znaczna kwota, pozwalająca zrealizować poważne projekty inwestycyjne. Dofinansowywane projekty dotyczyły głównie przemysłu mleczarskiego (23%), owoców i warzyw (22%), mięsnego (21%), pozostałych produktów zwierzęcych (14%) oraz drobiarskiego (11%) [Sprawozdanie 2008].

Po okresie realizowania zasady „existing aid” system kredytów preferencyjnych został nadal utrzymany w ramach tzw. pomocy krajowej, ale musiał być dostosowany do wytycznych Wspólnoty odnoszących się do takiej pomocy w rolnictwie i leśnictwie

w latach 2007–2013 (nowa perspektywa finansowa)⁷. Nowe uregulowania nie zmieniły w znaczącym stopniu ani zakresu, ani warunków kredytów preferencyjnych, chociaż liczba linii kredytowych została zmniejszona do ośmiu. Dla potencjalnych kredytobiorców pewnym ułatwieniem jest zniesienie obowiązku posiadania pozytywnej opinii ośrodka doradztwa rolniczego o planowanym przedsięwzięciu. Nowością istotną w stosunku do poprzedniego uregulowania jest wprowadzenie współczynnika intensywności wsparcia. Oznacza to wyznaczenie limitu sumy wartości dopłat dla pojedynczego beneficjenta do wysokości 40–75% wartości subsydiowanego kredytu w przypadku gospodarstwa rolnego⁸ i 50% w przypadku przetwórstwa produktów rolnych. Po 30.04.2007 roku kredyty dla przetwórstwa rolno-spożywczego w ramach pomocy krajowej można było uzyskać tylko z linii kredytów inwestycyjnych podstawowych (IP), gdyż nie zostały ukończone prace związane z dostosowaniem programów branżowych do wymogów UE. Dopiero w lutym 2008 roku uregulowano warunki udzielania kredytów w ramach funkcjonujących już wcześniej linii kredytów branżowych – BR/13, BR/14 i BR/15. Według nich do końca 2008 roku z kredytów preferencyjnych na przetwórstwo rolno-spożywcze mogły korzystać przedsiębiorstwa bez względu na ich wielkość. Od 2009 roku wprowadzono ograniczenie tej pomocy tylko dla małych i średnich przedsiębiorstw.

W okresie od maja 2007 roku do końca 2008 roku z kredytów na przetwórstwo skorzystały tylko 62 podmioty, w tym najwięcej, bo 40 (65%), z kredytów inwestycyjnych podstawowych. Jest to zrozumiałe w świetle możliwości wsparcia inwestycji w ramach pomocy unijnej w formie dotacji bezzwrotnych. Zakres tej pomocy sprawia, że pomoc krajowa jest tylko uzupełnieniem pomocy w ramach Wspólnoty. W latach 2007–2013 przemysł rolno-spożywczy może korzystać z pomocy w ramach PROW 2007–2013. Do niego są adresowane dwa działania: „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” oraz „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, chociaż w przypadku tego drugiego przetwórstwo jest tylko jednym z wielu przedmiotów tego działania.

Działanie „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”, którego deklarowanym celem jest poprawa konkurencyjności przedsiębiorstw w sektorze przetwórstwa, jest adresowane do małych i średnich przedsiębiorstw oraz przedsiębiorstw zatrudniających do 750 pracowników lub tych, których obrót nie przekracza równowartości w złotych 200 mln euro. Zakres tego działania jest szeroki. Środki mogą być wykorzystane na realizację projektów związanych z modernizacją lub budową zakładów przetwórstwa produktów rolnych lub infrastruktury handlu hurtowego produktami rolnymi. Realizacja projektu musi prowadzić do poprawy ogólnych wyników przedsiębiorstwa (wzrost wartości dodanej brutto). Do 9 kwietnia 2010 roku ARiMR podpisała umowy z 615 przedsiębiorstwami na kwotę 947 mln zł, w tym wypłaciła środki 195 przedsiębiorstwom w łącznej wysokości 169 mln zł, przeciętnie na beneficjenta 867 tys. zł [www.arimr.gov.pl 2010].

Celem działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” jest wzrost konkurencyjności gospodarczej obszarów wiejskich, rozwój przedsiębiorczości i rynku pracy, a w konsekwencji – wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich. Do końca marca 2010 roku podpisano umowy z 1070 podmiotami o łącznej wartości 146 mln zł, 103 przedsiębior-

⁷Rozdz. IV ust. 4 załącznika IV do Traktatu Akcesyjnego.

⁸Wysokość limitu uzależniono od rodzaju linii kredytowej.

stwom agencja wypłaciła już 10,5 mln zł (przeciętnie na beneficjenta ponad 100 tys. zł) [www.arimr.gov.pl 2010].

Oprócz PROW 2007–2013 przedsiębiorcy mają dostęp do programów oferowanych w formie pożyczek ze środków Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości. Są one skierowane do mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw na realizację inwestycji o charakterze innowacyjnym. Maksymalna wielkość pożyczki to 2 mln zł i nie może ona przekroczyć 75% wydatków kwalifikujących się do objęcia pożyczką. Oprocentowanie nie może być niższe niż stopa referencyjna⁹, maksymalny okres karencji w spłacie kapitału i odsetek w okresie inwestycji wynosi 2 lat [www.parp.gov.pl 2010].

Na finansowanie inwestycji przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego, tak jak i z innych branż, mogą też otrzymać dotacje w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka oraz regionalnych programów operacyjnych.

WNIOSKI

1. Forma i zakres pomocy krajowej przedsiębiorstwom przetwórstwa rolno-spożywczego w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej jest podobny do zakresu przed 2004 rokiem, jednak skala tej pomocy jest stosunkowo niewielka, zdecydowanie niższa niż w początkowym okresie funkcjonowania systemu kredytów preferencyjnych, a także bezpośrednio przed akcesją.

2. W okresie przedakcesyjnym w pomocy przetwórstwu rolno-spożywczemu szczególnie preferowano przetwórstwo mleka i mięsa. Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej sytuacja nie uległa zmianie.

3. W warunkach członkostwa w Unii Europejskiej kredyty preferencyjne stały się stosunkowo mało atrakcyjną formą wsparcia przedsiębiorstw w porównaniu z dotacjami oferowanymi w ramach różnych działań, finansowanych z takich programów unijnych, jak PROW, POIG czy regionalne programy operacyjne.

4. W porównaniu z pożyczkami udzielanymi ze środków PARP kredyty preferencyjne dla przetwórstwa rolno-spożywczego z dopłatami ARiMR są bardziej atrakcyjne pod względem oprocentowania i wysokości.

PIŚMIENNICTWO

- Beksiak J., 2001. Państwo w polskiej gospodarce lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Chrastinova Z., 1999. Financing of the Agricultural Sector of the Slovak Republic and Credit Infrastructure. Agricultural Finance and Credit Infrastructure in Transition Economies, OECD Proceedings. OECD Centre for Co-operation with Non-Member, 358–364.

---

⁹Stopę referencyjną, w zależności od zastosowania, ustala się przez dodanie do podanej przez Komisję Europejską stopy bazowej odpowiedniej marży. Wysokość marży zależy od ratingu przedsiębiorstwa i oferowanego zabezpieczenia. Waha się ona od 60 pkt. bazowych dla wysokiego ratingu i wysokiego poziomu zabezpieczenia do 1000 pkt. w przypadku złej sytuacji finansowej i niskiego poziomu zabezpieczenia. Od 1.01.2010 r. stopa bazowa wynosi 4,49%.

- Daniłowska A., 1999. Kredyt preferencyjny jako narzędzie wspierania rozwoju regionalnego w Polsce. Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. I, zeszyt 1, 93–98.
- Silar J. and Doucha T., 1999. Credit Support Schemes Provided by the Support and the Guarantee Fund for Farmers and Forestry in the Czech Republic. Agricultural Finance and Credit Infrastructure in Transition Economies, OECD Proceedings. OECD Centre for Co-operation with Non-Member, 263–276.
- Ulrich A., 1999. The Activities of the Rural Credit Guarantee Foundation in Hungary. Agricultural Finance and Credit Infrastructure in Transition Economies, OECD Proceedings. OECD Centre for Co-operation with Non-Member, 289–292.
- SAPARD – wybrane efekty realizacji pomocy przedakcesyjnej w Polsce. Departament Analiz Działalności i Rozwoju ARiMR, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2006.
- Sprawozdania z działalności ARiMR w latach 1994–2008. ARiMR, Warszawa 1995–2009.
www.arimr.gov.pl 12.04.2010 (Blisko 14 miliardów zł wypłaciła ARiMR z PROW 2007–2013)
www.nbp.gov.pl 12.04.2010 (Statystyka i sprawozdawczość. Instrumenty NBP)
www.parp.gov.pl 12.04.2010 (Dofinansowanie. Pożyczki i poręczenia)

THE ROLE OF STATE AID FOR AGRI-FOOD ENTERPRISES IN THE UE MEMBERSHIP CONDITIONS

Abstract. The aim of the work is to analyze the subject, scope and terms of state support for agri-food enterprises in European Union member conditions in the ground of support for enterprises in the frame of different EU schemes, mainly from Programme for Development of Rural Areas 2007–2013. The analyses showed that the subject of the state aid did not change after EU accession noticeably; however, scope of it is many times lower comparing with the first years of preferential credit system operating. Preferential credits are additional measure to support schemes financed from EU funds. In the state aid, the dairy and meat enterprises are preferred.

Key words: preferential credit, state aid, subvention, agri-food manufacturing

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.04.2010

STAN I KIERUNKI ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARZE LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „KRZEMIENNY KRĄG”

Piotr Gabryjończyk, Magdalena Iwańska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Streszczenie. W artykule przedstawiono stan i kierunki rozwoju przedsiębiorczości na obszarze Lokalnej Grupy Działania „Krzemienny Krąg”. W opracowaniu zaprezentowano opinie mieszkańców regionu dotyczące sytuacji materialnej, atrakcyjności posiadanych walorów przyrodniczych oraz stanu infrastruktury technicznej. Przedstawiono również obecne i preferowane formy aktywności gospodarczej oraz postawy badanych względem własnego zaangażowania w rozwój obszaru. W opracowaniu wykorzystano dane wtórne, pozyskane od Lokalnej Grupy Działania „Krzemienny Krąg”.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, rozwój, świadomość, Lokalna Grupa Działania

WSTĘP

Przedsiębiorczość stanowi jedno z tych pojęć, co do którego znaczenia brak jest w literaturze jednomyślnego podejścia. Zależnie bowiem od umiejscowienia w strukturach konkretnej dyscypliny naukowej zmienia się siła akcentowania jej poszczególnych aspektów (ekonomicznych, osobowościowych czy edukacyjnych) [Sikorska-Wolak 2008]. Podejście do przedsiębiorczości ewoluowało również w czasie – początkowo traktowano ją jako funkcję, dopiero później zaczęto postrzegać jako zbiór pewnych charakterystycznych cech ludzkich [Januszewska, Nawrocka 2008]. W poszukiwaniu najbardziej uniwersalnego określenia istoty przedsiębiorczości można posłużyć się definicją Druckera, według którego to *gotowość i zdolność do podejmowania, rozwiązywania w sposób twórczy i nowatorski nowych problemów, umiejętność wykorzystywania pojawiających się szans i okazji oraz elastycznego przystosowania się do zmieniających warunków* [Drucker 1992]. W ujęciu dynamicznym przedsiębiorczość można sprowadzić przede wszystkim do działalności koncentrującej się na kreacji i rynkowej introdukcji nowych,

---

Adres do korespondencji – Corresponding authors: Piotr Gabryjończyk, Magdalena Iwańska, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, Wydział Nauk Ekonomicznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; e-mail: piotr_gabryjonczyk@sggw.pl; magdalena_jablonska@sggw.pl

lepszyc jakościowo produktóv (usług) oraz wzbogacaniu już istniejącej na rynku oferty [Schumpeter 1995].

W odniesieniu do obszaróv wiejskich przedsiębiorczość najłatwiej przyrównać do szeroko rozumianej aktywności gospodarczej, mającej na celu w pierwszej kolejności zabezpieczenie ekonomiczne i socjalne mieszkańcóv, w dalszej zaś perspektywie poprawę osiągniętych warunkóv bytowych. Wskutek przemian, jakie dokonały się w Polsce w ciągu ostatnich 20 lat (przejście do gospodarki rynkowej, wstąpienie do UE), znacznie przesunął się ciężar tej aktywności – działalność opierająca się wyłącznie na rolnictwie zaczęła być coraz mniej opłacalna, zwłaszcza dla niewielkich i niewyspecjalizowanych gospodarstw, mających kłopoty z intratnym zbytem swoich produktóv. Jej miejsce zaczęły więc zajmować różne formy pozarolniczej aktywności gospodarczej, zwykle wciąż jeszcze łączonej z pracą na roli, ale niekiedy nawet całkowicie wypierającej klasyczny model wiejskiego gospodarowania. Początkowo chaotyczny i nieskoordynowany rozwój tego typu działań przybierał różne nasilenie przestrzenne, zależne w głównej mierze od jednostek ludzkich, ich odwagi, determinacji i woli działania. Z czasem włączyły się jednak do tego procesu bardziej sformalizowane organizacje, które za cel postawiły sobie wspieranie wielofunkcyjnego rozwoju obszaróv wiejskich, w tym szeroko rozumianej przedsiębiorczości pozarolniczej. Jednym z rodzajóv tego typu form społecznej kooperacji stały się Lokalne Grupy Działania (LGD), będące wynikiem wprowadzenia w kraju inicjatywy wspólnotowej LEADER.

Celem opracowania jest:

- ukazanie na przykładzie jednej z LGD aktualnej sytuacji mieszkańcóv określonych obszaróv wiejskich,
- zaprezentowanie ich postaw względem możliwości rozwoju regionu oraz własnego w nim udziału,
- przedstawienie ogólnych spostrzeżeń odnośnie do zasadności i kierunku działań przedsiębiorczych na rozpatrywanym obszarze oraz potencjalnych barier, które znacząco je utrudniają.

MATERIAŁ I METODY BADAWCZE

W pracy wykorzystano materiał badawczy pozyskany przez Stowarzyszenie LGD „Krzemienny Krąg” metodą sondażową, w której posłużono się techniką ankiety. Badanie zostało przeprowadzone przez przedstawicieli LGD w okresie wrzesień – październik 2008 roku na terenie 9 jej gmin (Bałtów, Bodzechów, Chotcza, Ćmielów, Kunów, Lipsko, Sadowie, Siemno oraz Solec nad Wisłą) i objęło łącznie 646 mieszkańcóv (ok. 1,2% populacji wiejskiej). Dobór próby był celowy i zakładał udział w badaniu wyłącznie osób powszechnie cenionych i uważanych za lideróv lokalnych społeczności oraz działających na rzecz rozwoju swego regionu (ich wyboru dokonali odpowiednio poinformowani koordynatorzy gminni). Dlatego też – mimo dużej liczby respondentóv – uzyskane w ten sposób rezultaty nie mogą być uznane za w pełni reprezentatywne, a wysnute na ich podstawie wnioski nie muszą być miarodajne dla innych obszaróv kraju. Wskazana celowość doboru próby ma jednak ogromną zaletę w odniesieniu do rozpatrywania kwestii przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, albowiem w sposób pożądaný zawężyło grono respondentóv tylko do tych jednostek, które rzeczywiście powinny być zainteresowane

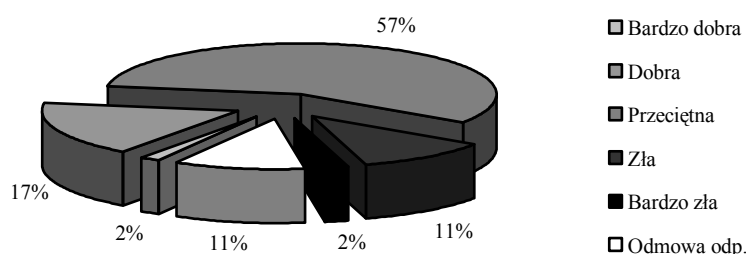

aktywnym uczestnictwem w życiu regionu oraz kształtowaniem jego dalszego rozwoju na podstawie samodzielnie podejmowanych działań.

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

Punktem wyjścia do oceny zasadności i późniejszego wyznaczenia pożądanych kierunków rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD „Krzemienny Krąg” powinno być zdefiniowanie autopostrzegania sytuacji materialnej mieszkańców oraz potencjału przyrodniczego i infrastrukturalnego analizowanego regionu.

Przeprowadzone badania wykazały, iż ponad połowa respondentów ocenia swą sytuację materialną jako przeciętną (rys. 1).

Rys. 1. Sytuacja materialna mieszkańców obszaru LGD „Krzemienny Krąg”

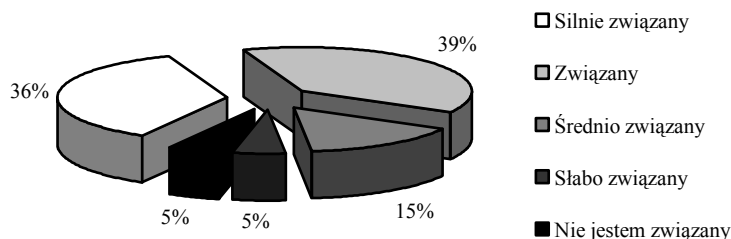
Fig. 1. Material status of the LAG's 'Flint Circle' region inhabitants

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

Source: Authors' calculation based on the 'Flint Circle' LAG data.

Z uzyskanych danych wynika również, iż zaledwie co 5. ankietowany uznał swój status materialny za zadowalający. Jest to rezultat bardzo niepokojący, zwłaszcza w zestawieniu z metodą doboru próby. Można było bowiem oczekiwać, że pozycja społeczna badanych znajdzie swoje pozytywne odbicie w sytuacji majątkowej. Brak tego typu korelacji może wskazywać na znaczne zapóźnienie ekonomiczne regionu oraz konieczność jego silnej stymulacji gospodarczej, którą najprościej można osiągnąć właśnie przez wspieranie przedsiębiorczych działań mieszkańców. Dodatkowym potwierdzeniem tego spostrzeżenia jest rozkład wieku respondentów, wśród których ponad $\frac{1}{3}$ stanowiły osoby powyżej 46 lat. Były to więc jednostki, które zdążyły sobie wypracować wysoką pozycję w środowiskach lokalnych, głównie za sprawą swego doświadczenia oraz długoletniego związania z miejscem zamieszkania. Symptomatyczne przy tym jest to, iż grupa wiekowa 26–35 lat, uznawana zwykle za najbardziej prężną i kreatywną w działaniu na rzecz rozwoju lokalnego, stanowiła niewiele ponad $\frac{1}{4}$ badanych osób. Nieco optymistycznym wskaźnikiem jest przy tych niekorzystnych rezultatach niski udział osób uznających swą sytuację materialną za złą, nie wolno jednak zapominać, iż 11% badanych odmówiło określenia swego statusu! Wśród nich zapewne znalazły się jednostki ubogie, lecz wstydzące do tego przyznać.

Czynnikiem mającym znaczny wpływ na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest, obok sytuacji materialnej, związek mieszkańców z regionem ojczystym, w dużej mierze determinujący wolę działania na rzecz jego przekształceń. Związek ten w obszarze LGD „Krzemienny Krąg” ilustruje rysunek 2.

Rys. 2. Stopień przywiązania ankietowanych do miejsca zamieszkania

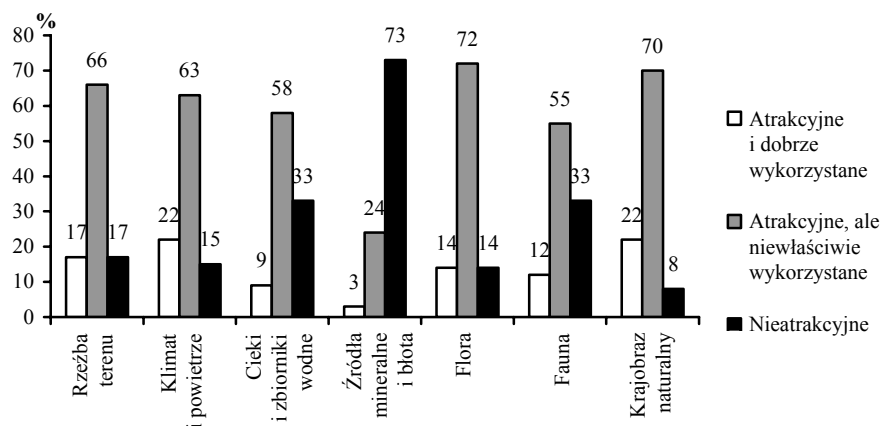
Fig. 2. Inhabitants' level of attachment to the current place of living

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

Source: Authors' calculation based on the 'Flint Circle' LAG data.

Blisko $\frac{3}{4}$ respondentów czuło się odpowiedzialnych za swoje miejsce zamieszkania, a co 10. z nich miał luźny związek z „małą ojczyzną” (przy czym zaledwie 5% badanych w ogóle nie identyfikowało się z regionem). Zapewne rezultaty te są w dużym stopniu wynikiem długości egzystencji na rozpatrywanym obszarze (ponad 60% badanych zadeklarowało, iż mieszka tu „od zawsze”, a kolejne 20% powyżej 11 lat), ale można stanowczo stwierdzić, iż patriotyzm lokalny stanowi silną podstawę dla przyszłych działań stymulujących rozwój przedsiębiorczości w ramach LGD „Krzemienny Krąg”. Rola czynnika ludzkiego jest dodatkowo multiplikowana przez plany uczestników badania dotyczące miejsca dalszego życia – co 4 ankietowany nie chciał i nie zamierzał w przyszłości opuścić swego aktualnego miejsca zamieszkania. Pozostali zaś rozpatrywali taką możliwość jedynie na skutek konieczności poszukiwania pracy i związanej z nią poprawy sytuacji materialnej – także więc i oni, jedynie właściwie nakierowani na rozwój przynoszącej konkretne profity działalności przedsiębiorczej w rejonie LGD „Krzemienny Krąg”, mogliby w nim pozostać.

Ocenę znaczenia rozwojowego poszczególnych elementów potencjału przyrodniczego regionu prezentuje rysunek 3.

Rys. 3. Ocena walorów przyrodniczych obszaru LGD „Krzemienny Krąg” oraz ich obecnego znaczenia

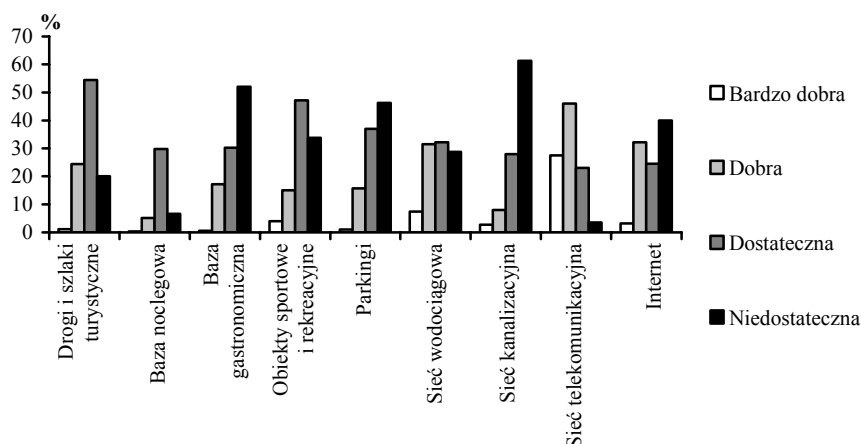
Fig. 3. LAG's 'Flint Circle' natural values rating and their current importance

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

Source: Authors' calculation based on the 'Flint Circle' LAG data.

Wyraźnie widoczna jest wysoka ocena większości składowych środowiska przyrodniczego, idąca jednak w każdym przypadku w parze z ich niedostatecznym wykorzystaniem. Jedyne wyjątki stanowią kategorie „źródła mineralne i błota lecznicze”, czego przyczyną jest przede wszystkim ich niska ilość na rozpatrywanym obszarze. Badani za najlepiej wykorzystane zasoby przyrodnicze uznali kategorie „klimat i czystość powietrza” oraz „walory krajobrazu naturalnego” (w obu przypadkach ponad 20% wskazań), zatem te elementy, których adaptacja dla celów rozwojowych wymaga minimalnych (lub wręcz żadnych) nakładów lub które w dużej mierze stanowią czynnik niezależny od mieszkańców i decydentów (klimat). Daje to podstawę do stwierdzenia, iż dotychczas nie były podejmowane znaczące działania zmierzające w kierunku pobudzenia kreatywnego i przedsiębiorczego wykorzystania naturalnych walorów regionu, mimo istniejących ku temu przesłanek. Niewielki odsetek negatywnych wskazań we wszystkich kategoriach (oprócz „źródeł mineralnych i błot leczniczych”) jest zapewne wynikiem pochodzenia respondentów z miejsc o wyższym stopniu urbanizacji.

Postrzeganie wybranych elementów stanu lokalnej infrastruktury techniczno-usługowej przedstawia rysunek 4.

Rys. 4. Ocena infrastruktury istniejącej na obszarze LGD „Krzemienny Krąg”

Fig. 4. LAG's 'Flint Circle' current infrastructure rating

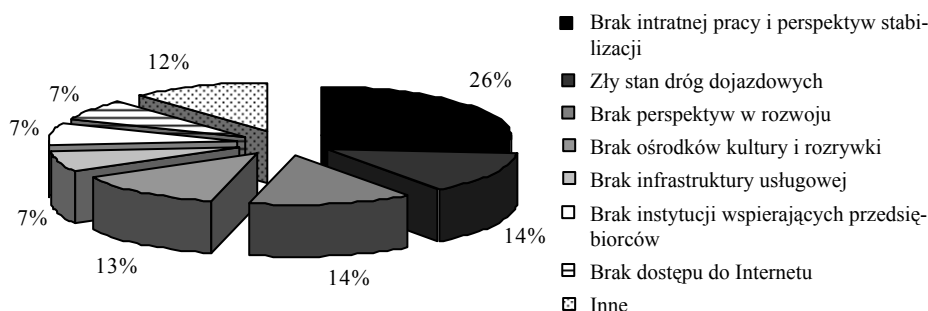
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

Source: Authors' calculation based on the 'Flint Circle' LAG data.

Zdaniem większości badanych infrastruktura techniczno-usługowa obszaru działania LGD „Krzemienny Krąg” była niedostatecznie rozwinięta. Jedyne wyjątki stanowiła kategoria „sieć telekomunikacyjna” (prawie $\frac{3}{4}$ respondentów oceniło ją pozytywnie), co jednak, w dobie masowego upowszechnienia telefonii komórkowej i pokrycia większości powierzchni kraju sygnałem stacji przekaźnikowych, nie stanowi żadnego znaczącego atutu regionu. Za stosunkowo dostatecznie rozwinięte można uznać jeszcze sieć wodociągową, drogową (w tym trasy turystyczne) oraz internetową, która jest ściśle związana ze świadczeniem usług telekomunikacyjnych. Warto docenić zwłaszcza ten ostatni element, który zaczyna odgrywać coraz ważniejszą rolę w społeczeństwie, interakcjach jednostek oraz kształtowaniu działań gospodarczych, znacznie ułatwiając komunikację

i współpracę nawet bardzo oddalonych podmiotów (świadomi wagi informatyzacji byli także sami ankietowani, których $\frac{3}{4}$ uznało ją za czynnik wspierający lokalny rozwój społeczno-gospodarczy). Niedostateczny rozwój wielu elementów infrastruktury, choć niewątpliwie utrudnia holistyczne przemiany w regionie, jednocześnie może być również impulsem pobudzającym indywidualne lub grupowe inicjatywy lokalne. Ich punktowa lub nawet sieciowa kreacja może stać się bowiem doskonałym przykładem przedsiębiorczości mieszkańców oraz otworzyć przed nimi nowe źródła dochodu.

Pochodną przytoczonych wyżej danych jest rozkład opinii respondentów na temat najważniejszych problemów, z którymi muszą się oni zmagać w swej codziennej egzystencji (rys. 5).

Rys. 5. Problemy codziennej egzystencji mieszkańców obszaru LGD „Krzemienny Krąg”

Fig. 5. Everyday concerns of the LAG's 'Flint Circle' region inhabitants

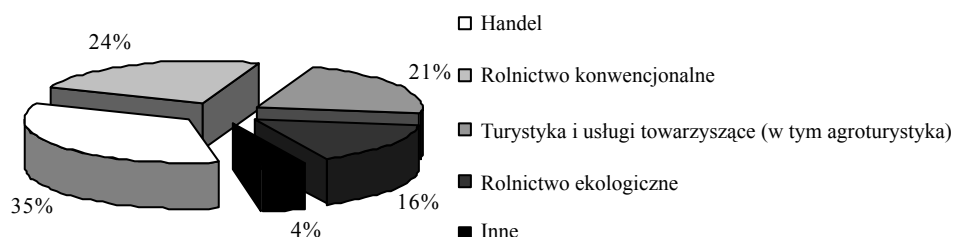
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

Source: Authors' calculation based on the 'Flint Circle' LAG data.

Za najbardziej uciążliwe zmartwienie badani uznali problem znalezienia dobrze opłacalnej pracy i związaną z nim niepewność przyszłej egzystencji – obawy takie żywił aż co 4. ankietowany. Ściśle powiązana z tym aspektem jest druga pod względem liczebności wskazań kategoria „brak perspektyw rozwoju” (14%), niewątpliwie bowiem trudno jest koncentrować wysiłki na planowaniu przyszłych działań przy silnej niepewności jutrzejszej sytuacji materialnej. Zastanawiająca jest opinia o drogach dojazdowych, zwłaszcza w świetle wcześniejszej oceny infrastruktury (choć w obu pytaniach uzyskano zbliżony odsetek wskazań). Zapewne wynika ona z dość łatwej identyfikacji problemu oraz powszechnej jego świadomości („polskie drogi”). Warto zwrócić uwagę także na dostrzeżenie braku placówek kulturalnych i rozrywkowych, czyli takich elementów, których kreacja w dużej mierze zależy przecież od samych mieszkańców, ich determinacji, pomysłowości i przedsiębiorczości właśnie.

Rodzaje obecnie najpopularniejszych przejawów działalności gospodarczej na obszarze LGD „Krzemienny Krąg” prezentuje rysunek 6.

Ponad $\frac{1}{3}$ badanych jako najczęściej podejmowaną działalność rynkową wskazywała handel – jest to zapewne pokłosie zjawiska licznego w ostatnich latach powstawania wiejskich sklepików spożywczo-przemysłowych, zakładanych przez co prężniejszych mieszkańców. Działalność ta charakteryzuje się stosunkowo niską kapitałochłonnością oraz dużą łatwością podejmowania, co też wyjaśnia jej aktualny prymat. Wciąż popularne, choć już zepchnięte na drugą lokatę, pozostaje konwencjonalne rolnictwo (opinia co

Rys. 6. Najpopularniejsze formy działalności gospodarczej na obszarze LGD „Krzemienny Krąg”

Fig. 6. The most popular economic activities in the region of LAG ‘Flint Circle’

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

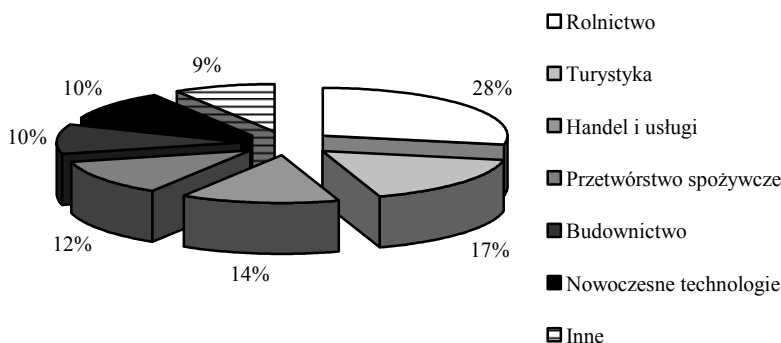
Source: Authors’ calculation based on the ‘Flint Circle’ LAG data.

4. badanego), czyli tradycyjna i dziedziczna działalność w regionie. Jednak tuż za nim plasuje się szeroko rozumiana turystyka wraz z towarzyszącymi jej usługami (ponad $\frac{1}{5}$ wskazań, w tym połowa to agroturystyka), co wskazuje już na ogólny kierunek rozwoju przedsiębiorczości w regionie. Działalność ta bowiem, z racji swej interdyscyplinarności, jest powiązana z wieloma innymi dziedzinami gospodarki i ma silny wpływ na wymienione już wcześniej handel i rolnictwo, a jednocześnie wymaga przemysłowych i odpowiednio wysokich inwestycji celem stworzenia właściwego, niezbędnego zaplecza. Działalnością komplementarną względem turystyki jest też 4. grupa preferowanych form aktywności, czyli rolnictwo ekologiczne, którego produktami zainteresowane są właśnie głównie osoby z ośrodków miejskich. Odwiedzający region turyści mogą więc wpływać na popularność regionalnych produktów ekologicznych w miejscach swego zamieszkania.

Potwierdzeniem zarysowującej się wiodącej roli turystyki na obszarze LGD „Krzemienny Krąg” jest rozkład opinii respondentów w zakresie określenia form pozarolniczej działalności gospodarczej, stanowiących realną szansę rozwoju regionu. Niemal 80% badanych za najbardziej obiecującą uznało właśnie działalność turystyczną (w tym połowa z nich jasno wskazała na agroturystykę), pozostali zaś największe nadzieje wiazali z ochroną lokalnego dziedzictwa kulturowego, czyli dziedziną ściśle związaną z turystyką właśnie (trudno sobie wyobrazić opłacalność tego typu przedsięwzięć bez napływu osób zainteresowanych poznawaniem tego dziedzictwa). Symptomatyczny jest przy tym marginalny udział innych odpowiedzi, który jasno wskazuje oczekiwania lokalnej społeczności wobec przyszłego rozwoju obszaru.

W kontekście wyżej zaprezentowanego zdania ankietowanych na temat najbardziej korzystnych form pozarolniczej działalności gospodarczej warto przeanalizować odpowiedzi badanych w zakresie konieczności wspierania wybranych form działalności gospodarczej na obszarze LGD „Krzemienny Krąg” (rys. 7).

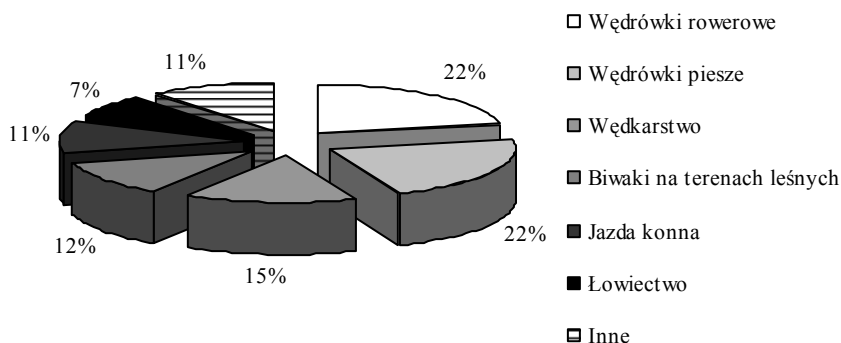
Mimo zatem uznania turystyki za najbardziej perspektywiczną rozwojowo formę działalności pozarolniczej, niemal $\frac{1}{3}$ badanych uważała, iż wciąż największe środki powinny być przeznaczane na niedochodowe rolnictwo. Niewielką pociechą jest w tym przypadku to, iż w kategorii tej zapewne także znalazło się rolnictwo ekologiczne. Podejście takie może być wynikiem wieloletniej tradycji rolniczej regionu oraz tak charakterystycznego dla polskiej wsi przywiązania do ziemi. Warto przy tym podkreślić, iż typowa dla rozpa-

Rys. 7. Potrzeba wsparcia wybranych form działalności na obszarze LGD „Krzemienny Krąg”
 Fig. 7. Necessity of support for the chosen economic activities in the region of LAG ‘Flint Circle’
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.
 Source: Authors’ calculation based on the ‘Flint Circle’ LAG data.

trywanego regionu mozaikowa struktura rolna (małe lub średnie gospodarstwa o niskim stopniu mechanizacji) właściwie wyklucza prowadzenie produkcji wysokotowarowej, a tym samym osiągnięcie zadowalających wyników finansowych z tego typu działalności. Konieczność wsparcia turystyki w regionie dostrzegł jednak już niemal co 5. badany, a kolejne najliczniej wskazywane kategorie („handel i usługi” oraz „przetwórstwo spożywcze”) stanowią, jak już wyżej wskazano, dziedziny w dużym stopniu powiązane z procesem obsługi przyjezdnych. Można zatem stwierdzić, iż – pomijając względy sentymentalne – ankietowani są świadomi pożądanego, z punktu widzenia opłacalności dla siebie i regionu, kierunku rozwoju.

Powszechne zainteresowanie wsparciem rozwoju turystyki znajduje także potwierdzenie w rozkładzie opinii na temat zasadności skonstruowania specjalnej strategii rozwoju lokalnego produktu turystycznego, gdyż 59% ankietowanych stwierdziło, iż jest ona potrzebna. Opinię respondentów na temat jej ukierunkowania produktowego prezentuje natomiast rysunek 8.

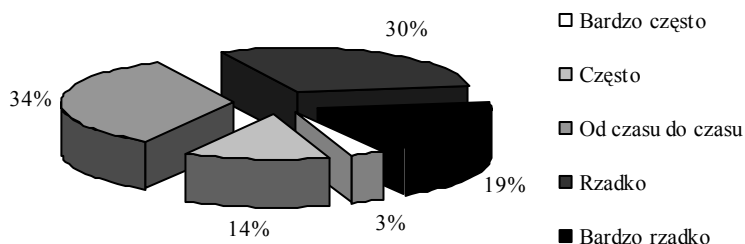

Rys. 8. Postulowana oferta rekreacyjna obszaru LGD „Krzemienny Krąg”
 Fig. 8. Suggested recreational offer in the region of LAG ‘Flint Circle’
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.
 Source: Authors’ calculation based on the ‘Flint Circle’ LAG data.

Za najbardziej możliwe do udostępnienia turystom uznano formy rekreacji w postaci wędrówek pieszych i rowerowych (obie kategorie wskazał co 5. badany). Jest to o tyle zrozumiałe, iż formy te traktuje się powszechnie jako najmniej wymagające pod względem inwestycyjnym (uważa się, iż wystarczy wytyczyć kilka odpowiednio oznakowanych tras w ramach już istniejącej sieci dróg i ścieżek) oraz możliwe do realizacji w każdym terenie. W podejściu tym kryje się jednak pewna pułapka, albowiem oczekiwania turystów względem tras dla jednośladów stają się coraz większe – przyjezdni wymagają już nie tylko właściwego oznakowania, ale i odpowiedniej, wydzielonej tylko dla siebie nawierzchni oraz stosownej infrastruktury. Zapewne z podobnych względów na drugiej pozycji pod względem popularności uplasowało się wędkarstwo, niewymagające w zasadzie żadnego profesjonalnego zaplecza. Podobnie jest też z kolejnymi kategoriami („jazda konna” i „biwaki w terenach leśnych”). Należy zwrócić uwagę, iż bardziej kapitałochłonne przy opracowaniu formy rekreacji (narciarstwo czy kajakarstwo) zostały zupełnie zmarginalizowane, co dodatkowo potwierdza wcześniejsze spostrzeżenia.

Pomimo znacznego zainteresowania rolnictwem ekologicznym oraz świadomości potrzeby wspierania przetwórstwa spożywczego, przytłaczająca większość badanych (bliżej 80%) przyznała, iż na obszarze LGD „Krzemienny Krąg” nie istnieje produkt lokalny. Co gorsze, aż $\frac{2}{3}$ respondentów stwierdziło, iż nie ma żadnych szans, aby produkt taki w ogóle powstał, a zaledwie co 5. badany uznał to za możliwe! Podejście takie świadczy na niekorzyść mieszkańców oraz sugeruje niski stopień ich orientacji w przemianach ostatnich lat (akcesja do UE) oraz związanych z nimi możliwościami.

Niepokojącym zjawiskiem jest również postrzeganie przez badanych stopnia czynnego zaangażowania całości społeczności lokalnej w rozwiązywanie problemów oraz rozwój regionu LGD „Krzemienny Krąg” (rys. 9).

Rys. 9. Częstotliwość udziału mieszkańców obszaru LGD „Krzemienny Krąg” w rozwiązywaniu lokalnych problemów

Fig. 9. LAG's 'Flint Circle' region inhabitants' participation in solving local problems

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD „Krzemienny Krąg”.

Source: Authors' calculation based on the 'Flint Circle' LAG data.

Prawie połowa respondentów stwierdziła, iż mieszkańcy niemal w ogóle nie uczestniczą aktywnie w życiu lokalnym, pozostawiając sprawy decydowania o kierunku rozwoju oraz przyszłości regionu decydom lub innym, zainteresowanym osobom. Zapewne jest to w dużej mierze spowodowane pochłaniającymi czas problemami codziennej egzystencji, ale jednak nie usprawiedliwia tej masowej bierności. Jeśli doliczymy do tych osób jednostki podejmujące tylko sporadyczne działania (wg opinii badanych to ok. $\frac{1}{3}$ społeczności), to wyłania się zatrważający obraz marazmu i braku inicjatywy w kreacji

lepszego jutra. Trudno bowiem oczekiwać, iż pozbawione wsparcia ogółu działania liderów lokalnych społeczności wystarczą do stworzenia odpowiedniej atmosfery i podbudowy dla przemian w regionie. Dopelnieniem zaprezentowanego wyżej obrazu jest zdanie badanych (a więc już tylko liderów!) odnośnie zainteresowania własnym udziałem w procesie tworzenia programu rozwoju obszaru LGD – zaledwie co 3. z nich zadeklarował możliwość swego zaangażowania w tego typu działaniach, pozostali zaś nie okazali woli współpracy na rzecz swej „małej ojczyzny”. Co gorsze jednak, nawet entuzjaści własnego działania prorozwojowego uznali, że ich udział powinien sprowadzić się tylko do maksymalnie kilku niezbędnych w tym celu spotkań (niemal $\frac{2}{3}$ wskazań).

Nic zatem dziwnego, iż prawie $\frac{2}{3}$ badanych nie wiąże z działaniem LGD „Krzemienny Krąg” oraz podejmowanych przez nią działań przedsiębiorczych zbyt wielkich nadziei. Ten powszechny brak wiary, i to wśród osób aktywnych w swoich społecznościach, tylko w niewielkim stopniu można uznać za równoważony przez podejście pozostałej części badanych – entuzjastów, którzy prezentują skrajnie odmienne zapatrywania na potencjalne profity z działania LGD. Nie da się jednak ukryć, iż liczebność i siła przebiecia tej grupy może się okazać dalece niewystarczająca w procesie kształtowania i wspierania przedsiębiorczych postaw, zmierzających do szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego analizowanego regionu.

WNIOSKI

Przedstawione rezultaty badania przeprowadzonego wśród liderów obszaru funkcjonowania LGD „Krzemienny Krąg” wskazują na istnienie znaczącej bariery psychologicznej w rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Pomimo niezbędnych przesłanek do samodzielnego podejmowania działań gospodarczych oraz ogromnego pola do wykazania własnej kreatywności, zdecydowana większość mieszkańców wykazuje bierną, wyczekującą postawę, nacechowaną silnym sceptycyzmem względem celowości jakichkolwiek czynności wykraczających poza codzienne obowiązki. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być:

- zbyt silna pauperyzacja, która zmuszając do troski o egzystencję własną i najbliższych, uniemożliwia dalekosiężne plany oraz udział jednostek w działaniach na rzecz dobra ogółu; negatywne oddziaływanie tego czynnika nie może być przy tym przelamywane przez poczucie związku z ziemią ojczystą ani świadomość przyrodniczego potencjału regionu,
- doświadczenie z lat poprzednich, wskutek którego miejscowa ludność utraciła przekonanie o opłacalności wspólnie i solidarnie podejmowanych inicjatyw (w myśl zasady „wspólne, czyli niczyje”) i obecnie nie potrafi wskrzesić w sobie iskry nadziei potrzebnej do początkowej mobilizacji oraz cierpliwości w oczekiwaniu na pierwsze efekty podejmowanych samodzielnie inicjatyw,
- niska świadomość powstających ostatnimi czasy możliwości gospodarczych, wynikająca z niedoinformowania lub braku chęci przyswojenia i zaakceptowania informacji oraz brak woli samoorganizacji, które skutecznie blokują wykorzystanie istniejących na terenie LGD szans rozwojowych.

Paradoksem jest to, iż większość osób, które nie mają dość woli i determinacji do podjęcia działania, jednocześnie potrafi właściwie ocenić występujące na swym obszarze braki w infrastrukturze oraz wskazać związane z nimi działania, mogące znacząco przyczynić się do rozwoju regionu i poprawy sytuacji materialnej mieszkańców! Pierwszym zatem krokiem wspierającym rozwój przedsiębiorczości na tym obszarze powinno być przełamanie pesymistycznego nastawienia i marazmu miejscowej ludności. W tym celu konieczne wydaje się wykorzystanie wszelkich sposobów oddziaływania i pozytywnie rozumianej perswazji w postaci zajęć edukacyjnych, szkoleń, akcji promocyjnych czy też spotkań z miejscowymi autorytetami i prężnymi przedstawicielami lokalnej gospodarki. Zwłaszcza istotny jest ten ostatni element, gdyż przykład udanego, zakończonego sukcesem i konkretnymi profitami działania stanowi zwykle najsilniejszy i najbardziej wiarygodny impuls do własnej aktywności w podobnym kierunku.

Na koniec warto podkreślić raz jeszcze pozytywny aspekt, jakim jest już samo dostrzeżenie przez badanych potencjału drzemącego w turystyce i powiązanych z nią działaniach gospodarczych. Być może jest to w dużej mierze właśnie efekt przykładu w postaci działającego na terenie gminy Bałtów od 2004 roku JuraParku. Atrakcja ta, powstała jako efekt kreatywności i pracowitości grupy pasjonatów, szybko stała się sztandarowym produktem turystycznym regionu świętokrzyskiego, o czym świadczą licznie przyznawane jej wyróżnienia. Nie oznacza to jeszcze rozwoju lokalnej przedsiębiorczości w tym kierunku, ale stanowi dobry początek dla zmiany postaw miejscowej ludności. Powinno być to o tyle łatwiejsze, iż rozsądnie poprowadzone przekształcenia w kierunku regionu turystycznego wymagają mniejszych wyrzeczeń oraz niosą proporcjonalnie większe korzyści, niż w przypadku innych przykładów działalności gospodarczej („rozwój zrównoważony”), a i sami mieszkańcy czują potrzebę zewnętrznego wsparcia turystycznego rozwoju regionu, upatrując w tym szansy na poprawę swojej sytuacji materialnej. Dlatego też najważniejszym obecnie zadaniem w celu rozwoju lokalnej przedsiębiorczości wydaje się wytworzenie bodźca pozwalającego mieszkańcom obszaru LGD „Krzemienny Krąg” na przezwyciężenie założenia o własnej niemocy oraz przejście od postawy pasywnej do samodzielnego i kreatywnego, celowego działania.

PIŚMIENNICTWO

- Cygan K., Jabłońska M., 2008. Partnerstwo „Krzemienny Krąg” – przykład działań na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej. [w:] Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej, red. I. Sikorska-Wolak. Wyd. SGGW, Warszawa, 307–318.
- Cygan K., Józeficka M., 2009. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w woj. wielkopolskim. [w:] Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, red. K. Krzyżanowska. Wyd. FAPA, Warszawa, 60–72.
- Drucker P.F., 1992. Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady. PWE, Warszawa, 34–35.
<http://www.juraparkbaltow.pl>
- Januszewska M., Nawrocka E., 2008. Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej i innowacyjności a konkurencyjność obszaru recepcji turystycznej. [w:] Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji, red. G. Gołębski. Wyd. AE, Poznań, 282–292.

- Kasperska E., 2009. Współpraca samorządów lokalnych oraz uczestników rynku lokalnego w celu budowy konkurencyjnej oferty turystycznej regionu. *Handel Wewnętrzny*, listopad 2009, Warszawa, 191–197.
- Lipianin-Zontek E., Zontek Z., 2009. Kreowanie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich na przykładzie obszarów górskich województwa śląskiego. [w:] *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, red. K. Krzyżanowska. Wyd. FAPA, Warszawa, 49–60.
- Pałka E., 2009. Potencjał turystyczny na obszarach wiejskich jako czynnik rozwoju regionalnego. *Handel Wewnętrzny*, listopad 2009, Warszawa, 275–282.
- Schumpeter J., 1995. *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I., 2008. Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi. [w:] *Doradztwo w działalności przedsiębiorczej*, red. K. Krzyżanowska. Wyd. SGGW, 11–26.
- Zielińska M., 2006. Uwarunkowania i przejawy przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce [w:] *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, red. M. Strużycki. Wyd. SGH, Warszawa, 201–215.

ENTREPRENEURSHIP'S CONDITION AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT IN THE REGION OF THE LOCAL ACTION GROUP 'FLINT CIRCLE'

Abstract. The article presents entrepreneurship's condition and directions of development in the region of Local Action Group 'Flint Circle'. It contains region's inhabitants opinions about their material status, natural values' attractiveness and condition of the technical infrastructure. The article also presents current and preferable forms of the economic activities, as well as inhabitants' will for self-commitment to regional development. The case study is based on secondary data, obtained from Local Action Group 'Flint Circle'.

Key words: entrepreneurship, development, awareness, Local Action Group

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 19.04.2010

OBLIGACJE JAKO INSTRUMENT FINANSOWANIA PROJEKTÓW INWESTYCYJNYCH POLSKICH SAMORZĄDÓW

Gabriel Główka

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Streszczenie. Celem opracowania jest zbadanie i ocena roli obligacji komunalnych w finansowaniu inwestycji podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Z przeprowadzonej w niniejszym opracowaniu analizy wynika, że samorzady terytorialne dostrzegły szansę, jaką daje możliwość pozyskania kapitału drogą emisji obligacji. W ciągu kilkunastu lat funkcjonowania ustawy regulującej emisję obligacji komunalnych wartość dokonywanych w kolejnych latach emisji rosła w szybkim tempie i w 2009 r. była ona kilkunastokrotnie wyższa niż w 1996 r. Jest to szczególnie ważne w warunkach konieczności pozyskania przez samorzady środków na współfinansowanie inwestycji realizowanych przy wsparciu ze środków unijnych.

Słowa kluczowe: obligacja, samorząd terytorialny, inwestycje samorządowe

WSTĘP

Z uwagi na to, że jednostki samorządu terytorialnego zaliczone są do sektora finansów publicznych, zdecydowana większość środków finansowych wykorzystywanych na realizację podejmowanych przez samorzady inwestycji pochodzi z podatków i opłat lokalnych, a także redystrybucji środków między budżetem państwa a strukturami lokalnymi. W tym drugim przypadku polskie jednostki samorządu terytorialnego otrzymują środki przez udziały w podatkach państwowych oraz dotacje celowe i subwencje ogólne pochodzące z budżetu państwa. W sytuacji niewystarczającej ilości środków finansowych, ze wskazanych wyżej źródeł, jednostki samorządu terytorialnego w Polsce mają możliwość ich pozyskania przy wykorzystaniu dostępnych na rynku finansowym instrumentów mających charakter komercyjny. Dostęp do środków, otrzymanych również na zasadach komercyjnych, stwarza warunki do szerszego i bardziej elastycznego finansowania inwestycji jednostek samorządu terytorialnego. Jest to związane przede wszystkim z tym, że

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Gabriel Główka, Szkoła Główna Handlowa; Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie; Katedra Inwestycji i Nieruchomości, al. Niepodległości 164, 02-554 Warszawa, e-mail: gabriel.glowka@gmail.com

stworzona została tym samym możliwość wykorzystania przez samorzady terytorialne do finansowania projektów inwestycyjnych instrumentów zarówno rynku pieniężnego, jaki i przede wszystkim rynku kapitałowego.

Celem opracowania jest zbadanie i ocena roli obligacji komunalnych w finansowaniu inwestycji podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Podstawowym źródłem informacji i danych są akty prawne regulujące zasady emisji i obrotu obligacjami komunalnymi w Polsce, literatura przedmiotu oraz dane liczbowe publikowane w raportach i analizach Narodowego Banku Polskiego i agencji ratingowej Fitch Polska S.A. W opracowaniu wykorzystano głównie metodę opisową.

OBLIGACJA JAKO INSTRUMENT POZYSKIWANIA ŚRODKÓW INWESTYCYJNYCH

Obligacja jest papierem wartościowym, w którym emitent potwierdza zaciągnięcie określonej kwoty pożyczki i zobowiązuje się do jej zwrotu właścicielowi obligacji w ustalonym z góry terminie oraz do zapłaty odsetek [Bień 1996]. Obligacje można klasyfikować według wielu różnych kryteriów [Górski 2007]. Jednym z nich jest rodzaj emitenta. I tak, jeśli emitentem tych papierów wartościowych są jednostki samorządu, wówczas noszą one nazwę obligacji komunalnych. Obligacje komunalne są zatem dla jednostek samorządu terytorialnego instrumentem finansowym, za pomocą którego mogą one zaciągać pożyczkę jednocześnie u wielu wierzycieli, często na bardzo długi okres, znacznie przekraczający czas, na jaki mogą uzyskać bankowe kredyty inwestycyjne. Na rozwiniętych rynkach finansowych emitowane są zarówno obligacje długoterminowe z terminem wykupu 30 lat, jak i średnioterminowe 5-letnie, w ostatnich latach najczęściej emitowane były obligacje z terminem wykupu mieszczącym się w przedziale 10–15 lat [Górski 2007]. Stąd też emisja obligacji może stanowić, również w polskich warunkach, bardzo dobre źródło długoterminowego finansowania projektów inwestycyjnych gmin. Przez emisję obligacji gminy mają szansę zdobyć środki na ten cel od bardzo zróżnicowanej grupy inwestorów, w tym pozyskać nawet drobne oszczędności gospodarstw domowych. W Polsce zasady emisji obligacji komunalnych, a także obrotu nimi, regulują przede wszystkim Ustawa o obligacjach z 29.06.1995 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 83, poz. 420) oraz nowelizacja tej ustawy z 29.06.2000 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 60, poz. 702), a także Ustawa o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych z 29.07.2005 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 184, poz. 1539).

Emisja obligacji komunalnych w Polsce może mieć formę subskrypcji publicznej i niepublicznej. Publiczny charakter ma emisja adresowana, zgodnie z ustawą, do więcej niż 100 osób. W przeciwnym przypadku emisja ma charakter niepubliczny i jest często określana również jako zamknięta [Ustawa 2005].

W ramach emisji publicznej można wyróżnić dwa przypadki [Dębski 2007]:

- emitowane obligacje przeznaczone są do obrotu publicznego,
- emitowane obligacje przeznaczone są do obrotu prywatnego.

W sytuacji pierwszej emisja obligacji komunalnych regulowana jest przepisami ustawy o obligacjach oraz ustawy o ofercie publicznej, która określa zasady obrotu obligacja-

mi, warunki dopuszczenia do obrotu, w tym szczególnie wymogi dotyczące sporządzenia prospektu i publikowania informacji. W tym przypadku jednostka samorządu terytorialnego zobowiązana jest również do informowania o Komisji Nadzoru Finansowego danej emisji. Wszystko to oznacza, że ten typ emisji wiąże się ze stosunkowo wysokimi kosztami, ma jednak co najmniej dwie zalety. Po pierwsze, daje możliwość dotarcia emitentowi do bardzo dużej i zróżnicowanej grupy inwestorów, co ma bardzo istotne znaczenie przy dużych emisjach. Po drugie, liczy się tutaj także efekt marketingowy, czyli promocja danej jednostki samorządowej na rynku publicznym i zdobywanie zaufania inwestorów. Znacznie ułatwia to przeprowadzanie kolejnych emisji obligacji. W przypadku, gdy emisja obligacji komunalnych ma charakter publiczny, ale obligacje są przeznaczone do obrotu prywatnego, jest ona regulowana wyłącznie przepisami ustawy o obligacjach. Nie mają zastosowania tutaj przepisy ustawy o ofercie publicznej.

Z powyższych rozważań wynika, że w Polsce gminy mogą wykorzystywać, w celu zdobycia środków na finansowanie projektów inwestycyjnych, wszystkie formy emisji obligacji komunalnych. Wszystko zależy będzie od wielkości emisji oraz kosztów, jakie będą one skłonne ponieść w konkretnym przypadku. Z regulacji prawnych wynika, że zdecydowanie najprostszą i jednocześnie najtańszą, a także możliwą do przygotowania w najkrótszym czasie formą emisji obligacji komunalnych jest emisja niepubliczna, zamknięta, adresowana do 100 i mniej osób.

Atrakcyjność obligacji, podobnie jak innych papierów wartościowych, zależy w dużym stopniu od poziomu ryzyka związanego z ich emitentem. W przypadku obligacji komunalnych, zwłaszcza emitowanych przez większe i bogatsze gminy, traktuje się je jako bezpieczne papiery wartościowe. Niższe ryzyko przypisuje się tylko obligacjom skarbowym. W związku z tym ich oprocentowanie powinno być nieco wyższe niż papierów skarbowych.

ROZWÓJ I CECHY CHARAKTERYSTYCZNE RYNKU OBLIGACJI KOMUNALNYCH W POLSCE

Historia polskich obligacji sięga XVIII wieku. W 1782 roku król Stanisław August Poniatowski zastawił u bankiera holenderskiego van Horna pałac Belweder za 1 mln guldenów, emitując 1000 sztuk obligacji po 1000 guldenów. Waler ten uważany jest za pierwszą polską obligację [Kałkowski 1996].

Obligacje komunalne wykorzystywane były w znacznym zakresie na ziemiach polskich do finansowania inwestycji miejskich już w dziewiętnastym wieku. Emitowały je większe miasta we wszystkich trzech zaborach. W okresie II Rzeczypospolitej w latach 1918–1939 dokonano 32 emisji obligacji komunalnych na łączną kwotę 155 mln ówczesnych złotych, co stanowiło około 5% całej emisji papierów wartościowych w naszym kraju. Celem tych pożyczek obligacyjnych była konwersja emisji wcześniejszych z czasów zaborów oraz pozyskanie środków finansowych na budowę infrastruktury miejskiej [Kałkowski 1996]. Okres PRL był całkowicie stracony dla rozwoju tego rodzaju papierów wartościowych. Mimo że w 1945 roku uchwalono dekret o finansach komunalnych, to przepisy te nigdy nie zostały wykorzystane w praktyce. Można powiedzieć, że dopiero reforma samorządowa z 1990 roku ponownie otworzyła możliwość emitowania tego

rodzaju papierów wartościowych przez polskie władze samorządowe, jednak do 1995 roku z możliwości takiej skorzystało zaledwie kilka gmin. Dopiero uchwalenie Ustawy o obligacjach w 1995 roku stworzyło szanse na pozyskanie kapitału przez polskie samorządy terytorialne tą właśnie drogą, w tym szczególnie na finansowanie różnego rodzaju projektów inwestycyjnych.

Analiza danych dotyczących rodzajów emisji obligacji komunalnych dokonywanych w Polsce w latach 1997–2009 w Polsce wskazuje, że jednostki samorządu terytorialnego wykorzystują prawie wyłącznie niepubliczne emisje obligacji komunalnych [Rynek 1999–2008]. Zawierają one wówczas umowy z bankami, w ramach których przeprowadzane są tego rodzaju emisje obligacji kierowane do ograniczonej grupy inwestorów bez tak zwanego *underwritingu*, czyli bez gwarancji ze strony banku uplasowania takiej emisji na rynku. Najczęściej w roli tej występują takie banki, jak Bank PKO BP S.A., Bank PEKAO S.A., BGK oraz BOŚ S.A., które zdecydowanie dominują na tym rynku. Z kolei podmiotami najczęściej inwestującymi w tego rodzaju papiery wartościowe są fundusze inwestycyjne, OFE, towarzystwa ubezpieczeniowe oraz banki komercyjne.

Emitowane w ten sposób obligacje komunalne, przeznaczone na finansowanie projektów inwestycyjnych samorządów, są z reguły papierami wartościowymi długoterminowymi o zmiennym oprocentowaniu. Wysokość oprocentowania uzależniona jest, oprócz bieżącej sytuacji rynkowej, również od tego, czy emitowane obligacje mają karencję w spłacie kapitału, która może obejmować nawet cały okres, na jaki są one emitowane, czy też są to papiery bez takiego odroczenia spłaty kapitału. W tym pierwszym przypadku marża dodawana do stawki referencyjnej jest znacznie wyższa i wynosi na rynku, przy emisji w PLN, około 2%, natomiast w przypadku emisji bez karencji w spłacie kapitału marża ta wynosi około 1%. Jest to oprocentowanie niższe niż w przypadku kredytów inwestycyjnych oferowanych aktualnie gminom przez banki uniwersalne funkcjonujące na polskim rynku finansowym. Ponadto, z uwagi na to, że jest to emisja niepubliczna, łączne koszty pozyskania środków są z reguły niższe. Kolejną zaletą tego sposobu pozyskania środków przez gminy, w stosunku do kredytów inwestycyjnych, jest to, że są to pieniądze, które mogą być przeznaczone na dowolny projekt inwestycyjny, a procedura ich uzyskania nie podlega regulacjom o zamówieniach publicznych. Trzeba jednak podkreślić, że tego typu emisje niepubliczne są z reguły nie płynne i często niewielkie, co oznacza, że są one praktycznie pewną odmianą kredytu bankowego.

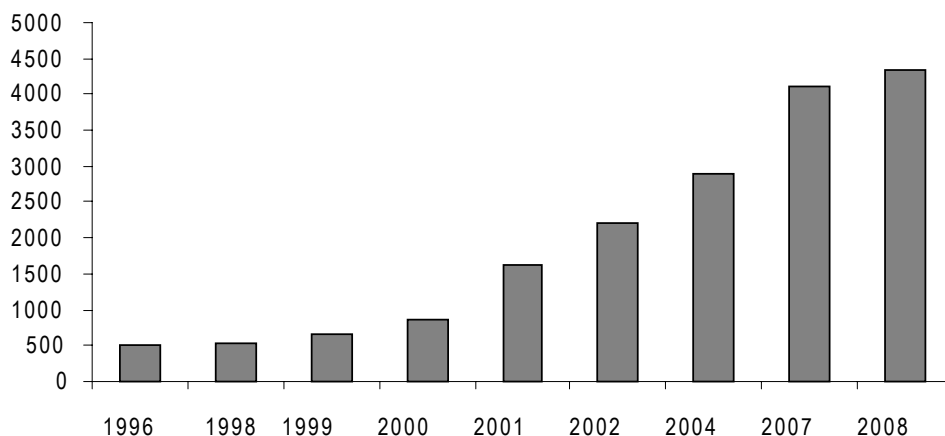
Kolejnym sposobem pozyskania przez gminy środków na finansowanie projektów inwestycyjnych może być publiczna emisja obligacji komunalnych. Emisja tego typu, z omówionych powyżej powodów, jest bardziej pracochłonna i kosztowna oraz podlega procedurze przekazywania odpowiednich informacji z nią związanych do Komisji Nadzoru Finansowego. Wyemitowane w ten sposób obligacje komunalne są notowane na rynku MTS – CeTO S.A. oraz na uruchomionym 30 września 2009 roku rynku Catalyst prowadzonym na platformach transakcyjnych Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie [www.gpwcatalyst.pl]. Jak dotychczas w Polsce tego rodzaju emisji obligacji komunalnych jest bardzo mało. Doświadczenia w tym zakresie wskazują, że odpowiedni poziom płynności może być zapewniony przy emisji o wartości zbliżonej do 1 mld zł, a najlepiej byłoby, gdyby taka emisja opiewała na kwotę 2–3 mld zł. Warto również dodać, że obecnie na świecie zdecydowana większość emisji publicznych, bo około 90%, charakteryzuje się stałą stopą procentową. W przeciwieństwie do obliga-

cji komunalnych emitowanych w oparciu o zmienną stopę procentową ważną zaletą obligacji komunalnych opartych na stałej stopie procentowej jest to, że z reguły nie są amortyzowane, co oznacza, że kapitał nie musi być spłacany proporcjonalnie do czasu ich zapadalności. Pomimo powyższych ograniczeń emisja tego rodzaju obligacji komunalnych w Polsce, w celu pozyskania kapitału na projekty inwestycyjne, jest możliwa, szczególnie w przypadku większych jednostek samorządu terytorialnego. Praktycznym dowodem na to jest publiczna emisja 10-letnich obligacji komunalnych przeprowadzona przez samorząd Warszawy w 2009 roku. Emisja ta była pierwszą z przyjętego programu emisyjnego tego typu obligacji i jej wartość wyniosła 600 mln zł. Były to emisja o stałej stopie procentowej na poziomie 6,80%. Jest to nieco wyższe oprocentowanie niż przy emisjach o charakterze niepublicznym, a wynika to z tego, że w tym przypadku ryzyko stopy procentowej ponosi inwestor.

Jak dotychczas uwagę skupiono głównie na emisjach obligacji komunalnych kierowanych na rynek krajowy. Trzeba jednak dodać, że jednostki samorządu terytorialnego w Polsce, w celu zdobycia finansowania projektów inwestycyjnych w obszarze nieruchomości, mogą również przeprowadzać emisje obligacji komunalnych kierowanych także na rynki zagraniczne. Doświadczenia w tym zakresie wskazują, że jest to, jak dotychczas, bardzo rzadko wykorzystywana możliwość. Świadczy o tym fakt, że w ostatnich latach dokonano w Polsce tylko trzech tego rodzaju emisji. Pierwsza z nich została przeprowadzona przez samorząd Krakowa w 2000 roku i wyniosła 34 mln euro. Procedura przeprowadzenia drugiej emisji tego rodzaju obligacji została uruchomiona przez mazowiecki samorząd wojewódzki w 2008 roku. Wówczas to sejmik wojewódzki uchwalił program emisji obligacji kierowanej na rynki zagraniczne na kwotę 360 mln zł, ale denominowanych w euro. Z uwagi jednak na kryzys na światowych rynkach finansowych termin tej emisji przesunięto na następny rok. Pierwszą transzę tych obligacji wyemitował Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w połowie 2009 roku na kwotę 50 mln euro. Obie z tych emisji miały charakter niepubliczny i były adresowane do wybranej grupy prywatnych inwestorów. Trzecią i ostatnią, jak dotychczas, tego rodzaju emisję przeprowadził w drugiej połowie 2009 roku samorząd Warszawy. Była to publiczna emisja 5-letnich obligacji o wartości 200 mln euro na stałą stopę procentową. Ich oprocentowanie wyniosło 6,875%, przy oprocentowaniu w tym samym czasie obligacji skarbu państwa na poziomie 5,80%. Obligacje te są notowane na giełdzie w Luksemburgu. Podstawowe ograniczenia emisji tego rodzaju obligacji komunalnych to przede wszystkim brak w samorządach terytorialnych odpowiednio wykwalifikowanych w tym zakresie kadr oraz znacznie wyższe koszty emisji. Jest to związane głównie z wyższymi marżami banków oraz prawie czterokrotnie wyższymi kosztami obsługi prawnej. Warto podkreślić jednak, że Warszawa dokonała w tym zakresie pewnego otwarcia rynku. Poniesione przez nią nakłady powinny przynieść widoczne efekty marketingowe i ułatwić w przyszłości emisje tego rodzaju obligacji nie tylko przez samorząd warszawski, ale również inne polskie jednostki samorządu terytorialnego z większymi gminami włącznie.

Reasumując, należy stwierdzić, że polski rynek obligacji ciągle napotyka wiele barier. Po ponad dwunastu latach doświadczeń, licząc od momentu stworzenia podstaw prawnych faktycznie umożliwiających emisje obligacji komunalnych, można powiedzieć, że założenia czynione w momencie ich przygotowywania nie do końca się sprawdziły. Przewidywano bowiem, że zapoczątkuje to wykorzystanie na szeroką skalę tej formy fi-

nansowania projektów inwestycyjnych podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Zakładano, że podobnie jak w okresie międzywojennym tego rodzaju papiery wartościowe samorządów będą traktowane prawnie na równi z dłużnymi papierami skarbowymi i nabywane oprócz inwestorów instytucjonalnych również przez osoby fizyczne zamieszkujące na terenie działania danych samorządów. I chociaż dzisiejsza sytuacja jest odległa od tych prognoz, to dane statystyczne pokazują, że polski rynek obligacji komunalnych w wolniejszym tempie niż to zakładano, ale systematycznie rozwija się i zadłużenie samorządów w obligacjach rośnie (rys. 1). Szczególnie widoczne jest to po 2000 roku, czyli po zmianie ustawy o obligacjach, która oznaczała kolejne dostosowanie prawa do potrzeb tego rynku.

Rys. 1. Zadłużenie z tytułu obligacji komunalnych w latach 1996–2008 [w mln zł]

Fig. 1. Debt from municipal bonds in 1996 – 2008 period [in mil. PLN]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Rynek... Podsumowanie 1999–2009].

Source: Own calculation based on [Rynek... Podsumowanie 1999–2009].

Dotychczasowe tempo rozwoju rynku obligacji komunalnych w Polsce wynika z wielu zróżnicowanych czynników. Najważniejsze z nich to dominacja obligacji skarbowych ograniczająca rynek dla innych emitentów, a także nadmierna jeszcze do niedawna konkurencja między bankami komercyjnymi udzielającymi samorządom kredytów, co powodowało, że większość zadłużenia jednostek terytorialnych stanowiły kredyty bankowe. Niektóre z tych czynników będą miały istotne znaczenie również w najbliższych latach, inne natomiast ulegną osłabieniu. Generalnie zakłada się jednak, że uwarunkowania funkcjonowania rynku obligacji komunalnych w najbliższej przyszłości będą sprzyjały jego rozwojowi. Nadzieję na to dają również informacje określające stan tego rynku na koniec trzeciego kwartału ubiegłego roku. Na koniec 2009 roku wartość obligacji sprzedanych przez polskie samorzady wyniosła około 6,9 mld PLN. Taki stan polskiego rynku obligacji komunalnych był rezultatem bardzo dobrych dla tego rynku kilku ostatnich lat. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że wartość emisji obligacji w 2009 roku była prawie 55% wyższa niż w roku poprzednim, można zakładać, że rynek obligacji komunalnych będzie rozwijał się coraz szybciej [Rynek 1999–2009]. Da to tym samym szansę polskiemu

samorządom na pozyskanie środków na finansowanie różnego rodzaju projektów inwestycyjnych. Na taką możliwość wskazuje również wartość przyjętych przez jednostki samorządu terytorialnego programów emisji obligacji komunalnych na 2010 rok.

Podstawą do takich prognoz jest także to, że obligacje komunalne to dobry sposób na dodatkowe środki finansowe samorządów, które mogą zostać wykorzystane na finansowanie podejmowanych projektów inwestycyjnych. Ponadto, trzeba zaznaczyć, że pozyskane w ten sposób środki mogą być również przeznaczone jako wkład w inwestycję współfinansowaną ze środków europejskich czy nawet na spłatę wcześniejszych zobowiązań. Warto również podkreślić, że emisja obligacji jest dla samorządów bardziej atrakcyjna od komercyjnych kredytów bankowych, i to z kilku powodów. Po pierwsze, wybór organizatora emisji obligacji nie podlega regulacjom ustawy o zamówieniach publicznych, jak to ma miejsce w przypadku banku udzielającego kredyt. Po drugie, obligacje należą do grupy instrumentów finansowych niezabezpieczonych. Jest to ważne, bo przy zaciąganiu kredytu banki wymagają często wielu prawnych zabezpieczeń których, ustanowienie jest kosztowne. Po trzecie, jak dotychczas zdecydowana większość obligacji komunalnych oparta jest na rentowności bonów skarbowych, co wpływa na ich cenę w porównaniu z kredytami bankowymi [Rozwój... 2002–2008].

PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonych wyżej rozważań, warto zaznaczyć, że obligacje są ważną alternatywą dla kredytów bankowych. Istotne tu jest to, że katalog takich produktów jak obligacje komunalne jest bardzo zróżnicowany. Jednostki samorządu terytorialnego mają zatem możliwość samodzielnie decydować o wyborze konkretnej tego typu formy pozyskania środków. Z przeprowadzonej w niniejszym opracowaniu analizy wynika, że samorządy terytorialne dostrzegły szansę, jaką daje możliwość pozyskania kapitału w wyniku niepublicznych, jak i publicznych emisji obligacji i zdobyły istotne doświadczenie w posługiwaniu się tym instrumentem finansowym. Od wprowadzenia w życie ustawy regulującej emisję obligacji komunalnych w znacznym tempie wzrastała wartość dokonywanych emisji i w 2009 roku była ona ponaddwudziestokrotnie wyższa niż w 1996 roku. Jest to szczególnie ważne w warunkach konieczności pozyskania przez samorządy środków na współfinansowanie inwestycji realizowanych przy znaczącym wsparciu ze środków unijnych.

PIŚMIENNICTWO

- Bień W., 1996. Rynek papierów wartościowych. Difin. Warszawa.
Dębski W., 2007. Rynek finansowy i jego mechanizmy. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
Dusza M., 2008. Rynek kapitałowy. [w:] B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźnak (red.) System finansowy w Polsce, tom 1. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
Górski M., 2007. Rynkowy system finansowy. PWE. Warszawa.
Kałkowski L., 1996. Materiały z II Forum Inwestycji Kapitałowych. Twoje Pieniądze. Warszawa, 10–12.10.1996 r.

Rozwój rynku finansowego 2002–2003, 2004, 2005, 2006, 2007, Narodowy Bank Polski 2004, 2005, 2006, 2007, 2008.

Rynek pozaskarbowych papierów dłużnych. Podsumowanie roku. 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, www.fitchpolska.com.pl

Ustawa o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych z 29.07.2005 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 184, poz.1539).

www.gpwcatalyst.pl

BONDS AS AN INSTRUMENT OF FINANCING THE INVESTMENT PROJECTS OF LOCAL GOVERNMENTS IN POLAND

Abstract. The aim of the paper is to analyse and evaluate the role of municipal bonds in financing the local government's investments. The investigation shows that local governments entities perceived advantages of gaining investment capital in the way of issues of municipal bonds. During 1996–2009 the value of yearly issues was raising gradually with quite high dynamic. It is especially important in the context of chance of realisation of many municipal investments under different EU support schemes. In such cases the financial means are necessary for co-financing of municipal investments.

Key words: municipal bond, local government, municipal investment

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

ZNACZENIE USŁUG DORADCZYCH W KREOWANIU AKTYWNOŚCI INWESTYCYJNEJ PRODUCENTÓW ROLNYCH

Sławomir Kalinowski

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Barbara Kielbasa

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Streszczenie. Inwestycje są motorem działań w każdym przedsiębiorstwie i gospodarstwie rolnym. Podjęcie decyzji inwestycyjnej jest dużym ryzykiem zarówno w małym, jak i dużym gospodarstwie. Obecnie w obliczu wdrażania nowych wymogów w produkcji rolnej (tzw. zasada wzajemnej zgodności) niezbędne jest niekiedy kosztowne inwestowanie w modernizację gospodarstw. Praca przedstawia krótką charakterystykę próby 849 gospodarstw, ocenę działalności inwestycyjnej ich właścicieli oraz planów na przyszłość, a także ocenę źródeł pozyskiwania informacji przez rolników w zakresie możliwości inwestowania.

Słowa kluczowe: indywidualne gospodarstwo rolne, ośrodki doradztwa rolniczego, system doradztwa rolniczego, inwestycje, źródło informacji, zasada wzajemnej zgodności

WSTĘP

Doradztwo rolnicze definiowane jest jako „proces decyzyjny polegający na udzielaniu pomocy rodzinom rolniczym w podejmowaniu decyzji, dzięki którym osiągają oni swoje cele” [Van den Ban 1997]. Instytucjami, które prowadzą taką działalność na obszarach wiejskich są m.in. ośrodki doradztwa rolniczego (ODR) i zatrudnieni tam doradcy rolni. Działalność ODR skupiona jest obecnie nie tylko na rolniku i jego rodzinie, ale obejmuje również lokalną społeczność wiejską, grupy producentów rolnych, usługodawców zlokalizowanych na obszarach wiejskich itp. Do podstawowych zadań doradców rolnych należy przede wszystkim pomoc w podejmowaniu właściwych decyzji poprzez wspólne rozwiązywanie problemów (np. metodą uczestnictwa). Doradca rolny ma motywować do

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Sławomir Kalinowski, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Ekonomii, ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań; Barbara Kielbasa, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Zakład Rolnictwa Światowego i Doradztwa, Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, e-mail: barbara.kielbasa@ur.krakow.pl

podjęcia decyzji (np. inwestycyjnych) poprzez pomoc w pozyskaniu niezbędnych informacji i wnikliwą analizę rozwiązań [Kania 1995].

W. Kujawiński [2002] precyzuje cztery podstawowe zadania ośrodków doradztwa rolniczego:

- zadania doradcze, które polegają na pomocy w podejmowaniu właściwych decyzji,
- zadania oświatowe, polegające na przekazywaniu wiedzy i nauczaniu osób dorosłych,
- zadania informacyjne, czyli dostarczanie wiadomości na temat nowych technologii i innowacji, ale bez ich oceniania,
- zadania upowszechnieniowe, polegające na rozpowszechnianiu nowych rozwiązań technicznych i technologicznych w rolnictwie.

Szczegółowo zadania instytucji doradczych, w tym ośrodków doradztwa rolniczego, precyzuje ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego [Dz.U. Nr 251, poz. 2507].

Podstawowym celem usług doradczych jest pomoc rolnikom w podnoszeniu ogólnej wydajności gospodarstw, a także dostosowanie do nowych standardów produkcji (tzw. zasada wzajemnej zgodności). Na obecnym etapie funkcjonowania wspólnej polityki rolnej każde państwo członkowskie ma obowiązek utworzyć tzw. System Doradztwa Rolniczego¹ (Farm Advisory System), którego celem jest świadczenie usług doradczych oraz pomoc rolnikom w dostosowaniu swoich gospodarstw. Rolnik będzie mógł korzystać z usług doradczych na zasadzie dobrowolności, a 80% kosztów z tym związanych (do równowartości 1,5 tys. euro) może odzyskać ubiegając się o dofinansowanie z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 w ramach działania „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów”². Instytucje zaangażowane w zarządzanie i organizację Systemu Doradztwa Rolniczego to oprócz ośrodków doradztwa m.in. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Ministerstwo Środowiska, Główny Inspektorat Weterynarii, Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, Główny Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, regionalne zarządy gospodarki wodnej oraz izby rolnicze [Raport SAEPR 2006]. Spełnianie wymogów stawianych producentom rolnym przez Unię Europejską warunkuje osiągnięcie pozycji konkurencyjnej na rynku produktów rolno-spożywczych. Nie można jednak stać się konkurencyjnym bez zwiększania swojego potencjału produkcyjnego oraz inwestowania w rozwój gospodarstwa rolnego [Zawisza, Niedbalski 2009].

POJĘCIE I ZNACZENIE INWESTYCJI W ROLNICTWIE

W literaturze funkcjonuje wiele definicji pojęcia „inwestycje” oraz bogata charakterystyka i podział z uwzględnieniem różnych kryteriów. Jak podaje B. Klepacki [1998], inwestycja „to z jednej strony ogół składników majątku trwałego, powstałych jako rezultat poniesionych nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej na ich budowę lub środków pieniężnych na ich zakup, z drugiej zaś jest to proces zwiększania tego majątku (tzw.

¹Art. 13 Rozporządzenia Rady WE 1782/2003, Dz.U. L 30 z 31.01.2009, s. 16.

²Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. Działanie 1.4.

proces inwestycyjny)”. Inwestowanie to użycie pewnych środków do uzyskania z nich w przyszłości większego zysku lub dochodu [Ziółkowska 2006].

Jak podaje GUS, nakłady inwestycyjne to nakłady rzeczowe i finansowe, które mają na celu wyposażenie gospodarstwa w nowe środki trwałe lub polepszenie (modernizację) już posiadanych, a także nakłady na tzw. pierwsze wyposażenie inwestycji, które nie zwiększają wartości środków trwałych. Nakłady na środki trwałe w rolnictwie to nakłady na budynki i budowle (wraz z robocizną i dokumentacją projektową), maszyny, urządzenia, narzędzia oraz środki transportu [Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2008]. Niniejsza praca obejmuje analizę inwestycji rzeczowych (bezpośrednich) w rolnictwie. Najczęściej spotykana klasyfikacja tych inwestycji dzieli je na [Ziółkowska 2006]:

- inwestycje odtworzeniowe – mają na celu zastąpienie zużytych środków trwałych nowymi,
- inwestycje modernizacyjne – mają na celu poprawę efektywności produkcji przez zakup nowoczesnych maszyn i urządzeń,
- inwestycje innowacyjne – mają na celu dostosowanie wytwarzanych produktów do nowych wymogów,
- inwestycje rozwojowe – służą rozwojowi całego gospodarstwa rolnego przez wzrost potencjału produkcyjnego (rozwój parku maszynowego, nowy produkt, nowe kanały dystrybucji itp.),
- inwestycje strategiczne – mają na celu wzmocnienie pozycji gospodarstwa/przedsiębiorstwa rolnego na rynku (lokalnym, regionalnym, krajowym, międzynarodowym) w dłuższym okresie.

Inwestowanie wymaga zaangażowania pewnej puli środków finansowych i podjęcia trafnych decyzji, które są zależne od wielu czynników. Na poziomie gospodarstwa czy przedsiębiorstwa rolnego niezmiernie istotnym determinantem jest poziom dochodów dyspozycyjnych rolników, wysokość oprocentowania kredytów, dostępność kredytów preferencyjnych, dostępność funduszy unijnych, a także skłonność właściciela gospodarstwa do inwestowania [Fereniec 1999].

Podstawowym celem badania była ocena działalności inwestycyjnej losowo wybranej próby gospodarstw indywidualnych, z uwzględnieniem roli ośrodków doradztwa rolniczego przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych przez kierowników tych gospodarstw. W ramach badań sformułowano dwie hipotezy badawcze:

1. Prywatne gospodarstwa indywidualne (tzw. gospodarstwa rodzinne) wykazują niską skłonność do inwestowania, ukierunkowując się głównie na inwestycje odtworzeniowe.
2. Ośrodki doradztwa rolniczego pełnią istotną rolę w informowaniu o możliwościach pozyskania środków na inwestycje i modernizacje w gospodarstwach rolnych, co w znacznym stopniu wpływa na podjęcie decyzji inwestycyjnych.

W pracy przedstawiono także kierunki inwestowania gospodarstw indywidualnych.

MATERIAŁ I METODY

Badania empiryczne realizowane były z wykorzystaniem metody sondażowej przy użyciu kwestionariusza ankiety, zawierającego pytania pozwalające na charakterystykę respondenta (rolnika), gospodarstwa rolnego, poziomu wiedzy z zakresu nowych wymogów w produkcji rolnej (tzw. zasada wzajemnej zgodności), planowania strategicznego (działalność modernizacyjna i inwestycyjna). Badania realizowano w 2007 roku na losowo dobranej próbie rolników uczestniczących w szkoleniach organizowanych na obszarze województwa małopolskiego przez konsorcjum w składzie: Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego, Małopolska Izba Rolnicza oraz Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego³. Rezultatem twardej przeprowadzonych badań empirycznych było uzyskanie prawie 1000 ankiet, z czego do dalszej analizy na potrzeby niniejszej pracy włączono 849 poprawnie wypełnionych. Próba badawcza stanowiła 9% grupy przeszkolonych w województwie rolników. Analizą objęto właścicieli gospodarstw o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha, co było jednym z podstawowych kryteriów rekrutacji na szkolenie.

W ramach badań dokonano analizy uzyskanych danych pierwotnych stosując metody statystyki opisowej, z wykorzystaniem miar przeciętnych oraz analizy współzależności [Snarska 2007, Bielecka 2005]. W sformułowaniu rezultatów posłużono się metodami o charakterze indukcyjno-dedukcyjnym, analogii i porównań. Wyniki przedstawiono w formie tabelarycznej, graficznej i opisowej [Luszniewicz, Słaby 2003]. W pracy przedstawiono fragmentaryczne wyniki szerszych badań prowadzonych przez autorów nad zagadnieniem wdrażania zasady wzajemnej zgodności w Polsce.

W pracy posłużono się także, oprócz literatury dotyczącej omawianego zagadnienia, danymi wtórnymi, m.in. Głównego Urzędu Statystycznego, zamieszczonymi w Roczniku Statystycznym Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2008 oraz w raporcie zespołu SAEPR.

WYNIKI BADAŃ

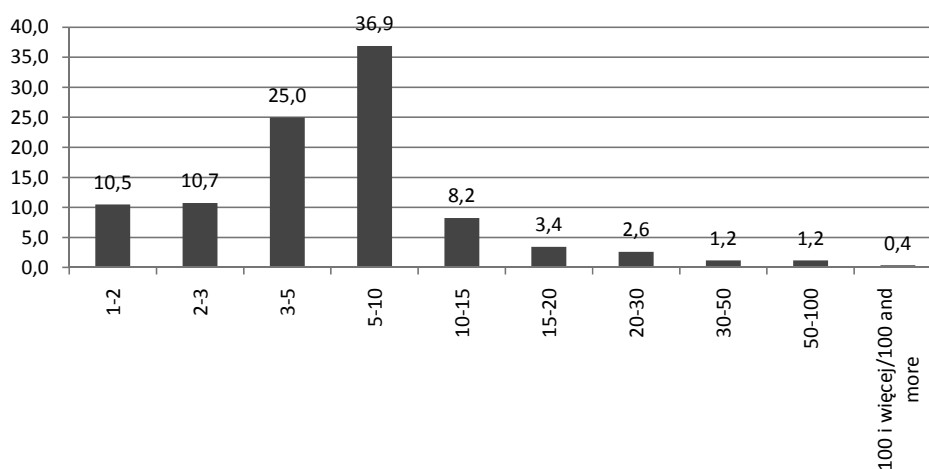
Punktem wyjścia do oceny skłonności do inwestowania w modernizację swoich gospodarstw była analiza demograficzna uczestników szkoleń, która wykazała, iż co trzeci respondent był tzw. młodym rolnikiem, gdyż nie ukończył jeszcze 40. roku życia, a średni wiek ankietowanego to 45,6 lat. Dokonano także szacunkowej oceny siły roboczej (tj. wyłącznie kierowników gospodarstw) w ujęciu jakościowym za pomocą wskaźnika koncentracji wykształcenia⁴, który dla analizowanej grupy wynosił 112. Wynik ten pokazuje,

³Temat szkoleń: „Spełnienie standardów w dziedzinie ochrony środowiska, zwierząt i konsumenta a uzyskanie dopłat bezpośrednich (konieczność przestrzegania wymogów tzw. wzajemnej zgodności)”. Czterodniowe szkolenia konsorcjum realizowało w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w zakresie działania 1.3 „Szkolenia”.

⁴Wskaźnik koncentracji wykształcenia (WK_q) obliczany jest według wzoru: $WK_q = \frac{\sum J_q}{R} \cdot 100$, gdzie J_q oznacza jednostki kwalifikacji wynoszące dla rolników, którzy: uzyskali tytuł kwalifikacyjny – 0,25 punktu, ukończyli szkoły zawodowe – 1,0 punkt, średnie – 1,5 punktu, wyższe – 2,0 punktu. R – liczba producentów w analizowanej grupie.

iz respondenci to najczęściej osoby o wykształceniu zawodowym lub średnim (82,2%). Jedynie niecałe 5% ankietowanych deklarowało posiadanie wykształcenia wyższego.

Obszarem badań było województwo małopolskie, które charakteryzuje się najbardziej rozdrobnioną strukturą obszarową w Polsce, natomiast średnia powierzchnia użytków rolnych w badanej próbie to 8,46 ha. Najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa o powierzchni od 3 do 10 ha, najmniej gospodarstw zanotowano w grupie o największej powierzchni – 100 ha użytków rolnych i więcej (rys. 1). Wyniki te pokrywają się z danymi GUS z 2007 roku dotyczącymi sytuacji w Polsce, gdzie liczną grupę stanowią gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych od 3 do 10 ha (28,7%)⁵.

Rys. 1. Struktura badanych gospodarstw indywidualnych (wg ha użytków rolnych) [%]

Fig. 1. Structure of the surveyed private farms (by ha of agricultural land) [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań empirycznych (n = 849).

Source: Own elaborations based on empirical studies (n = 849).

W strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne (ponad 70%), 24% stanowiły łąki trwałe i pastwiska, a sady i plantacje wieloletnie obejmowały niecałe 2% wszystkich użytków rolnych w badanych gospodarstwach. Analizowane gospodarstwa przeznaczały produkcję głównie na zaspokojenie potrzeb żywnościowych swoich i rodziny (55% wypowiedzi). Jedynie 18% ankietowanych właścicieli gospodarstw deklarowało, iż utrzymują się wyłącznie z produkcji rolnej, dostarczając na rynek większe ilości towarów. Potwierdzeniem niskiej produktywności i słabej żywotności badanych gospodarstw indywidualnych była nieistotna współzależność między wielkością gospodarstwa a znaczeniem przychodów z tytułu jego prowadzenia w budżecie gospodarstwa domowego ($r = 0,267$). Co czwarty respondent stwierdził, iż podstawą utrzymania jest nie tylko produkcja rolna, ale przede wszystkim praca poza gospodarstwem (praca najemna lub własna firma), a także renty i emerytury (min. 50% udział przychodów spoza gospodarstwa).

⁵W 2007 roku GUS zanotował prawie 30% gospodarstw z grupy o powierzchni użytków rolnych od 0 do 1 ha, jednak nie zostały one przedstawione, ponieważ nie są przedmiotem analizy w niniejszej pracy.

Wpływ na podejmowanie decyzji inwestycyjnych na poziomie mikroekonomicznym (prywatne gospodarstwa indywidualne, tzw. gospodarstwa rodzinne) ma wiele czynników demograficznych, społecznych i ekonomicznych. Ma znaczenie nie tylko dostępność środków finansowych (środki własne, kredyty, pomoc UE), lecz przede wszystkim takie czynniki, jak: wielkość gospodarstwa, wiek i wykształcenie rolnika, a także plany rolnika co do prowadzenia lub rezygnacji z produkcji rolnej. Kwestionariusz ankiety zawierał pytania dotyczące planowania strategicznego (nowe inwestycje) w gospodarstwie w ciągu najbliższych 3 lat. Najmniejsze gospodarstwa charakteryzowały się najczęściej brakiem planów strategicznych i wykazywały niską skłonność do inwestowania w rozwój lub modernizację swojego gospodarstwa (tab. 1). W każdej z grup gospodarstw o powierzchni użytków rolnych do 5 ha zanotowano od 36% do prawie 50% odpowiedzi twierdzących. Z kolei kierownicy gospodarstw większych byli przekonani o konieczności wymiany zużytych maszyn i urządzeń, modernizacji budynków czy inwestowaniu w powiększenie gospodarstwa (od 60 do 100% odpowiedzi twierdzących w tych grupach) (tab. 1).

Zakres rzeczowy zrealizowanych w badanych gospodarstwach inwestycji przedstawia tabela 2. Obejmuje on przede wszystkim modernizację i budowę nowych budynków i budowli, a także zakup nowych środków transportu (ciągniki, kombajny itd.) (tab. 2).

Tabela 1. Plany inwestycyjne właścicieli badanych gospodarstw indywidualnych na najbliższe 3 lata (2008–2010)

Table 1. Investment plans of owners of private farms for the next 3 years (2008–2010)

Rodzaj odpowiedzi/ /Type of response	Powierzchnia użytków rolnych badanych gospodarstw (w ha)/ /Area of agricultural land in surveyed households (in ha)										
	Wyszczególnienie/ /Specification	1–2	2–3	3–5	5–10	10–15	15–20	20–30	30–50	50–100	100 i więcej/ /100 and more
Tak/Yes	liczba odpowiedzi/ /number of responses	26	39	99	168	46	21	14	6	6	3
	w % odpowiedzi pozytywnych w danej grupie gospodarstw/ /in % of positive answers in the group of farms	36,6	48,1	49,3	58,9	69,7	72,4	66,7	60,0	60,0	100,0
Nie/No	liczba odpowiedzi/ /number of responses	45	42	102	117	20	8	7	4	4	0
	w % odpowiedzi negatywnych w danej grupie gospodarstw/ /in % of positive answers in the group of farms	63,4	61,0	50,7	41,1	30,3	2,3	33,3	40,0	40,0	0,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań empirycznych.
Source: Own elaborations based on empirical studies (n = 849).

Tabela 2. Struktura nakładów inwestycyjnych w rolnictwie w badanych gospodarstwach i w Polsce w 2007 roku z podziałem na rodzaj nakładów (w %)
 Table 2. The structure of investment outlays in agriculture in the surveyed farms and in Poland in 2007 by type of outlays (in %)

Wyszczególnienie/ /Specification	W Polsce/ /In Poland	W badanych gospodarstwach rolnych/ /In the surveyed farms
Ogółem/ /Total	100,0	100,0
w tym:/ /of which:		
Budynki i budowle/ /Buildings and structures	44,9	42,8
Maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia/ /Machinery, technical equipment and tools	37,0	21,9
Środki transportu/Transport equipment	18,1	35,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań empirycznych i Rocznika Statystycznego Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2008.

Source: Own elaborations based on empirical studies and Statistical Yearbook of Agriculture and Rural Areas 2008.

Rolnicy często decydowali się na wymianę zużytych maszyn, mimo iż w wielu przypadkach nie było to konieczne. Rejestrowano wzrost liczby ciągników na 100 ha użytków rolnych w województwie małopolskim [Rocznik... 2008]. Ciągniki rolnicze posiadało prawie 35% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą w omawianym województwie (w Polsce 45%), a na 100 hektarów przypada 18 ciągników. Największy udział ciągników rolniczych notuje się w gospodarstwach największych obszarowo (powyżej 20 ha użytków rolnych – 96,6% gospodarstw posiadających ciągniki w tej grupie).

Wśród planowanych wydatków inwestycyjnych najwięcej środków rolnicy planowali przeznaczyć na zakup nowych środków transportu. Nawet gospodarstwa najmniejsze obszarowo zamierzały przeznaczyć na ten cel minimum 20 tys. zł (tab. 3).

Stosunkowo niewiele środków finansowych właściciele gospodarstw planowali przeznaczyć na remonty lub budowę nowych budynków i budowli. Modernizacja budynków i budowli oraz zapewnienie zwierzętom optymalnych warunków jest z punktu widzenia spełnienia wymogów wzajemnej zgodności problemem szczególnie istotnym. Jednak gospodarstwa indywidualne z jednej strony nie posiadają wystarczających środków finansowych, a z drugiej – kosztowne prace modernizacyjne nie znajdują pokrycia w osiągniętej produkcji czy pobieranych dopłatach z Unii Europejskiej.

W zakresie podejmowania decyzji inwestycyjnych zapytano kierowników gospodarstw o źródła informacji oraz pomocy. Rolnicy wskazali, iż największą pomoc w podjęciu decyzji inwestycyjnych, a także niezbędne informacje o możliwościach finansowania takich inwestycji pozyskują od doradców rolnych zatrudnionych w ośrodkach doradztwa rolniczego (około 37% wskazań, rys. 2).

Tabela 3. Uśredniona wielkość planowanych wydatków inwestycyjnych wyrażona wartościowo (w zł)
 Table 3. The average size of the planned capital expenditure, expressed in value (in zł)

Wyszczególnienie/ /Specification	Powierzchnia użytków rolnych badanych gospodarstw (w ha)/ /Area of agriculture land in the surveyed households (in ha)									
	1-2	2-3	3-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-50	50-100	100 i więcej/ /100 and more
Budynki i budowle/ /Buildings and structures	16 544	13 125	14 586	19 270	33 316	46 000	13 125	bd	bd	20 000
Maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia/ /Machinery, technical equipment and tools	2 125	16 611	15 124	15 208	15 292	17 500	50 000	bd	bd	bd
Środki transportu/ /Transport equipment	21 640	31 667	36 655	53 635	77 667	202 500	95 000	140 000	500 000	100 000

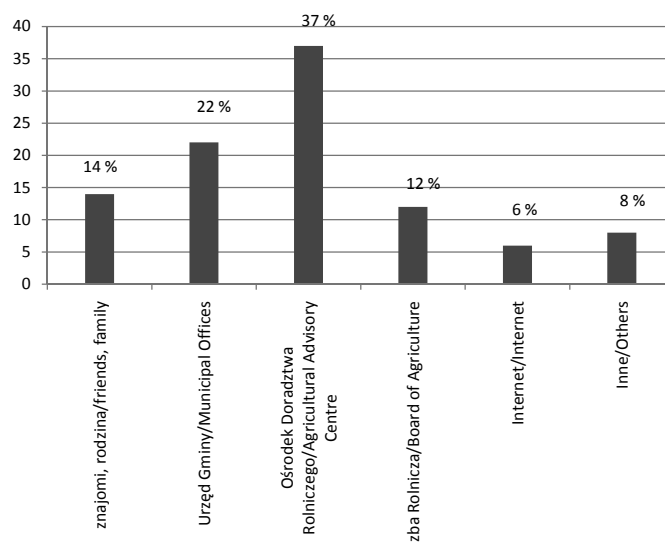
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań empirycznych; bd – brak danych, w kwestionariuszu brak odpowiedzi na to pytanie.

Source: Own elaborations based on empirical studies; bd – lack of data in the questionnaire, non-response to his question.

Istotna w tym zakresie jest także praca urzędów gmin (22% wskazań) i izb rolniczych (12% wskazań), a także opinia znajomych i rodziny (14% wskazań). Wyniki badań pokazały, iż ośrodki doradztwa pełnią istotną rolę w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolnych, dostarczaniu informacji przez bezpośrednie konsultacje, kursy i szkolenia. Doradcy rolni utrzymują bezpośrednie kontakty, często nieformalne, które mają także ogromny wpływ na kierunek decyzji w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym.

PODSUMOWANIE

Reasumując należy stwierdzić, iż przeprowadzone badania empiryczne potwierdziły przypuszczenia autorów sformułowane w postaci dwóch hipotez, zawartych w opisanej metodyce badań. Na podstawie przeprowadzonej analizy można skonstatować, iż małe gospodarstwa indywidualne nie prowadziły polityki planowania strategicznego. Z uwagi na organiczny charakter produkcji rolniczej działalność inwestycyjna miała głównie charakter produkcyjnych inwestycji rzeczowych. Jednak większość gospodarstw prowadzi obecnie działalność głównie eksploatacyjną (przy wykorzystaniu posiadanych środków obrotowych oraz dostępnej siły roboczej) ze zmarginalizowaną działalnością inwesty-

Rys. 2. Źródła informacji i pomocy w podjęciu decyzji inwestycyjnych przez właścicieli badanych gospodarstw [%]

Fig. 2. Source of information and assistance in taking investment decisions by the owners of surveyed farms [%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań empirycznych (n = 849).

Source: Own elaborations based on empirical studies.

cyjną (inwestycje odtworzeniowe). Na dłuższą metę takie działania może prowadzić do upadku gospodarstwa oraz wykluczenia z potencjalnego uczestnictwa w rynku, ponieważ inwestycje determinują jego rozwój w dłuższym okresie.

Co równie istotne, takie gospodarstwa mogą nie sprostać nowym wymogom wynikającym z obowiązywania zasady wzajemnej zgodności, zwłaszcza jeśli chodzi o zapewnienie dobrostanu zwierząt. Na taką sytuację, szczególnie w województwie małopolskim, składa się wiele czynników. Dużą barierą jest rozdrobniona struktura agrarna; ponad 80% gospodarstw posiada mniej niż 10 ha, co poważnie utrudnia uzyskanie opłacalnej produkcji, a następnie możliwość inwestycji w celu spełnienia standardów produkcji, głównie jakościowych.

Instytucją najwyżej ocenianą przez ankietowanych był ośrodek doradztwa rolniczego. Ma to swoje uzasadnienie z uwagi na największe doświadczenie pracy z rolnikami oraz najdłuższą tradycję w działalności doradczej na obszarach wiejskich. Doradca rolny bardzo często ma nieformalne kontakty z producentami rolnymi, co owocuje lepszą współpracą i zaufaniem do tej instytucji doradczej. Ośrodki doradztwa rolniczego, podobnie jak producenci rolni, stoją przed nowymi wyzwaniami związanymi z wprowadzaniem nowych zasad w zakresie produkcji rolnej, tzw. zasada wzajemnej zgodności. Instytucje te są jednak dobrze przygotowane do nowych zadań i aktywnie uczestniczą w Systemie Doradztwa Rolniczego. Mimo pojawiania się prywatnych firm konsultingowych, ośrodki doradztwa mogą nadal pełnić kluczową rolę w zwiększaniu potencjału produkcyjnego gospodarstw, przede wszystkim z uwagi na ogromne doświadczenie w pracy z rolnikiem oraz stały dostęp do źródeł wiedzy, nie tylko z zakresu pozyskiwania środków na inwestycje.

PIŚMIENNICTWO

- Ban Van den A.W., Hawkins H.S., 1997. Doradztwo rolnicze. Wydawnictwo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego, Kraków, 14–54.
- Bielecka A., 2005. Statystyka w biznesie i ekonomii: teoria i praktyka. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa.
- Fereniec J., 1999. Ekonomika i organizacja rolnictwa. Wydawnictwo Key Text, Warszawa, 24–37.
- Kania J., 1995. Cele i bariery doradztwa rolniczego w Polsce. Wydawnictwo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego, Kraków.
- Klepacki B., 1998. Ekonomika i organizacja rolnictwa. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 97.
- Kujawiński W., 2002. Doradca rolniczy jako autorytet. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3/4/, 35–41.
- Luszniewicz A., Słaby T., 2003. Statystyka z pakietem komputerowym STATISTICA PL. Teoria i zastosowania, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 63–88.
- Snarska A., 2007. Statystyka, ekonometria, prognozowanie – ćwiczenia z Excelem. Wydawnictwo Placet, Warszawa, 42–57.
- Zawisza S., Niedbalski A., 2006. Funkcjonowanie ośrodków doradztwa rolniczego po integracji z Unią Europejską – wybrane zagadnienia. Roczniki Naukowe SERiA, Tom VIII, Zeszyt 4, 365–399.
- Ziółkowska J., 2006. Metody oceny efektywności projektów inwestycyjnych w agrobiznesie, Studia i Monografie IERiGŻ, Warszawa, 5–15.
- Mały Rocznik Statystyczny. GUS, Warszawa 2009.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. GUS, Warszawa 2008.
- Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. Nr 251, poz. 2507).
- Raport „Wstępna analiza instrumentu cross-compliance w kontekście przyszłej implementacji w Polsce”. Autorzy: zespół SAEPR, Sekcja Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej SAEPR/FAPA, Warszawa luty 2006.

THE ROLE OF ADVISORY SERVICES IN THE CREATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF PRIVATE FARMS

Abstract. Investments are a propeller of activity in every company or a farm. Investments decision is a high risk of both small (private) and large farms. Nowadays, facing the implementation of new requirements in agricultural production, it is sometimes necessary to invest a lot of money in the modernization of the farm. In Malopolska province, where research have been conducted, farmers often choose the replacement investments, having the character of productive investments. Due to the specific conditions of production, often resulting in inefficiency and its unavailability, farmers rarely invest in development of their farm. The paper presents brief descriptions of the sample of 849 households, an assessment of investments activities and plans for the future, and also analyze of the source of getting information to farmers in the field of investment possibilities.

Key words: private farm, Agricultural Advisory Center, Farm Advisory System, investments, source of information, cross-compliance mechanism

SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW

Katarzyna Czerwińska, Krystyna Krzyżanowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule przedstawiono ocenę poziomu wiedzy respondentów, która dotyczyła znajomości pojęcia społecznej odpowiedzialności biznesu (ang. Corporate Social Responsibility – CSR), stopnia rozpoznawalności firm odpowiedzialnych społecznie oraz kampanii społecznych przez nie prowadzonych. Przybliżono również powody i rodzaje społecznie odpowiedzialnych działań podejmowanych przez firmę Avon. W opracowaniu wykorzystano źródła pierwotne i wtórne oraz literaturę przedmiotu.

Słowa kluczowe: społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, firma Avon

WSTĘP

We współczesnych realiach gospodarczych coraz częściej dla firm przestają się liczyć jedynie zyski z działalności produkcyjnej czy usługowej. Na pierwszy plan wysuwa się wartość produktu czy usługi dla konsumenta, to, w jaki sposób potencjalni klienci postrzegają firmę, czy jest ona w swoich działaniach odpowiedzialna, czy dba o dobro konsumenta produkując czy świadcząc usługi. Wszystkie te zagadnienia nurtują niekiedy konsumentów, a dzieje się tak dlatego, ponieważ wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym również oni zmienili swoje zachowania. Interesuje ich nie tylko to, że produkt jest nowoczesny, ale także jak został wyprodukowany, jakie działania prowadzi firma w kierunku zmniejszenia szkodliwości jego produkcji, jeżeli taka sytuacja występuje. Dlatego też wiele przedsiębiorstw zaczęło bardziej odpowiedzialnie prowadzić swoją działalność, upatrując w tym nie tylko sukces zwiększonego udziału w rynku, ale również większą satysfakcję konsumentów, pracowników, mniejsze zanieczyszczenie środowiska.

Prowadzenie społecznie odpowiedzialnego przedsiębiorstwa zaczyna wtapiać się w realia polskiego biznesu. Dlatego też warto zastanowić się nad problematyką tych działań, rozpoznać sposoby reagowania konsumentów na tego rodzaju inicjatywy podejmowane przez przedsiębiorstwa, ocenić, jakie dają one korzyści i komu służą. W artykule przedstawiono istotę pojęcia CSR (ang. Corporate Social Responsibility), a także wyniki

badań empirycznych dotyczących poziomu wiedzy respondentów z zakresu społecznie odpowiedzialnych działań podejmowanych przez przedsiębiorstwa, w tym przez firmę Avon.

ISTOTA SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW

Społeczna odpowiedzialność według definicji Komisji Europejskiej to dobrowolne uwzględnianie przez przedsiębiorstwo zagadnień społecznych i ekologicznych w działalności gospodarczej, wychodzące poza wymogi prawne i zobowiązania wynikające z umów. Poparcie dla wdrażania idei społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw zostało zawarte w Rezolucji Parlamentu Europejskiego z 13 marca 2007 roku, w której podkreśla się m.in. [Adamczyk 2009]:

- przyjęcie przez przedsiębiorstwo większej odpowiedzialności w sprawach społecznych i ochrony środowiska stanowi jeden z zasadniczych elementów europejskiego modelu społecznego i europejskiej strategii zrównoważonego rozwoju;
- potrzebę objęcia społeczną aktywnością przedsiębiorstwa nowych obszarów życia, jak np. permanentne kształcenie, równość szans ludzi, integracja społeczna;
- związek między społeczną odpowiedzialnością (w tym m.in. działalnością na rzecz eliminowania nierówności, sprawiedliwą polityką wynagradzania) a konkurencyjnością przedsiębiorstwa.

Podobnie pojęcie to rozumie Adamczyk [2009], twierdząc, że społeczną odpowiedzialność biznesu można interpretować jako zobowiązanie do transparentnego i etycznego prowadzenia działalności według zasad zrównoważonego rozwoju oraz w dążeniu do dobrobytu społecznego, uwzględniając oczekiwania interesariuszy, ale zgodnie z prawem i normami zachowań. Uwzględnienie oczekiwań interesariuszy i tworzenie dla nich wartości prowadzi do równowagi społecznej, niezbędnej do redukcji niepewności w działalności przedsiębiorstw. Koncepcja społecznej odpowiedzialności jest traktowana jako narzędzie kreowania przewagi konkurencyjnej na rynku, na którym klienci, pracownicy i inwestorzy przywiązują coraz większą wagę do wartości społecznych.

Działalność każdego przedsiębiorstwa oparta jest na realizacji wyznaczonych celów, są one różne w zależności od profilu firmy, polityki menedżerów i przyjętych przez jednostkę założeń oraz podjętego rodzaju działań. Zadania, jakie sobie stawia do wykonania jednostka gospodarcza mogą być formułowane w ujęciu przedmiotowym i czynnościowym. W pierwszym wymiarze dotyczą one osiągania i utrzymania na istniejącym poziomie stanu ekonomiczno-technicznego przedsiębiorstwa, natomiast w drugim wyrażają się w prowadzeniu działalności produkcyjnej [Korpus 2006]. Działania jednostki gospodarczej odnoszą się również do celów kierunkowych, jakie zostały przez nią przyjęte do realizacji i dotyczą czterech podstawowych kategorii: oferowanych produktów (lub usług), zysku, pracowników przedsiębiorstwa oraz odpowiedzialności społecznej. Przedsiębiorstwa, w których obszarze zainteresowań znajduje się otoczenie (czyli ochrona środowiska, pomoc w rozwoju regionu), ale również wartości humanistyczne (związane z warunkami pracy i płacy, często też dbałość o zaspokojenie indywidualnych aspiracji i potrzeb pracowników), są firmami, które podążają z duchem światowych kierunków zmian w strategicznym zarządzaniu przedsiębiorstwem, czyli działają zgodnie z założeniami koncepcji jego społecznej odpowiedzialności. Najogólniej można powiedzieć, że

odpowiedzialność ta dotyczy sposobów reagowania firm na zagadnienia społeczne oraz działań zmierzających do określenia odpowiedzialności przedsiębiorstw wobec społeczeństwa [Adamczyk 2001].

Społeczna odpowiedzialność wskazuje na zobowiązania przedsiębiorstwa do podejmowania działań w różnych obszarach. Pojawiły się obawy, że jeżeli przedsiębiorstwa będą odpowiedzialne za jakąś dziedzinę, to mogą wywierać na nią wpływ [Stoner, Freeman, Gilbert 1997]. Dlatego P. Drucker przestrzegał, aby przedsiębiorstwa ograniczały odpowiedzialność jedynie do tych dziedzin, w których mają kompetencje [Drucker 1994]. Obawy te znajdują szczególne uzasadnienie w przypadku działalności filantropijnej, ponieważ jej celem może być również osiągnięcie wpływów. Dlatego koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw ma zarówno zwolenników, jak i przeciwników.

Zwolennicy społecznej odpowiedzialności wskazują na konieczność ponoszenia konsekwencji działalności przedsiębiorstw. Wynika ona z potrzeby zniwelowania takich negatywnych skutków ich działalności, jak: zanieczyszczenie środowiska, wykluczenie z powodu zwolnienia z pracy, obniżenie statusu materialnego czy rozwój chorób cywilizacyjnych. Równocześnie społeczny charakter przedsiębiorstwa stawia przed nim ważną rolę w gospodarce, polegającą nie tylko na zaspokojeniu potrzeb materialnych, lecz również na udziale w rozwoju cywilizacyjnym i kulturowym społeczeństwa.

Przeciwnicy tej idei twierdzą, że rozszerzenie interpretacji społecznej odpowiedzialności może zagrażać gospodarce, odciągając działalność przedsiębiorstw od podstawowego powołania, jakim jest przysparzanie zysków właścicielom [Copeland, Koller, Murwin 1997]. Inne argumenty przeciwko społecznej odpowiedzialności dotyczą możliwości powstania konfliktu interesów różnych grup zainteresowanych jego działalnością. Zaangażowanie przedsiębiorstw w działalność społeczną jest okazją do kształtowania pozytywnego wizerunku firmy i wywierania wpływu na opinię publiczną. Wskazuje się również na brak kompetencji i doświadczenia przedsiębiorstw niezbędnego do oceny wartości i przydatności różnych programów społecznych, głównie programów charytatywnych.

Podsumowując, należy jednak stwierdzić, że uwzględnianie aspektu społecznego jest ważne dla przedsiębiorstwa, ponieważ sprzyja długookresowemu rozwojowi. Z praktyki wynika, że w interesie przedsiębiorstwa jest działanie w sposób, który społeczność uznaje za odpowiedzialny. Dlatego idea społecznej odpowiedzialności wymaga jej znajomości i akceptacji wśród społeczności, aby oczekiwania wobec przedsiębiorstw mogły być określone, a następnie egzekwowane.

Zbiór narzędzi stosowanych w zarządzaniu społeczną odpowiedzialnością jest znaczny i ściśle związany z kulturą organizacyjną firmy a także profilem jej działalności. Do tych najczęściej i najszerzej stosowanych należą: kampanie społeczne, marketing zaangażowany społecznie, programy etyczne dla pracowników, nadzór korporacyjny, standardy odpowiedzialnego biznesu, ekoznakowanie i znakowanie społeczne, rynek inwestycji społecznie odpowiedzialnych, zaangażowanie społeczne i zarządzanie środowiskowe [Filipp 2008].

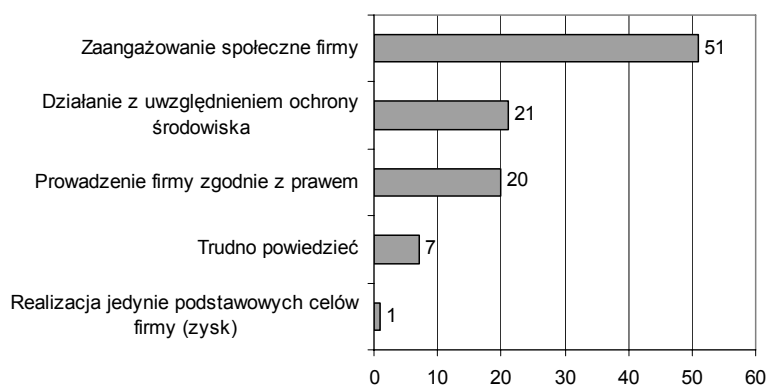
CEL I METODYKA BADAŃ

Celem poznawczym badań było rozpoznanie poziomu wiedzy respondentów na temat społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, powodów i rodzajów działań podejmowa-

nych przez różne przedsiębiorstwa deklarujące działania zgodne z tą ideą. Aby przybliżyć zagadnienie społecznej odpowiedzialności biznesu, wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się trzy techniki: ankieta według standaryzowanego kwestionariusza, obserwacja uczestnicząca, literatura przedmiotu oraz źródła internetowe. Badania empiryczne przeprowadzono w 2009 roku wśród 109 mieszkańców Warszawy. Uczestniczyło w nich 52% kobiet i 48% mężczyzn. Najliczniejszą grupę badanych stanowiły osoby młode (poniżej 35. roku życia) – 56%, badanych w wieku 36–50 lat było 25%, a powyżej 50 lat – 19%. Respondenci byli dobrze wykształceni (aż 90% legitymowało się wykształceniem wyższym lub średnim), pozostali mieli wykształcenie zasadnicze.

WYNIKI BADAŃ

Z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że 60% ankietowanych nie słyszało wcześniej o idei CSR, 31% respondentów udzieliło odpowiedzi twierdzącej, a 9% badanych uznało, że pojęcie CSR coś im mówi. Pojęcie to bardziej znane było studentom (50%) i pracownikom umysłowym (46%) niż pracownikom fizycznym (29%) i emerytom (29%). Sposób rozumienia pojęcia społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw przedstawiono na rysunku 1.

Rys.1. Istota pojęcia społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw według respondentów (w %)

Fig. 1. The essence of Corporate Social Responsibility in respondents' opinion (in %)

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

Ponad połowa badanych pojęcie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw rozumiała jako społeczne zaangażowanie firmy polegające na sponsorowaniu różnych imprez kulturalnych dla społeczności lokalnej, jedna piąta respondentów uznała, że odpowiedzialność ta przejawia się w działaniach na rzecz ochrony środowiska i prawie tyle samo badanych postrzegало CSR jako działanie zgodne z prawem.

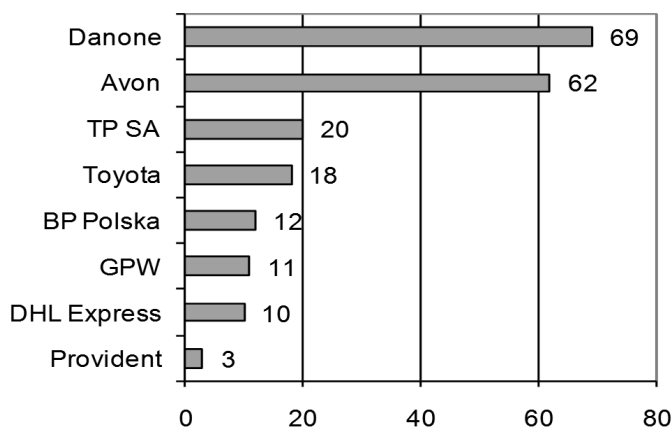
Do działań podejmowanych przez przedsiębiorstwa, które są zgodne z ideą CSR, respondenci zaliczyli:

- ochronę środowiska naturalnego w regionie funkcjonowania firmy (40%),
- sponsoring wydarzeń kulturalnych (18%),

- niezwalnianie pracowników w czasie kryzysu (16%),
- troskę o rozwój zawodowy pracowników (15%),
- tworzenie nowych miejsc pracy w firmie (6%),
- wspieranie badań nad rozwojem medycyny (5%).

W badaniach poszukiwano również odpowiedzi na pytanie, które z firm kojarzą się jako odpowiedzialnie społecznie. Wszystkie oceniane przedsiębiorstwa prowadziły działalność zgodnie z ideą CSR, każda jednak w innym zakresie. Szczegółowe dane na ten temat przedstawiono na rysunku 2.

Rys. 2. Firmy znane respondentom jako odpowiedzialne społecznie* (w %)

Fig. 2. Companies known by respondents as socially responsible* (in %)

Źródło: Badania własne.

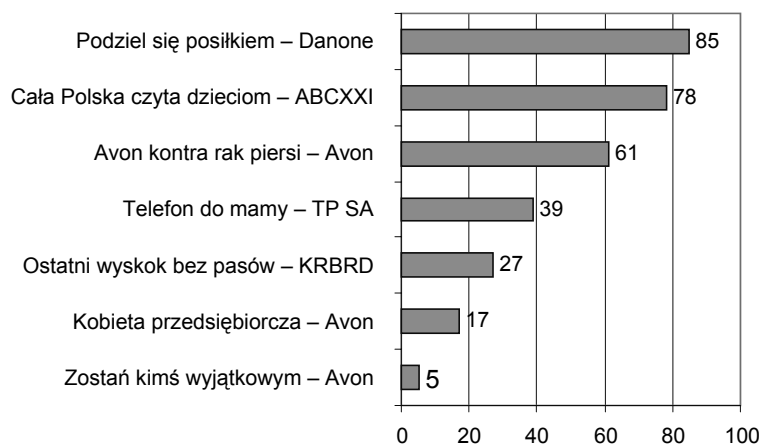
Source: Authors' research.

*Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź.

*The respondent was allowed to give more than one answer.

Wśród firm odpowiedzialnych społecznie działających na polskim rynku najbardziej rozpoznawalne były firma Danone i Avon. Niewielką rozpoznawalność miały: BP Polska, Giełda Papierów Wartościowych oraz DHL Express. Najslabiej kojarzony przez respondentów z działaniami odpowiedzialnymi społecznie był Provident. Okazało się, że prowadzenie takiej działalności, jak: produkcja i sprzedaż paliw, obrót kapitałem na giełdzie, a tym bardziej udzielanie pożyczek nie jest postrzegane przez konsumentów jako oddziaływanie mające pozytywne skutki dla społeczeństwa czy środowiska, mimo że firmy deklarują funkcjonowanie na rynku zgodnie z ideą CSR. Aby poprawić swój wizerunek, firmy te powinny w większym zakresie informować konsumentów o realizowanych działaniach na rzecz społeczeństwa. Jednym z narzędzi wykorzystywanym do tego celu mogą być kampanie społeczne. Stopień ich rozpoznawalności przedstawiono na rysunku 3.

Z przeprowadzonych badań wynika, że również najbardziej rozpoznawalną była firma Danone ze swoją kampanią „Podziel się posiłkiem”. Na drugim miejscu uplasowała się kampania „Całą Polską czyta dzieciom” realizowana przez fundację ABCXXI, którą wskazało 4/5 badanych. Były to działania skierowane do rodziców w całym kraju, nagłośnione przez media, dlatego też prawdopodobnie przez tak wielu ankietowanych dobrze

Rys. 3. Kampanie społeczne najczęściej rozpoznawane przez respondentów (w %)

Fig. 3. The most popular social-responsible actions recognized by the respondents (in %)

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

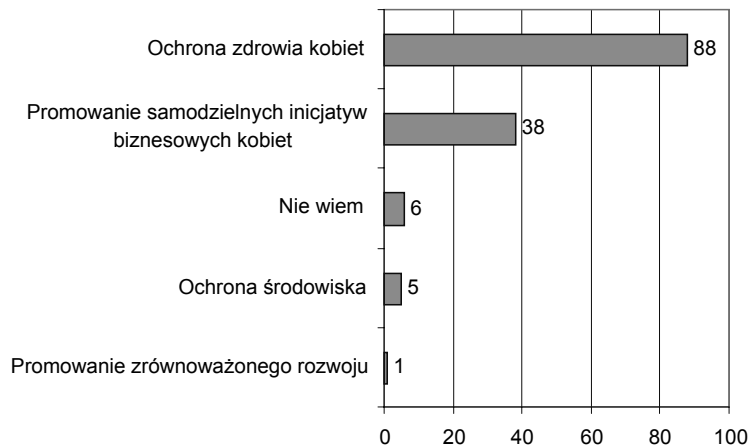
kojarzone. Trzecią bardzo dobrze rozpoznawalną była ogólnopolska kampania „Avon kontra rak piersi” podjęta przez Avon, na całym świecie zwana „Krucją przeciw rakowi piersi”. Skierowana została głównie do kobiet, ale angażowała również mężczyzn przez takie działania, jak bale, koncerty i happeningi, które miały za zadanie nagłośnienie akcji. Kampanię Telekomunikacji Polskiej „Telefon do mamy” kojarzyło 2/5 badanych. Kolejną akcją „Ostatni wyskok bez pasów” organizowaną przez KRBRD wskazała tylko co trzeci respondent, mimo dużego nagłośnienia medialnego i niezwykle kontrowersyjnego spotu reklamowego. Niewielką rozpoznawalność wśród badanych miała również kampania „Kobieta przedsiębiorcza” prowadzona przez Avon, którą wskazała tylko co piąty badany. Działania te miały na celu popieranie samodzielnych inicjatyw kobiet i nagradzanie najlepszych pomysłów na biznes. Najmniejszą rozpoznawalność miała najnowsza inicjatywa Avon „Zostań kimś wyjątkowym” (5%), która ma na celu zachęcić zarówno kobiety, jak i mężczyzn do podjęcia pracy w charakterze konsultanta firmy.

Odpowiedź na pytanie, jakiego typu działania odpowiedzialne społecznie w ramach CSR podejmuje firma Avon, przedstawiono na rysunku 4.

Z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że respondenci poprawnie charakteryzowali wymiar działań odpowiedzialnych społecznie firmy Avon, ponieważ prawie 4/5 badanych wskazało na ochronę zdrowia kobiet, a 2/5 podkreśliło wspieranie ich samodzielnych inicjatyw biznesowych. Niewielu respondentów nie znało odpowiedzi na postawione pytanie, jednocześnie mały odsetek badanych udzielił nieprawidłowej odpowiedzi wskazując na ochronę środowiska lub promowanie zrównoważonego rozwoju.

W badaniach poszukiwano również odpowiedzi na pytanie, jakie są powody prowadzenia firmy Avon zgodnie z ideą społecznej odpowiedzialności. Dane na ten temat przedstawiono na rysunku 5.

Głównym powodem podejmowania działań odpowiedzialnych społecznie przez firmę Avon były korzyści finansowe dla przedsiębiorstwa, na drugim miejscu uplasowały się oczekiwania społeczeństwa, a na trzecim wymagania Unii Europejskiej.

Rys. 4. Działania podejmowane przez firmę Avon w ramach CSR w opinii respondentów* (w %)

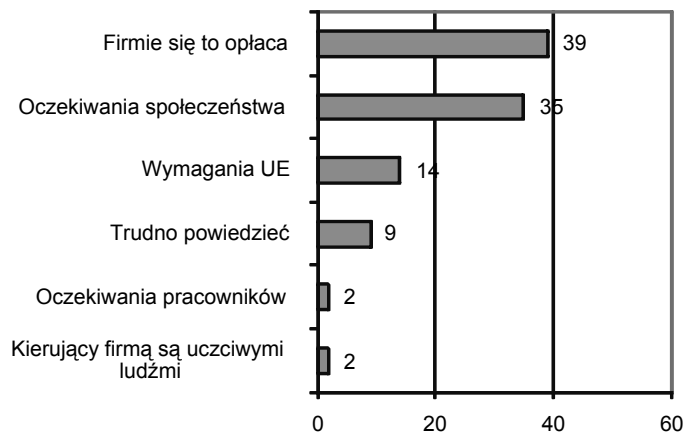
Fig. 4. CSR actions made by Avon company in respondents' opinion* (in %)

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

*Badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź.

*The respondent was allowed to give more than one answer.

Rys. 5. Powody prowadzenia firmy Avon zgodnie z ideą CSR (w %)

Fig. 5. Reasons for running Avon company according to CSR idea (in %)

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

Według 69% badanych, firmy deklarujące prowadzenie działań odpowiedzialnych społecznie wydają więcej środków finansowych na promocję swojej dobroczynności niż na pomoc społeczną. Wyniki badań własnych autorek były zbieżne z danymi uzyskanymi w badaniach przeprowadzonych na losowo dobranej, reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Polski w 2008 roku przez On Board PR – ECCO Network i PBS DGA na temat filantropii biznesu (73% ankietowanych uznało, że więcej uwagi i środków finan-

sowych przeznaczają się na promocję przedsiębiorstw niż na podejmowanie konkretnych działań społecznych). Można sądzić, że respondenci przypisywali przedsiębiorstwom nieczyste intencje w związku z podjętymi przez nie działaniami społecznymi, a zbyt intensywne działania promocyjne odbierali jako promowanie firmy, a nie działań społecznych przez nie realizowanych.

PODSUMOWANIE

1. Wiedzę badanych dotyczącą społecznej odpowiedzialności biznesu można uznać za niewystarczającą, ponieważ tylko 2/5 badanych znało istotę tego pojęcia.

2. Wśród przedsiębiorstw działających na polskim rynku najlepiej kojarzone przez respondentów z działaniami odpowiedzialnymi społecznie były firmy Danone i Avon, a najsłabiej Provident.

3. Do głównych powodów podejmowania przez firmę Avon działań odpowiedzialnych społecznie należały korzyści finansowe dla przedsiębiorstwa oraz możliwość spełniania oczekiwań społeczeństwa.

4. Wymiar działań odpowiedzialnych społecznie podejmowanych przez firmę Avon respondenci charakteryzowali poprawnie, wskazując głównie na ochronę zdrowia kobiet lub wspieranie ich samodzielnych inicjatyw biznesowych.

5. Najbardziej rozpoznawalną kampanią społeczną prowadzoną przez Avon była akcja „Avon kontra rak piersi”, a najmniej znaną najnowsza kampania „Zostań kimś wyjątkowym”.

PIŚMIENNICTWO

- Adamczyk J., 2009. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw. Teoria i praktyka. PWE, Warszawa, 43–44.
- Adamczyk J., 2001. Koncepcja zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu przedsiębiorstwem. Wydaw. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, 66.
- Copeland T., Koller T., Murwin J., 1997. Wycena, mierzenie i kształtowanie wartości firm. Wydaw. WIG-Press, Warszawa, 3–5.
- Drucker P., 1994. Praktyka zarządzania. Wydaw. Czytelnik Nowoczesność – Akademia Ekonomiczna, Kraków, 416.
- Filipp E., 2008. Społeczna odpowiedzialność organizacji. [w:] Nowe kierunki w zarządzaniu, red. naukowa M. Kostera. Wydaw. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 465.
- Korpus J., 2006. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw w obszarze kształtowania środowiska pracy. Wydaw. Placet, Warszawa, 22.
- Stoner J.A.F., Freeman R.E., Gilbert D.G., 1997. Kierowanie. PWE, Warszawa, 113.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Abstract. The assessment of respondents' knowledge standard about Corporate Social Responsibility (CSR) as well as extent of social-responsible companies' recognition and social campaigns made by them have been shown in this article. Moreover reasons and types of social-responsible actions took by Avon company have been presented in this paper. In this study primary and secondary sources and subject literature have been analyzed.

Key words: Corporate Social Responsibility, Avon Company

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.04.2010

AGROTURYSTYKA JAKO FORMA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA TERENIE PARKU KRAJOBRAZOWEGO DOLINA BARYCZY¹

Izabela Kurtyka

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Streszczenie. W opracowaniu przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych wśród 23 właścicieli gospodarstw agroturystycznych położonych na terenie Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy. Celem pracy było ukazanie agroturystyki jako jednej z form przedsiębiorczości wpływającej na zwiększenie poziomu uzyskiwanych dochodów i wykorzystania zasobów w gospodarstwie. Prezentowane w niniejszym opracowaniu badania wykazały, iż w tym regionie Dolnego Śląska tego typu działalność generuje dochód dodatkowy, uzupełniający inne źródła dochodów zasilające budżet domowy rodzin rolniczych. Wszystkie gospodarstwa były czynne rolniczo, a powierzchnia uprawy w większości przypadków kształtowała się w granicach od 1 do 10 ha.

Słowa kluczowe: agroturystyka, dodatkowe źródło dochodów

WSTĘP

Jednym z najważniejszych wyzwań dla polityki rozwoju obszarów wiejskich jest przemieszczenie nadmiaru ludzi zaangażowanych w rolnictwie do działalności okołorolniczej oraz pozarolniczej, m.in. przez podnoszenie kwalifikacji, ułatwienie dostępu do rynku pracy oraz tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich. Istotne dla rozwoju form działalności pozarolniczej na wsi będzie wsparcie finansowe z Unii Europejskiej przeznaczone na rozwój obszarów wiejskich [Łapińska 2008].

W Polsce, podobnie jak w krajach Europy Zachodniej, agroturystyka jawi się jako sposób rozwiązania trudności finansowych gospodarstw najuboższych, jak również gospodarstw rolnych o dobrej kondycji ekonomicznej. Agroturystyka jest propozycją wej-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Izabela Kurtyka, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Katedra Ekonomii i Zarządzania, pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 Wrocław, e-mail: kurtyka@tlen.pl

¹Opracowanie powstało w ramach projektu badawczego MNiSW pt. „Ocena realizacji celu produkcyjno-ekonomicznego rolnictwa dolnośląskiego w warunkach zrównoważonego rozwoju” nr N N114 207834 realizowanego przez IRWiR PAN w Warszawie.

ścia na rynek turystyczny gospodarstw rolnych i położonych na obszarach atrakcyjnych turystycznie, czyli posiadających walory turystyczne i antropogeniczne, oferujących produkt turystyczny w zagrodzie rolnika. Ta forma wypoczynku określa wypoczynek bezpośrednio związany z gospodarstwem wiejskim, a także pobytem w nim, posiłkami, rekreacją oraz wieloma pracami polowymi i w zagrodzie, jakie realizuje turysta na rzecz właściciela gospodarstwa [Jarosz 1997, Drzewiecki 1993, Strzembicki 1992].

Według M. Drzewieckiego [1992], w Polsce do lat dziewięćdziesiątych obserwowano, że w pierwszej kolejności zaczynały przygotowywać swoje zasoby mieszkaniowe na potrzeby turystyki rodziny bezrolne, a następnie gospodarstwa rolne ekonomicznie słabsze. Wynikało to (i wynika) z różnych przyczyn, ale najczęściej w rodzinach bezrolnych jest to związane z:

- małymi dochodami w przypadku osób o niskich kwalifikacjach;
- większą inwencją i otwartością u osób o wyższych kwalifikacjach, które świadomie – dla wyższych dochodów – podejmują się tej działalności;
- posiadaniem wolnych pomieszczeń (budynków gospodarczych) w części gospodarstw bezrolnych, które w przeszłości zajmowały się produkcją rolniczą.

Z kolei gospodarstwa rolne ekonomicznie słabe – przede wszystkim o małej powierzchni i niedostatecznym zagospodarowaniu materialnym – podejmują się tej działalności w celu zwiększenia poziomu dochodów, które są przeznaczane zarówno na potrzeby gospodarstwa domowego, jak i na rozwój gospodarstwa rolnego. Dodatkowe dochody uzyskiwane z turystyki pozwalają na:

- stabilizację sezonowych wahań poziomu życia, a więc zabezpieczają potrzeby bytowe tych rodzin;
- podwyższenie poziomu życia do lokalnej średniej w danym rejonie, a zwłaszcza na wyposażenie gospodarstwa domowego w środki trwałe oraz remont mieszkania;
- podwyższenie poziomu zagospodarowania materialnego, wyrażającego się w dalszym zakupie środków trwałych, modernizacji, rozbudowie i budowie domów mieszkalnych, a w gospodarstwach rolnych w zakupie środków produkcji oraz rozbudowie i budowie pomieszczeń gospodarczych.

W gospodarstwach o średnim i wyższym poziomie dochodów dodatkowe dochody przeznaczane są na zwiększanie standardu życia i zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu, poprawę warunków mieszkaniowych i rozwój gospodarstwa rolnego. Wyższe dochody mieszkańców wsi osiągane dzięki przedsięwzięciom turystycznym w dużym stopniu kierowane są również na rozbudowę bazy turystycznej i przygotowanie gospodarstwa do zaspokojenia potrzeb turystów w tym zakresie. Dzieje się to na zasadzie sprzężenia zwrotnego, przejawiającego się w kreowaniu przez dochody uzyskane z tej działalności powtórzenia przedsięwzięcia, i to w większej skali [Wiatrak 1996].

Agroturystyka znalazła podatny grunt w województwie dolnośląskim. Obecnie znajduje się tu ponad 600 obiektów turystyki wiejskiej i agroturystyki. Ponad 80% tych gospodarstw funkcjonuje w Sudetach, pozostałe w Parku Krajobrazowym Dolina Baryczy, Borach Dolnośląskich i w okolicach aglomeracji wrocławskiej.

Celem opracowania było ukazanie agroturystyki jako jednej z form przedsiębiorczości wpływającej na zwiększenie poziomu uzyskiwanych dochodów i wykorzystania zasobów w gospodarstwie. Badaniom poddano 23 gospodarstwa położone w obrębie Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy. Obiekty te były usytuowane na terenie 4 gmin: Milicz,

Żmigród, Krośnice i Twardogóra. Gospodarstwa wybrano w sposób celowy. Podstawowym kryterium wyboru jednostek badawczych było prowadzenie działalności agroturystycznej oraz lokalizacja obiektów w obrębie dolnośląskiej części Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy. Materiał źródłowy został zebrany metodą wywiadu bezpośredniego, a podstawowym narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu ankietowego [Kopeć 1983, Stachak 1978]. Badania przeprowadzono w 2009 roku.

WYNIKI BADAŃ

Park Krajobrazowy Dolina Baryczy jest piękną enklawą w województwie dolnośląskim. Zróżnicowana konfiguracja terenu, liczne rezerваты przyrody (ok. 42 gatunków roślin chronionych, w tym 28 objętych całkowitą ochroną, m.in. bluszcz pospolity, grąźel żółty, oraz częściową ochroną, m.in. kruszyna pospolita, konwalia majowa, kalina koralowa oraz mamulik brzegowy), tereny podmokłe i wielohektarowe stawy w Miliczu, powstałe jeszcze w XII i XIII wieku, są rajem dla turystów. Czyste środowisko przyrodnicze, bogate runo leśne, jeden z najpiękniejszych rezerwatów ornitologicznych w Środkowej Europie (ponad 160 gatunków lęgowych ptactwa, m.in. czapla purpurowa, bąk, bączek, perkozy, łabędź krzykliwy, bocian czarny, żuraw); bardzo rzadkie gatunki ryb (koza złota, kielb białopłetwy, pstrąg potokowy) to główne atuty wypoczynku w położonych tu gospodarstwach agroturystycznych.

Oprócz wysokiej bioróżnorodności, tereny parku prezentują również wysokie walory historyczno-kulturowe. W rejonie tym znajdują się liczne najwyższej klasy zabytki architektury. Do najważniejszych należy pocysterski klasztor z bazyliką św. Bartłomieja i sanktuarium św. Jadwigi, patronki Śląska i Polski, w Trzebnicy. W Miliczu znajdują się ruiny zamku Piastów Oleśnickich z XIV wieku, pałac klasycystyczny z XVII wieku oraz 50-hektarowy park angielski założony w 1800 roku. W Twardogórze znajduje się barokowy pałac zabytkowy z parkiem z XV wieku, rynek z niesymetrycznie położonym ratuszem, plac Piastów i wiele obiektów sakralnych.

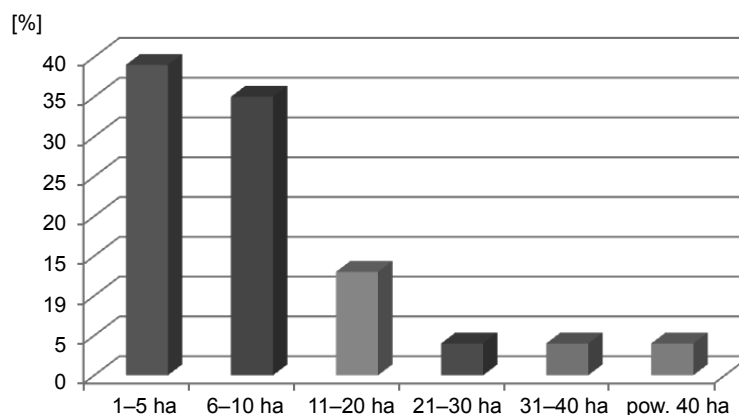
Intensywny rozwój tej formy turystyki w Polsce, jak również na Dolnym Śląsku przypada na lata 90. ubiegłego wieku. Dużą rolę w tym procesie odegrały rolnicze służby doradcze, które zachęcały rolników i pomagały im w podejmowaniu działalności agroturystycznej. Początkowo świadczenie usług turystycznych podejmowali właściciele gospodarstw położonych w atrakcyjnych turystycznie regionach (Sudety), korzystając z naturalnych walorów środowiska. Tak więc, obok pensjonatów, pokoi gościnnych istniejących na tych terenach, pojawiły się gospodarstwa agroturystyczne oferujące usługi noclegowo-gastronomiczne. Taka forma wypoczynku spotkała się z aprobatą wielu turystów pragnących uciec od zgiełku miasta i powrócić do wspomnień z lat młodości. Wzrastający popyt na agroturystykę spowodował, iż właściciele gospodarstw położonych w regionach mniej atrakcyjnych niż Sudety zainteresowali się świadczeniem usług turystycznych, wykorzystując takie walory, jak: las, woda, czyste powietrze, cisza.

Na tym terenie od 1999 roku działa Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej w Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy”. Obecnie skupia około 30 członków. Celem stowarzyszenia jest rozwój agroturystyki jako formy aktywizacji gospodarczej oraz pomoc osobom podejmującym taką działalność z uwzględnieniem oświaty na rzecz rozwoju ekologii

w turystyce wiejskiej. Stowarzyszenie działa również w dziedzinie promocji regionu. W swoich szeregach zrzesza właścicieli kwater, osoby dysponujące miejscem pod namioty, właścicieli pensjonatów, łowisk komercyjnych i gastronomii. Na tym terenie dynamicznie rozwija się również turystyka konna i rekreacyjna. Współpracując z Urzędem Miasta i Gminy w Miliczu, stowarzyszenie organizuje szkolenia dla osób zainteresowanych rozpoczęciem działalności związanej z turystyką wiejską [www. dolinabaryczy.pl/o_stow.html].

W analizowanym regionie znajduje się obecnie ok. 35 obiektów turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Do badań wybrano tylko takie, które posiadają minimum 1 ha użytków rolnych. Właściciele gospodarstw, w większości przypadków, podjęli tego typu działalność w obecnym stuleciu, czyli od 2000 roku. Jest to populacja licząca 19 obiektów. Porównując te wyniki z badaniami przeprowadzonymi w 2006 i 2007 roku w Sudetach², można stwierdzić, że dużo więcej gospodarstw na terenach górskich zainteresowało się świadczeniem usług turystycznych jeszcze przed rokiem 2000 [Kurtyka 2008].

Działalność agroturystyczną podjęli właściciele zarówno małych, jak i dużych gospodarstw (od 1,6 ha do 70 ha), a średnia powierzchnia wynosi 12 ha. Prawie w 40% były to obiekty do 5 ha, niewiele mniej (35%) stanowiły gospodarstwa od 6 do 10 ha (rys. 1).

Rys. 1 Struktura obszarowa gospodarstw

Fig. 1. Farms area structure

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Głównymi motywami podjęcia takiej formy przedsiębiorczości były: położenie w rejonie atrakcyjnym turystycznie (83% populacji), dodatkowy dochód (70%), możliwość realizacji własnych zainteresowań (52%), a także posiadanie wolnych pomieszczeń (48%). Działalność agroturystyczna podejmowana była przez 43% populacji w oparciu o kapitał własny, 8 właścicieli skorzystało z kredytu komercyjnego (średnio 44 tys. zł), a 5 z kredytu preferencyjnego (średnio 11 tys. zł). Żaden z kwatrodawców nie ubiegał

²W 2006 roku zostały przeprowadzone badania w 50 obiektach agroturystycznych powiatu kłodzkiego, a w 2007 roku w 28 gospodarstwach agroturystycznych położonych w byłym województwie jeleniogórskim.

się o dofinansowanie z funduszy Unii Europejskiej na działalność agroturystyczną. Średnia wielkość zaangażowanego kapitału własnego kształtowała się na poziomie 60 tys. zł i wahała się od 2 tys. do 260 tys. zł.

Prawie wszystkie gospodarstwa były czynnymi gospodarstwami rolnymi, prowadzono w nich produkcję rolniczą w różnym zakresie. Tylko jedno gospodarstwo, mimo posiadania użytków rolnych (2 ha TUZ) nie użytkowało ich, a jedynie otrzymywało dopłaty bezpośrednie i dopłaty do terenów ONW. Towarowa produkcja roślinna prowadzona była w 15 obiektach, natomiast zwierzęca tylko w 6 gospodarstwach. Produkty roślinne i zwierzęce wykorzystywane były również na potrzeby gospodarzy oraz wczasowiczów (60% populacji). Najczęściej były to jaja (52%), mięso (34%), warzywa (60%), owoce (20%), mleko (20%).

Znaczenie agroturystyki w tworzeniu dochodu osobistego gospodarstw było dość zróżnicowane. Analizowane obiekty posiadały różne źródła dochodów. Największą populację (8) stanowiły gospodarstwa uzyskujące dochody jednocześnie z produkcji rolniczej, działalności turystycznej i z umowy o pracę (tab. 2, wariant 3). Mniej liczną grupę (5) stanowiły gospodarstwa utrzymujące się z produkcji rolniczej, agroturystyki oraz rent i emerytur (wariant 5). Równie liczną populację (po 4 gospodarstwa) stanowiły obiekty uzyskujące dochód tylko z rolnictwa i agroturystyki (wariant 1) oraz z rolnictwa, agroturystyki i pozarolniczej działalności gospodarczej (wariant 2). Tylko 3 gospodarstwa utrzymywały się z 4 źródeł: rolnictwo, agroturystyka, renty i emerytury oraz umowa o pracę. Tabela 1 przedstawia strukturę dochodów oraz średni roczny dochód osobisty i dochód z agroturystyki w poszczególnych wariantach. Udział dochodu z agroturystyki wahał się od 7 do 39%. Świadczenie usług turystycznych miało największy udział w tworzeniu dochodu osobistego gospodarstwa w wariantach 1 i 2. Również w tych dwóch przypadkach średni roczny dochód z działalności agroturystycznej kształtował się na najwyższym poziomie: w wariantcie 1 – 11,25 tys. zł, w wariantcie 2 – 15,13 tys. zł. W pierwszym przypadku głównym źródłem dochodu była działalność rolnicza, a wpływy z agroturystyki stanowiły istotne uzupełnienie dochodu osobistego. W drugim wariantcie świadczenie usług turystycznych wpłynęło podobnie na tworzenie dochodów rolników, lecz głównym źródłem utrzymania była dla nich pozarolnicza działalność gospodarcza (w jednym gospodarstwie prowadzona była szkółka jazdy konnej, w pozostałych działalność handlowa). W najliczniej reprezentowanym wariantcie 3 działalność agroturystyczna miała najmniejszy udział w tworzeniu dochodu osobistego rolnika i jego rodziny, jak również wytworzyła najniższy średni roczny dochód (2,9 tys. zł) spośród wszystkich wariantów. W tym przypadku ok. 75% dochodu osobistego tworzyły wynagrodzenia członków rodziny na podstawie umowy o pracę lub umowy o dzieło i umowy zlecenia. Najwyższy średni roczny dochód uzyskały gospodarstwa reprezentujące wariant 4 – 76 tys. zł (trzeba jednak wziąć pod uwagę bardzo małą liczebność tej grupy) oraz wariant 2 – 48,7 tys. zł (tab. 1).

Biorąc pod uwagę wszystkie obiekty, agroturystyka tworzyła średnio 18% dochodu osobistego. Można więc stwierdzić, iż w analizowanej populacji usługi turystyczne generowały dochód uzupełniający, inaczej dodatkowy, zwiększający poziom dochodu do dyspozycji rolnika i jego rodziny. Średni roczny dochód z agroturystyki wynosił 7743 zł i był niższy ponaddwukrotnie od tego samego dochodu uzyskiwanego przez gospodar-

Tabela 1. Struktura dochodu osobistego z uwzględnieniem wariantów oraz średni roczny dochód osobisty i z agroturystyki
 Table 1. The structure of personal income regarding the variants and average annual personal and agrotouristic income

Wyszczególnienie	Źródło dochodów					Średni dochód z agroturystyki	Średni dochód osobisty
	rolnictwo	renty i emerytury	działalność gospodarcza	agroturystyka	inne		
	%					zł/rok	
Wariant 1	61	–	–	39	–	11250	28500
Wariant 2	12	–	56	31	–	15125	48700
Wariant 3	18	–	–	7	75	2900	41825
Wariant 4	34	32	–	8	26	6000	76000
Wariant 5	12	67	–	20	–	7400	36652
Wszystkie badane obiekty	23	18	11	18	30	7743	42550

Źródło: Badania własne.
 Source: Author's research.

stwa agroturystyczne położone w powiecie kłodzkim i ponadtrzykrotnie w gospodarstwach w byłym województwie jeleniogórskim³ [Kurtyka 2008].

Tak duża różnica dochodowości między analizowanymi gospodarstwami a obiektami położonymi w Sudetach może wynikać z dużo mniejszej skali działalności agroturystycznej prowadzonej w Dolinie Baryczy. Ma to między innymi swoje odzwierciedlenie w zasobach bazy noclegowej. Badane gospodarstwa dysponowały średnio 3 pokojami gościnnymi i 9 miejscami noclegowymi w budynkach mieszkalnych, podczas gdy gospodarstwa sudeckie posiadały średnio 14 miejsc noclegowych i 4 pokoje. W 6 gospodarstwach kwaterodawcy oferowali również możliwość rozbicia namiotu na polu namiotowym. We wszystkich obiektach było łącznie 59 pokoi (tab. 2), z czego największą grupę stanowiły pokoje 2- (41%) i pokoje 3-osobowe (27%). Bardzo zbliżoną strukturą zakwaterowania dysponowały gospodarstwa sudeckie.

Inną przyczyną niższego poziomu dochodów z agroturystyki jest sezonowość oferty. Województwo dolnośląskie charakteryzuje się największym udziałem całorocznych obiektów (94%) w ogólnej liczbie kwater agroturystycznych, zaraz po nim są woj. śląskie (84%) i wielkopolskie (78%). W obrębie województwa są jednak regiony, w których obiekty wykazują zróżnicowaną sezonowość. Gospodarstwa położone w południowej części województwa (Sudety) dysponują w większości przypadków całoroczną ofertą, wykorzystując przy tym naturalne walory, ciesząc się zainteresowaniem we wszystkich porach roku. Kwaterodawcy świadczący usługi turystyczne na terenie Parku Krajoobrazowego Dolina Baryczy nie mogą się pochwalić tak dużym udziałem oferty całorocznej. Wiąże się to z faktem, iż w okresie zimowym popyt na usługi agroturystyczne jest tu zde-

³Średni roczny dochód z działalności agroturystycznej w 2006 roku wynosił 25,3 tys. zł (populacja 50 gospodarstw agroturystycznych w powiecie kłodzkim), a w 2007 roku 18,3 tys. zł (populacja 28 gospodarstw agroturystycznych w byłym województwie jeleniogórskim).

Tabela 2. Baza noclegowa (pokoje gościnne)
Table 2. The hostel base (guest rooms)

Wyszczególnienie	Liczba pokoi ogółem	%
Liczba pokoi	59	100
1-osobowe	4	7
2-osobowe	24	41
3-osobowe	16	27
4-osobowe	8	14
5-osobowe	0	0
Inne	7	12

Źródło: Badania własne.
Source: Author's research.

cydowanie mniejszy. Badania wykazały, iż spośród 23 analizowanych obiektów 9 kwater miało ofertę sezonową.

W licznych opracowaniach i badaniach podkreśla się, iż sprzedaż całodziennego wyżywienia istotnie wpływa na zwiększenie opłacalności oferty agroturystycznej, a tym samym przyczynia się do zwiększenia uzyskiwanych dochodów. W cytowanych wcześniej badaniach w powiecie kłodzkim ponad 50% obiektów świadczyło usługi gastronomiczne, natomiast w byłym województwie jeleniogórskim ponad 70%. W analizowanych obiektach pełne wyżywienie oferowało niespełna 50% populacji, a 35% gospodarstw dysponowało kuchnią lub aneksem kuchennym do samodzielnego przyrządzania posiłku. Małe zainteresowanie tego typu ofertą wiąże się z faktem, iż właściciele gospodarstw agroturystycznych, jak to zostało już wcześniej wykazane, byli zaangażowani również w inne aktywności, uniemożliwiające przyrządzanie posiłków dla turystów. To z kolei ogranicza możliwości uzyskania wyższych przychodów.

Rozszerzeniem skali prowadzonej działalności zainteresowana była mniej niż połowa kwaterodawców (48% populacji), natomiast chęć modernizacji gospodarstwa wykazała zdecydowana większość gospodarzy (91%). Prawie połowa właścicieli pragnie zrealizować swoje plany posiłkując się funduszami Unii Europejskiej, określając, iż średnio będą to środki na poziomie 70 tys. zł (od 10 tys. do 500 tys. zł). Innym źródłem kapitału na inwestycje były kredyty preferencyjne, a zainteresowani nimi są właściciele 7 obiektów. Tylko 4 kwaterodawców pragnie zmodernizować gospodarstwo korzystając z własnych oszczędności, angażując średnio ok. 40 tys. zł. Pozyskane lub zaoszczędzone środki finansowe kwaterodawcy pragną przeznaczyć między innymi na: odnowienie obejścia (65% populacji), modernizację pomieszczeń (30%), adaptację poddasza (22%) czy budowę obiektów rekreacyjnych (17%). Właściciele 3 gospodarstw planują zakup koni, a 2 obiektów zakup rowerów.

PODSUMOWANIE

Z materiału źródłowego wynika, iż działalność agroturystyczną podejmowali właściciele zarówno małych, jak i dużych gospodarstw rolniczych. Jest to jedna z form przedsiębiorczości, rozwijająca się na terenach wiejskich o dużych walorach przyrodniczych,

stanowiących „bezpłatny” dla kwaterodawców element podnoszący atrakcyjność oferty agroturystycznej i czynnik wpływający na sukces ekonomiczny przedsięwzięcia. Sukces ten, mający swoje odzwierciedlenie w dochodzie uzyskiwanym z agroturystyki, nie był jednak na takim poziomie, jaki obserwowano w gospodarstwach agroturystycznych położonych w Sudetach, gdzie średnio był dwu- i trzykrotnie wyższy. Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele, m.in. stosunkowo krótki okres świadczenia usług turystycznych (najwięcej obiektów powstało po 2000 roku), mała skala działalności (gospodarstwa wynajmują średnio 3 pokoje), sezonowość oferty (walory naturalne skłaniają do wypoczynku głównie w trzecim kwartale roku, który generuje ponad 50% ogólnej liczby sprzedanych noclegów i odwiedzających gości). Badania wykazały, iż dochód z agroturystyki był dochodem dodatkowym, uzupełniającym środki finansowe w budżecie domowym rolników i w żadnym z analizowanych obiektów nie stał się głównym źródłem. Właściciele gospodarstw rozpoczynając świadczenie usług turystycznych nie korzystali z funduszy Unii Europejskiej przeznaczonych na agroturystykę, angażując głównie własne oszczędności i kapitał obcy. Jednak duże nadzieje wiąże z funduszami europejskimi w kontekście przyszłej modernizacji gospodarstw, unowocześniania bazy noclegowej i poszerzania oferty rekreacyjnej.

PIŚMIENNICTWO

- Drzewiecki M., 1992. Wiejska przestrzeń rekreacyjna. Instytut Turystyki, Warszawa, 26.
- Drzewiecki M., 1993. Problemy rozwoju agroturystyki w Polsce w latach dziewięćdziesiątych. *Problemy Turystyki*, 4, 25–31.
- Jarosz A., 1997. Agroturystyka szansą rozwoju wsi i rolnictwa. [w:] *Agroturystyka jako szansa aktywizacji gospodarczej wiejskich regionów turystycznych Małopolski Wschodniej*, red. nauk. Jarosz A., Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, 83–94.
- Kopeć B., 1983. *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych*. Skrypt AR we Wrocławiu nr 269, 7–277.
- Kurtyka I., 2008. Aktywność gospodarza właścicieli gospodarstw agroturystycznych w powiecie kłodzkim. *Roczniki Naukowe SERIA*, Tom X, Zeszyt 2, 138–141.
- Łapińska A., 2008. Przedsiębiorczość jako element wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe SERiA* Tom X, Zeszyt 2, Lublin, 163–168.
- Stachak S., 1978. *Metody nauk ekonomiczno-rolniczych w zarysie*. Skrypt AR w Szczecinie, 48–86.
- Strzembicki L., 1992. Turystyka wiejska i ekologiczna – podstawy marketingu. *Materiały II Ogólnopolskiego Forum „Ekologia wsi”*, Solina, 127–149.
- Wiatrak A.P., 1996. wpływ agroturystyki na zagospodarowanie terenów wiejskich. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 1, 34–45.
- www.dolinabaryczy.pl/o_stow.html

AGROTOURISM AS A FORM OF ENTREPRENEURSHIP IN THE ‘BARYCZ VALLEY’ SCENIC PARK

Abstract. The study presents results of the investigation conducted among 28 owners of agrotouristic farms in the ‘Barycz Valley’ Scenic Park. The aim of the article was to present agrotourism as one of the entrepreneurship’s form, which enlarges income level and farms’ resources usage. Results of the investigation show that agrotourism activity generates the additional income in the Lower Silesia region, which is supplementary in agriculture households’ budgets. All analyzed farms were active and their tillage area ranged from 1 to 10 ha.

Key words: agrotourism, additional source of income

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

SYTUACJA DOCHODOWA GOSPODARSTW O RÓŻNYM KIERUNKU PRODUKCJI

Maria Jolanta Orłowska

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Streszczenie. Założono, że dochód gospodarstwa zależy między innymi od obranego kierunku produkcji – dlatego badano sytuację dochodową gospodarstw w zależności od nastawienia produkcyjnego. Na podstawie danych europejskiego systemu rachunkowości FADN dokonano oceny sytuacji dochodowej przeciętnego gospodarstwa w Polsce i Unii Europejskiej oraz w wydzielonych typach rolniczych. W tym celu pogrupowano gospodarstwa według typów rolniczych (TF8). W opracowaniu zastosowano metody analizy szeregów statystycznych, metody analizy pionowej i poziomej. Badania potwierdziły, że dochodowość badanych gospodarstw zależała od obranego kierunku produkcji. Dochodowość średniego polskiego gospodarstwa mierzona wartością dodaną brutto, wartością dodaną netto w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, dochodem z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pracy nieopłaconej¹ wzrastała w latach 2004–2007 we wszystkich typach gospodarstw. Była jednak znacznie niższa od przeciętnej w Unii Europejskiej. Najbardziej korzystną sytuację dochodową miały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych, krowach mlecznych i zwierzętach ziarnozernych.

Słowa kluczowe: nastawienie produkcyjne, sytuacja dochodowa, wartość dodana brutto, wartość dodana netto, dochód z rodzinnego gospodarstwa rolniczego

WSTĘP

Bez odpowiedniego poziomu dochodu nie można uzyskać równowagi gospodarstwa [Sobczyński 2009]. W Polsce dochody gospodarstw rolniczych od lat były niższe niż w krajach Europy Zachodniej [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004]. Po integracji z Unią Europejską rolnictwo polskie zostało objęte wspólną polityką rolną. Jednym z jej kluczowych elementów jest zapewnienie godziwego poziomu życia rolników. Uzależniony jest on od uzyskiwanych dochodów. Wypracowany dochód powinien zapewniać

Adres do korespondencji – Corresponding author: Maria Jolanta Orłowska, Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie, Wydział Rolnictwa i Biotechnologii, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, Bydgoszcz, Al. Prof. Kaliskiego 7, e-mail: orjol@utp.edu.pl

¹Osoba pracy nieopłaconej – pojęcie przyjęte w FADN, stosowane przez IERiGŻ na określenie pracy rolnika i jego rodziny.

opłatę pracy rolnika porównywalną z innymi działaniami gospodarki oraz środki na modernizację. Zwiększenia dochodów nie gwarantuje poprawa struktury agrarnej, zwiększenie skali produkcji i unowocześnienie technologii. Gospodarstwa coraz bardziej uzależniają się od subwencji [Sobczyński 2009].

W rolnictwie dochód stanowi wielkość uzyskaną w procesie produkcji po odjęciu kosztów. Stanowi zatem nową wartość. W zależności od potrzeb sytuację dochodową gospodarstw można mierzyć nadwyżką bezpośrednią, wartością dodaną brutto, wartością dodaną netto, dochodem z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Poszczególne kategorie nadwyżek uzyskuje się po odjęciu od produkcji określonych kosztów. Pierwszą kategorią dochodową jest nadwyżka bezpośrednia. Jest ona różnicą pomiędzy przychodami gospodarstwa a kosztami bezpośrednimi. Przyrost wartości dóbr w gospodarstwie odzwierciedla wartość dodana. Wartość dodana brutto charakteryzuje nowo wytworzoną wartość w gospodarstwie rolnym w okresie obrachunkowym przez wszystkie trzy czynniki wytwórcze (ziemię, pracę, kapitał), niezależnie od tego, kto jest ich właścicielem. Wartość dodana netto obrazuje zrealizowaną opłatę wszystkich czynników produkcji: ziemi, kapitału oraz pełnych nakładów pracy i zarządzania. Jest miarą dochodu uzyskanego przez wszystkich właścicieli czynników wytwórczych gospodarstwa rolnego [Goraj i in. 2001].

Wynikiem finansowym gospodarstwa rolnego według FADN² jest dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Jest on nadwyżką ekonomiczną, jaka pozostaje na opłacenie pracy rolnika i zaangażowanego kapitału własnego w działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego [Goraj i in. 2001].

W warunkach gospodarki rynkowej dochody rolników są bardzo zróżnicowane. Zależą od wielu czynników. W pracy przyjęto hipotezę zakładającą, że dochód gospodarstwa zależy od obranego kierunku. Celem opracowania była ocena dochodowości gospodarstw o różnym nastawieniu produkcyjnym po integracji z UE.

MATERIAŁ I METODY

Podstawowe źródło informacji stanowiły wyniki FADN zgromadzone w komputerowej bazie w zestawie statystycznym „Wyniki standardowe FADN poziom 1” publikowanym na stronie internetowej Unii Europejskiej [www.ec.europa.eu/agriculture/rica] z lat 2004–2007. Umożliwiają one analizę sytuacji ekonomicznej w ramach regionu czy kraju oraz porównywania gospodarstw z różnych krajów niezależnie od ich zróżnicowania produkcyjnego i regionalnego [Mańko 2009]. Zawierają one wartości średnie dla grupowanych gospodarstw. W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej w rolnictwie. Jest to jedyna baza danych zawierająca dane zbierane według jednolitych zasad, w której gospodarstwa tworzą statystycznie reprezentatywną próbę towarowych gospodarstw funkcjonujących na obszarze Unii Europejskiej. Zmienne w bazie FADN są szczegółowo opisane. Okre-

---

²FADN – Sieć Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych (ang. Farm Accountancy Data Network).

ślone są też odpowiednimi symbolami. Algorytmy ich obliczania są jednoznacznie zdefiniowane.

Dokonano pogrupowania gospodarstw według typów rolniczych (TF8). Typ rolniczy jest określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (SGM³) w gospodarstwie. Gospodarstwa, w których żadna działalność nie przekracza 1/3 SGM są określane jako mieszane. Gospodarstwa, w których udział dwóch rodzajów działalności zawiera się w przedziale od 1/3 do 2/3 SGM to gospodarstwa dwukierunkowe. Jeżeli udział jednej działalności przekracza 2/3 SGM, to gospodarstwa są uważane za specjalistyczne. Wyznaczony według tego kryterium typ rolniczy gospodarstwa odzwierciedla jego system produkcji.

W opracowaniu zastosowano metody analizy szeregów statystycznych, metody analizy pionowej i poziomej.

WYNIKI I DYSKUSJA

Wielkość obszarowa przeciętnego indywidualnego gospodarstwa rolnego w Polsce objętego polem obserwacji FADN systematycznie wzrastała. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych badanego gospodarstwa wynosiła w 2004 r. 15,1 ha, natomiast w 2007 r. 17,3 ha. Wzrastała także powierzchnia użytków rolnych w grupach gospodarstw wydzielonych w zależności od kierunku produkcji (szczególnie w gospodarstwach o nastawieniu krowy mleczne i zwierzęta żywione w systemie wypasowym). Największą powierzchnią użytków rolnych w 2007 r. charakteryzowały się gospodarstwa z uprawami polowymi (23,3 ha), krowami mlecznymi (20,0 ha) oraz zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (19,7 ha). Powierzchnia użytków rolnych gospodarstw ze zwierzętami ziarnożernymi i mieszanych była zbliżona (odpowiednio 14,6 i 14,9 ha). Najmniej użytków rolnych posiadały gospodarstwa o kierunku uprawy trwałe i uprawy ogrodnicze (odpowiednio 7,8 i 4,2 ha) (tab. 1).

W krajach Unii Europejskiej powierzchnia użytków średniego gospodarstwa w 2007 r. wyniosła 30,5 ha. Była więc znacznie wyższa niż w Polsce. Największą powierzchnię posiadały gospodarstwa ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym, z uprawami polowymi oraz krowami mlecznymi (odpowiednio: 49,2, 41,2 i 36,8 ha). Spośród gospodarstw ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym największym przeciętnym obszarem charakteryzowały się Słowacja (687,9 ha), Wielka Brytania (203,6 ha) oraz Czechy (196,3 ha), wśród gospodarstw z uprawami polowymi: Czechy (241,6 ha), Wielka Brytania (174,3 ha) oraz Estonia, Szwecja i Francja (odpowiednio: 116,7, 101,2 i 100,6 ha). Największą średnią powierzchnię użytków rolnych z gospodarstw o kierunku krowy mleczne prezentowały Słowacja (808,5 ha), Czechy (199,7 ha), Estonia (192,2 ha) oraz Wielka Brytania i Szwecja (odpowiednio 103,6 i 100,8 ha). Najmniejsze obszarowo, z nieznacznie tylko wyższą powierzchnią użytków rolnych niż w średnim gospodarstwie w Polsce, były gospodarstwa z uprawami ogrodniczymi (4,9 ha) oraz uprawami trwałymi (8,4 ha) (tab. 1).

---

³SGM – standardowa nadwyżka bezpośrednia (ang. Standard Gross Margin).

Tabela 1. Powierzchnia użytków rolnych (SE025) przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce i UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego [ha]
 Table 1. The total utilised agricultural area (SE025) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production [ha]

Kraj [Country]	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Field- crops	Uprawy ogrodni- cze Horticul- ture	Uprawy trwałe Other per- manent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w syste- mie wy- pasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarno- żerne Granivo- res	Mieszane Mixed
Polska [Poland]	17,3	23,3	4,2	7,8	20,0	19,7	14,6	14,9
Unia Euro- pejska [European Union]	30,5	41,2	4,9	8,4	36,8	49,2	18,9	29,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
 Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

Wraz ze wzrostem wielkości obszarowej w latach 2004–2007 wzrastała wielkość ekonomiczna⁴ przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce. Wyjątkiem były gospodarstwa z uprawami trwałymi oraz ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym, w których systematycznie malała (odpowiednio: z 8,1 do 7,5 ESU⁵ i z 12,2 do 9,9 ESU). Wyrazny jej wzrost obserwuje się w gospodarstwach z uprawami ogrodniczymi (z 16,0 do 19,7 ESU) i krowami mlecznymi (z 9,7 do 12,4 ESU). Nieznacznie zwiększyła się w gospodarstwach z uprawami polowymi (z 8,4 do 9,1 ESU), zwierzętami ziarnożernymi (z 17,4 do 18,0 ESU) i mieszanymi (z 7,0 do 8,3 ESU). W 2007 r. największe pod względem wielkości ekonomicznej były gospodarstwa z uprawami ogrodniczymi oraz zwierzętami ziarnożernymi (odpowiednio 19,7 i 18,0 ESU) zaliczane do gospodarstw średnio dużych pod względem klas wielkości ekonomicznej. Gospodarstwa pozostałych kierunków to gospodarstwa małe.

Wielkość ekonomiczna przeciętnego gospodarstwa w Unii Europejskiej była blisko trzykrotnie większa niż analogicznego gospodarstwa w Polsce (wynosiła 28,5 ESU). Spośród gospodarstw Unii Europejskiej w 2007 r. największą wielkością ekonomiczną charakteryzowały się gospodarstwa ze zwierzętami ziarnożernymi (77,8 ESU) oraz z uprawami ogrodniczymi (64,5 ESU). Ze względu na wielkość ekonomiczną były to gospodarstwa duże (tab. 2). Największe gospodarstwa (bardzo duże pod względem klas wielkości ekonomicznej) o kierunku zwierzęta ziarnożerne posiadały Włochy (348,3 ESU) i Łotwa (257,9 ESU), natomiast z uprawami ogrodniczymi Holandia (400,2 ESU),

⁴Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego – jest określana na podstawie sumy wartości standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM) wszystkich rodzajów działalności występujących w gospodarstwie. Stanowi jedno z kryteriów używanych dla charakteryzowania gospodarstwa rolnego we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych.

⁵ESU – Europejska Jednostka Wielkości – parametr służący do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego ustalonej na podstawie standardowych nadwyżek bezpośrednich gospodarstwa. Jedno ESU odpowiada równowartości 1200 euro.

Tabela 2. Wielkość ekonomiczna (SE005) przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce i UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego
 Table 2. The economic size (SE005) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj [Country]	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Field- crops	Uprawy ogrodni- cze Horticul- ture	Uprawy trwale Other per- manent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w sys- temie wypaso- wym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarno- żerne Granivo- res	Mieszane Mixed
Polska [Poland]	9,9	9,1	19,7	7,5	12,4	9,9	18,0	8,3
Unia Euro- pejska [European Union]	28,5	26,1	64,5	18,5	40,3	23,6	77,8	21,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
 Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

Dania (330,3 ESU), Wielka Brytania (269,3 ESU), Niemcy (160,2 ESU), Belgia (144,9 ESU) i Szwecja (112,0 ESU).

Zatrudnienie w przeciętnym gospodarstwie polskim objętym obserwacją FADN wynosiło w 2007 r. 1,7 osoby pełnozatrudnionej (AWU⁶) i było nieznacznie niższe niż w latach 2004–2007. W większości typów rolniczych nie przekraczało 2. Wyjątkiem były gospodarstwa z uprawami ogrodnictwami (3,0 AWU).

Wielkość zatrudnienia wpływa na zróżnicowanie możliwości produkcyjnych gospodarstw w poszczególnych krajach [Mańko 2009]. Nakłady pracy ogółem w przeciętnym indywidualnym gospodarstwie w Unii Europejskiej w 2007 r. były tylko nieznacznie niższe niż w analogicznym gospodarstwie polskim i wynosiły 1,7 AWU. Podobnie jak w Polsce, w większości wyodrębnionych typów rolniczych przeciętne zatrudnienie nie przekraczało 2 AWU. Jedynie w gospodarstwach z uprawami ogrodnictwami i ze zwierzętami ziarnożernymi było wyższe (odpowiednio 3,2 i 2,0 AWU). Z badań Mańko wynika, że w większości krajów europejskich wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej poziom zatrudnienia w gospodarstwie maleje. Najniższe przeciętne zatrudnienie w całej Unii Europejskiej występuje w gospodarstwach o wielkości ekonomicznej 40–100 ESU [Mańko 2009] (tab. 3).

Zatrudnienie nieopłaconej siły roboczej (członków rodziny rolnika) w przeciętnym polskim gospodarstwie zmniejszyło się w 2007 r. nieznacznie w porównaniu z 2004 r. (do 1,5 FWU⁷). Kształtowało się od 1,3 FWU (w gospodarstwach z uprawami trwałymi) do 1,7 FWU (w gospodarstwach z krowami mlecznymi). W gospodarstwach specjalizujących się w uprawach ogrodnictwami i ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym było zbliżone (1,6 AWU). Zbliżone było również w gospodarstwach o kierunku zwierzęta

⁶AWU – jednostka przeliczeniowa pracy ogółem – (ang. Annual Work Unit).

⁷FWU – jednostka przeliczeniowa pracy członków rodziny (ang. Family Work Unit).

Tabela 3. Nakłady pracy ogółem w AWU (SE010) w przeciętnym indywidualnym gospodarstwie w Polsce i UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego
 Table 3. The Total Labour Input in AWU (SE010) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj [Country]	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Field- crops	Uprawy ogrodni- cze Horticul- ture	Uprawy trwałe Other per- manent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w syste- mie wy- pasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarno- żerne Granivo- res	Mieszane Mixed
Polska [Poland]	1,7	1,8	3,0	2,0	1,8	1,9	1,7	1,6
Unia Euro- pejska [European Union]	1,7	1,6	3,2	1,3	1,9	1,7	2,0	1,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
 Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

ziarnożerne i uprawy mieszane (1,5 FWU). W gospodarstwach z uprawami polowymi wyniosło 1,4 FWU.

W krajach Unii Europejskiej zatrudnienie nieopłaconej siły roboczej było nieco niższe niż w Polsce (średnio 1,3 FWU). Podobne wyniki uzyskał Mańko wykonując analizę dla 2005 r. [Mańko 2009]. Wyższe od przeciętnego było w gospodarstwach z krowami mlecznymi (1,6 FWU) i w gospodarstwach mieszanych (1,5 FWU). W gospodarstwach ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym i z uprawami ogrodniczymi było zbliżone (1,4 FWU) (tab. 4).

W badanym przeciętnym gospodarstwie w Polsce systematycznie wzrastała w latach 2004–2007 wartość dodana brutto (z 10,1 do 15,3 tys. EUR⁸). Kategoria ta nadaje się do porównywania gospodarstw niezależnie od struktury własnościowej majątku, wielkości zatrudnienia pracy najmniej oraz zadłużenia gospodarstwa [Goraj, Mańko 2009]. Jest najbardziej oczyszczoną kategorią wynikową wykazywaną w raportach porównawczych gospodarstw uczestniczących w Polskim FADN. Nie określa ona wyniku finansowego gospodarstw, ale przyrost wartości dóbr wytworzonych w danym gospodarstwie [Mańko 2006]. Wartość dodana brutto z przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce była zróżnicowana w poszczególnych typach gospodarstw. Najwyższą osiągnęły w 2007 r. gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach ogrodniczych (29,7 tys. EUR), na zbliżonym poziomie gospodarstwa z uprawami trwałymi, zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym, krowami mlecznymi, zwierzętami ziarnożernymi (odpowiednio 20,2, 20,6, 19,8 i 19,7 tys. EUR), nieco niższą gospodarstwa z uprawami polowymi (17,4 tys. EUR), najniższą mieszane (9,9 tys. EUR) Mańko robiąc analizę w 2006 r. stwierdził, że najwyższą wartość dodaną brutto uzyskały gospodarstwa nastawione na chów zwierząt ziarnożernych. Wyższą od przeciętnej wartości uzyskały także gospodarstwa wyspecjalizowa-

⁸EUR – oznaczenie systemowe jednostki monetarnej o nazwie „euro”.

Tabela 4. Nakłady pracy własnej w FWU (SE015) w przeciętnym indywidualnym gospodarstwie w Polsce i UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego
 Table 4. The Unpaid Labour Input in FWU (SE015) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj [Country]	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Field- crops	Uprawy ogrodni- cze Horticul- ture	Uprawy trwałe Other per- manent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w syste- mie wy- pasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarno- żerne Granivo- res	Mieszane Mixed
Polska [Poland]	1,5	1,4	1,6	1,3	1,7	1,6	1,5	1,5
Unia Euro- pejska [European Union]	1,3	1,2	1,4	1,0	1,6	1,4	1,4	1,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
 Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

ne w uprawach ogrodnich oraz uprawach trwałych. Najniższą wartością tej kategorii charakteryzowały się gospodarstwa z produkcją mieszaną [Mańko 2008].

Wartość dodana brutto, jaką osiągnęło w 2007 r. średnie gospodarstwo Unii Europejskiej (36,3 tys. EUR) była przeszło 2 razy większa od tej w gospodarstwie polskim. Najwyższą uzyskały gospodarstwa z uprawami ogrodnymi (75,7 tys. EUR), na zbliżonym poziomie gospodarstwa ze zwierzętami ziarnożernymi i z krowami mlecznymi (odpowiednio 57,2 i 55,7 tys. EUR), na poziomie średniej wyspecjalizowane w uprawach polowych (36,5 tys. EUR), nieco niższą od średniej ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (31,6 tys. EUR) i najniższą mieszane (25,7 tys. EUR). Spośród gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawach ogrodnich największą wartość dodaną brutto osiągnęły gospodarstwa holenderskie (458,7 tys. EUR) i duńskie (326,3 tys. EUR), ze zwierzętami ziarnożernymi gospodarstwa włoskie (297,4 tys. EUR), łotewskie (252,6 tys. EUR) i brytyjskie (193,5 tys. EUR), z krowami mlecznymi słowackie (458,1 tys. EUR) i duńskie (244,7 tys. EUR) (tab. 5).

W latach 2004–2007 obserwowano się także systematyczny wzrost wartości dodanej netto przeliczonej na osobę pełnozatrudnioną z przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce (z 4,1 do 6,7 tys. EUR·AWU⁻¹). Tendencja taka występuje we wszystkich typach gospodarstw. Największą wartością dodaną netto na osobę pełnozatrudnioną uzyskały w 2007 r. gospodarstwa ze zwierzętami ziarnożernymi (8,9 tys. EUR·AWU⁻¹), z krowami mlecznymi (8,8 tys. EUR·AWU⁻¹) i zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (8,7 tys. EUR·AWU⁻¹), nieco niższą wyspecjalizowane w uprawach ogrodnich (7,8 tys. EUR·AWU⁻¹), uprawach polowych (7,6 tys. EUR·AWU⁻¹) i uprawach trwałych (7,1 tys. EUR·AWU⁻¹), najniższą mieszane (4,6 tys. EUR·AWU⁻¹) (tab. 6).

Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną w przeciętnym indywidualnym gospodarstwie Unii Europejskiej w 2007 r. była 2,5 razy większa od uzyskanej w analogicznym gospodarstwie polskim i wynosiła 16,7 tys. EUR·AWU⁻¹. Najwyższą wartość

Tabela 5. Wartość dodana brutto w EUR (SE410) z przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce i w krajach UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego

Table 5. The Gross Farm Income in EUR (SE410) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj Country	Razem TF8 Total TF8 Gro- uping	Uprawy polowe Fieldcrops	Uprawy ogrodnicze Horticulture	Uprawy trwałe Other permanent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziar- nożerne Grainivores	Mieszane Mixed
Belgia Belgium	107 930	99 670	140 508	271 209	105 387	78 849	65 805	111 429
Bulgaria Bulgaria	10 138	20 576	7 758	9 550	7 134	4 369	3 910	4 675
Cypr Cyprus	16 292	22 279	–	3 623	–	22 267	–	–
Czechy Czech Republic	141 560	139 613	64 215	92 927	124 684	66 365	119 687	254 218
Dania Denmark	125 557	80 044	326 337	158 395	244 733	–	227 133	135 901
Niemcy Germany	112 742	142 491	137 186	126 434	105 773	74 424	59 657	118 545
Grecja Greece	17 504	18 705	33 540	13 151	–	24 322	–	21 301
Hiszpania Spain	31 393	34 646	51 446	20 315	61 408	33 291	78 796	38 966
Estonia Estonia	46 235	39 067	30 412	–	87 308	17 671	–	45 766
Francja France	87 135	98 776	113 102	117 341	73 917	50 515	74 680	92 160
Węgry France	32 676	34 849	31 765	15 052	60 353	16 533	33 579	43 091
Irlandia Ireland	33 995	68 211	–	–	82 235	19 782	–	54 585

Włochy Italy	41 370	35 586	83 995	24 555	100 830	50 419	297 412	46 931
Litwa Lithuania	24 875	33 568	41 739	31 813	18 213	13 277	-	22 253
Luksemburg Luxembourg	110 842	-	-	-	126 414	109 093	-	82 936
Łotwa Latvia	23 012	32 673	-	29 604	16 481	20 989	252 556	15 831
Malta Malta	32 333	19 768	31 098	7 773	59 411	-	58 806	18 018
Holandia Netherlands	166 464	140 798	458 687	226 046	141 809	49 239	67 150	95 916
Austria Austria	55 385	65 688	-	74 463	52 239	46 897	66 710	59 973
Polska Poland	15 290	17 432	29 669	20 210	19 829	20 600	19 743	9 864
Portugalia Portugal	15 296	13 152	14 933	11 955	32 685	18 779	45 733	11 053
Rumunia Romania	5 904	6 952	5862	13 908	6 026	6 904	10 615	3 252
Finlandia Finland	62 605	47 894	131 270	-	71 211	58 697	114 165	64 027
Szwecja Sweden	79 888	69 946	237 856	-	99 742	46 214	110 098	79 019
Słowacja Slovakia	290 460	197 257	-	-	458 090	273 812	-	603 220
Słowenia Slovenia	12 271	10 260	-	9 962	20 173	9 157	-	9 668
Wielka Brytania United Kingdom	126057	164188	268164	210811	152567	53730	193487	120926
Ogółem Total	36269	36544	75687	22691	55750	31632	57164	25677

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

Tabela 6. Wartość dodana netto na osobę pełnozatrudnioną (w EUR·AWU⁻¹) (SE425) z przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce i w krajach UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego
 Table 6. Farm Net Value Added per person working full-time (in EUR·AWU⁻¹) (SE425) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj Country	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Fieldcrops	Uprawy ogrodnicze Horticulture	Uprawy trwałe Other permanent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarne Grainivores	Mieszane Mixed
Belgia Belgium	43 779	58 514	28 446	46 702	54 845	38 622	26 205	49 605
Bulgaria Bulgaria	3 523	6 211	2 455	2 476	3 155	2 008	469	2 202
Cypr Cyprus	10 197	12 038	–	1 847	–	11 248	–	–
Czechy Czech Republic	13 523	16 675	11 666	7 068	11 734	13 373	5 910	13 115
Dania Denmark	58 745	59 994	43 873	44 296	87 110	–	37 039	52 624
Niemcy Germany	37 672	47 292	24 525	27 800	45 266	30 702	14 986	34 572
Grecja Greece	12 685	15 161	14 327	10 085	–	13 112	–	12 560
Hiszpania Spain	21 304	27 004	18 406	13 916	34 800	24 804	40 951	27 894
Estonia Estonia	13 417	17 583	9 051	–	12 744	7 743	–	13 387
Francja France	32 958	46 123	20 683	22 139	27 387	20 375	19 625	33 273
Węgry France	13 220	18 506	10 224	4 837	14 479	6 304	10 071	13 299
Irlandia Ireland	22 646	61 192	–	–	40 696	13 658	–	31 173

Włochy Italy	24 779	23 697	26 476	17 707	40 198	26 758	78 206	23 986
Litwa Lithuania	10 500	15 510	10 459	12 738	8 033	6 024	–	8 326
Luksemburg Luxembourg	40 118	–	–	–	46 743	37 026	–	32 504
Łotwa Latvia	7 598	10 992	–	4 773	6 183	8 604	10 924	5 469
Malta Malta	15 350	11 223	13 819	5 665	20 204	–	25 116	8 119
Holandia Netherlands	43 817	58 862	38 596	43 430	69 037	18 784	10 833	35 835
Austria Austria	25 359	42 110	–	24 405	22 234	20 070	27 380	28 678
Polska Poland	6 706	7 598	7 763	7 118	8 825	8 692	8 885	4 601
Portugalia Portugal	7 160	6 399	5 173	5 846	13 734	9 558	15 615	5 073
Rumunia Romania	2 328	2 616	1 775	5 381	2 943	2 240	4 869	1 309
Finlandia Finland	27 099	41 971	22 610	–	21 638	21 300	34 827	24 524
Szwecja Sweden	38 389	49 854	51 364	–	33 066	22 324	36 520	33 420
Słowacja Slovakia	8 395	12 350	–	–	6 588	6 917	–	6 071
Słowenia Slovenia	3 872	4 240	–	3 220	5 482	2 387	–	2 753
Wielka Brytania United Kingdom	42 442	61 843	25 095	28 681	48 912	24 120	38 878	39 199
Ogółem Total	16 734	18 175	19 137	14 298	22 841	14 403	20 978	10 540

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

dodaną netto osiągnęły gospodarstwa o kierunku krowy mleczne (22,8 tys. EUR·AWU⁻¹) i ziarnożerne (21 tys. EUR·AWU⁻¹), nieco niższą uprawy ogrodnicze i polowe (odpowiednio 19,1 i 18,2 tys. EUR·AWU⁻¹), na zbliżonym poziomie uprawy trwałe i zwierzęta żywione w systemie wypasowym (odpowiednio 14,3 i 14,4 tys. EUR·AWU⁻¹), najniższą gospodarstwa mieszane (10,5 tys. EUR·AWU⁻¹). Spośród krajów Unii specjalizujących się w krowach mlecznych najwyższą wartość dodaną netto na jednego pełnozatrudnionego uzyskały Dania (87,1 tys. EUR·AWU⁻¹), Holandia (69,0 tys. EUR·AWU⁻¹), Wielka Brytania (48,9 tys. EUR·AWU⁻¹), Luksemburg (46,7 tys. EUR·AWU⁻¹), Niemcy, Irlandia, Włochy, Szwecja (odpowiednio: 45,3, 40,7, 40,2, 33,1 tys. EUR·AWU⁻¹) (tab. 6).

W latach 2004–2007 w Polsce systematycznie wzrastał dochód z przeciętnego gospodarstwa indywidualnego będącego w polu obserwacji FADN (z 6,1 EUR do 9,9 tys. EUR). Najwyższy uzyskały w 2007 r. gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych (16,4 tys. EUR), z krowami mlecznymi (14,8 tys. EUR) oraz zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (14,6 tys. EUR), nieco niższy gospodarstwa ze zwierzętami ziarnożernymi (13,3 tys. EUR), uprawami trwałymi (11,0 tys. EUR), uprawami polowymi (11 tys. EUR), a najniższy gospodarstwa mieszane (6,3 tys. EUR).

Przeciętna wielkość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego w 2007 r. we wszystkich krajach UE wyniosła niespełna 20 tys. EUR. Różnice między średnimi wielkościami dla wszystkich krajów są jednak duże. Przeciętne gospodarstwo w Belgii i Luksemburgu osiągnęło dochód przekraczający 50 tys. EUR, natomiast w Rumunii nieznacznie wyższy niż 3 tys. EUR. Także zróżnicowany był dochód osiągany w zależności od nastawienia produkcyjnego. Najwyższy osiągnęły gospodarstwa z krowami mlecznymi, uprawami ogrodniczymi i zwierzętami ziarnożernymi (odpowiednio: 31,9, 29,3 i 25,7 tys. EUR), niższy wyspecjalizowane w uprawach polowych (20,2 tys. EUR) i ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (18,6 tys. EUR), najniższy z uprawami trwałymi i mieszane (odpowiednio 14,2 i 12,4 tys. EUR). Zróżnicowanie dochodu w poszczególnych typach produkcyjnych też było bardzo duże. Najwyższy dochód spośród specjalizujących się w krowach mlecznych osiągnęły gospodarstwa brytyjskie, włoskie i holenderskie (odpowiednio: 81,5, 74,4 i 68,5 tys. EUR), w uprawach ogrodniczych szwedzkie i holenderskie (odpowiednio 103,4 i 73,0 tys. EUR), ze zwierzętami ziarnożernymi włoskie (236,8 tys. EUR) (tab. 7).

W badanym okresie w Polsce wzrastał także przeciętny dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na pełnozatrudnioną osobę nieopłaconą (z 3,9 tys. EUR w 2004 r. do 6,5 tys. EUR w 2007r.). Podobna tendencja wystąpiła we wszystkich typach gospodarstw. Najwyższy dochód w 2007 r. na osobę pracy nieopłaconej uzyskały gospodarstwa z uprawami ogrodniczymi (10,0 tys. EUR), nieco niższy ze zwierzętami ziarnożernymi (8,9 tys. EUR), z krowami mlecznymi (8,4 tys. EUR), uprawami trwałymi (8,2 tys. EUR), uprawami polowymi (7,4 tys. EUR), a najniższy mieszane (4,2 tys. EUR).

Przeciętny dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na pełnozatrudnioną osobę nieopłaconą w Unii Europejskiej wyniósł niecałe 15 tys. EUR. Najwyższy dochód uzyskały gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach ogrodniczych (20,3 tys. EUR·FWU⁻¹), z krowami mlecznymi (19,2 tys. EUR·FWU⁻¹), ze zwierzętami ziarnożernymi (18,9 tys. EUR·FWU⁻¹), niższy wyspecjalizowane w uprawach polowych (16,9 tys. EUR·FWU⁻¹), uprawach trwałych (14,0 tys. EUR·FWU⁻¹), najniższy ze zwierzętami żywionymi w systemie wypasowym (12,8 tys. EUR·FWU⁻¹) i mieszane (7,7 tys. EUR·FWU⁻¹). Różni-

Tabela 7. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (w EUR) (SE420) z przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce i w krajach UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego

Table 7. Farm Net Income (in EUR) (SE420) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj Country	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Fieldcrops	Uprawy ogrodnicze Horticulture	Uprawy trwałe Other permanent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarnożerne Granivores	Mieszane Mixed
Belgia Belgium	59 575	61 594	48 174	144 335	70 107	44 140	24 462	64 659
Bulgaria Bulgaria	4 816	9 521	3 754	2 892	5 253	3 007	-2 472	2 370
Cypr Cyprus	8 467	11 684	-	873	-	12 862	-	-
Czechy Czech Republic	39 184	46 025	23 593	35 392	35 741	24 617	-21 458	54 611
Dania Denmark	2 840	8 149	30 076	46 224	52 413	-	-120 156	-20 819
Niemcy Germany	47 776	56 154	45 551	53 048	58 969	32 112	-2 387	37 516
Grecja Greece	13 051	13 060	22 984	9 998	-	20 172	-	17 529
Hiszpania Spain	24 144	27 435	31 360	14 621	53 057	27 172	57 826	33 128
Estonia Estonia	24 681	26 877	14 116	-	32 473	15 067	-	24 640
Francja France	39 944	53 002	28 665	33 110	35 201	19 700	13 683	41 398
Węgry Hungary	11 286	15 497	14 980	-200	22 082	3 979	8 351	7 589
Irlandia Ireland	20 975	45 175	-	-	52 569	11 657	-	32 945

cd. tabeli 7
Table 7 cont.

Kraj Country	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Fieldcrops	Uprawy ogrodnicze Horticulture	Uprawy trwałe Other permanent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarnożerne Granivores	Mieszane Mixed
Włochy Italy	28 002	23 035	54 337	16 089	74 424	37 831	236 834	31 771
Litwa Lithuania	19 033	26 449	31 914	24 275	14 732	11 386	–	15 286
Luksemburg Luxembourg	50 846	–	–	–	63 169	45 847	–	32 786
Lotwa Latvia	13 791	19 191	–	10 823	12 280	14 013	60 713	9 836
Malta Malta	24 646	15 453	24 297	5 856	47 753	–	43 331	11 925
Holandia Netherlands	44 944	57 857	73 008	89 292	68 555	–559	–36 967	17 932
Austria Austria	32 794	40 590	–	41 027	31 807	27 473	34 925	33 895
Polska Poland	9 868	10 965	16 429	11 014	14 775	14 575	13 281	6 275
Portugalia Portugal	9 235	7 695	7 378	7 028	22 364	12 950	28 880	7 283
Rumunia Romania	3 151	2 577	2 163	8 098	4 829	4 811	5 694	2 101
Finlandia Finland	28 155	23 849	36 004	–	35 435	21 201	44 760	24 734
Szwecja Sweden	29 337	28 409	103 409	–	36 471	15 922	15 959	21 934
Słowacja Slovakia	11 830	46 054	–	–	–35 764	–7227	–	–73 217

Słowenia Slovenia	6 146	5 470	–	3 049	10 359	3 353	–	5 187
Wielka Brytania United Kingdom	55 854	80 562	30 525	47 259	81 462	22 320	57 349	46 486
Ogółem Total	19 684	20 185	29 278	14 215	31 946	18 642	25 686	12 440

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.
Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>.

Tabela 8. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną rodziny (w EUR·FWU⁻¹) (SE430) z przeciętnego indywidualnego gospodarstwa w Polsce i w krajach UE w 2007 r. w zależności od nastawienia produkcyjnego

Table 8. Farm Net Income/ FWU per person working full-time (in EUR·FWU⁻¹) (SE430) of an average individual farm in Poland and the European Union in 2007 with regards to the direction of production

Kraj Country	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Fieldcrops	Uprawy ogrodnicze Horticulture	Uprawy trwałe Other permanent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarnożerne Gramivores	Mieszane Mixed
Belgia Belgium	38 729	49 203	27 905	91 074	45 339	28 476	16 680	38 464
Bulgaria Bulgaria	2 618	4 265	2 464	3 288	3 255	1 939	-1 427	1 758
Cypr Cyprus	7 256	12 353	–	1 234	–	10 891	–	–
Czechy Czech Republic	16 745	21 208	11 119	13 600	16 201	16 225	6 098	13 985
Dania Denmark	3 366	12 088	26 528	46 958	40 713	–	-106 367	-22 203
Niemcy Germany	30 823	37 391	31 615	38 563	38 701	21 694	-460	21 274

cd. tabeli 8
Table 8 cont.

Kraj Country	Razem TF8 Total TF8 Grouping	Uprawy polowe Fieldcrops	Uprawy ogrodnicze Horticulture	Uprawy trwałe Other permanent crops	Krowy mleczne Milk	Zwierzęta żywione w systemie wypasowym Other grazing livestock	Zwierzęta ziarnożerne Granivores	Mieszane Mixed
Grecja Greece	12 534	14 259	16 582	10 041	–	13 615	–	12 484
Hiszpania Spain	21 953	26 804	25 801	13 611	34 620	23 476	4 4054	27 258
Estonia Estonia	12 621	16 585	5 207	–	10 973	9 523	–	10 822
Francja France	28 374	41 774	18 997	23 616	21 640	14 486	11 362	25 798
Węgry Hungary	14 157	19 432	12 967	599	16 536	9 770	5 032	10 594
Irlandia Ireland	19 785	57 530	–	–	37 815	11 804	–	27 932
Włochy Italy	26 456	23 849	35 269	18 434	41 557	27 001	138 967	23 264
Litwa Lithuania	11 538	18 178	20 521	12 625	8 548	7 159	–	7 994
Luksemburg Luxembourg	36 162	–	–	–	40 843	31 697	–	28 744
Lotwa Latvia	7 980	11 187	–	3 772	7 640	13 318	14 557	4 957
Malta Malta	14 713	12 305	13 767	5 581	19 951	–	23 616	6 619
Holandia Netherlands	31 112	43 517	41 811	56 383	44 960	–736	–29 326	12 575
Austria Austria	22 161	37 345	–	27 770	19 334	1 7647	22 018	23 657

Polska Poland	6 468	7 414	10 028	8 207	8 425	8 857	8 946	4 162
Portugalia Portugal	6 816	5 564	4 452	5 772	14 037	9 621	20 151	4 761
Rumunia Romania	1 730	1 843	1 544	6 564	2 262	2 060	2 927	1 136
Finlandia Finland	23 178	35 289	19 153	–	19 079	14 952	30 520	18 842
Szwecja Sweden	25 440	34 273	67 780	–	22 511	14 032	11 843	16 822
Słowacja Slovakia	20 835	22 241	–	–	6 293	22 765	–	17 852
Słowenia Slovenia	3 683	3 963	–	2 338	5 287	2 053	–	2 890
Wielka Brytania United Kingdom	42 859	73 026	22 411	37 378	49 715	17 016	53 974	32 870
Ogółem Total	14 882	16 925	20 331	14 048	19 203	12 842	18 938	77 37

Źródło: Opracowanie własne na podstawie FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/fica>.
Source: Self-study based on FADN <http://www.ec.europa.eu/agriculture/fica>.

ce między poszczególnymi krajami w wydzielonych typach rolniczych są jednak duże. Spośród gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawach ogrodniczych najwyższy poziom zarobkowania osiągnęli rolnicy w Szwecji i Holandii (odpowiednio 67,8 i 41,8 tys. EUR·FWU⁻¹), z krowami mlecznymi w Wielkiej Brytanii i Belgii (odpowiednio 49,7 i 45,3 tys. EUR·FWU⁻¹), w typie rolniczym zwierzęta ziarnożerne z Włoch (13,9 tys. EUR·FWU⁻¹). Na uwagę zasługuje wysoki dochód uzyskany przez gospodarstwa belgijskie, holenderskie, duńskie i niemieckie specjalizujące się w uprawach trwałych (odpowiednio: 91,1, 56,4, 46,9, 38,6 tys. EUR·FWU⁻¹) (tab. 8).

WNIOSKI

Prezentowane zależności dotyczą gospodarstw towarowych znajdujących się w polu obserwacji FADN. Nie istnieje możliwość ich uogólnień na całą populację gospodarstw w Polsce.

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Dochodowość badanych gospodarstw zależała od obranego kierunku produkcji.
2. Gospodarstwa małe obszarowo najczęściej specjalizowały się w uprawach ogrodniczych i uprawach trwałych, gospodarstwa duże w uprawach polowych, krowach mlecznych, zwierzętach żywionych w systemie wypasowym.
3. Największą wielkością ekonomiczną charakteryzowały się gospodarstwa z uprawami ogrodniczymi i zwierzętami ziarnożernymi, najmniejszą z uprawami trwałymi i mieszane.
4. Dochodowość średniego polskiego gospodarstwa mierzona wartością dodaną brutto, wartością dodaną netto w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, dochodem z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pracy nieopłaconej wzrastała w latach 2004–2007 we wszystkich typach gospodarstw, jednak była niższa od przeciętnej w Unii Europejskiej.
5. Najbardziej dochodowe w badanym okresie były gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych, krowach mlecznych i zwierzętach ziarnożernych, najniższy dochód osiągnęły gospodarstwa mieszane.

PIŚMIENNICTWO

- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A., 2004. Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Goraj L. i in., 2001. Słownik pojęć rachunkowości gospodarstwa rolnego. ODR Minikowo.
- Goraj L., Mańko S., 2009. Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Difin, Warszawa.
- <http://www.ec.europa.eu/agriculture/rica>
- Mańko S., 2008. Wpływ nastawienia produkcyjnego na sytuację ekonomiczną towarowych gospodarstw rolnych w 2006 r. w świetle wyników Polskiego FADN. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Metodyka liczenia nadwyżki bezpośredniej i zasady typologii gospodarstw rolniczych, praca zbiorowa, 2000. FAPA, Warszawa.
- Sobczyński T., 2009. Zmiany poziomu subsydiów gospodarstwach rolniczych UE-12 w latach 1989–2006. *Journal Agribusiness and Rural Development*, 3(13), 205–216.

THE INCOME SITUATION OF FARMS WITH DIFFERENT DIRECTIONS OF PRODUCTION

Abstract. It has been assumed that the income from a farm depends on the production direction. The income situation of farms has been researched with regards to the direction of the production. Using the data from the European Financial System (FADN) an estimation of the income situation of an average farm in Poland and European Union as well as in specific farm types has been done. For this purpose farms have been divided according to their farming types (TF8). In the paper, the methods of the statistical series have been implemented, the method of the vertical and horizontal analysis. The research confirmed that the profitability of the researched farms depended on the direction of production. The profitability of an average Polish farm calculated on the basis of the gross and net values added calculated per person working full-time, the income from the family agricultural farm per person for unpaid work, was increasing between 2004 and 2007 in all farm types. However, it was far lower than the average in the European Union. The most profitable income situation has been found among these farms which specialized in garden farming, dairy cows and grain-eating farm animals.

Key words: direction of production, income situation, Gross Farm Income, Farm Net Value Added, Farm Net Income

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 19.04.2010

DORADZTWO A ZACHOWANIA PRZEDSIĘBIORCZE NA OBSZARACH WIEJSKICH

Anna J. Parzonko

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Istnieje wiele czynników sprzyjających podejmowaniu działań przedsiębiorczych na wsi, do których zaliczyć można działalność różnych instytucji i organizacji na obszarach wiejskich. W artykule przedstawiono działalność ośrodków doradztwa rolniczego, koncentrując się głównie na jej aspekcie edukacyjno-upowszechnieniowym. Podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób funkcjonowanie tych instytucji wpływa na kształtowanie się postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców wsi.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, doradztwo rolnicze, postawy

WSTĘP

Problematyka przedsiębiorczości poruszana jest w wielu opracowaniach naukowych. Drucker [1992] rozpatruje przedsiębiorczość w dwojaki sposób:

- po pierwsze – jako sposób działania charakteryzujący się gotowością do podejmowania nowych, niekonwencjonalnych, ryzykownych przedsięwzięć i wykazywaniem inicjatywy w poszukiwaniu i rozpoczynaniu ich;
- po drugie – jako cechę ogólną przedsiębiorstwa, wyrażającą się w poszukiwaniu i podejmowaniu z własnej inicjatywy i na własną odpowiedzialność i własne ryzyko nowych, niekonwencjonalnych sposobów działania w celu osiągnięcia sukcesu.

Według Sztuckiego [1982], przedsiębiorczość można definiować jako inicjatywę i pomysłowość, dzięki którym przedsiębiorstwo osiąga sukcesy na rynku, wyrażające się zwiększeniem użyteczności wytwarzanych oraz sprzedawanych wyrobów i usług, efektywności zasobów, zysków i zdolności kredytowych. Ponieważ przedsiębiorczość wiąże się z zachowaniem poszczególnych osób, jak też firm, warto przytoczyć definicję Wiatraka [1995], który definiując przedsiębiorczość podkreśla, że jest ona sposobem zachowania w działalności gospodarczej, które pobudza tę działalność i zwykle umożliwia osiągnięcie zwiększonych korzyści materialnych.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Anna J. Parzonko, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: anna_parzonko@sggw.pl

Zatem kreatorem przedsiębiorczości jest człowiek – przedsiębiorca. Od jego postawy, umiejętności i cech osobowych zależą możliwości przedsiębiorczego działania. Według Duckera [1992], prawdziwym przedsiębiorcą jest ten, kto poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję do społecznej lub gospodarczej innowacji. Według współczesnych definicji przedsiębiorcy szczególną uwagę zwraca się na jego osobowość, czyli zespół cech psychofizycznych przejawiających się w postępowaniu, sposobie bycia i usposobieniu. Tylko niewielka część społeczeństwa ma cechy predysponujące do naturalnych niejako zachowań przedsiębiorczych. Dlatego wiele uwagi poświęca się metodom oddziaływania na te osoby, które dysponują potencjałem intelektualnym i rzeczowym, aby kształtować postawy przedsiębiorcze.

Dążenie do wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wymaga oddziaływania na ich mieszkańców i kształtowania postaw przedsiębiorczych. Instytucją, która na bieżąco rozpoznaje potrzeby zmian i wychodząc naprzeciw tym zmianom udziela wsparcia zarówno merytorycznego, jak i organizacyjnego jest państwowe doradztwo rolnicze realizowane w Polsce przez ośrodki doradztwa rolniczego. Zadaniem doradztwa rolniczego, które w Polsce ma już ponaddwustuletnią tradycję, jest udzielanie wsparcia ludności wiejskiej w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mającego na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podniesienie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich. Doradztwo rolnicze realizuje swoje działania w zakresie wspierania rozwoju przedsiębiorczości wśród rolników, pełniąc następujące funkcje [Parzonko 2006]:

- doradczą (udzielanie rolnikom i innym mieszkańcom wsi pomocy w rozwiązywaniu problemów zawodowych, organizacyjnych i społecznych);
- wdrożeniowo-upowszechnieniową (wdrażanie i upowszechnianie wyników badań, wprowadzanie nowych technologii produkcji w sektorze rolno-spożywcym);
- informacyjną (zbieranie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji o rynkach rolnych, sytuacji w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywcym i w otoczeniu rolnictwa przez wydawanie czasopism, biuletynów, broszur, ulotek itp.);
- oświatową (pomoc rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w uzupełnianiu kwalifikacji zawodowych przez doskonalenie zawodowe w formie kursów, seminariów, szkoleń, wycieczek, pokazów itp.).

Z celu głównego doradztwa – pomocy w rozwiązywaniu problemów – wynikają jego zadania szczegółowe dostosowywane do aktualnych potrzeb ludności wiejskiej, które zmieniają się wraz ze zmianami sytuacji w rolnictwie i jego otoczeniu. Obecnie rolnicy oczekują głównie informacji rynkowej i ekonomicznej, pomocy w tworzeniu i prowadzeniu różnych rodzajów działalności gospodarczej, nie tylko o charakterze rolniczym.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wykorzystywanych przez pracowników ośrodków doradztwa rolniczego form i metod pracy doradczej oraz określenie ich możliwego wpływu na kształtowanie postaw przedsiębiorczych osób korzystających z usług doradczych.

MATERIAŁ I METODA

Materiał źródłowy wykorzystany w opracowaniu stanowiły informacje uzyskane z Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Warszawie na temat realizowanych działań doradczych w latach 2005–2008 oraz wyniki badań przeprowadzonych za pomocą kwestionariusza wywiadu w ramach projektu badawczego nr 3P06R 11323 „Modele funkcjonalnych rozwiązań w zakresie współpracy doradztwa rolniczego i rolników z grup producenckich”. Badania realizowane były w latach 2003–2005 wśród 150 rolników funkcjonujących w ramach 28 grup producentów rolnych i współpracujących z nimi 21 doradców. Na podstawie zgromadzonego materiału źródłowego, posługując się głównie metodą opisową, scharakteryzowano działania doradcze podejmowane przez MODR w Warszawie oraz przedstawiono wpływ doradztwa na kształtowanie postaw przedsiębiorczych rolników (na przykładzie grup producentów rolnych).

FORMY I METODY DORADCZE

Społeczność zamieszkująca obszary wiejskie, będąca głównym adresatem oddziaływań doradczych, jest zróżnicowana pod wieloma względami, na przykład pod względem stopnia profesjonalizacji zawodu czy specjalizacji produkcji w gospodarstwach rolnych. Ważne jest również zróżnicowanie społeczno-zawodowe występujące na dzisiejszej wsi. Dla wielu gospodarstw domowych korzystających z usług instytucji doradczych bądź mogących być potencjalnymi ich klientami ważniejsze są pozarolnicze źródła utrzymania. Przedsiębiorczość pozarolnicza może być związana bezpośrednio z rolnictwem lub też z nim niezwiązana (usługi gastronomiczne i agroturystyczne, handel detaliczny artykułami spożywczymi i inne). Dlatego też współczesne doradztwo realizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego raczej kierowane jest do wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich, a nie tylko rolników. Wymaga to dostosowania problematyki do oczekiwań mieszkańców wsi i stosowania zróżnicowanych form i metod oddziaływań doradczych. Wiele uwagi poświęca się ich doborowi w zależności od sytuacji problemowej, warunków środowiska i cech społeczności lokalnej oraz umiejętności i cech osobowości doradcy.

Formy odnoszą się do strony organizacyjnej i wychowania. Zawierają w sobie m.in. to wszystko, co dotyczy doboru uczestników i organizatorów, podziału ich na grupy, określanie miejsca i czasu spotkań [Kaczor 1996]. Formy pracy doradczej, podobnie jak pozaszkolne formy edukacji zawodowej dorosłych, można podzielić na kursowe i pozakursowe. Kursy są względnie szybkimi formami kształcenia, doksztalcania i doskonalenia w zawodach. Na kursach uczestnicy mogą: przyuczać się do zawodu, zdobywać zawód na względnie wysokim poziomie, doksztalać się w posiadanym zawodzie na szczeblu niższym oraz doskonalić się w zawodzie na skutek zmian w technologii i organizacji pracy lub w innych elementach. Do form pozakursowych należy zaliczyć szkolenia, zdobywanie tytułów kwalifikacyjnych na robotnika w zawodzie, zdobywanie tytułów kwalifikacyjnych na mistrza w zawodzie, konferencje, seminaria, sympozja o charakterze krajowym i międzynarodowym (stwarzane są warunki dla przedstawienia indywidualnych i zespołowych osiągnięć, wymiany myśli, przedstawienia projektów innowacyjnych itp.), studia podyplomowe organizowane przez szkoły wyższe i instytuty

naukowe (w formach stacjonarnych i niestacjonarnych umożliwiają one zdobywanie nowych lub podwyższanie posiadanych kwalifikacji i uprawnień).

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 1, do najczęściej stosowanych przez doradztwo form pracy doradczej należy zaliczyć szkolenia i kursy. Duża popularność szkoleń wynika głównie z tego, iż jest to ta forma pracy doradczej, którą można najlepiej dostosować pod względem problematyki i wymiaru godzinowego do zmieniających się w szybkim tempie wymagań wynikających zarówno z oczekiwań klientów instytucji doradczej, jak też z zadań realizowanych przez doradztwo, najczęściej o charakterze upowszechnieniowym.

Tabela 1. Formy doradcze realizowane przez Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie w latach 2005–2008

Table 1. Forms of consulting performed by Mazovian Agronomical Advisory Centre in Warsaw in 2005–2008

Formy doradcze	2005	2006	2007	2008
Szkolenia stacjonarne	2366	2360	1854	2040
Szkolenia wyjazdowe	335	368	335	298
Kursy	229	335	188	347
Grupy producentów rolnych	258	228	191	143
Grupy agroturystyczne	318	323	314	330
Grupy ekologiczne	736	879	922	1025
Razem	4242	4493	3804	4183

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sprawozdania z działalności MODR w Warszawie za lata 2005, 2006, 2007, 2008.

Source: Own calculation based on the reports on MODR activity in 2005, 2006, 2007, 2008.

Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie organizuje na swym terenie rokrocznie ponad dwa tysiące szkoleń. Najczęściej są to szkolenia o charakterze stacjonarnym organizowane w siedzibach MODR w Warszawie. Realizowana na szkoleniach problematyka jest różnorodna, chociaż jak wynika z tabeli 2 pod względem liczebności szkoleń, jak też i osób w nich uczestniczących przeważają szkolenia z zakresu technologii produkcji rolniczej oraz z zakresu PROW-u. Dużą popularnością cieszy się także problematyka z zakresu przedsiębiorczości, jak np. aktywizacja społeczności lokalnej i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach rozwoju regionalnego i korzystania z funduszy unijnych na rozwój wsi (PROW 2004–2006 i 2007–2013), agroturystyka i turystyka wiejska jako szansa dodatkowego źródła dochodu, produkty tradycyjne, energetyka odnawialna, wdrażanie lokalnych strategii rozwoju terenów wiejskich w ramach osi priorytetowej LEADER+. Największym zainteresowaniem od lat cieszą się szkolenia dotyczące możliwości skorzystania ze środków finansowych Unii Europejskiej oraz nowości w zakresie technologii produkcji.

Szkolenia wyjazdowe organizowane są w celu zapoznania ich uczestników z nowymi rozwiązaniami i ofertami z zakresu technologii produkcji, mechanizacji rolnictwa itp. Cieszą się one również dużą popularnością. Corocznie kilka tysięcy osób z terenu województwa mazowieckiego wyjeżdża z doradcami m.in. na targi, np. Międzynarodowe Targi Poznańskie – Polagra FOOD, FARM, targi agroturystyczne; wystawy rolnicze i dotyczące tradycji regionalnych, np. dożynki wojewódzkie, Święto Kwiatów, Owoców

Tabela 2. Szkolenia organizowane przez Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie w latach 2005–2008

Table 2. Trainings organised by Mazovian Agronomical Advisory Centre in Warsaw in 2005–2008

Obszary szkoleń	2005		2006		2007		2008	
	Liczba szkoleń	Liczba osób	Liczba szkoleń	Liczba osób	Liczba szkoleń	Liczba osób	Liczba szkoleń	Liczba osób
Szkolenia z zakresu agrobiznesu	470	8 415	318	4 581	175	2 136	124	1 928
Szkolenia z zakresu technologii produkcji rolniczej	732	16 318	1 010	21 412	537	11 539	447	8 632
Szkolenia z zakresu rozwoju obszarów wiejskich, w tym: PROW	601 526	14 344 12 327	337 –	8 090	603 539	16 353 14 987	934 892	20 894 20 062
Szkolenia z zakresu gospodarstwa wiejskiego i agroturystyki	226	4 148	214	3 020	217	3 290	185	2 536
Szkolenia z zakresu ekologii, w tym: szkolenia z zakresu cross-compliance	308	7 303	392	6 714	317 49	6 100 901	347 101	6 266 1 748
Inne szkolenia	29	1 233	89	3 077	5	115	3	46
Szkolenia wyjazdowe	335	5 301	368	7 241	335	7 107	298	6 314
Razem	2 701	57 062	2 728	54 135	2 189	46 640	2 338	46 616

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sprawozdania z działalności MODR w Warszawie za lata 2005, 2006, 2007, 2008.

Source: Own calculation based on the reports on MODR activity in 2005, 2006, 2007, 2008.

i Warzyw Skierniewicach, Dni Rolnictwa Ekologicznego w Radomiu; wyjazdy do wiodących gospodarstw: agroturystycznych, funkcjonujących w grupie producentów rolnych; wyspecjalizowanych w produkcji zwierzęcej, ekologicznych, posiadających nowoczesne rozwiązania technologiczne w budownictwie inwentarskim; wyjazdy na poletka doświadczalne i pola demonstracyjne.

Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie ma w swojej ofercie **kursy** o zróżnicowanej problematyce. Są to jedno- lub kilkudniowe kursy mające na celu przekazanie odpowiedniej wiedzy i umiejętności koniecznych do prowadzenia określonego rodzaju działalności. W latach 2005–2008 realizowano kursy z zakresu: stosowania, obrotu i konfekcjonowania środków ochrony roślin, integrowanej produkcji owoców, agroturystyki, żywienia, kurs na operatora kombajnów zbożowych, kurs na operatora pras wysokiego zgniotu, kurs na operatora siewczarni polowych.

Metoda w ujęciu upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie jest to wypróbowany sposób pracy andragoga (nauczyciela, instruktora, doradcy) z rolnikiem, umożliwiający temu drugiemu osiągnięcie pożądaných kompetencji, tj. takich, których zakres i poziom pozwolą mu rozwiązywać społeczne i gospodarcze problemy (zadania), związane z prowadzeniem gospodarstwa rolniczego [Przychodzeń 1992]. W poradnictwie rolniczym wykorzystywane są zarówno metody pracy doradczej mające charakter praktyczno-doświadczalny, jak też i metody pracy oświatowej. W grupie metod o charakterze praktyczno-doświadczalnym znajdują się m.in. porada, pokaz, demonstracja, lustracja (tab. 3).

Tabela 3. Metody doradcze realizowane przez Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie w latach 2005–2008

Table 3. Advisory methods used by Mazovian Agronomical Advisory Centre in Warsaw in 2005–2008

Metody doradcze	2005	2006	2007	2008
Pokaz	665	729	584	435
Konkurs	74	101	91	103
Olimpiada	24	72	68	61
Wystawy	102	102	96	92
Kiermasze	8	12	27	38
Demonstracje	1318	1774	944	720
Lustracje	44	71	–	–
Razem	2235	2861	1810	1449

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Sprawozdania z działalności MODR w Warszawie za lata 2005, 2006, 2007, 2008.

Source: Own calculation based on the reports on MODR activity in 2005, 2006, 2007, 2008.

Pokaz jako metoda doradcza umożliwia zdobycie wiadomości i kształtowanie umiejętności racjonalnego wykonywania czynności pojedynczych, nowych, nieznanych, a skomplikowanych pod względem manualnym lub czynności znanych, ale dotąd wykonywanych błędnie. Większość pokazów przeprowadza się w gospodarstwach rolników współpracujących z doradztwem. Realizowane przez MODR w Warszawie pokazy miały na celu przekazanie praktycznej wiedzy z zakresu: technologii produkcji roślinnej i zwierzęcej, ogrodnictwa i sadownictwa, ekologii i ochrony środowiska, gospodarstwa wiejskiego itp.

Organizowanie i przeprowadzenie **konkursu** ma na celu uaktywnienie społeczności wiejskiej do aktywności na rzecz środowiska, a tym samym naturalne wyłonienie liderów wiejskich. Corocznie MODR w Warszawie jest organizatorem bądź współorganizatorem wielu konkursów, takich jak: Najładniejsza zagroda wiejska, AGROLIGA 2008 (udział w konkursie), Dobra praktyka higieniczna w gospodarstwie, Szansa na sukces (udział w konkursie), Najładniejsze gospodarstwo agroturystyczne.

Olimpiady, podobnie jak konkursy, mają za zadanie wskazywanie najlepszych przedsięwzięć oraz pogłębianie ogólnej wiedzy ich uczestników. Do cieszących się największą popularnością należą: Olimpiada wiedzy o wiejskim gospodarstwie domowym, Olimpiada przedsiębiorczości i ekologii, Olimpiada z zakresu Polskiego Kodeksu Dobrych Praktyk Rolniczych.

Targi i wystawy rolnicze stają się coraz bardziej doceniane zarówno przez producentów rolnych, którzy zmuszeni są do poszukiwania odbiorców na swoje produkty, jak i współpracujących z nimi doradców rolniczych. Podczas wystaw doradcy mają okazję przedstawić dorobek rolnictwa, MODR w Warszawie, a także firm i instytucji z nim współpracujących. W ostatnich latach organizowano m.in. wystawy płodów rolnych na imprezach gminnych, powiatowych i wojewódzkich, prezentację dorobku gospodarstw agroturystycznych, wystawy zwierząt hodowlanych, wystawy produktów ekologicznych.

Demonstracja rolnicza jest szczególną, bardziej rozbudowaną odmianą pokazu rolniczego. Jest to metoda znacznie lepiej oceniana pod względem skuteczności i widocznych

efektów oddziaływania. Jest ona niestety znacznie trudniejsza w zastosowaniu zarówno pod względem organizacyjnym, jak i finansowym, a mimo to doradcy starają się wykorzystywać tę metodę w celu upowszechniania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie.

Lustracja jest metodą rzadko stosowaną w pracy doradczej, w ostatnich latach (2007–2008) nawet niewykazywaną w sprawozdaniach MODR w Warszawie. Należy podkreślić, że lustracja najczęściej stanowi pewien etap w procesie upowszechniania postępu, rzadko organizowana jest w oderwaniu od innych form i metod oddziaływania doradczego. Najprawdopodobniej jest ona przez doradców traktowana jako jedna z metod, wykorzystywanych obok metod oświatowych, w celu przeprowadzenia kursu czy szkolenia i dlatego nie pojawia się w sprawozdawczości doradczej.

ROLA DORADZTWA W KSZTAŁTOWANIU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI ZESPOŁOWEJ

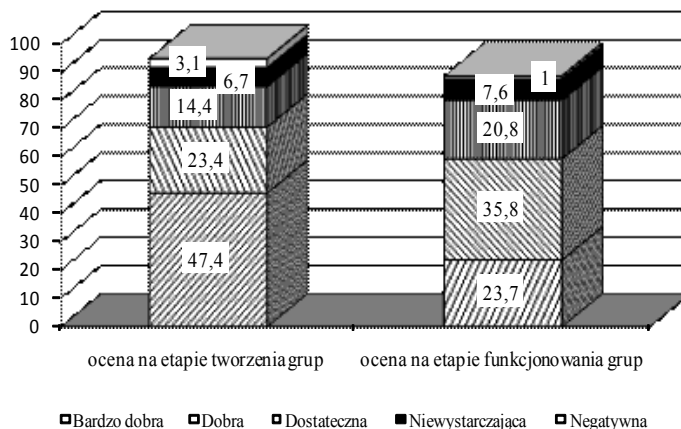
Jednym z przejawów przedsiębiorczych zachowań rolników jest ich zrzeszanie się w grupy producentów rolnych. Wspólne zarządzanie działalnością grupy, której celem jest maksymalizacja zysku poszczególnych jej członków, można nazwać mianem **zespołowej przedsiębiorczości**. Ta forma współdziałania upowszechniła się w świadomości ludności wiejskiej dzięki szeroko zakrojonej akcji informacyjno-upowszechnieniowej instytucji doradczych. Pierwsze grupy producentów rolnych, jakie zaczęły powstawać na początku lat 90., tworzone były z inicjatywy i w ścisłej współpracy z doradcami rolniczymi.

Posługując się wynikami badań empirycznych przeprowadzonych w ramach projektu badawczego nr 3P06R 11323 „Modele funkcjonalnych rozwiązań w zakresie współpracy doradztwa rolniczego i rolników z grup producenckich”, można wysunąć wniosek, iż doradztwo poprzez swoją działalność edukacyjną, upowszechnieniową czy informacyjną stanowi bardzo ważny czynnik w generowaniu zachowań przedsiębiorczych na obszarach wiejskich.

Ważne miejsce w doradztwie rolniczym zajmuje działalność edukacyjna i informacyjna. Już od połowy lat 90. wszystkie ośrodki doradztwa rolniczego podjęły szeroko zakrojoną działalność informacyjną i szkoleniową, upowszechniającą problematykę funkcjonowania grup producentów rolnych. Jej celem było ukazanie potrzeby i możliwości integrowania się rolników. Służyły temu organizowane na szczeblu wsi i gmin spotkania informacyjne ukazujące korzyści ze wspólnego działania, a tym samym zachęcające do integrowania się. Oddziaływania intelektualne na sferę postaw i przekonań rolników odegrały bardzo ważną rolę w tworzeniu badanych grup producentów rolnych (41,3% respondentów wskazało na ważność tego typu działań doradczych na etapie powstawania grupy). Ta sfera oddziaływań ma wymiar psychologiczny i jest znacznie trudniejsza do urzeczywistnienia się. Fakt utworzenia badanych grup producentów rolnych przemawia jednakże za skutecznością tych działań. Docenianą przez rolników okazała się pomoc organizacyjno-prawna (20,7% wskazań). Większość pojawiających się problemów możliwa była do rozwiązania przy wsparciu ze strony doradców rolniczych. Świadczy o tym wysoka ocena pomocy udzielonej przez doradców na etapie tworzenia grupy, co przedstawiono na rysunku 1; 70,8% badanych członków grup producentów rolnych oceniło

wsparcie udzielane ze strony pracowników ośrodków doradztwa rolniczego bardzo dobrze i dobrze.

Podobną prawidłowość daje się zauważyć w ocenie całokształtu pomocy udzielanej przez doradców rolniczych członkom grup producentów rolnych oraz w ocenie przygotowania doradców do pracy z grupą. Na pytanie zawarte w kwestionariuszu wywiadu – czy pomoc świadczona przez doradców ODR jest wystarczająca, pozytywnej odpowiedzi udzieliło 72,6% rolników.

Rys. 1. Ocena pomocy udzielanej przez doradców ODR w opinii rolników [%]

Fig. 1. Evaluation of assistance granted by ODR advisors in the farmers' opinion [%]

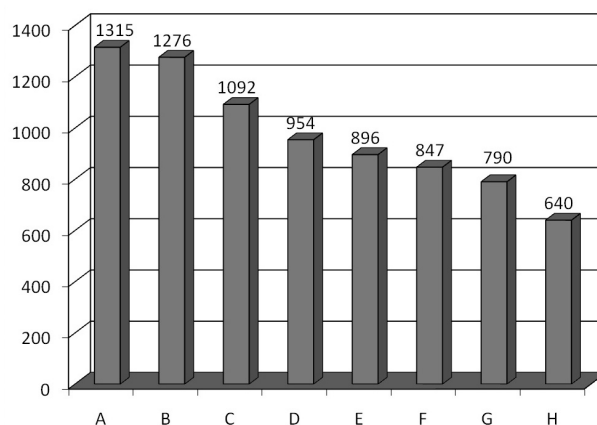
Źródło: Badania własne.

Source: Own researches.

Zdecydowanie lepiej oceniają rolnicy pomoc doradców ODR na etapie tworzenia grupy aniżeli w trakcie jej funkcjonowania. Potwierdzają to również opinie doradców, których 67% uważa, że rolnicy uzyskują wystarczające wsparcie ze strony ośrodków doradztwa rolniczego w zakresie funkcjonowania grup producenckich. Ale po przeanalizowaniu podawanych przez respondentów uzasadnień okazuje się, że wsparcie to jest udzielane raczej w fazie organizowania się grupy. Potwierdzają to wypowiedzi tych doradców (33%), którzy są przeciwnego zdania. Wskazują oni problemy, których nie są w stanie pokonać. Większość doradców ubolewa nad ograniczoną liczbą pracowników ODR współpracujących z grupami producentów rolnych, którzy mogliby udzielać specjalistycznych porad, np. z zakresu doradztwa podatkowego, organizacji sprzedaży, marketingu itp.

Skuteczność oddziaływań doradczych zależy m.in. od odpowiedniego doboru form i metod doradczych, które powinny uwzględniać opinie i potrzeby rolników. Dlatego też interesującym wydaje się być, jakie oczekiwania kierują rolnicy funkcjonujący w ramach rolniczych grup producentów rolnych. Można ich bowiem postrzegać jako osoby reprezentujące postawy przedsiębiorcze.

Analizując wyniki prezentowane na rysunku 2 można z całą pewnością stwierdzić, że w chwili obecnej najpopularniejszą i zarazem najpotrzebniejszą formą doradczą są szkolenia i kursy. Zgłaszane zapotrzebowanie na te formy zdobywania informacji i zarazem kwalifikacji do pracy w gospodarstwie rolniczym (98,6% rolników chciało uczestniczyć

Rys. 2. Oczekiwane formy pomocy ze strony doradztwa rolniczego (w punktach)
 A – szkolenia, B – porady indywidualne, C – kursy, D – literatura fachowa, E – wycieczki, F – targi rolnicze, G – wystawy specjalistyczne, H – nawiązywanie kontaktów pomiędzy grupami a przedsiębiorstwami

Fig. 2. Expected assistance forms of the agronomical advisory (in points)
 A – training, B – individual advice, C – courses, D – professional literature, E – excursions, F – agricultural fairs, G – professional exhibitions, H – contact establishment between groups and companies

Źródło: Badania własne.

Source: Own researches.

w szkoleniach, a 88,6% respondentów – w kursach) świadczy o tym, że potrzebę i gotowość doksztalcenia odczuwa wciąż jeszcze dużo osób. Warto w tym miejscu wskazać na tematykę szkoleń, w jakich najchętniej uczestniczyliby rolnicy. Na plan pierwszy zdecydowanie wysuwa się tematyka dotycząca technologii produkcji – 62,9% wskazań. Dominuje ona również w dotychczas organizowanych przez doradców szkoleniach. Dużym zainteresowaniem cieszą się także zagadnienia z zakresu pozyskiwania środków finansowych z funduszy UE (30,9% wskazań) oraz krajowych programów pomocy dla organizacji producentów rolnych (11% wskazań). Organizacja i badanie rynku są kolejną tematyką wykazywaną przez badanych rolników (16,1% wskazań). Rolnicy chętnie uczestniczyliby w szkoleniach na temat dodatkowych, pozarolniczych źródeł dochodu, zagadnień ekonomicznych i zagadnień prawnych (odpowiednio 8,2%, 7,8%, 6,3%). Wymienione obszary zainteresowań rolników wskazują na kształtowanie się potrzeb oświatowych członków grup producentów rolnych. Są one istotne dla planowania i programowania działalności edukacyjnej przez ośrodki doradztwa rolniczego.

Duże zapotrzebowanie wśród rolników zorganizowanych w grupy producenckie zgłaszane było na porady indywidualne, które są podstawową metodą w pracy doradców rolniczych. Prawie wszyscy rolnicy, bo aż 97,3%, odczuwali potrzebę częstszych bezpośrednich kontaktów z doradcą rolniczym. Jednakże ograniczona liczebnie kadra doradcza nie jest w stanie sprostać tym oczekiwaniom. Mimo to wysoka pozycja bezpośrednich kontaktów rolników z doradcą rolniczym świadczy o solidności tych osób w przekazywaniu rzetelnych i sprawdzonych informacji pod względem ich przydatności praktycznej w gospodarstwach.

Rolnicy (87,9%) świadomi roli, jaką w każdej działalności gospodarczej odgrywa aktualna informacja zgłaszali również swoje oczekiwania w stosunku do ośrodków doradztwa rolniczego, aby te instytucje właśnie umożliwiały im stały kontakt z literaturą fachową.

Dużego znaczenia nabierają wycieczki, targi rolnicze i wystawy specjalistyczne. Są to te metody pracy doradczej, które stwarzają możliwość bezpośredniego kontaktu z innowacjami. Dlatego takim dużym zainteresowaniem cieszą się te metody (91,3% – rolników chciałoby częściej uczestniczyć w targach, 89,9% – w wycieczkach, 88,6% – w wystawach specjalistycznych). 73,2% rolników było zdania, że doradztwo rolnicze powinno wspomagać ich działalność poprzez m.in. nawiązywanie kontaktów handlowych z przedsiębiorstwami.

PODSUMOWANIE

Działalność państwowych jednostek doradztwa rolniczego odgrywa ważną rolę w kształtowaniu się postaw przedsiębiorczych mieszkańców obszarów wiejskich. Zmiana postaw ukształtowanych w ciągu kilkudziesięciu lat trwania systemu opartego na gospodarce centralnie planowanej nie jest zadaniem łatwym. Poza barierami zewnętrznymi wynikającymi ze zmian, jakie zaszły po wprowadzeniu wolnego rynku i wynikającej z tego konieczności konkurencji na nim, bardzo ważne i trudne do pokonania są bariery wewnętrzne, będące elementarnym składnikiem osobowości człowieka.

W procesie kształtowania postaw przedsiębiorczych istotnymi elementami są doświadczenie w oddziaływaniu na procesy decyzyjne potencjalnych przedsiębiorców, znajomość mentalności i potrzeb środowiska oraz zaufanie, którego nie można zdobyć w krótkim okresie. Zaufanie zdobywa się przez wiele lat współpracy i wspólnych doświadczeń, jak to jest w przypadku pracy doradczej. Przedstawione w artykule działania o charakterze edukacyjno-upowszechnieniowym, wśród których dominują szkolenia, cieszą się bardzo dużą popularnością wśród mieszkańców wsi. Uczestnictwo w wymienionych formach i metodach doradczych wyposaża uczestników w wiedzę i umiejętności niezbędne do podejmowania działań o charakterze przedsiębiorczym.

PIŚMIENNICTWO

- Drucker P.F., 1992. Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady. PWE, Warszawa, 29.
- Grzybek M., 1998. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w agrobiznesie. [w:] Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. H. Kołłątaja w Krakowie, Kraków, 16.
- Kaczor S., 1996. Edukacja dorosłych a ich praca zawodowa i bezrobocie. [w:] Wprowadzenie do andragogiki, red. naukowa T. Wujek, Wydawnictwo Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa, 132.
- Parzonko A.J., 2006. Rola doradztwa w rozwoju rolniczych grup producenckich, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 36.
- Przychodzeń Z.J., 1992. Zarys dydaktyki doskonalenia zawodowego w rolnictwie, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 88.
- Sztucki T., 1989. Rynek konsumenta. PWE, Warszawa, 128–129.

Wiatrak A., 1995. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce. [w:] *Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, 49.

CONSULTANCY VERSUS ENTREPRENEURIAL BEHAVIOUR IN RURAL AREAS

Abstract. There are many factors that support undertaking entrepreneurial actions, for example the activity of various institutions and organizations in rural areas. In the article there has been presented the activity of agronomical advisory centres focusing especially on its educational and dissemination aspect. An attempt has been made to answer a question, how does the activity of the institutions affect shaping the entrepreneurial attitudes of village residents.

Key words: entrepreneurship, agronomical advisory, attitudes

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 14.04.2010

UDZIAŁ SEKTORA MSP W REALIZACJI PROJEKTÓW W RAMACH WYBRANYCH DZIAŁAŃ SPO WZROST KONKURENCYJNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW W LATACH 2004–2006 NA OBSZARACH WIEJSKICH

Joanna Rakowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Celem opracowania była analiza liczby i wartości projektów zrealizowanych w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw przez małe i średnie przedsiębiorstwa na obszarach wiejskich. Do badania wykorzystano dane Ministerstwa Rozwoju Regionalnego (stan na 30.06.2009 r.). Wyniki wskazują, że MSP na obszarach wiejskich realizowały wyłącznie działania 2.1, 2.2, 2.3 i 2.4. Liczba projektów zrealizowanych w ramach tych działań na obszarach miejskich niemal czterokrotnie przewyższyła liczbę projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich. Jednak średnia wartość realizowanych projektów była znacznie wyższa na obszarach wiejskich. W ujęciu kwotowym MSP na obszarach wiejskich zrealizowały projekty za sumę stanowiącą 70% kwoty projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach miejskich. Udział MSP działających na obszarach wiejskich w poszczególnych regionach NTS 2 w realizacji analizowanych projektów był bardzo zróżnicowany.

Słowa kluczowe: MSP, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, SPO WKP

WSTĘP

Kategoria mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) obejmuje przedsiębiorstwa, które zatrudniają mniej niż 250 pracowników, są niezależne od innych firm oraz ich roczny obrót nie przekracza 50 mln euro i/lub całkowity bilans roczny nie przekracza 43 mln euro [Extract... 2003]. Ogromna rola, jaką odgrywają one w gospodarce Unii Europejskiej jest niezaprzeczalna – wynika z faktu, iż w UE jest około 23 milionów małych i średnich przedsiębiorstw (99% wszystkich przedsiębiorstw), które dają ponad 100 milionów miejsc pracy [Facts... 2009]. MSP są główną siłą napędową wzrostu zatrudnienia,

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Joanna Rakowska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: joanna_rakowska@sggw.pl

głównym źródłem postaw przedsiębiorczych i innowacyjnych oraz motorem spójności społecznej – dlatego określa się je także mianem „kręgosłupa” unijnej gospodarki [Small and medium... 2007].

Powstało wiele unijnych inicjatyw i dokumentów zarówno potwierdzających rolę MSP, jak i tworzących podstawy wspierania rozwoju tego sektora. Trzy z nich wydają się mieć szczególne znaczenie: Europejska Karta Małych Przedsiębiorstw, przyjęta przez przywódców UE na spotkaniu Rady Europejskiej w Feira w Portugalii, w dniach 19–20 czerwca 2000 r., Strategia Lizbońska, uproszczona i wznowiona w 2005 r., a także Small Business Act for Europe, przyjęty w czerwcu 2008 r. Wymienione dokumenty tworzą podstawy nowej polityki wobec MSP, które mają być oparte na „szczerym politycznym partnerstwie pomiędzy Unią Europejską a krajami członkowskimi, z poszanowaniem zasad subsydiarności i proporcjonalności” [Think small... 2008].

Przystąpienie Polski do UE 1 maja 2004r. oznaczało m.in. także rozpoczęcie współpracy mającej na celu pomoc w rozwoju sektora MSP w Polsce. Oprócz krajowych programów i instrumentów, od 2004 r. dostępna jest pomoc w ramach programów finansowanych z funduszy strukturalnych. Ich celem jest wspólna realizacja założeń wynikających z wcześniej wskazanych dokumentów. W latach 2004–2006 Polska mogła korzystać z funduszy strukturalnych na realizację projektów w ramach dwóch inicjatyw oraz siedmiu programów. Spośród nich niewątpliwie największe znaczenie dla przedsiębiorstw, w tym szczególnie MSP, miał Sektorowy Program Operacyjny Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw [Rozporządzenie Min. Gospodarki z 4.07.2004 oraz z 30.12.2005 r.], finansowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz zgodnie z zasadą współfinansowania ze środków krajowych zarówno publicznych, jak i prywatnych.

W Polsce szczególnie ważne jest wsparcie rozwoju MSP na obszarach wiejskich, gdzie mają one być głównym środkiem zaradczym wobec kumulacji takich negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych, jak długotrwałe bezrobocie, niski poziom dochodów gospodarstw domowych, uzależnienie od pomocy społecznej, utrwalające się postawy roszczeniowe wobec państwa itp. Powstaje stąd pytanie: w jakim stopniu MSP działające na obszarach wiejskich uczestniczyły w realizacji projektów w ramach SPO WKP 2004–2006?

CEL PRACY

Głównym celem prezentowanego opracowania było określenie udziału MSP prowadzących działalność gospodarczą na obszarach wiejskich w realizacji projektów w ramach tych wybranych działań SPO WKP, które bezpośrednio mogły wpływać na wzmocnienie ich potencjału rozwojowego.

Celem pierwszego etapu badania było wyodrębnienie spośród wszystkich działań SPO WKP tych, których ostatecznymi beneficjentami mogli być przedsiębiorcy sektora MSP.

W drugim etapie badania wyodrębniono projekty realizowane przez MSP na obszarach wiejskich, co w III etapie dało podstawy do przeprowadzenia analizy zróżnicowania:

1) udziału liczby projektów zrealizowanych na obszarach wiejskich w całkowitej liczbie projektów zrealizowanych w kraju ogółem oraz w poszczególnych regionach (NTS 2), w ramach wybranych działań,

2) udziału całkowitej wartości projektów zrealizowanych przez przedsiębiorców MSP na obszarach wiejskich w całkowitej wartości projektów zrealizowanych w Polsce oraz w poszczególnych województwach, w ramach wybranych działań,

3) tematyki projektów zrealizowanych przez przedsiębiorców MSP na obszarach miejskich i wiejskich w poszczególnych województwach.

METODY BADAŃ

W prezentowanym opracowaniu wykorzystano materiały wtórne, które stanowiły dokumenty unijne i krajowe, określające zasady wsparcia MSP, a szczególnie zasady realizacji programu SPO Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw, co umożliwiło wybór działań skierowanych bezpośrednio do małych i średnich przedsiębiorców.

Analiza liczby, wartości oraz tematyki zrealizowanych projektów z uwzględnieniem ich lokalizacji (miasto/wieś) została przeprowadzona na podstawie bazy danych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, zawierającej 88 tysięcy rekordów – opisów projektów zrealizowanych w Polsce ramach dwóch inicjatyw oraz siedmiu programów przyjętych na lata 2004–2006, w tym 15 514 projektów SPO Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw. Zgodnie z zasadą kwalifikowalności czasowej (tzw. zasada $n + 2$ lub $n + 3$), realizacja zaakceptowanych projektów mogła kończyć się dwa lub w niektórych przypadkach 3 lata po zakończeniu okresu budżetowego 2000–2006, stąd wykorzystane w badaniu dane ilustrują stan realizacji Sektorowego Programu Operacyjnego Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw na dzień 30 czerwca 2009 r.

WYNIKI BADAŃ

Zgodnie z zasadami unijnej polityki spójności, wykorzystywanie funduszy strukturalnych możliwe jest w regionach (NUTS 2) słabo rozwiniętych, czyli takich, gdzie PKB na jednego mieszkańca jest niższe od 75% średniego PKB per capita w UE. Przyjęcie takiej definicji spowodowało, że wszystkie polskie województwa mogą korzystać z funduszy strukturalnych. Stąd, także SPO WKP kierowany był do beneficjentów we wszystkich regionach Polski bez wyjątku.

SPO WKP składał się z 13 działań, które stworzyły możliwość wielokierunkowego wsparcia przedsiębiorstw. Należały do nich działania:

- 1.1 Wzmocnienie instytucji wspierających działalność przedsiębiorstw,
- 1.2 Poprawa dostępności do zewnętrznego finansowania inwestycji przedsiębiorstw,
- 1.3 Tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju firm,
- 1.4 Wzmocnienie współpracy między sferą badawczo-rozwojową a gospodarką,
- 1.5 Rozwój systemu dostępu przedsiębiorców do informacji i usług publicznych on-line,
- 2.1 Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez doradztwo,
- 2.2 Wsparcie konkurencyjności produktowej i technologicznej przedsiębiorstw,

2.3 Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez inwestycje,
 2.4 Wsparcie dla przedsięwzięć w zakresie dostosowania przedsiębiorstw do wymogów ochrony środowiska,
 oraz działania 3.1, 3.2, 3.3. i 3.4 w ramach Priorytetu Pomoc Techniczna, które były skierowane wyłącznie do beneficjentów instytucjonalnych, odpowiedzialnych za realizację SPO WKP.

Zasady SPO WKP nie różnicowały przedsiębiorców – potencjalnych beneficjentów – ze względu na miejsce prowadzenia ich działalności gospodarczej (miasto/wieś), dlatego też przedsiębiorcy prowadzący działalność gospodarczą na obszarach wiejskich oraz na obszarach miejskich musieli spełnić takie same wymagania w procesie aplikowania o dofinansowanie projektów.

Działania 2.1 i 2.3 zostały skierowane tylko do sektora MSP (beneficjenci: „działające już MSP, wliczając mikroprzedsiębiorstwa istniejące od ponad 3 lat albo oparte na zaawansowanych technologiach o znaczącym potencjale rynkowym”). MSP oraz duże przedsiębiorstwa mogły aplikować o dofinansowanie projektów w działaniu 2.2, jako „przedsiębiorstwa prowadzące działalność na terytorium Polski”, i w działaniu 2.4, jako „przedsiębiorstwa, które zamierzały dokonać inwestycji w zakresie środowiska”.

Analiza danych wykazała, iż przedsiębiorcy sektora MSP prowadzący działalność na obszarach wiejskich byli beneficjentami jedynie w ramach działań 2.1, 2.2, 2.3 i 2.4. Pozostałe przypadki miały znaczenie marginalne: był to zaledwie 1 projekt zrealizowany w ramach działania 1.3 oraz 3 projekty w działaniu 1.4. Ze względu na profil działania 2.4 nastawionego na ochronę środowiska, czyli niewpływającego bezpośrednio na potencjał rozwojowy beneficjentów, zostało ono wyłączone z dalszej analizy, zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi.

Tabela 1. Liczba i wartość (w tys. zł oraz %) projektów zrealizowanych przez MSP w latach 2004–2006, w ramach SPO WKP, działania 2.1, 2.2 i 2.3

Table 1. Number and value (thous. PLN and %) projects realized by SME in 2004–2006, under SOP ICE, actions 2.1, 2.2 and 2.3.

Działanie	Liczba projektów			Wartość projektów (tys. zł oraz %)		
	ogółem	w tym:		ogółem	w tym:	
		miasto	wieś		miasto	wieś
2.1	2 234 100%	1 808 81%	351 16%	195 998 100%	143 484 73%	38 341 23%
2.2	2 187 100%	1 996 91%	67 3%	3 430 374 100%	1 434 801 42%	1 218 329 36%
2.3	2 837 100%	1 798 63%	995 35%	2 651 223 100%	1 589 190 60%	1 031 432 39%
Razem	7 258	5 602	1 413	6 277 595	3 167 475	2 288 102

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Author's elaboration.

Wśród ogółu 15 514 projektów zrealizowanych w ramach SPO WKP za całkowitą kwotę 15 975 544 tys. zł (stan na 30 czerwca 2009 r.), aż 14 599 (94%) projektów za łączną sumę 11 183 601 tys. zł (70%) zostało zrealizowanych w ramach analizowanych działań 2.1, 2.2 i 2.3. W tej liczbie 7258 (50%) projektów za kwotę 6 277 595 tys. zł

(56%) zostało zrealizowanych przez małe i średnie przedsiębiorstwa. Pozostałe projekty zostały zrealizowane przez przedsiębiorstwa duże.

Tabela 2. Średnia wartość (w tys.) projektów zrealizowanych przez MSP w latach 2004–2006, w ramach SPO WKP, działania 2.1, 2.2 i 2.3

Table 2. Average value (thous. PLN) of projects realized by SME in 2004–2006, under SOP ICE, actions 2.1, 2.2 and 2.3.

Działanie	Średnia wartość projektów (tys. zł)		
	ogółem	w tym:	
		miasto	wieś
2.1	88	79	109
2.2	1 569	719	18184
2.3	934	884	1037

Źródło: Opracowanie własne.

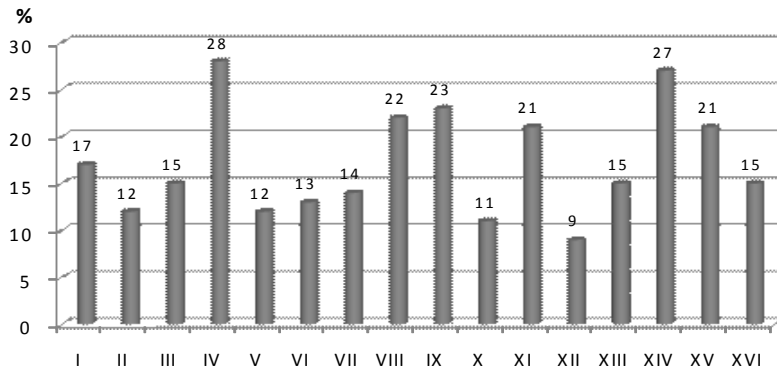
Source: Author's elaboration.

W sektorze MSP ogółem najbardziej niekorzystna relacja liczby projektów zrealizowanych na obszarach miejskich w stosunku do liczby projektów zrealizowanych na obszarach wiejskich wystąpiła w przypadku działania 2.2 (odpowiednio 91% i 3%), jednak relacja ta w ujęciu kwotowym przedstawia się na dosyć zbliżonym poziomie: 42% łącznej kwoty wszystkich projektów zrealizowano na obszarach miejskich, a 36% na obszarach wiejskich. Wpłynął na to fakt, iż średnia wartość projektów na obszarach wiejskich była ponad 2-krotnie wyższa od wartości tej samej zmiennej na obszarach miejskich. W przypadku działania 2.1 zarówno liczba projektów, jak i ich wartość wskazują na znaczną przewagę przedsiębiorców MSP prowadzących działalność na obszarach miejskich. Z kolei średnia wartość projektów zrealizowanych w ramach tego działania na obszarach wiejskich jest znacznie wyższa niż na obszarach miejskich. W przypadku działania 2.3 zarówno w przypadku liczby, jak i wartości zrealizowanych projektów dominują MSP na obszarach miejskich (odpowiednio 63% i 60%) nad MSP na obszarach wiejskich (odpowiednio 35% i 39%), przy zachowaniu tendencji obserwowanej także w działaniu 2.1 i 2.2: średnia wartość projektów realizowanych przez MSP obszarów wiejskich była wyższa od wartości projektów MSP obszarów miejskich.

Udział MSP na obszarach wiejskich w ogólnej liczbie projektów zrealizowanych w ramach działania 2.1 „Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw” był najmniejszy w województwie pomorskim (9%), a najwyższy w warmińsko-mazurskim (27%) i lubuskim (28%) (por. rys. 1).

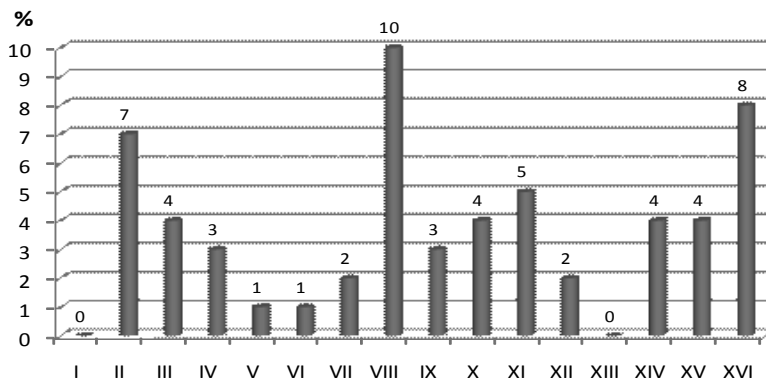
Odsetek projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich w ramach działania 2.2 był na najniższym poziomie spośród wszystkich badanych działań. W województwach dolnośląskim i świętokrzyskim ani jeden projekt nie został zrealizowany przez MSP na obszarach wiejskich, w małopolskim zaledwie 1% i w łódzkim 2%. Najwyższy odsetek projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich odnotowano w województwie opolskim (10%), co ilustruje rysunek 2.

Działanie 2.3 „Wzrost konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez inwestycje” wyróżnia się stosunkowo najwyższą aktywnością MSP obszarów wiejskich, pod względem liczby zrealizowanych projektów. Najniższy udział wynoszący 25% zre-

Rys. 1. Odsetek projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich NTS 2, działanie 2.1
 Fig. 1. Percentage of projects carried out by SMES in rural areas of NTS 2, Action 2.1

Źródło: Opracowanie własne.
 Source: Author's elaboration.

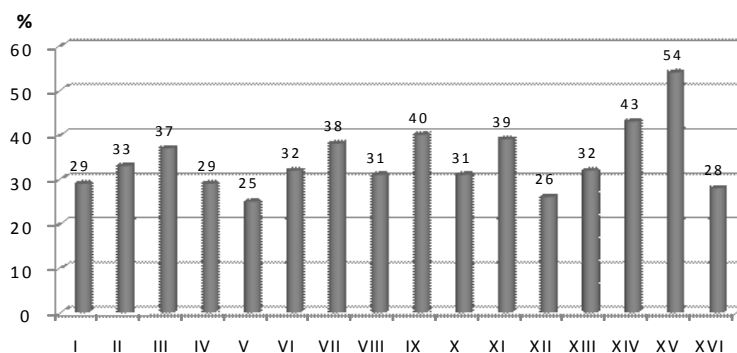

Rys. 2. Odsetek projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich NTS 2, Działanie 2.2.
 Fig. 2. Percentage of projects carried out by SME in rural areas NTS 2, Action 2.2

Źródło: Opracowanie własne.
 Source: Author's elaboration.

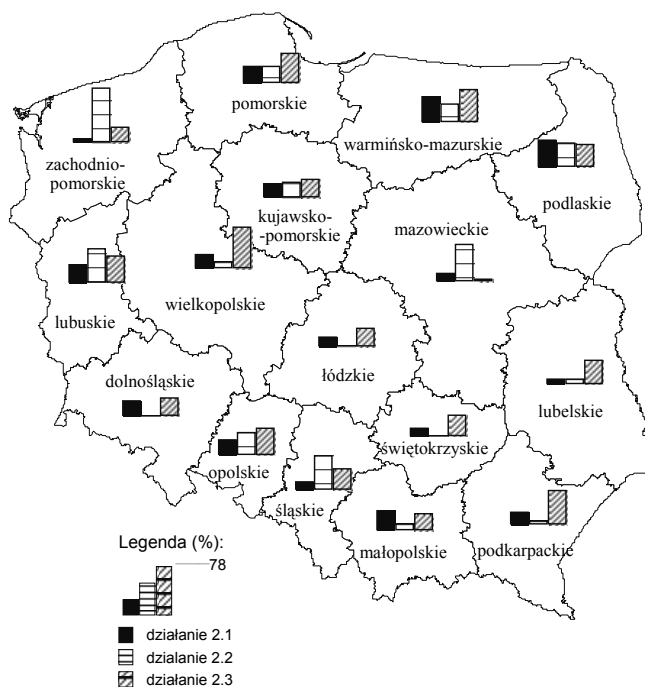
alizowanych projektów odnotowano w województwach łódzkim (25%) w śląskim (26%). Najwyższy, udział w ogólnej liczbie zrealizowanych projektów miały MSP obszarów wiejskich województwa wielkopolskiego (54%), co przedstawiono na rysunku 3.

W ujęciu regionalnym udział całkowitej wartości projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich w stosunku do całkowitej wartości projektów zrealizowanych w danym województwie wykazuje znaczne różnice (rys. 4, tab. 3).

Rys. 3. Odsetek projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich NTS 2, działanie 2.3
 Fig. 3. Percentage of projects carried out by SME in rural areas of NTS 2, Action 2.3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych MRR.
 Source: Author's elaboration.

Rys. 4. Udział wartości projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich w całkowitej wartości projektów w ramach działań 2.1, 2.2 i 2.3, w ujęciu regionalnym
 Fig. 4. Share of total value of projects carried out by SME in rural areas in total value of all projects carried out under action 2.1, 2.2 and 2.3 in regions

Źródło: Opracowanie własne.
 Source: Author's elaboration.

Tabela 3. Udział wartości projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich w całkowitej wartości projektów zrealizowanych przez MSP w ramach SPO WKP, działania 2.1, 2.2 i 2.3, wg NTS 2 (w %)

Table 3. Share of the value of projects carried out by SME in rural areas in the total value of projects realized by SME in 2004–2006, under SOP ICE, actions 2.1, 2.2 and 2.3 (in %)

Województwo	Udział w działaniach:		
	2.1	2.2	2.3
dolnośląskie	22	0	27
kujawsko-pomorskie	21	23	28
lubelskie	8	7	35
lubuskie	26	49	40
łódzkie	14	2	27
małopolskie	29	11	26
mazowieckie	13	53	5
opolskie	22	33	38
podkarpackie	19	6	49
podlaskie	39	35	33
pomorskie	26	25	43
śląskie	13	49	30
świętokrzyskie	13	0	30
warmińsko-mazurskie	36	26	47
wielkopolskie	21	11	60
zachodniopomorskie	7	77	23

Źródło: Opracowanie własne.
Source: Author's elaboration.

W działaniu 2.1 najmniejszy udział w całkowitej wartości zrealizowanych projektów miały MSP działające na obszarach wiejskich województw zachodniopomorskiego (7%) i lubelskiego (8%), największy – warmińsko-mazurskiego (36%) i podlaskiego (39%). Aż w sześciu województwach omawiana wartość zamknęła się w przedziale od 20 do 25%.

W działaniu 2.2 w dwóch województwach, dolnośląskim i świętokrzyskim, żadne MSP prowadzące działalność na obszarach wiejskich nie zrealizowało projektu, a w województwie łódzkim był to udział bardzo nieznaczny (1,5%). Skrajnie odmienna sytuacja wystąpiła w województwie zachodniopomorskim, gdzie aż 77% całkowitej wartości projektów zrealizowały MSP na obszarach wiejskich. Na drugim miejscu plasują się MSP obszarów wiejskich województw mazowieckiego (53%) oraz lubuskiego i śląskiego (po 49%).

W działaniu 2.3 najniższym, 5-procentowym udziałem wartości projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich wyróżnia się województwo mazowieckie, kolejna najniższy udział to dopiero 23% w województwie zachodniopomorskim. Najwyższy udział w wartości zrealizowanych projektów ogółem osiągnęły MSP na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego (60%).

WNIOSKI

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że sektor MSP był aktywny w pozyskiwaniu współfinansowania z funduszy strukturalnych w ramach SPO WKP za-

równy w obszarze miejskim, jak i wiejskim. Jednak przedsiębiorcy sektora MSP prowadzący działalność na obszarach wiejskich byli beneficjentami jedynie w ramach działań 2.1, 2.2, 2.3 i 2.4. Liczba projektów zrealizowanych w ramach tych działań na obszarach miejskich prawie czterokrotnie przewyższyła liczbę projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach wiejskich. W ujęciu kwotowym relacja ta jest znacznie mniej niekorzystna dla MSP na obszarach wiejskich, które zrealizowały projekty za kwotę stanowiącą 70% kwoty projektów zrealizowanych przez MSP na obszarach miejskich. Wyniki badań wskazują na znaczne zróżnicowanie udziału MSP działających na obszarach wiejskich w realizacji analizowanych projektów w poszczególnych regionach NTS 2.

PIŚMIENNICTWO

- Extract of Article 2 of the Annex of Recommendation 2003/361/EC Commission Recommendation 2003/361/EC of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (Text with EEA relevance), Official Journal L 124 z dnia 20 maja 2003, str. 36-41.
- Facts and Figures – SMEs in Europe, m.in. http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/facts_figures.htm, dnia 1.06.2009.
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw, lata 2004–2006, Dz.U. Nr 166, poz. 1744.
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 30 grudnia 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw, lata 2004–2006, Dz.U. z 2006 r. Nr 7, poz. 43 oraz rozporządzenia i akty prawne zmieniające.
- Small and medium-sized enterprises – Key for delivering more growth and jobs. A mid-term review of Modern SME policy. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels 4.10.2007.
- Think Small First', A 'Small Business Act' for Europe, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels 25.6.2008, COM(2008) 394 final, p. 4, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF> access on June 1, 2009

SME'S PARTICIPATION IN REALISATION OF PROJECTS UNDER SELECTED ACTIONS OF SECTORAL OPERATIONAL PROGRAM 'INCREASE OF ENTERPRISES' COMPETITIVENESS', IN RURAL AREAS OF NTS 2, 2004–2006

Abstract. The article presents results of the analysis of the number and value of projects carried out by small and medium enterprises under Sectoral Operational Program Increase of Enterprise Competitiveness. The results show that SMEs were active in carrying out analyzed projects both in urban and rural areas. However, SMEs in rural areas realized project only within actions 2.1, 2.2, 2.3 and 2.4. The number of these projects carried out in urban areas was nearly four times larger than those in rural areas. On the other hand, the projects

carried out in rural areas were of a higher average value, which may be a good indication for the future actions aiming at intensification of multifunctional development of rural areas.

Key words: SME, multifunctional development of rural areas, SOP ICE

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.04.2010

KONDYCJA EKONOMICZNA MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW Z OBSZARÓW WIEJSKICH WARMII I MAZUR

Marcin Ratajczak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule przedstawiono kondycję ekonomiczną małych i średnich przedsiębiorstw zlokalizowanych na obszarach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego. Podjęte zostały zagadnienia dotyczące średnich wyników ekonomicznych i finansowych osiągniętych przez analizowane podmioty gospodarcze oraz określona została rentowność brutto badanych firm. Określono także statystyczną zależność pomiędzy sekcją gospodarki a zyskami osiąganymi przez badane przedsiębiorstwa. Wykorzystano badania własne obejmujące lata 2005–2007. Z przeprowadzonej analizy wynika, że kondycja ekonomiczna badanych małych i średnich przedsiębiorstw w dużej mierze uzależniona jest od rodzaju prowadzonej przez nich działalności gospodarczej oraz ich możliwości rozwojowych.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, małe i średnie przedsiębiorstwa, obszary wiejskie, kondycja ekonomiczna

WSTĘP

Pojęcie przedsiębiorczości stało się bardzo popularne w ostatnich kilkunastu latach zarówno w literaturze naukowej, jak i języku potocznym. Problematyka dotycząca przedsiębiorczości jest przedmiotem badań prowadzonych w wielu ośrodkach naukowych i podejmowana w ramach wielu takich dyscyplin naukowych, jak: ekonomia, zarządzanie, socjologia czy psychologia. Dyscypliny te, z uwagi na swoje zainteresowania, podejmują jej aspekty ekonomiczne, społeczne, osobowościowe czy edukacyjne. Jednak w większości podejść do tego zagadnienia, a szczególnie w znaczeniu mikroekonomicznym, przedsiębiorczość łączona jest z działalnością gospodarczą oraz korzyściami o charakterze ekonomicznym osiąganymi przez podmioty działające na rynku lokalnym, regionalnym czy w całej gospodarce [Sikorska-Wolak 2008]. W ujęciu makroekonomicznym nato-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Marcin Ratajczak, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: marcin_ratajczak@sggw.pl

miast przedsiębiorczość rozumiana jest jako główny czynnik rozwoju gospodarczego, co podkreślał już na początku ubiegłego stulecia J. Schumpeter, pokazując zgodność pomiędzy makroekonomiczną teorią rozwoju gospodarczego a mikroekonomiczną koncepcją indywidualnego przedsiębiorcy i innowatora [Schumpeter 1960].

Małe i średnie przedsiębiorstwa wpływają bardzo korzystnie na dynamikę rozwoju gospodarczego, pozwalają zmniejszać bezrobocie oraz ożywiają gospodarkę lokalną. Charakteryzują się prostą strukturą organizacyjną, a ich właściciele potrafią umiejętnie dopasować się do zmiennych warunków rynkowych i szybko podejmować korzystne decyzje. Do podstawowych wskaźników obrazujących wkład małych i średnich podmiotów gospodarczych w rozwój ekonomiczno-społeczny kraju należy duży udział tych przedsiębiorstw w wytwarzaniu produktu krajowego brutto, udział w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych i aktywnych, wielkość przychodów oraz zatrudnienia w tych przedsiębiorstwach [Woś 1996].

W polskiej gospodarce przedsiębiorczość udowodniła, że jest podstawą wszelkich przekształceń społecznych i podstawowym czynnikiem wpływającym na wzrost gospodarczy oraz przeobrażenia rynkowe. Dlatego bardzo istotne jest jej pobudzanie, zwłaszcza w regionach o bardzo niskim poziomie rozwoju gospodarczego, czyli na obszarach wiejskich.

Przemiany ustrojowe, jakie od wielu lat dokonują się w Polsce, przyniosły określone konsekwencje dla rolnictwa i obszarów wiejskich. Najważniejsze z nich to spadek dochodowości gospodarstw, bezrobocie strukturalne oraz bieda. Pogłębiło to dysproporcje w poziomie życia między miastem a wsią. Problemy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce są przedmiotem dyskusji od wielu lat i wpływają na poszukiwanie nowych strategii rozwoju wsi. Coraz częściej badacze stwierdzają, że sposobem na wyjście z kryzysu wsi jest odejście od monofunkcyjności i zastosowanie w gospodarce wiejskiej funkcji pozarolniczych.

Znaczenie obszarów wiejskich w Polsce jest bardziej istotne niż w innych krajach europejskich. Wieś w naszym kraju jest miejscem zamieszkania dla prawie 40% polskiego społeczeństwa, dla ponad 30% stanowi główne źródło utrzymania, a dla jednej czwartej jest to miejsce zatrudnienia [Kłodziński 1999]. W związku z tym istnieje duża potrzeba kreowania przedsiębiorczości w środowisku wiejskim oraz, dzięki temu, szukania możliwości zatrudnienia i zwiększenia dochodów ludności wiejskiej. Powinno to się odbywać przede wszystkim przez rozwój infrastruktury obszarów wiejskich i wykorzystanie zasobów wytwórczych w tych regionach [Makarski 1999].

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich występuje w tych samych formach, co w innych działach gospodarki, jednak różni się uwarunkowaniami jej rozwoju. Różnice te wynikają z dotychczasowego, monofunkcyjnego zagospodarowania terenów wiejskich, a zmiana tej sytuacji w kierunku ich wielofunkcyjnego rozwoju wymaga oddziaływania na mieszkańców wsi i kształtowania u nich postaw przedsiębiorczego zachowania w działalności i w rozwijaniu nowych przedsięwzięć (małych i średnich przedsiębiorstw wiejskich). W polskich warunkach gospodarowania szczególnie istotne jest wspieranie istniejących już przedsiębiorstw przez tworzenie wokół nich korzystnego klimatu oraz promowanie instytucji mających na celu wspieranie nowo tworzonych firm [Brodziński, Marks 1999].

Rozwój małej i średniej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich jest obecnie koniecznością. Pozwala to na zatrudnienie i uzyskanie dochodu dla rozpoczynającego takie przedsięwzięcie, jak też dla członków jego rodziny i wszystkich mieszkańców wsi. Dlatego rozwój pozarolniczych form aktywności gospodarczej jest szansą zarówno dla osób je rozpoczynających, jak i dla całych środowisk wiejskich. Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich zmierza przede wszystkim do tworzenia nowych stanowisk pracy oraz pozyskiwania dodatkowych dochodów. Jest to obecnie jedyna szansa poprawy sytuacji materialnej mieszkańców wsi.

Rozwój małych i średnich firm wiejskich ma ogromne znaczenie w procesie wyrównywania dysproporcji między miastem a wsią. Rozwijanie przedsiębiorczości dotyczy wszystkich działów produkcyjnych i jest szansą na wyjście z zapaści produkcyjno-ekonomicznej na wsi [Kawa 2004]. Ze względu na to, że obszary wiejskie w Polsce charakteryzują się dużym rozdrobnieniem działalności gospodarczej, głównym elementem przedsiębiorczości są właśnie małe i średnie podmioty gospodarcze. Wzrost liczby tych podmiotów na wsi może być także istotnym czynnikiem oddziałującym pozytywnie na przeludnienie agrarne, z którym mamy do czynienia obecnie, przez wzrost liczby pracujących.

Szczególnie pożądaną na obszarach wiejskich wydaje się być mała i średnia przedsiębiorczość, jako czynnik aktywizujący ich rozwój, umożliwiający ich wielofunkcyjność oraz przyczyniający się do ograniczenia wielu niekorzystnych zjawisk, jak: duża skala bezrobocia jawnego i ukrytego, słaba sytuacja finansowa rodzin rolniczych, niewielki stopień zaawansowania pozarolniczych funkcji wsi oraz rosnąca migracja młodych ludzi do miast. Wymienione niekorzystne zjawiska występują w największym nasileniu na obszarach wiejskich położonych peryferyjnie, zwłaszcza na północno-wschodnich terenach Polski. Rozwój przedsiębiorczości jest dla tych obszarów szansą ożywienia społeczno-gospodarczego przez dywersyfikację gospodarstw rolnych oraz wielofunkcyjny rozwój tych terenów [Sikorska-Wolak 2008].

Celem artykułu jest określenie kondycji ekonomicznej małych i średnich przedsiębiorców z obszarów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego.

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ POPULACJI

Badania zostały przeprowadzone w 2008 roku metodą ankietową za pomocą kwestionariusza oraz obejmowały 186 małych (10–49 pracowników) i średnich (50–249) przedsiębiorstw prowadzących działalność pozarolniczą na obszarach wiejskich Warmii i Mazur.

W badanej próbie małe przedsiębiorstwa stanowiły 76%, a firmy średnie 24%. Prawie 43% ankietowanych firm zlokalizowane było na obszarach wiejskich podregionu elbląskiego, 38% w podregionie olsztyńskim oraz około 19% w podregionie ełckim.

Okolo 74% badanych podmiotów miało stabilną pozycję na rynku, ponieważ działało już kilkanaście lat (przed 1989 rokiem powstała co piąta firma, a w latach 1990–1999 ponad połowa badanych przedsiębiorstw). W okresie przed akcesją Polski do struktur Unii Europejskiej, czyli latach 2000–2004, zostało utworzonych 20% badanych firm,

a po wejściu naszego kraju do Wspólnoty Europejskiej utworzono zaledwie 11 podmiotów (5,9% badanej populacji).

Mężczyźni byli właścicielami 54% ankietowanych podmiotów, a kobiety 46%.

Występowało wyraźne zróżnicowanie właścicieli firm w odniesieniu do ich wieku. Ponad połowa ankietowanych miała 46 lat i więcej (odpowiednio przedział 46–55 lat stanowił 38%, a powyżej 56 lat około 13% badanych właścicieli). Co trzeci przedsiębiorca znajdował się w przedziale wiekowym 30–45 lat (60 jednostek gospodarczych), a najmłodsi właściciele, w wieku do 30 lat, stanowili około 17% całej badanej populacji.

Korzystnie prezentowała się struktura właścicieli badanych firm według ich wykształcenia, co przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wykształcenie właścicieli przedsiębiorstw w zależności od płci i wieku (%)
Table 1. Education of business owners, depending on age and gender (%)

Wykształcenie	Ogółem	Płeć		Wiek			
		Kobieta	Mężczyzna	do 30 lat	30–45 lat	46–55 lat	powyżej 55 lat
Wyższe	43,0	52,5	47,5	26,3	28,8	32,5	12,4
Średnie	47,0	45,5	54,5	10,2	34,1	42,0	13,7
Zasadnicze	10,0	11,1	88,9	5,6	38,9	44,4	11,1

Źródło: Badania własne.

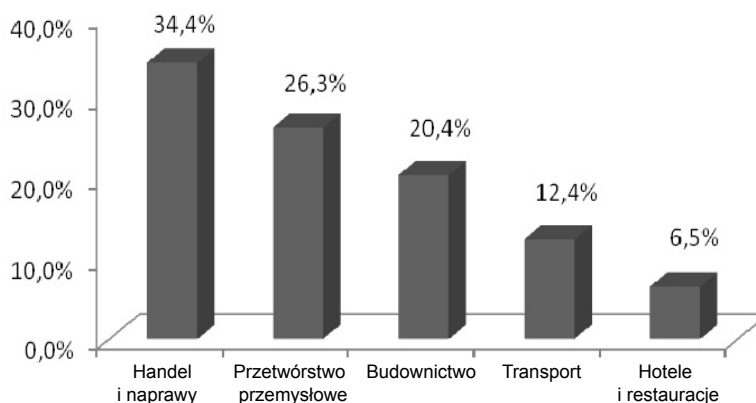
Source: Author's research.

Zarządzający 43% firm mieli wykształcenie wyższe, co jest pozytywnym zjawiskiem, jeśli chodzi o prowadzenie działalności na obszarach wiejskich (biorąc pod uwagę migracje osób wykształconych ze wsi do miast). Jeśli chodzi o płeć, to nie było w przypadku tego poziomu wykształcenia wyraźnego zróżnicowania – występowała nieznaczna przewaga kobiet. Wykształcenie wyższe mieli głównie właściciele w przedziale wieku 30–55 lat (ponad 60%). Co czwarty zarządzający z wykształceniem wyższym miał do 30 lat.

Prawie połowa ankietowanych miała wykształcenie średnie. Nieznaczną przewagę mieli w tej grupie mężczyźni, a przedział wiekowy zdominowany był przez zarządzających w wieku 46–55 lat. Pozostali właściciele firm mieli jedynie wykształcenie zasadnicze (około 10% badanej populacji) – występowała duża dominacja mężczyzn w wieku 30–55 lat (ponad 83%).

Struktura badanych przedsiębiorców według sekcji, w jakiej prowadzili działalność gospodarczą, przedstawiona została na rysunku 1.

Ponad 1/3 ankietowanych prowadziła działalność w sekcji handlowej, co jest charakterystyczne także dla wszystkich małych i średnich podmiotów w skali kraju. Znacznie większy był udział przedsiębiorców zajmujących się przetwórstwem przemysłowym i budownictwem (odpowiednio co czwarty oraz co piąty ankietowany), co wynikało z częstego lokalizowania tych podmiotów na obszarach wiejskich w pobliżu dużych miast. Pozostałe sekcje, transport oraz hotele i restauracje, stanowiły około 19% struktury badanych podmiotów. Trzeba zwrócić uwagę na to, że na obszarach wiejskich praktycznie nie występowały podmioty z sekcji obsługa nieruchomości i firm.

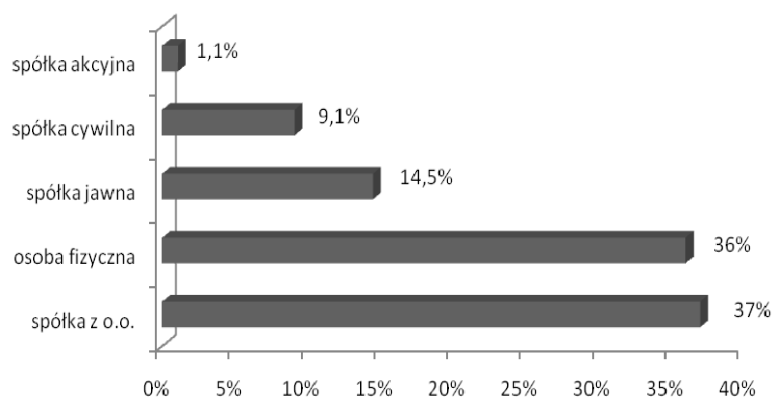

Rys. 1. Struktura badanych przedsiębiorstw według sekcji gospodarki (%)

Fig. 1. The structure of the surveyed companies by sections of the economy (%)

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Rys. 2. Struktura badanych przedsiębiorstw według formy prawnej (%)

Fig. 2. The structure of the surveyed companies by legal form (%)

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Interesującym aspektem jest także to, jakie formy prawne miały badane podmioty gospodarcze (rys. 2).

Najwięcej badanych podmiotów wiejskich (ponad 70%) funkcjonowało jako spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i jako osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Te dwie formy prawne wyraźnie zdominowały badaną populację i były także najbardziej popularne w skali całego kraju. W pozostałych przypadkach ankietowane przedsiębiorstwa funkcjonowały jako spółki jawne, co dziesiąte jako spółki cywilne, 2 przedsiębiorstwa były zarejestrowane jako spółki akcyjne.

KONDYCJA EKONOMICZNA BADANYCH PRZEDSIĘBIORSTW WIEJSKICH Z WARMII I MAZUR

W tabeli 2 przedstawiono średnie wyniki finansowe badanych przedsiębiorstw w latach 2005–2007 (w cenach bieżących). Należy podkreślić, że w przypadku tych danych bardzo duże znaczenie miała skala działania badanych podmiotów wiejskich.

Tabela 2. Średnie wyniki finansowe badanych podmiotów w latach 2005–2007 (% wskazań)
Table 2. The average financial results of surveyed companies in 2005–2007 (% of responses)

Przedział wysokości	Przychody ze sprzedaży produktów/usług	Koszty (operacyjne i finansowe)	Zysk
Powyżej 300 tys. zł	9,7	1,6	3,8
100–300 tys. zł	48,9	26,9	24,7
50–100 tys. zł	34,4	46,8	36,0
10–50 tys. zł	6,0	19,3	30,1
Poniżej 10 tys. zł	1,0	5,4	5,4

Źródło: Badania własne.
Source: Author's research.

Prawie połowa badanych przedsiębiorców osiągała średnie przychody ze sprzedaży produktów lub usług w latach 2005–2007 w granicach 100–300 tysięcy złotych, a ponad 1/3 ankietowanych w granicach 50–100 tysięcy złotych. Te dwie grupy przedsiębiorców wyraźnie dominowały pod względem wielkości średnich przychodów ze sprzedaży i stanowiły ponad 83% całej badanej populacji. Około 10% badanych firm, głównie średnich, osiągało średnie przychody w analizowanym okresie wynoszące powyżej 300 tysięcy złotych, co było bardzo dobrym wynikiem dla firm wiejskich. Były także dwa podmioty małe, które miały średnie przychody poniżej 10 tysięcy złotych.

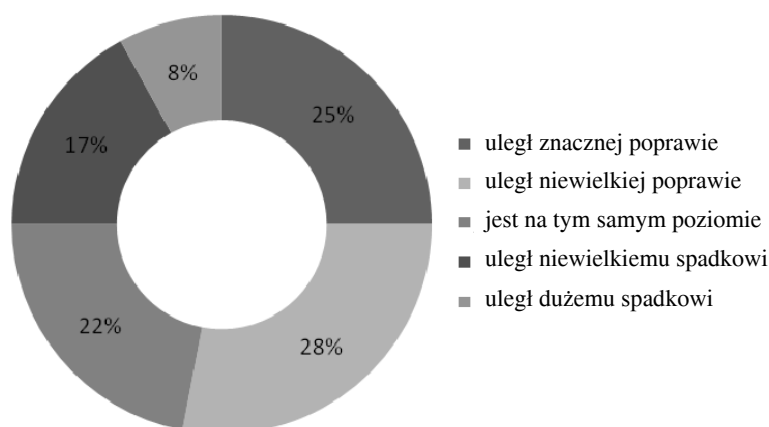
Duża liczba badanych przedsiębiorstw (około 47%) ponosiła średnie koszty operacyjne i finansowe na poziomie 50–100 tysięcy złotych. Nie było w przypadku ponoszonych kosztów tak wyraźnej tendencji lokalizacji przedsiębiorstw, jak w przypadku przychodów – udział procentowy był znacznie bardziej rozdzielony pomiędzy grupy kosztów. Co czwarta badana firma miała średnie koszty w latach 2005–2007 na poziomie 100–300 tysięcy złotych (przede wszystkim małe podmioty nieposiadające nowoczesnych technologii), a co piąta na poziomie 10–50 tysięcy złotych. W grupie podmiotów ponoszących średnie koszty powyżej 300 tysięcy złotych występowały wyłącznie podmioty średnie (1,6% ankietowanych), a koszty poniżej 10 tysięcy złotych notowały firmy posiadające nowoczesne technologie produkcji (5,4% badanych).

W osiągniętych średnich zyskach, podobnie jak w przypadku kosztów, lokalizacja przedsiębiorstw była rozłożona w trzech grupach wielkości. Co trzeci badany osiągnął średnie zyski w latach 2005–2007 na poziomie 50–100 tysięcy złotych, a około 30% ankietowanych w granicach 10–50 tysięcy złotych (dominacja małych podmiotów). Co czwarte, głównie średnie przedsiębiorstwo miało średnie zyski w przedziale 100–300 tysięcy złotych w analizowanym okresie. Wśród badanych podmiotów notujących średnie zyski powyżej 300 tysięcy złotych występowały wyłącznie średnie firmy (3,8% ankieto-

wanych), a w grupie osiągającej średni zysk poniżej 10 tysięcy złotych były tylko małe podmioty gospodarcze (5,4% badanej populacji).

W porównaniu z latami 2002–2004 w przypadku około jednej trzeciej ankietowanych przedsiębiorców zysk uległ niewielkiej poprawie, a 1/4 z nich zauważyła znaczną jego poprawę (rys. 3). Wynikało to przede wszystkim z tego, że w latach 2002–2004 polska gospodarka dopiero wychodziła powoli z kryzysu lat poprzednich i potem nastąpiło wyraźne ożywienie gospodarcze (obrazują to także analizy dotyczące ogólnych tendencji sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2002–2006 w Polsce).

Rys. 3. Zmiana zysku w badanych firmach w porównaniu z latami 2002–2004 (%)

Fig. 3. Change in surveyed companies' profit compared to the years 2002–2004 (%)

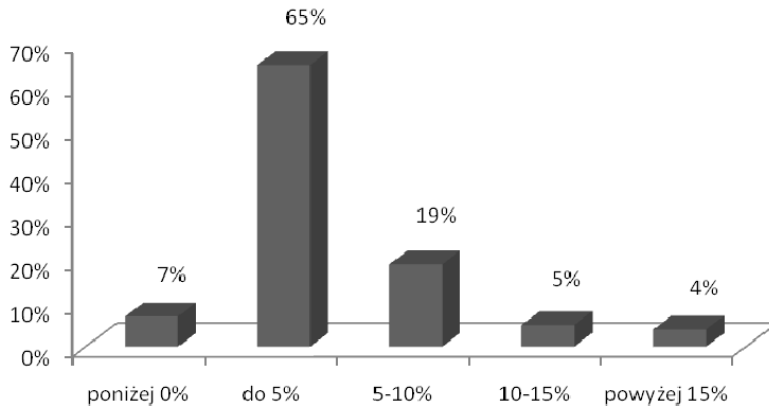
Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Co piąte badane przedsiębiorstwo wykazało, że zysk w analizowanych okresach był na tym samym poziomie, a dla 17%, głównie małych firm, zysk uległ niewielkiemu spadkowi. W przypadku 8% badanych przedsiębiorstw zysk, w porównaniu z latami 2002–2004, uległ dużemu spadkowi, co może wynikać z trudności w poradzeniu sobie ze zwiększoną konkurencją na rynku po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Sytuację finansową badanych przedsiębiorstw obrazuje także wskaźnik rentowności brutto (rys. 4). W ostatnich dwóch latach, w 65% ankietowanych małych i średnich firm, wskaźnik ten wynosił do 5% – była to wartość charakterystyczna dla średniej rentowności brutto w skali całego kraju.

Co piąty podmiot osiągnął wartość tego wskaźnika w granicach 5–10% (dominacja średnich firm). Wartości w przedziałach 10–15% i powyżej 15% można było zaobserwować tylko w przypadku przedsiębiorstw średnich. Występowała także grupa małych podmiotów, która zanotowała rentowność brutto poniżej 0% – stanowiła ona prawie 7% badanej populacji. Duże znaczenie przy obliczaniu tego wskaźnika odgrywała skala działania tych podmiotów i dlatego w największych przedsiębiorstwach osiągał on najwyższe wartości.

Rys. 4. Rentowność brutto badanych podmiotów w ostatnich dwóch latach (%)

Fig. 4. Gross profitability of the enterprises in the last two years (%)

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Za pomocą odpowiednich metod analizy danych empirycznych określono statystyczną niezależność pomiędzy sekcją działalności (PKD) a średnim zyskiem osiąganym przez badanych przedsiębiorców. Prezentuje to tabela 3.

Tabela 3. Określenie statystycznej niezależności pomiędzy sekcją działalności (PKD) a średnim zyskiem osiągniętym przez badanych przedsiębiorców

Table 3. Statistical relationship between the section of the economy and profits of the surveyed companies

TEST NIEZALEŻNOŚCI χ^2	
Hipotezy: H ₀ : [badane zmienne są wzajemnie niezależne] H ₁ : [badane zmienne nie są wzajemnie niezależne]	
$\chi^2 = 20,03 > \chi_{\alpha}^2 = 16,92$, zatem odrzucamy hipotezę H ₀ na rzecz H ₁ przy $\alpha = 0,05$	
Współczynnik zbieżności T Czuprowa	Txy = 0,26
Współczynnik kontyngencji C Pearsona – zwykły	Cxy = 0,50
Współczynnik kontyngencji C Pearsona – skorygowany	skorCxy = 0,57
Zmienna X: Sekcja działalności (PKD) Zmienna Y: Średni zysk osiągnięty w latach 2005–2007	

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Przeprowadzony w tym celu test niezależności χ^2 wykazał, że badane zmienne nie są wzajemnie niezależne, czyli osiągane średnie zyski uzależnione były od rodzaju prowadzonej działalności przez badanych małych i średnich przedsiębiorców.

Trzeba podkreślić, że najwyższe średnie zyski osiągały małe i średnie przedsiębiorstwa przemysłowe oraz średnie handlowe. Najniższy średni zysk w analizowanym okresie występował w małych podmiotach transportowych oraz w sekcji hotele i restauracje. Obliczone współczynniki pokazują, że siła zależności między analizowanymi zmiennymi

była stosunkowo duża – zwłaszcza skorygowany współczynnik kontyngencji *C* Pearsona miał wysoką wartość świadczącą o dużej sile zależności tych zmiennych.

Za pomocą testu niezależności χ^2 określono także statystyczną niezależność pomiędzy podregionem (miejscem) prowadzenia działalności a średnimi przychodami ze sprzedaży osiągniętymi przez badanych przedsiębiorców (tab. 4).

Tabela 4. Określenie statystycznej niezależności pomiędzy podregionem (miejscem) prowadzenia działalności a średnimi przychodami ze sprzedaży osiągniętymi przez badanych przedsiębiorców

Table 4. Statistical relationship between place of business and average sales revenue achieved by the surveyed companies

TEST NIEZALEŻNOŚCI χ^2	
Hipotezy: H ₀ : [badane zmienne są wzajemnie niezależne] H ₁ : [badane zmienne nie są wzajemnie niezależne]	
$\chi^2 = 11,22 > \chi^2_{\alpha} = 9,49$, zatem odrzucamy hipotezę H ₀ na rzecz H ₁ przy $\alpha = 0,05$	
Współczynnik zbieżności <i>T</i> Czuprowa	T _{xy} = 0,26
Współczynnik kontyngencji <i>C</i> Pearsona – zwykły	C _{xy} = 0,43
Współczynnik kontyngencji <i>C</i> Pearsona – skorygowany	skorC _{xy} = 0,53
Zmienna X: Podregion (miejsce) prowadzenia działalności Zmienna Y: Średnie przychody ze sprzedaży osiągnięte w latach 2005–2007	

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Test wykazał, że badane zmienne nie są wzajemnie niezależne, czyli średnie przychody ze sprzedaży osiągnięte w latach 2005–2007 uzależnione były od podregionu prowadzenia działalności przez ankietowanych przedsiębiorców. Najwyższe średnie przychody uzyskiwali przedsiębiorcy z podregionu olsztyńskiego, a najniższe występowały w badanych podmiotach podregionu ełckiego. Także obliczone współczynniki pokazują, że siła zależności między analizowanymi zmiennymi była w miarę duża.

WNIOSKI

Badane przedsiębiorstwa wiejskie osiągały średnie przychody ze sprzedaży produktów lub usług w latach 2005–2007 w granicach 100–300 tysięcy złotych, a koszty ponoszone przez analizowane podmioty były w przedziale 50–100 tysięcy złotych. W osiągniętych zyskach lokalizacja badanych firm rozłożona była w trzech grupach wysokości, pomiędzy 10 a 300 tysięcy złotych. Trzeba także podkreślić, że rentowność brutto w dużej większości badanych wynosiła do 5% i była to wartość charakterystyczna dla średniej rentowności brutto w skali całego kraju. Także przeprowadzone analizy statystyczne potwierdziły występowanie zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi.

Na podstawie powyższych danych można stwierdzić, że kondycja ekonomiczna badanych podmiotów wiejskich była w dużej mierze uzależniona od rodzaju prowadzonej działalności oraz możliwości rozwojowych tych przedsiębiorstw.

PIŚMIENNICTWO

- Brodziński Z., Marks R., 1999. Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju wiejskich obszarów problemowych oraz małych i średnich miast dotkniętych bezrobociem strukturalnym. [w:] Aktywizacja społeczności lokalnych na obszarach wiejskich. Centrum Rozwoju Obszarów Wiejskich UWM w Olsztynie, Olsztyn.
- Kawa M., 2004. Grupy producentów rolnych jako forma przedsiębiorczości zespołowej. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Kłodziński M., 1999. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. IRWiR PAN, Warszawa.
- Makarski S., 1999. Teoria i praktyka przedsiębiorczości w agrobiznesie. [w:] Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości gospodarczej na obszarach wiejskich w kontekście integracji z Unią Europejską. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn.
- Schumpeter J., 1960. Teoria rozwoju gospodarczego. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I., 2008. Wieloaspektowość przedsiębiorczości i jej postrzeganie przez mieszkańców wsi. [w:] Doradztwo w działalności przedsiębiorczej. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Woś A., 1996. Mikroekonomia. Key Text, Warszawa.

ECONOMIC CONDITION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES FROM RURAL AREAS OF WARMIA AND MAZURY

Abstract. The article presents the economic condition of small and medium-sized enterprises in rural areas of Warmia and Mazury, especially regarding their average economic and financial results, as well as the gross profitability of the surveyed firms. Author also identified the statistical relationship between the section of the economy and profits of the surveyed companies. Author used his own studies, covering the period 2005–2007. The analysis shows that the economic condition of small and medium-sized enterprises largely depends on the type of economic activities they carry out and the development opportunities.

Key words: entrepreneurship, small and medium enterprises, rural areas, economic condition.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

WYZWANIA MARKETINGU TERYTORIALNEGO A KREOWANIE TOŻSAMOŚCI MIAST W POLSCE

Anna Piechna, Małgorzata Renigier-Biłozor

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest przedstawieniu zakresu działań związanych z marketingiem terytorialnym w polskich miastach na przykładzie Olsztyna. Zaprezentowano rozwiązania i możliwości działań w kontekście tworzenia tożsamości miast i kreowania nowych „mentalnie” regionów. Podstawowym założeniem opracowywania projektu marketingu terytorialnego na danym obszarze jest stworzenie poczucia wspólnoty, trwałego związku z daną przestrzenią, a co za tym idzie społecznej, zespołowej odpowiedzialności, która jest najważniejszym czynnikiem w kreowaniu atrakcyjnych miast i obszarów. Na podstawie analizy obecnej sytuacji stanu i zaawansowania działań związanych z marketingiem terytorialnym w Olsztynie została przedstawiona propozycja koncepcji produktów jako elementów mogących wpłynąć na zwiększenie więzi odbiorców z danym regionem oraz na budowanie jego tożsamości. Opracowanie ma na celu przedstawienie, jak wielki niewykorzystany potencjał tkwi w mieście i co można zrobić, aby mieszkańcom żyło się lepiej, a turyści chętniej przyjeżdżali.

Słowa kluczowe: marketing terytorialny, mentalny obraz regionów, tożsamość miast

WPROWADZENIE

Wiedza na temat marketingu terytorialnego regionów oraz miast staje się coraz cenniejsza i wpływa w istotny sposób na sukces gospodarczy oraz poziom życia w danych jednostkach terytorialnych. Zagadnienie marketingu terytorialnego jako dziedzina wiedzy naukowej to stosunkowo nowy temat. Pierwsze próby aplikacji teorii marketingu do terytorium pojawiły się na świecie pod koniec lat osiemdziesiątych [Łaguna, Łaguna za Borchert 2003], początkowo głównie w Europie Zachodniej oraz w USA. W Polsce badacze szerzej zajęli się tym tematem na przełomie pierwszego i drugiego millennium [np. Adamowicz 2003, Domański 1999, Kolter 1994, Markowski 2002, Szromnik 1997 i in.]. Docenienie roli marketingu terytorialnego dla polskich miast i jej praktyczny wy-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Małgorzata Renigier-Biłozor, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Geodezji i Gospodarki Przestrzennej, Katedra Gospodarki Nieruchomościami i Rozwoju Regionalnego, ul. Prawocheńskiego 15, 10-724 Olsztyn, e-mail: malgorzata.renigier@uwm.edu.pl

miar realizowany w ramach prac samorządów terytorialnych ostatnio coraz bardziej zaczyna być doceniany, ale niewystarczająco wdrażany. Zgodnie z ostatnimi badaniami i analizami przeprowadzonymi m.in. przez Adamowicza [2009] oraz studentów studiów uzupełniających na wydziale geodezji i gospodarki przestrzennej w Olsztynie [2009] (w ramach prac związanych z przedmiotem „marketing terytorialny”), świadomość animatorów marketingu terytorialnego w gminach co do zasadności prac marketingowych jest jeszcze niedostateczna i/lub niewłaściwie wykorzystywana.

Marketingiem terytorialnym i marketingiem miasta z lepszym lub gorszym skutkiem zajmują się biura promocji i inwestycji poszczególnych samorządów, organizacje i instytucje społeczne oraz pozarządowe, ale także lokalni liderzy, jednostki opiniotwórcze i prywatni przedsiębiorcy. Ci ostatni wierzą często, że wzmocnią kapitał własnych marek i produktów, wykorzystując tzw. efekt regionu (miasta) pochodzenia, z podobnymi skutkami, jaki wywiera tzw. efekt kraju pochodzenia [Analiza wyników badań wizerunku Polski... 2008, Florek 2005]. „Efekt kraju pochodzenia” jest w krajach gospodarki rynkowej szeroko stosowanym instrumentem stanowiącym o konkurencyjności produktów. Firmy, aby zachować swoją pozycję, szukają miejsca do „ukorzenia”, korzystając z teorii dostarczonej przez „marketing miejsc”. Zgodnie z teorią marketingu, dana marka ma szansę na zwiększenie kapitału, jeżeli zostanie odpowiednio skojarzona z krajem, jako miejscem pochodzenia, pod warunkiem, że ich wizerunek i postrzeganie są głęboko pozytywne. Z wykorzystywania „efektu kraju pochodzenia” wynika obopólna korzyść zarówno dla producentów, którzy czerpią korzyści związane z przenoszeniem wizerunku terytorium na wizerunki produktów, jak i dla decydentów w państwach i regionach, które mogą w ten sposób wzmacniać swoją tożsamość i wpływać na sposób ich postrzegania wśród odbiorców.

Marketing terytorialny ma na celu nie tylko promocję danego terenu na podstawie m.in. wcześniej wypracowanych i istniejących wyobrażeń i skojarzeń o danym regionie, ale siła jego oddziaływania jest w stanie tworzyć nowe regiony w mentalności odbiorców [Rumpel, Siwek 2006, Szromnik 2008]. Stworzenie nowego wizerunku regionu w świadomości odbiorców nie może opierać się jedynie na powszechnie istniejących stereotypach (np. typu Toruń kojarzony jest z Kopernikiem i piernikiem, a Olsztyn z bezrobociem i lasami), które tracą moc oddziaływania. Jednym z głównych celów marketingu terytorialnego oraz marketingu miast czy miejsc jest poszukanie nowych trendów i powodów, by przyciągnąć ludzi. Coraz częściej programy i założenia marketingu terytorialnego wykorzystują najnowsze osiągnięcia nauki i techniki w zakresie metod, technik i instrumentów wykorzystywanych do promocji i rozwoju regionu.

Wydaje się, że tylko duże lub bogate gminy czy miasta mogą mieć opracowany skuteczny marketing terytorialny. Pieniądze na właściwie opracowany plan działań marketingowych są potrzebne, ale nie muszą być to duże kwoty, przynajmniej na początku. Pieniądze mogą pochodzić z budżetu gminnego, z unijnych środków pomocowych czy z preferencyjnych kredytów udzielanych przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Świadoma gmina (region, miasto) może oczywiście skutecznie wykorzystać sławę lokalnych firm, produktów czy wybitnych osób na danym terenie oraz tzw. marketing szeptany, bazując na dotychczasowej tradycji. Większy problem i wyzwanie mają regiony bez ewidentnych tradycji, na których mogłyby oprzeć strategię promocji, lub te, których sława jest negatywna. Takie miasta, gminy lub regiony potrzebują nowego wizerunku, stwo-

rzenia regionu od podstaw w umysłach i mentalności docelowych odbiorców, a jest to tym trudniejsze, że nie ma gotowych, uniwersalnych rozwiązań z uwagi na indywidualny i unikatowy charakter każdego regionu czy miasta. Za powyższym stwierdzeniem przemawiają m.in. słowa Szromnika za Hetzelem [2003], który stwierdza, że z uwagi na kryzys cywilizacyjny niezbędne jest znalezienie nowych instrumentów i powodów w legitymizacji miast.

Artykuł poświęcony jest przedstawieniu zakresu działań związanych z marketingiem terytorialnym w polskich gminach na przykładzie miasta Olsztyna. Zaprezentowano rozwiązania i możliwości działań w kontekście tworzenia tożsamości gmin i kreowania nowych „mentalnie” regionów. Na podstawie analizy obecnej sytuacji stanu i zaawansowania działań związanych z marketingiem terytorialnym w Olsztynie została przedstawiona propozycja koncepcji produktów jako elementów mogących wpłynąć na zwiększenie więzi odbiorców z danym regionem oraz na budowanie jego tożsamości.

MARKETING TERYTORIALNY, CZYLI „POCHWAŁ SIĘ TYM, CO MASZ NAJLEPSZE”

Marketing terytorialny jest stosunkowo nową dziedziną wiedzy i nie powinien być utożsamiany jedynie z promocją, która jest tylko jednym z jego elementów. Deluga [2003] stwierdza, że „marketing terytorialny i marketing miast pojawił się jako odpowiedź na potrzebę profesjonalizacji zarządzania jednostkami terytorialnymi”. Istnieje wiele definicji marketingu terytorialnego, mimo stosunkowo krótkiego okresu jego rozwoju, które przytaczają m.in. Bernaciak [2004], Domański [1997], Kotler i in. [1999], Rumpel i Siwek [2006], Szromnik [2008], Szulce i Florek [2005]. Według Kotlera [1999] – „marketing terytorialny jest procesem społecznym i kierowniczym inicjowanym przez podmioty komunalne, zmierzającym do wykreowania wymiany wartości z ich partnerami”. Szromnik [2008] definiuje marketing terytorialny jako „rynkową koncepcję zarządzania jednostką osadniczą – jako zarządzanie zmierzające do zaspokojenia potrzeb i pragnień mieszkańców; niezbędne przy tym jest przewidywanie kierunku zmian oraz racjonalne wykorzystanie wszystkich zasobów”. Cytowany autor podkreśla jednocześnie, że „marketing terytorialny związany jest ściśle z marketingiem idei – idei ekologicznych, społecznych, ekonomicznych wynikających ze szczególnych cech lub interesów danej jednostki przestrzenno-administracyjnej (...)”.

Uogólniając powyższe definicje można stwierdzić, że marketing terytorialny to całościowy kształt podejmowanych przez animatorów działań mających na celu poprawę wizerunku danego regionu oraz integracja społeczności lokalnej i zewnętrznej z danym regionem (gminą, miastem). Jest to możliwe dzięki nadaniu właściwego kierunku rozwoju odpowiednim dziedzinom życia społeczności, które wynikają z analizy warunków geopolitycznych, społecznych, gospodarczych, ekonomicznych i „wizerunkowych” danego obszaru po uwzględnieniu sytuacji historycznej i teraźniejszej. Istotność wizerunku w procesie marketingowym jest doceniana przez wielu badaczy. Najczęściej przytaczaną definicją wizerunku (image) jest termin zaproponowany przez Kotlera [1994], który stwierdza, że jest to suma poglądów, postaw i wrażeń, jakie ma dana osoba o obiekcie. Inną cenną definicję przedstawia Huber [1994], stwierdzając, że wizerunek to twór wielowarstwowy,

stanowiący sumę wszystkich spostrzeżeń i obserwacji, w których dokonujemy projekcji naszego ego. Wynika z tego, że jest to subiektywne przedstawienie rzeczywistości w umysłach odbiorców, z których każdy tworzy własną wizję, dodając do ogólnych wyobrażeń swoje nakładki tematyczne w postaci osobistych skojarzeń, doświadczeń i wymagań oraz pragnień, które mogą być interpretowane jako swoista „mentalna mapa”, czyli własna interpretacja docierających bodźców zewnętrznych i swoisty drogowskaz podejmowanych wyborów.

Właściwie dobrane instrumenty oraz dopracowana koncepcja marketingu terytorialnego mają olbrzymią moc kreowania zmian w postrzeganiu regionów i miast na subiektywnych „mentalnych mapach” odbiorców – czyli rynków docelowych. Według m.in. Rumpela i Siwka [2006], zmiany w subiektywnym postrzeganiu regionów przekładają się na zmiany zachowań i na realne zmiany struktur regionalnych. Marketing terytorialny może wpłynąć na subiektywne postrzeganie regionów, w skrajnym wypadku zatem powinien nawet wykreować od podstaw region w „mentalności” odbiorców, który z czasem przybierze realną postać i otrzyma nowy wizerunek.

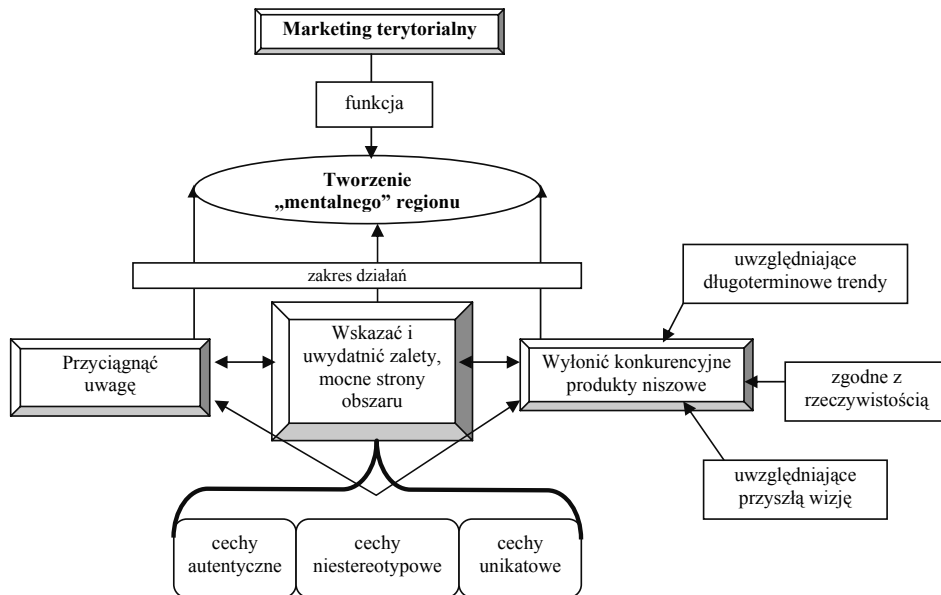
Marketing terytorialny powinien opierać się na pozytywach danego obszaru, które każdy region ma, tylko czasami trudność polega na trafieniu w gusta podmiotów docelowych. Najważniejszym elementem w tworzeniu wizerunku regionu (rys. 1) w mentalności odbiorców jest znalezienie nisz atrakcyjności (atraktorów), pozwalających konkurować z innymi regionami. Wyłonione marketingowe produkty niszowe muszą z kolei być spójne z ogólną wizją rozwoju i zagospodarowania danego regionu. Ważne jest także, żeby wymienione produkty dostosowane były do obecnych trendów i wymagań, a także żeby uwzględniały rzeczywistą sytuację, nie zapominając jednak o możliwościach zgodnych z przyszłą wizją regionu.

Wyodrębnienie odpowiednich produktów (w tym wypadku atraktorów) powinno raczej się odbywać pod kątem specyfiki danego regionu (miasta), a nie dopasowywania miasta pod produkt. Chcąc skutecznie wpłynąć na świadomość oraz emocje odbiorców i w konsekwencji na zmianę wizerunku miasta, atraktorami muszą być produkty unikalne, oryginalne, atrakcyjne, niezbyt skomplikowane, ale jednocześnie wynikające z charakterystyki geograficzno-społeczno-ekonomicznej danego regionu, zgodnie ze stwierdzeniem Szromnika za Hetzelem [2003], że mają to być wyjątkowe i niedające się skopiować cechy właściwe „okolicy”.

Jednym z bardziej niewralgicznych rodzajów działań marketingu terytorialnego jest analiza istniejących walorów i atrakcyjnych cech obszaru, z jednoczesnym ukryciem słabych stron regionu lub stworzeniem z nich atutów, np. brak zaawansowanych rozwiązań infrastrukturalnych na danym terenie może przyciągnąć uwagę osób lubiących tereny bliższe naturze, niezmienione przez ludzi. Zgodnie ze stwierdzeniem m.in. Batko za Czornik [2003], wymierną oceną jakości i atrakcyjności danego regionu jest siła przyciągania i zainteresowanie rynków docelowych z punktu widzenia potencjalnych korzyści oferowanych przez dane terytorium. Ocena jakości działań marketingowych powinna być skierowana na działania i wysiłek włożony do przyciągnięcia uwagi do danego regionu, aby w konsekwencji wygrać konkurencję z innymi chętnymi miastami (regionami).

Zwrócenie uwagi na atrakcyjność danego regionu (miasta) musi być przeprowadzone w taki sposób, aby dotarło do jak największej liczby potencjalnie zainteresowanych podmiotów, czyli mieszkańców, turystów, osób odwiedzających, uczniów, studentów,

Rys. 1. Wpływ działań dominującej funkcji marketingu terytorialnego na kreowanie „mentalnego” regionu

Fig. 1. The effect of the predominant place marketing function on the creation of the mental image of a region

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

klientów placówek usługowych, inwestorów, przedsiębiorców itp. Jasne jest, że im szersze grono obejmie ta informacja, tym lepiej, zatem wchodzi w grę nie tylko szczebel lokalny i regionalny, ale także krajowy oraz międzynarodowy. Z badań, między innymi Adamowicza [2003], Matysik-Pejas, Wojewodziec [2009], Delugi [2003] oraz studentów I roku studiów uzupełniających na wydziale geodezji i gospodarki przestrzennej UWM w Olsztynie, wynika, że co coraz lepiej dzieje się w polskich gminach pod kątem podejmowania inicjatyw i działań promujących, ale pozostaje jeszcze wiele do zrobienia. Zauważono bowiem niewielką skuteczność materiałów promujących działania gminnych pracowników oraz gminy jako takiej, co jednocześnie przekłada się na jakość budowania wizerunku danego miasta czy regionu. Wykorzystanie odpowiednich narzędzi informacyjnych i promocyjnych zależy od wielu czynników, głównie funduszy, jakie miasto czy gmina może przeznaczyć na ten cel, ale także często pomijanej analizy doświadczenia i reakcji na różne środki przekazu oraz wymagań względem informacji, które z kolei są standardowym elementem działań według Karwowskiego [1993] przy opracowywaniu strategii promocyjnych. W wypadku marketingu terytorialnego skuteczna reklama [Pizło 2003] powinna uwzględniać, zwłaszcza w celu zwiększenia zadowolenia rynków wewnętrznych, aktywne uczestnictwo w pracach społeczności lokalnej, poprzez uczestnictwo władz miasta, sponsorowanie czy inicjowanie wydarzeń. Z kolei przyciągnięcie rynków zewnętrznych, w tym szczególnie inwestorów, powinno być oparte na zespole działań wykorzystujących „twarde” i „miękkie” narzędzia wspierania przedsiębiorczości

[Lizińska, Nazarczuk 2008]. Jak wynika z ich badań, władze gmin, np. województwa warmińsko-mazurskiego, aby zachęcić inwestorów do podjęcia inwestycji, najczęściej stosują ulgi podatkowe, pomoc w znalezieniu wolnych nieruchomości pod inwestycje oraz poprawiają infrastrukturę techniczną, które należą raczej do tzw. czynników „twardych”. Jak ważny jest fakt uwzględnienia „miękkich czynników” [Dziemianowicz 1997] wskazuje jednoznaczna deklaracja gmin z analizowanego województwa o stosowaniu odpowiednich instrumentów w celu poprawy wizerunku danego obszaru. Do najczęściej wykorzystywanych instrumentów należały: wysoka jakość i sprawność obsługi w urzędach, dbanie o dobry stan środowiska i ogólnie poprawa wizerunku gminy wobec potencjalnych inwestorów.

Czynnikiem decydującym o wyborze lokalizacji swojej działalności, zdaniem m.in. Sokołowicza [2004] i Szromnika [2008], są często motywy z zakresu „czynników miękkich” lokalizacji, a w tym wypadku wizerunek danego obszaru. Dlatego czynniki tworzące unikatowy, niestereotypowy, atrakcyjny wizerunek obszaru nie powinny być bagatelizowane, a może przede wszystkim należałoby uwzględnić je w procesie budowy strategii marketingu terytorialnego na danym terenie.

Zgodnie z powyższymi stwierdzeniami, główną potencjalną korzyścią wynikającą z działań marketingu terytorialnego jest stworzenie dobrego miejsca do mieszkania, odpoczynku, rozrywki, nauki, pracy, inwestycji oraz pozytywny rozwój społeczno-gospodarczy, ale ściśle skorelowany z warunkami i celami tworzonego wizerunku regionu. Punktem odniesienia może być wytworzenie i rozwinięcie użyteczności zbiorowej świadomości [Batko za Niezgodą 2003, Kotler 1999] definiowanej jako megaprodukt, której jakość ma bezpośredni wpływ na formowanie się wizerunku regionu w powszechnej opinii społeczeństwa.

TWORZENIE TOŻSAMOŚCI MIAST NA PRZYKŁADZIE MIASTA OLSZTYNA

Obecny stan prac związanych z marketingiem terytorialnym w Olsztynie

Olsztyn leży w północno-wschodniej części kraju. Jest największym miastem oraz stolicą województwa warmińsko-mazurskiego. Miasto zajmuje powierzchnię blisko 88 km² (8833 ha). Olsztyn zamieszkuje blisko 174 941 mieszkańców. Z miasta wychodzi 7 dróg wylotowych. Miasto słynie z zasobności z dogodnych warunków rekreacyjno-wypoczynkowych. Na terenie Olsztyna znajduje się 11 jezior oraz ponad 1900 ha gruntów leśnych. Przez najciekawsze miejsca wiodą szlaki turystyczne. Promowane są również szlaki rowerowe. W mieście znajduje się zamek Kapituły Warmińskiej, niegdysiejsza siedziba Mikołaja Kopernika.

Według informacji pozyskanych z GUS [www.stat.gov.pl] dominującym sektorem zatrudnienia w Olsztynie jest sektor usług (72,87% zatrudnionych), przemysł (26,66%) oraz rolnictwo (0,47%). W mieście według stanu na luty 2010 [http://uppo.olsztyn.ibip.pl] bezrobocie jest na poziomie około 7,7%, w porównaniu z całym województwem (21,4%) to bardzo dobry wynik. Władze miasta walczą z bezrobociem prowadząc aktywizację zawodową osób bezrobotnych.

Miasto wciąż się rozwija. W urzędzie miasta są Biuro Strategii Rozwoju Miasta oraz Wydział Kultury, Promocji i Turystyki – jednostki zajmujące się rozwojem miasta i jego promocją. W Biurze Strategii Rozwoju Miasta znajdują się m.in. stanowiska ds.: rozwoju, rewitalizacji, analiz i planowania inwestycji, wieloletniego planowania inwestycji, współpracy międzynarodowej i międzygminnej. Wydział Kultury, Promocji i Turystyki dzieli się na stanowiska ds.: współpracy zagranicznej, obsługi sekretariatu i promocji, promocji i finansów, kultury, promocji i imprez, wydawnictw, turystyki.

Z uwagi na to, że wizerunek miasta budzi zainteresowanie nie tylko władz Olsztyna, funkcjonuje wiele jednostek medialnych, promujących Olsztyn, jak np.: Gazeta Olsztyńska, tygodnik Nasz Olsztyniak, Gazeta Wyborcza – Olsztyn, TVP Olsztyn, Telewizja Olsztyn, Radio Olsztyn, Radio UWM FM, Olsztyn 24, Nowe Życie Olsztyna, TV Kortowo. Poza działaniem władz samorządowych i jednostek medialnych istotne dla marketingu terytorialnego jest zaangażowanie mieszkańców. Najlepiej obrazuje to liczba stowarzyszeń oraz związków, które są wynikiem inicjatywy społeczności miejskiej. W Olsztynie funkcjonują istotne z punktu widzenia marketingu miasta takie związki i stowarzyszenia, jak: Forum rozwoju Olsztyna, Fundacja „Młodzi Przeciw Uzależnieniom”, Fundacja Środowisk Twórczych, Klub Tańca Sportowego Estella, Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, Olsztyńskie Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej, Olsztyńskie Towarzystwo Muzyczne, Olsztyńskie Towarzystwo Śpiewacze, Polskie Towarzystwo Czytelnicze, Polskie Towarzystwo Historyczne, Stowarzyszenie Aktywności Społecznej „Młyn”, Stowarzyszenie Artystyczno-Kulturalne „Portret”, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich, Stowarzyszenie Kulturalne „MEM”, Stowarzyszenie Kulturalne Zespół Pieśni i Tańca „Warmia”, Stowarzyszenie Kulturalno-Artystyczne „Kierunek Olsztyn”, Stowarzyszenie Kultury Romskiej „Hitano”, Stowarzyszenie Miłośników Tradycji „Mazurka Dąbrowskiego”, Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, Stowarzyszenie Polskich Artystów Muzyków, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Gest”, Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, Stowarzyszenie „Sztuka i Środowisko”, Stowarzyszenie Warmińsko-Kurpiowsko-Mazurski Zespół Pieśni i Tańca im. Henryka Syski, Stowarzyszenie Wolna Grupa Twórcza, Stowarzyszenie Wspierające Amatorski Ruch Taneczny, Stowarzyszenie Wspierania Aktywności Twórczej „Okno”, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Towarzystwo Kultury Teatralnej, Towarzystwo Miłośników Olsztyna, Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Warmii i Mazur, Warmińsko-Mazurskie Stowarzyszenie Tańca Sportowego, Warmińsko-Mazurskie Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych, Wspólnota Kulturowa „Borussia”, Związek Harcerstwa Polskiego, Związek Literatów Polskich, Związek Plastyków Warmii i Mazur, Związek Polskich Artystów Plastyków, Związek Ukraińców w Polsce, Warmińsko-Mazurski Oddział Polskiego Związku Chórów i Orkiestr.

Z uwagi na istotność informowania mieszkańców o działaniach administracji, władze samorządowe ustawicznie wydają artykuły oraz materiały promocyjne o Olsztynie. Miasto opracowuje strategię rozwoju, a w ramach promocji władze zdecydowały się zatrudnić firmę „ESKADRA”, zajmującą się promocją, co kosztowało miasto 183 tys. zł. Firma podjęła się opracowania Strategii Promocji Olsztyna, którą ukończyła pod koniec 2008 roku. Strategia opracowana przez firmę wykorzystywana jest tylko częściowo. Obecnie władze stawiają na nową wspólną promocję Olsztyna i powiatu olsztyńskiego. Nowa promocja Olsztyna opiera się na strategii Olsztyn – ogród Europy [<http://www.>

samorząd.olsztyn.eu]. Strategia wprowadza wiele innowacyjnych rozwiązań na skalę europejską, do których między innymi można zaliczyć: stworzenie punktów multimedialnej informacji turystycznej w postaci web-kiosków z monitorami dotykowymi, zbudowanie labiryntu z żywoplotu i zaplanowanie wokół niego wydarzeń historyczno-regionalnych, pomysł związany z utworzeniem tartaku Raphaelsonów w postaci interaktywnego centrum edukacyjnej informacji o historii i teraźniejszości oraz sezon OLA łączący występy polskie z zagranicznymi według klucza kontynentalnego itp.

Dodatkowo miasto promuje się poprzez organizację imprez kulturalnych i sportowych na skalę regionalną, krajową i międzynarodową [Olsztyn-Rekreacja oraz Olsztyn trzy dni w Olsztynie, 2009]. Do imprez takich zaliczyć należy: Memoriał Huberta Wagnera, Tour de Pologne, Olsztyńskie Lato Artystyczne, Street Wars, Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Olsztyńskie Mistrzostwa Fotograficzne, Ogólnopolskie Spotkania Zamkowe Śpiewajmy Poezję, Fotomotif Festival, Moto-Piknik Olsztyn, Miss Studentek, Mistrzostwa Polski w Siatkówce Plażowej Kobiet, Festiwal Sztuki Ciała, III Dni Kultury Żydowskiej w Olsztynie, Super Dual-Bike Park, Ogólnopolski Festiwal Muzyki Myśliwskiej, Noc Muzeów, Kortowiada, Festiwal Teatralny Demoludy, Targi „Bajkowy Ślub”, Jesienne Targi, Regaty From Olsztyn Match Race, Otwarte Mistrzostwa Taneczne – Supadance Polish Open Championships, Puchar Polski Muay Thai, Motocrossowe Mistrzostwa Europy, Jarmark Warmiński, czy też nowo organizowane „Wiosna zaczyna się w Olsztynie”.

Miasto rozwija się głównie w zakresie czterech produktów, przyjętych zgodnie z klasyfikacją Olszewskiej [2000] oraz Szromnika [2008]: handlowo-usługowego, oświatowo-kulturowego oraz turystycznego i rekreacyjno-sportowego (poniższe dane opracowano na podstawie rocznika statystycznego – http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/olsz/ASSETS_folder_olsztyn_...). Produkt handlowo-usługowy: rynek usług komercyjnych w Olsztynie jest szeroko rozwinięty, o czym świadczy choćby fakt, że zatrudnionych w tym sektorze jest około 10 000 osób, co stanowi 1/6 wszystkich pracujących na tym terenie. Na terenie Olsztyna są 4 duże hipermarkety i planowana jest budowa IKEI. Produkt oświatowo-kulturowy: w mieście funkcjonuje bardzo dużo placówek oświatowych każdego stopnia: szkoły podstawowe (29), gimnazja (28), szkoły zasadnicze (9), szkoły średnie, techniczne i artystyczne (25), licea ogólnokształcące (38). Na tym terenie dostępnych jest kilka uczelni wyższych (6), największą jest Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. W mieście funkcjonują również kina (3, w tym multikino), teatry (3), galerie (7) oraz muzea (4) i biblioteki (19). Mieszkańcy oraz turyści mają do dyspozycji Teatr im. Stefana Jaracza, który oferuje ciekawe propozycje artystyczne oraz Olsztyński Teatr Lalek nastawiony głównie na młodych odbiorców. Miasto posiada bogatą ofertę kulturalno-rozrywkową, a w okresie wakacyjnym organizowanych jest wiele imprez tematycznych. Produkty turystyczny oraz rekreacyjno-sportowy są ze sobą ściśle związane. Olsztyn ma duży potencjał rekreacyjno-sportowy, powstają i funkcjonują liczne obiekty sportowe, do których zaliczyć można Halę Widowiskowo-Sportową „URANIA”. W hali organizowane są wydarzenia, które przyciągają nie tylko mieszkańców, ale i ludność okolicznych miejscowości, m.in.: rozgrywki sportowe, widowiska artystyczne, targi, wystawy, koncerty i kabaretony, w zimie natomiast organizowane jest sztuczne lodowisko. Do obiektów sportowo-rekreacyjnych zaliczamy również: baseny, stadniny koni, korty tenisowe, wypożyczalnie sprzętu wodnego. Organizowane są różnego rodzaju imprezy sportowe

typu: wycieczki rowerowe i motocyklowe, spływy kajakowe. Dzięki tym wydarzeniom pogłębianą jest więź mieszkańców Olsztyna oraz ludności z okolic z miastem. Władzom miasta zależy, by Olsztyn nie był jedynie punktem na trasie podróży, ale jej celem. Chcą, by turysta zatrzymał się na kilka dni, by mógł skorzystać z pełni możliwości, jakie daje Olsztyn. Tymczasem z badań rynku przeprowadzonych na zlecenie Urzędu Miasta Olsztyna wynika, że przeciętny turysta zatrzymuje się w Olsztynie na dwa dni. Często jedzie później do mniejszego Giżycka, które potrafi przyciągnąć ludzi. Zostają tam na tydzień lub więcej. W Olsztynie na zaplecze noclegowo-turystyczne składa się 18 obiektów, w których jest około 5500 miejsc noclegowych. Najbardziej widocznymi w mieście turystami są turyści z Niemiec. W większości przypadków są to osoby, które przed laty mieszkały w Olsztynie i okolicach i które chcą w ten sposób powrócić do przeszłości.

Dobrze rozwijającym się produktem jest również produkt publiczny, zwłaszcza w zakresie usług społecznych: opieka społeczna (około 10 domów opieki społecznej), ochrona zdrowia (około 80 zakładów opieki zdrowotnej i 5 szpitali). Według danych statystycznych, w Olsztynie jest około 1800 łóżek w szpitalach, co oznacza że na 1 łóżko przypada niecałe 100 osób.

Ogromnym problemem na tym terenie jest natomiast komunikacja miejska, podmiejska oraz infrastruktura drogowa, która wymaga sporego dopracowania i dofinansowania.

Olsztyn w ramach rozwoju i promocji rozpoczął współpracę z tzw. miastami partnerskimi i bliźniaczymi. Do miast tych należą: Rovaniemi (Finlandia, współpraca od 1976 r.), Perugia (Włochy, 2004 r.), Halmstad (Szwecja, 1996 r.) Offenburg (Niemcy, 1999 r.), Gelsenkirchen (Niemcy, 1992 r.), Łuck (Ukraina, 1997 r.), Châteauroux (Francja, 1991 r.), Kaliningrad (Rosja, odnowiona współpraca od 1993 r.). Dzięki kontaktom zagranicznym miasto korzysta z doświadczeń innych miast o podobnej strukturze. Władze miast bliźniaczych wspólnie wspierają się i motywują do rozwoju. Dzięki takiej współpracy zostało zainicjowanych wiele wymian kulturowych. Miasta zapraszają na organizowane przez nie targi, wystawy oraz różnego rodzaju imprezy kulturowe w ramach bliższego poznania i pokazania swoich obyczajów tradycji czy też dorobku artystycznego i kulturowego. Współpraca taka w dużym stopniu oddziałuje na stopień integracji mieszkańców z miastem, a także promuje miasto za granicą i daje możliwość rozwoju w nowych, dotąd nie branych pod uwagę dziedzinach. Przykłady wyników współpracy, które wpłynęły na rozwój miasta [<http://www.olsztyn.eu/pl,miasta-blizniacze...>] można podać wiele np.: w wyniku zrealizowania projektu polsko-szwedzkiego pt. „Hallandzki Model Konserwacji Zabytków” odrestaurowano pałacyk w Olsztynie, gdzie obecnie mieści się Miejska Biblioteka Publiczna oraz pałacyk, w którym znalazło siedzibę Muzeum Przyrody, będące oddziałem Muzeum Warmii i Mazur; wdrożenie projektu polsko-szwedzkiego o współpracy ośrodków w Olsztynie i Halmstad w opiece nad osobami niepełnosprawnymi i starszymi, polegającego na wymianie doświadczeń i praktyk oraz badaniu, rozwijaniu i wdrażaniu nowych technik oraz metod pracy i opieki; realizacja programu polsko-szwedzkiego pt. „Poprawa jakości usług gastronomicznych i hotelarskich w regionie Warmii i Mazur w latach 2004–2013”; turnieje siatkówki młodzików z udziałem drużyn z miast partnerskich; organizowanie na Jeziorze Krzywym regat o „Muszlę Św. Jakuba” o charakterze międzynarodowym i rangą I Międzynarodowych Mistrzostw Polski; realizacja projektu „Kochajmy Warmię” – kochajmy nasze małe ojczyzny – to cykl wystaw artystów olsztyńskich w miastach partnerskich oraz bliźniaczych i rewizyty partnerów

z podobnymi prezentacjami swoich miast i regionów; polsko-niemiecka współpraca i wymiana doświadczeń pomiędzy Szpitalem Dziecięcym i Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Nieślyszących; polsko-ukraińska wymiana doświadczeń funkcjonowania przedsiębiorstw komunalnych, zaopatrujących miasto w wodę, ciepło, utylizujących odpady komunalne, przewożących mieszkańców oraz dbających o utrzymanie dróg i budynków miejskich; polsko-francuski projekt wspólnych warsztatów muzycznych uwieńczony uroczystym koncertem akordeonistów w olsztyńskiej filharmonii, w którego wykonaniu brali udział uczniowie szkół muzycznych Châteauroux i Olsztyna.

Z powyższych rozważań wynika, że Olsztyn stara się podejmować działania zmierzające do lepszego wypromowania miasta na zewnątrz oraz budowania więzi z mieszkańcami, ale pozostaje jeszcze wiele do zrobienia, na co dowodem może być m.in. utrzymujące się ujemne saldo migracji (w 2008 r. na poziomie $-0,9$ [<http://www.stat.gov.pl/...2008>]), mimo wzrostu liczby ludności w ostatnich latach (176 387 mieszkańców co daje 22. miejsce w kraju), które wynika z większego przyrostu naturalnego w mieście.

Miasto Olsztyn – nowe rozwiązania

Miasto ma wiele możliwości i perspektyw rozwojowych, zaczynając od turystyki i rekreacji poprzez sport, aż do nasycenia miasta w uczelnie wyższe stwarzające perspektywy rozwojowe nie tylko dla miasta, ale przede wszystkim dla społeczeństwa. Wychodząc poza ramy ogólnie przyjętego postrzegania Olsztyna, można spróbować wypromować go za pomocą stworzenia jego nowego wizerunku przez utworzenie unikalnego, niszowego produktu wraz z opracowanym planem marketingowym. W tabeli 1 przedstawiono propozycje wzbogacenia pozytywnego wizerunku miasta i jego tendencji rozwojowych. Opracowania i pomysły zawarte w tej tabeli obrazują, jak wielki potencjał tkwi w mieście i co można zrobić, aby mieszkańcom żyło się lepiej, a turyści chętniej przyjeżdżali. Przedstawione pomysły są nielicznymi spośród wielu możliwości, jakie stwarza miasto dla budowania tożsamości i tworzenia więzi z regionem, a opracowano je z uwzględnieniem analizy SWOT ze Strategii Rozwoju Olsztyna [2006]. Niektóre z zaproponowanych pomysłów można wdrażać w życie od razu, niektóre natomiast wymagają czasu i odpowiednich środków finansowych, aby móc podjąć ich realizację.

Należy również zwrócić uwagę na rolę promocji poszczególnych działań wśród mieszkańców, a także w mediach ogólnopolskich. Środki marketingowe dotyczące reklamy mają niebagatelny wpływ na jakość realizacji i widoczne efekty działań. Na nic się nie zdadzą najbardziej wyszukane pomysły i działania, jeśli nikt o nich nie będzie wiedział, a co za tym idzie nie będzie komu w nich uczestniczyć. Skuteczność promocji regionu zależy również od zareklamowania narzędzi promocyjnych.

Również świadomość własnych atutów i słabości ma podstawowe znaczenie w kształtowaniu realistycznych strategii marketingowej. Nie mogą być one analizowane w sposób wyizolowany, ale muszą być rozpatrywane na tle konkurentów. Zgodnie ze stwierdzeniem Delugi [2003], „miejscowość, która w porównaniu z konkurencyjnymi miastami turystycznymi wykazuje więcej mocnych stron niż słabych punktów ma większe możliwości wykorzystania przez siebie szans i umocnienia lub obrony dotychczasowej pozycji rynkowej”. Wobec tego Olsztyn musi pracować nad swoim wizerunkiem, aby inne miasta nie pozostawiły go w tyle.

Tabela 1. „Pochwal się tym, co masz najlepszego” – czyli propozycja atraktorów mogących wpłynąć na poprawę wizerunku na przykładzie Olsztyna

Table 1. “Show your best side” – a proposal to create attractions directed at improving the existing image of a region – the example of the city of Olsztyn

Atraktory Olsztyna	Charakterystyka	Termin możliwej realizacji	Działania	Perspektywy w tworzeniu „mentalnego regionu”	Hasła reklamowe
1. Ekologiczne miasto.	Promowanie proekologicznych działań. Olsztyn mógłby się stać stolicą ekologii. Nowy rozdział w życiu Olsztyna.	Całorocznie	<ol style="list-style-type: none"> Ogólnopolski konkurs na zaprojektowanie proekologicznego znaku dla miast dbających o ekologię. Rozpoczęcie inwestycji proekologicznych (np. produkcja ekologicznych opakowań, reklamówek, być może ubrań). Utworzenie Stowarzyszenia Ekologicznych Miast Polski z siedzibą w Olsztynie. Wprowadzenie przez miasto nakazu korzystania wyłącznie z papierowych bądź materiałowych toreb w sklepach pod karą grzywny. Utworzenie szkolek leśnych, coroczne nasadzenie drzew przez młodzież szkolną. Utworzenie ekologicznego wysypiska śmieci plus recykling śmieci. 	<p>Promowanie ekologicznego życia. Edukacja ekologiczna mieszkańców z naciskiem na młodzież szkolną i studentów. Nowy przemysł ekologiczny da nowe miejsca pracy i stworzy niszę dla specjalistów. Dzięki akcjom na szeroką skalę temat Olsztyna będzie omawiany w mediach i panelach dyskusyjnych. Olsztyn stałby się mecenasem proekologicznym Polski.</p>	<ol style="list-style-type: none"> Olsztyn tu wszystko się zaczęło/ Olsztyn u źródła natury. Olsztyn – żyj w zgodzie z naturą. Olsztyn mówi nie reklamówkarzom antyśrodkowiskowym. Olsztyn tu żyje się ekologicznie. Złap oddech w Olsztynie. Chwila wytechnienia w Olsztynie.
2. Wielkie wakacje i Festiwal „tragedyj”.	Impreza cykliczna mająca na celu przybliżenie młodemu pokoleniu niedyskutowanych realiów życia naszych mam i babci. Młode pokolenie mogłoby zasięgnąć porad i nauczyć się, jak robić przetwory, szyćdelkować wyszywać i robić na drutach. W trakcie imprezy można by przeprowadzić konkurs na najlepsze przetwory, a także zorganizować wspólne wękowanie przetworów, każdy może zrobić własne dzemy i powidła.	Lato/Jesień Sierpień/ Wrzesień	<ol style="list-style-type: none"> Konkurs na najlepsze przetwory. Porady babci Stasi. Prezentacja regionalnych nalewek. Liczne stoiska z przetworami i innymi tradycyjnymi potrawami regionalnymi. Wielkie gotowanie i wazenie, miasto zapewnia owoce i warzywa potrzebne do stworzenia wybranej potrawy bądź specjalu, „Królowej stołów 20... r.” Konkursy z nagrodami. Zaangażowanie osób starszych do pomocy przy organizacji imprezy. Wspomnienia z czasów Kola Gospodyń Wiejskich. Nauka robienia na drutach, szyćdelkowania, haftowania itp. Kultywowanie dawnych tradycji. Budowa więzi międzypokoleniowej. Poszerzenie horyzontów młodego pokolenia. 	<ol style="list-style-type: none"> Tradycyjnie Olsztyn. Babcia Stasia zaprasza do Olsztyna. Chodź, poznaj świat inaczej. Z tradycją za pan brat. Tradycyjnie w Olsztynie. 	

cd. tabeli 1
Table 1 cont.

Atraktywość Olsztyna	Charakterystyka	Termin możliwej realizacji	Działania	Perspektywy w tworzeniu „mentalnego regionu”	Hasła reklamowe
3. Rowery przez miasto.	<p>Propagowanie poruszania się po mieście jednośladami. Zorganizowanie wypożyczalni z rowerami jedno-, dwu-, lub trzyosobowymi, a także ze skuterami. Rozbudowa ścieżek rowerowych oraz wyznaczenie nowych szlaków turystycznych dostosowanych do poruszania się rowerami lub skuterami.</p>	Całorocznie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wyznaczenie nowych ścieżek rowerowych. 2. Wypożyczalnie rowerów i skuterów. 3. Wprowadzenie nowego systemu wypożyczenia rowerów abonamentowo. 4. Wprowadzenie większej liczby miejsc postojowych dla rowerów i skuterów. 	<p>Akcja miałaby na celu w miarę możliwości ograniczenie ruchu samochodowego, na rzecz propagowania poruszania się rowerami bądź skuterami. Co za tym idzie – promowanie zdrowego trybu życia i ograniczenie emisji spalin samochodowych. Możliwość połączenia akcji z Ekologicznym Miastem.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rowerem przez miasto. 2. Nie bądź smogiem, wsiądź na rower. 3. Prozdrowotnie – oczywiście w Olsztynie! 4. Zdrowiej w Olsztynie. 5. Żyj zdrowo w Olsztynie. 6. Żyj zdrowo – rowerowo.
4. Biegi na orientację.	<p>Wykorzystując ogromny potencjał miasta można by zadbać o organizację biegów na orientację. W związku z tym kilka razy do roku byłoby tańsze biegi organizowane pod hasłem przewodnim „Olsztyn moje miasto” lub „Olsztyn – tu żyję”. Zagospodarowaniu poddałoby się Las Miejski, a także inne znane i te mniej znane zakątki Olsztyna. Jeden lub dwa z organizowanych biegów mogłyby nawiązywać do historii i specyfiki miasta. Do wspomnianych</p>	Całorocznie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Biegi organizowane w Lesie Miejskim. 2. Biegi organizowane na terenie miasta ze stacjami, na których trzeba wykazać się wiedzą o Olsztynie/regionie. 3. Biegi tematyczne i wiele innych. 	<p>Zaangażowanie mieszkańców w życie miasta. Poszerzanie wiedzy o regionie wśród mieszkańców i turystów zainteresowanych przedsięwzięciem. Budowanie więzi międzyludzkich.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Biegi z gwiżdżkami. 2. Orientuj się w Olsztynie. 3. Bądź zorientowany na rekreację. 4. Zorientuj się zdrowo i żywiołowo.

biegów zaliczalyby się m.in.: biegi przełajowe, biegi na orientację w nocy, zadania sprawnościowe, różne zagadki do rozwiązania (włącznie z detektywistycznymi) a także wiele innych atrakcji.

5.	Miasto kontra owały. Miasto przyjazne mieszkańcom i turystom.	Wiosna/Lato/Jesień	1. Nawiązanie współpracy z odpowiednimi wydziałami na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie 2. Prowadzenie badań nad skuteczną walką z uciążliwymi owadami. 3. Wprowadzenie wybranych projektów w życie.	Mieszkańcom i turystom będzie żyło się przyjemniej w mieście pozbawionym tak uciążliwych i natręczywych gości, jakimi są owady. Ludność będzie chętniej wychodzić na spacer i organizować ogniska i pikniki nad wodą.	1. Poczuć wiatr we włosach w Olsztynie. 2. Poznaj smak przyjemności z Olsztynem. 3. Odechnij z ulgą w Olsztynie.
6.	Wirtualny spacer po Olsztynie.	Całorocznie	Program umożliwiłby ingerowanie w strukturę stworzonego multimedialnego miasta poprzez możliwość „pomalowania” budynków, wstawiania komentarzy i zapytań odnośnie tego, co można by w danym miejscu zrobić, odnowić, a także wprowadzić ranking miejsc, które powinny być „Twoim zdaniem poddane renowacji”. Taka funkcja programu w przyszłości mogłaby stać się pomocna przy obmyśleniu planów renowacji, a niektórzy mieszkańcy mogliby stworzyć przepiękne wizerunki miasta, które z czasem można by wprowadzić w życie.	Dzięki temu działaniu mieszkańcy mogą mieć wpływ na działania i projekty realizowane przez Urząd Miasta. Mogą czynnie uczestniczyć w podejmowanych decyzjach, łatwiej by było przeprowadzić konsultacje społeczne dotyczące wprowadzenia planów miejscowych i innych kluczowych dla miasta dokumentów. Mieszkańcy czują się potrzebni i docenieni.	1. Stwórz swój własny Olsztyn. 2. Zaprojektuj Olsztyn jakim chciałbyś go zobaczyć. 3. Olsztyn na miarę naszych czasów.

cd. tabeli 1
Table 1 cont.

Atrakторы Olsztyna	Charakterystyka	Termin możliwej realizacji	Działania	Perspektywy w tworzeniu „mentalnego regionu”	Hasła reklamowe
7. Ogród Botaniczny.	Miasto chcąc umilić pobyt w Olsztynie powinno urozmaicić atrakcje dostępne w mieście. Do tej pory Olsztyn znany jest głównie z Planetarium, idąc tym tropem należy poszerzyć ofertę edukacyjną jednostek. Przyczynić się do tego może budowa kompleksu ogrodu botanicznego. Dzięki takiej inwestycji wycieczki będą zjeżdżać do Olsztyna, aby zobaczyć i poznać rośliny i „zapachy” z różnych zakątków świata. Ogród taki będzie stanowić namiastkę dzikiej przyrody. Poza rodzimą florą zgromadzone będą w nim rośliny z różnych rejonów świata. Gatunki stref ciepłych i gorących eksponowane będą w szklarniach i palmiarniach, gdzie chronione przed zimmem mogą być podziwiane przez cały rok.	Całorocznie	1. Nawiązanie współpracy z inwestorem lub z jednostkami naukowymi, np. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Kształtowania i Ochrony Środowiska. 2. Wyznaczenie miejsca do rozpoczęcia inwestycji – np. specjalne strefy ekonomiczne. 3. Przetarg na zlecenie prac budowlanych. 4. Dobór projektów ogrodu i roślin.	Ogrody botaniczne i arboreta nie tylko stanowią pewnego rodzaju azył dla gnących gatunków, ale pełnią również rolę kształcącą i wychowawczą, dostarczają wrażeń estetycznych oraz służą wyciszeniu i rekreacji. Częsty kontakt z roślinami rozwija zmysł obserwacyjny, pozwala dostrzec nie tylko piękno, ale także niezwykłą różnorodność świata roślin i ich przystosowań. Przyczyni się do popularyzowania wiedzy botanicznej i dziedziny pokrewnych oraz rozbudzi zainteresowania przyrodnicze wśród społeczeństwa, a także stworzy możliwości nawiązania współpracy z placówkami naukowymi i szkołami. Dzięki wzrastającej roli ogrodów botanicznych i arboretów sprawa powinna zostać nagłośniona w wydawnictwach przyrodniczych.	1. Olsztyn sięga do korzeni. 2. Olsztyn z naturą za pan brat. 3. Olsztyn bliżej źródła. 4. Zaziełeni mieszkają w Olsztynie. 5. Olsztyn buszujący w kwiatach. 6. Cztery pory roku z Olsztynem.

<p>8. Ekstremalnie. W ramach wyjścia naprzeciw potrzebom mieszkańców w Olsztynie należałoby utworzyć miejsca rozrywki nieco bardziej ekstremalnej, jak np. ścianki wspinaczkowe, parki linowe, tory quadowe i gokartowe. Zabawy te stają się coraz bardziej popularne wśród społeczeństwa i zauważa się wzrastający popyt na tego typu atrakcje.</p>	<p>Całorocznie 1. Dobór miejsce do realizacji projektu, np. Las Miejski. 2. Prace projektowe. 3. Rozpoczęcie inwestycji. 4. Opracowanie planu działania placówek. 5. Budowa torów quadowych i gokartowych. 6. Budowa ścianki wspinaczkowej. 7. Stworzenie parku linowego.</p>	<p>Mieszkańcy, a także zwiedzający potrzebują miejsce, w których będą mogli się odprężyć, ale także pozytywnie „znieczyć”. Coraz większa część społeczeństwa interesuje się rozrywkami ekstremalnymi. Z racji na dotychczasowy brak takich obiektów w Olsztynie, umocni się jego wizerunek wśród mieszkańców. Turyści będą mogli aktywnie spędzać czas w mieście, dzięki czemu będą zostawać tu na dłużej.</p>	<p>1. Aktywnie w Olsztynie. 2. Olsztyn bardziej ekstremalny. 3. Spróbuj sił w Olsztynie. 4. Rośnij w siłę z Olsztynem. 5. Olsztyn strong.</p>
--	---	--	---

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

PODSUMOWANIE

Z przedstawionych w artykule założeń oraz przykładów wynika, że marketing terytorialny to nie tylko narzędzie do przyciągnięcia inwestorów i źródło uzyskania dodatkowych wpływów do budżetu danego miasta pochodzących od odwiedzających. Jego znaczenie i cel jest znacznie szerszy [Domański 1997, Szromnik 2008] i jako taki powinien być uwzględniany i wykorzystywany przez samorządy i organizacje pozarządowe.

Siłą i celem dobrze zaprojektowanego marketingu terytorialnego jest m.in. tworzenie w mentalności odbiorców regionów, które mają znacznie większą moc przyciągania niż tymczasowe i prowizoryczne produkty i trendy marketingowe, opracowane i wdrożone, jako wynik kampanii marketingowych.

Jak wcześniej wspomniano, należy szukać takich rozwiązań i pomysłów, które pozwolą utożsamić się z danym rejonem jak największej rzeszy rynków odbiorców. Wykorzystanie w optymalny sposób pozytywów danego potencjału środowiska naturalnego, zasobów ludzkich i kapitału gospodarczego w korelacji z racjonalną wizją rozwoju regionu jest podstawą do opracowania właściwej strategii marketingowej danego terytorium.

Podstawowym założeniem opracowywania projektu marketingu terytorialnego na danym obszarze, według autorów, jest stworzenie poczucia wspólnoty, sentymentu, trwałego związku z daną przestrzenią, a co za tym idzie społecznej, zespołowej odpowiedzialności, która jest najważniejszym czynnikiem w kreowaniu atrakcyjnych miast i obszarów.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M. (red.), 2003. Skala lokalna w terytorialnym podziale kraju. [w:] Strategie rozwoju lokalnego. Tom 2 – Aspekty instrumentalne, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Adamowicz M., 2009. Wykorzystanie marketingu w zarządzaniu gminą. Roczniki Naukowe SERiA, tom XI, zeszyt 2.
- Analiza wyników badań wizerunku Polski i postrzegania polskiej marki na świecie. Założenia i rekomendacje do pozycjonowania Polski jako kraju docelowego podróży turystycznych na lata 2009–2015, 2008. Ekspertyza wykonana dla Polskiej Organizacji Turystycznej (szef zespołu: Mirosław A. Boruc). Wyd. Instytut Marki Polskiej. Warszawa.
- Bernaciak A., 2004. Analiza pozycji konkurencyjnej gminy – spektrum przestrzeni. „Świat marketingu” <http://www.swiatmarketingu.pl/> z dnia 18.03.2010.
- Deluga W., 2003. Rola administracji państwowej i samorządów w kreowaniu wizerunku miast. [w:] Strategie rozwoju lokalnego T. 2 – Aspekty instrumentalne. (red. nauk. M. Adamowicz). Wydaw. SGGW, Warszawa.
- Domański T. (red.), 1997. Marketing terytorialny. Strategiczne wyzwania dla miast i regionów. Centrum Badań Studiów Francuskich – Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Dziemianowicz W., 1997. Kapitał zagraniczny a rozwój regionalny i lokalny w Polsce. Studia Regionalne i Lokalne, Nr 21 (54).
- Florek M., 2005. Efekt kraju pochodzenia. Uwarunkowania i możliwości zastosowania. [w:] Innowacje w marketingu. Młodzi o marketingu III. (red. M. Skurczyński). Wyd. Zakład Poligrafii Fundacji Rozwoju UG, Sopot.

- Huber K., 1994. Image, czyli jak być gwiazdą na rynku. Business Press, Warszawa.
- Karwowski J., 1993. Zarządzanie marketingowe. Wyd. Zachodniopomorska Szkoła Businessu, Szczecin.
- Kotler Ph., 1994. Marketing. Analiza, planowanie i kontrola. Gebethner i Ska, Warszawa.
- Kotler Ph., Jatusripitak S., Maesincee S., 1999. Marketing narodów. Strategiczne podejście do budowania bogactwa narodowego. Seria „Biblioteka Menedżera”. Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu. Kraków.
- Lizińska W., Nazarczuk J., 2008. Działania władz lokalnych gmin województwa warmińsko-mazurskiego w aspekcie przyciągania inwestorów zewnętrznych. Roczniki Naukowe SERiA, tom X, zeszyt 2.
- Łaguna T, Łaguna M., 2003. Marketing lokalny a marketing nieruchomości. [w:] Strategie rozwoju lokalnego T. 2 – Aspekty instrumentalne. (red. nauk. M. Adamowicz). Wyd. SGGW, Warszawa.
- Markowski T., 2002. Marketing terytorialny. Wyd. Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Warszawa.
- Matysik-Pejas R, Wojewodziec T., 2009. Rola kanałów przepływu informacji w marketingu terytorialnym. Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia 8 (3).
- Olszewska J., 2000. Wizerunek jako narzędzie tworzenia przewagi strategicznej gminy. Marketing i Rynek, nr 11.
- Olsztyn-Rekreacja oraz Olsztyn trzy dni w Olsztynie, 2009. Broszury reklamowe 2009. Pracownia Wydawnicza ElSet.
- Pizło W., 2003. Wybrane narzędzia marketingu regionalnego – aspekty teoretyczne. [W:] Strategie rozwoju lokalnego T – 2, Aspekty instrumentalne. (red. nauk. M. Adamowicz). Wyd. SGGW, Warszawa.
- Rumpel P., Siwek T., 2006. Marketing terytorialny a kreowanie regionów: przykład czeski. Przegląd Geograficzny nr 78, 2, 191–205.
- Sokołowicz M., 2010. Wizerunek jednostki terytorialne. Definicja – funkcje – instrumenty. http://www.sokol_zarzadca.republika.pl/WIZERUNEK.pdf z dnia 18.03.2010
- Strategia rozwoju Olsztyna 2006–2020. Załącznik do Uchwały Nr LXVIII/860/06 Rady Miasta Olsztyn z dnia 27 września 2006 r.
- Szromnik A., 1997. Marketing terytorialny geneza, rynki i podmioty oddziaływania. [w:] Marketing terytorialny: strategiczne wyzwania dla miast i regionów, (red. nauk. T. Domański). Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Szromnik A., 2003. Marketing terytorialny w strategiach rozwoju lokalnego. [w:] Strategie rozwoju lokalnego T. 2 – Aspekty instrumentalne. (red. nauk. M. Adamowicz). Wyd. SGGW, Warszawa.
- Szromnik A., 2008. Marketing terytorialny. Miasto i region rynku. Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Kraków.
- Szulce H., Florek M. (red.), 2005. Marketing terytorialny. Możliwości aplikacji, kierunki rozwoju. Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
- <http://www.institut.info/IIIkonf/referaty/1c/Pawlowska-Rybicki.pdf>
- http://uppo.olsztyn.ibip.pl/public/popup.php?id_menu_item=48532
- <http://www.olsztyn.eu/pl/miasta-blizniacze,halmstad.html> http://www.samorzad.olsztyn.eu/fileadmin/strona_glowna/olsztyn_ogrod_euroopy.pdf
- http://www.stat.gov.pl/gus/5840_2738_PLK_HTML.htm
- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/olsz/ASSETS_folder_olsztyn_elblag_2007.pdf
- http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/olsz/ASSETS_olsztyn_pol_2008.pdf
- <http://www.stat.gov.pl/olsz/index.htm>

PLACE MARKETING CHALLENGES AND THE CREATION OF CITY IDENTITY IN POLAND

Abstract. The paper presents the scope of place marketing activities undertaken in Polish cities, referring to the example of the city of Olsztyn. It discusses the solutions and tasks related to the creation of city identity and new mental maps of cities and regions. The main goal of a place marketing project implemented in a given area is to develop a sense of community and belonging to a region, as well as social, shared responsibility which is the key factor determining the attractiveness of cities and regions.

Following an analysis of the current state and the stage of realization of place marketing activities in the city of Olsztyn, a concept was proposed to use certain local products in order to establish and strengthen bonds with the place of residence and to build an internal identity. Another objective of the study was to stress that large parts of the city potential remain unused, and to identify the actions that should be taken to improve living conditions for the local residents and to attract more tourists.

Key words: place marketing, mental place design, town identity

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 21.04.2010

STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI WŚRÓD HODOWCÓW OWIEC¹

Tomasz Rokicki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Przedsiębiorca i przedsiębiorczość są definiowane na wiele sposobów. Na potrzeby pracy przyjęto, że przedsiębiorczość dotyczy gotowości do zmian mających za zadanie poprawę sytuacji ekonomicznej. W artykule przedstawiono wyniki z badań gospodarstw zajmujących się hodowlą owiec na terenie województwa podlaskiego. Badania dotyczą lat 2003–2004 oraz roku 2009. Wyniki badań z lat 2003–2004 posłużyły do zidentyfikowania sytuacji w gospodarstwach owczarskich oraz jako baza do porównania zmian w postawach rolników, które nastąpiły po pierwszych latach członkostwa w UE. Do określenia gotowości hodowców owiec do zmian (zachowań przedsiębiorczych) zostały przedstawione możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej. Poziom przedsiębiorczości i gotowości do takich działań wśród hodowców owiec jest niski. Przejmowanie gospodarstw przez młodych producentów może przyczynić się do podejmowania decyzji innowacyjnych.

Słowa kluczowe: hodowla owiec, przedsiębiorczość, integracja europejska, woj. podlaskie

WSTĘP

Przedsiębiorcę i przedsiębiorczość definiowano w przeszłości w różny sposób, w zależności od ustroju społeczno-gospodarczego. W okresie merkantylizmu przedsiębiorcą był kapitalista handlowy realizujący transakcje handlowe. W okresie rewolucji przemysłowej to przedsiębiorca przemysłowy podejmował się wytwarzania produktów, przy zaangażowaniu kapitału w zakup maszyn i organizację produkcji. Ojciec ekonomii Smith w swojej pracy pt. „Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów” z 1776 r. wskazał na takie kierunki przedsiębiorczości, jak wytwarzanie surowców, ich przetwarzanie, przewożenie produktów oraz dokonywanie podziału na drobne części. Przedsiębiorca zo-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Tomasz Rokicki, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, tel. (22) 593 42 38, e-mail: tomasz_rokicki@sggw.pl

¹Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2009–2010 jako projekt badawczy nr N N311 010537

stał określony jako człowiek posiadający umiejętność oszczędzania i mobilizowania kapitałów [Grzebyk 2005]. Ciekawą definicję przedsiębiorczości podał Schumpeter [1960], określając ją jako nową kombinację środków produkcji umożliwiającą wprowadzenie nowego wyrobu lub technologii, otwarcie nowego rynku, pozyskanie nowych źródeł surowców lub wprowadzenie nowej organizacji. W polskiej literaturze przedsiębiorczość jest określana jako cecha wyzwalająca inicjatywę, zapobiegliwość oraz troskę o rozwój firmy, o maksymalizację jej wyników rzeczowych i finansowych [Skowronek-Mielczarek 2003]. Rozumiana też jest jako funkcja w zarządzaniu firmą utożsamiana z celem jej działalności, jakim jest maksymalizacja korzyści materialnych czy też niematerialnych [Strużycki 2002]. Zdaniem Sikorskiej-Wolak [2000], przedsiębiorczość to całokształt indywidualnych lub zespołowych działań bądź predyspozycji do działania, które przełamują istniejące wzorce. Podstawowymi pojęciami dla przedsiębiorczości są kreatywność i innowacyjność. Zdaniem Grzebyk [2005], przedsiębiorczość może być rozpatrywana jako:

- sposób działania charakteryzujący się gotowością podejmowania nowych, niekonwencjonalnych, ryzykownych przedsięwzięć i wykazaniem inicjatywy w ich poszukiwaniu i rozpoczynaniu,
- cecha ogólna przedsiębiorstwa, wyrażająca się w poszukiwaniu i podejmowaniu z własnej inicjatywy i na własną odpowiedzialność i ryzyko nowych, niekonwencjonalnych sposobów działania w celu osiągnięcia sukcesu.

Przedsiębiorczość jest więc definiowana w literaturze przedmiotu w zróżnicowany sposób. Pojęcie przedsiębiorcy może być natomiast definiowane jako człowieka, który tworzy przedsiębiorstwo lub je kontroluje, dostrzega sprzyjające okazje i wykorzystuje je [Say 1960]. Według Schumpetera [1960], przedsiębiorca podejmuje nowe działania lub przekształca dotychczasowe przedsięwzięcia w nowe, dokonuje wyborów w różnych sytuacjach społecznych. Działania ekonomiczne i nieekonomiczne takiej osoby stają się częścią procesu rozwojowego. Z kolei Drucker [1992] określa przedsiębiorcą tego, kto poszukuje zamiany, reaguje na nią i wykorzystuje okazje do społecznej lub gospodarczej innowacji.

Przedstawione definicje przedsiębiorczości i przedsiębiorcy miały za zadanie ukazanie zróżnicowanego podejścia do tych pojęć. Autor skłaniałby się do przyjęcia na potrzeby pracy definicji, według której działania związane z przedsiębiorczością dotyczą gotowości do zmian mających za zadanie poprawę sytuacji ekonomicznej oraz chęć do wprowadzania ich w życie.

Produkcja owczarska, będąca jednym z rodzajów działalności rolniczej, straciła na znaczeniu pod koniec XX wieku. Przyczyną był drastyczny spadek pogłowia owiec w drugiej połowie lat 80. i w pierwszej połowie lat 90. XX wieku. Taka sytuacja była spowodowana zmniejszeniem się popytu na produkty owczarskie, a w rezultacie opłacalności produkcji owczarskiej. Spadły przede wszystkim ceny wełny, a na świecie występowała nadprodukcja tego surowca [Klepacki 2005]. Najbardziej wytrwali owczarze pozostali na rynku, likwidacji zaś uległy stada najmniejsze. Nowy, dominujący kierunek mięsny produkcji owczarskiej spowodował zmiany w liczebności i strukturze rasowej owiec. Oprócz użytkowania mięsnego ważnym kierunkiem stała się hodowla ras zachowawczych [Klepacki, Rokicki 2005]. Pogorszenie się sytuacji ekonomicznej gospodarstw

owczarskich mogło przyczynić się do większej gotowości rolników do zmian, innowacji, do działań rozumianych jako przedsiębiorczość. Celem artykułu jest określenie postaw, gotowości do zmian wśród hodowców owiec, którzy pozostali na rynku. Integracja z Unią Europejską i związane z tym przekształcenia w wielu sferach mogły spowodować zmianę postaw, podjęcie nowych działań w ramach produkcji owczarskiej. W związku z tym ważne wydaje się określenie, w jakim kierunku ewoluowały działania związane z przedsiębiorczością.

MATERIAŁ I METODY

W artykule przedstawiono wyniki z badań gospodarstw zajmujących się hodowlą owiec na terenie województwa podlaskiego. Badania dotyczą lat 2003–2004 oraz roku 2009. W latach 2003–2004 na terenie województwa podlaskiego istniało 65 gospodarstw hodowlanych. Badaniami objęto całą populację. Gospodarstwa były zróżnicowane pod względem powierzchni użytków rolnych (UR) oraz liczby posiadanych owiec matek. Wykorzystując metodykę stosowaną przez GUS podczas Powszechnych Spisów Rolnych, można było podzielić gospodarstwa na grupy według powierzchni UR. W badanej zbiorowości brak było gospodarstw o powierzchni do 5 ha. W przedziale 5,01–10 ha było 7 gospodarstw, 10,01–15 ha – 19 jednostek, 15,01–30 ha – 29, 30,01–50 ha – 7, a powyżej 50 ha UR tylko 3 gospodarstwa. Między powierzchnią UR a liczebnością stada matecznego owiec istniała korelacja dodatnia. Stada liczyły od 35 do 300 owiec matek. Populacja była więc dość zróżnicowana. W 2009 roku badania powtórzono na mniejszej grupie, tj. 10 gospodarstw, które były w populacji z lat 2003–2004. Był to pierwszy etap realizacji grantu badawczego, a w kolejnych przebadanych ma zostać 15 kolejnych gospodarstw. Do przedstawienia sytuacji hodowli owiec w latach 2003–2004 wykonano analizę SWOT, a do określenia gotowości hodowców owiec do zmian (zachowań przedsiębiorczych) przedstawione zostały możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej. W 2009 roku wykonano podobne zestawienia w celu określenia zmian w poglądach i perspektyw rozwoju przedsiębiorczości wśród hodowców owiec. Wszystkie dane zostały zebrane na podstawie wywiadów kierowanych przeprowadzonych z rolnikami.

WYNIKI

Przystąpienie Polski do UE z perspektywy pierwszych lat zostało ocenione pozytywnie przez większość społeczeństwa. Jednak w samym okresie integracji opinie były zróżnicowane. Z członkostwem w strukturach europejskich wiązały się szanse i zagrożenia dla producentów owiec. Wyniki badań z lat 2003–2004 mają posłużyć do zidentyfikowania sytuacji w gospodarstwach owczarskich oraz jako baza do porównania zmian w postawach rolników, które nastąpiły po pierwszych latach członkostwa w UE, a dokładnie w 2009 roku. Analiza SWOT przeprowadzona dla gospodarstw owczarskich w latach 2003–2004 zawiera tylko najważniejsze, według rolników, czynniki uszeregowane według liczby wskazań (% odpowiedzi).

Wśród szans znalazły się:

- polepszenie opłacalności produkcji owiec (85% odpowiedzi),
- skorzystanie z kredytów preferencyjnych, funduszy unijnych (70%),
- dodzierżawienie i zakup ziemi (67%),
- tańsze maszyny (64%),
- niższe koszty nawozów (53%),
- dopłaty bezpośrednie z UE (53%),
- agroturystyka (51%).

Do zagrożeń zaliczono:

- wzrost kosztów produkcji (90% odpowiedzi),
- niskie ceny produktów od owiec (72%),
- podatki w rolnictwie (68%),
- brak następcy (62%),
- wyższe koszty nawozów (58%),
- wyższe składki KRUS (52%),
- niższe wynagrodzenia na wsi niż w mieście (51%).

Jako mocne strony gospodarstw zostały podane:

- wiedza poparta doświadczeniem (90% odpowiedzi),
- zamiłowanie do rolnictwa (84%),
- odpowiedni sprzęt do produkcji pasz (72%),
- wyspecjalizowanie się (70%),
- następcą (61%),
- wiek gospodarza (54%).

Rolnicy podali również słabe strony ich gospodarstw:

- słabe gleby i brak możliwości kupna ziemi (86%),
- brak inwestycji (79%),
- prowadzenie jednego rodzaju działalności rolniczej (67%),
- niedostateczne zmechanizowanie produkcji (64%),
- brak sprzętu do produkcji pasz objętościowych (57%),
- mała elastyczność (52%).

W wyniku przeprowadzenia wywiadu uzyskano informacje o możliwościach zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej. Poszczególnym czynnikom (rolnik musiał wybrać 5 najważniejszych) nadano rangi. Za pierwszą lokatę czynnik otrzymywał 1 punkt, a za ostatnią (piątą) – 5 punktów. W latach 2003–2004 poprawa opłacalności była możliwa według rolników poprzez:

- wyższe dotacje (1,02 punktu),
- wzrost cen jagnięciny (2,37),
- wzrost cen wełny (3,52),
- otwarcie rynku europejskiego (4,23),
- dotacje do mięsa (4,27),
- tworzenie grup producenckich (4,42),
- większe zainteresowanie jagnięciną (4,50),
- przetwarzanie surowców (4,72),
- agroturystykę (4,83).

DYSKUSJA

W tej części artykułu zostaną omówione wyniki analizy SWOT z lat 2003–2004, której zadaniem było przedstawienie sytuacji gospodarstw hodowlanych. Obawy i nadzieje zgłaszane przez rolników zostały zweryfikowane w 2009 roku. Określono też, które z nich się sprawdziły, a które nie. Sytuacja gospodarstw jest bazą do podejmowania wielu decyzji, do zachowań przedsiębiorczych. Podobnym porównaniom zostaną poddane możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej, które należy utożsamiać z gotowością do takich działań.

W latach 2003–2004 ważne dla gospodarstw owczarskiej było utrzymanie, a nawet wzrost stawek dotacji do owcy matki. W 2009 roku taka forma wsparcia została zaniechana, zgodnie z postanowieniami zapisanymi w traktacie przedakcesyjnym. Możliwe było otrzymywanie tzw. płatności za ważenie, której wysokość była niższa niż wcześniej wypłacanych dotacji. Wyższe ceny produktów pochodzących od owiec były upatrywane jako szansa dla producentów na poprawienie opłacalności. Trzeba jednak stwierdzić, że wysokie ceny nie sprzyjały zainteresowaniu zakupem jagnięciny ze strony wciąż mało zamożnego społeczeństwa polskiego. Ceny żywca jagnięcego w 2009 roku utrzymywały się na trochę niższym poziomie niż w latach 2003–2004. Zainteresowanie społeczeństwa tym rodzajem mięsa ciągle wzrastało. Szanse dla gospodarstw rolnicy upatrywali w obniżeniu kosztów produkcji (spadek cen nawozów, paliwa), kosztów inwestycji (tańsze maszyny) oraz w możliwościach skorzystania z funduszy unijnych. W przypadku środków do produkcji po akcesji nastąpił znaczny wzrost ich cen. Możliwość korzystania z funduszy unijnych przyczyniała się natomiast do wzrostu cen maszyn. Spełniły się więc zagrożenia, które podali rolnicy w latach 2003–2004. Wyższe nakłady oraz koszty powodują w konsekwencji większe dysproporcje w poziomie wynagrodzenia na wsi i w mieście oraz rezygnację młodzieży z pracy w gospodarstwie. Taka prawidłowość występowała według rolników również w 2009 roku. Szanse wynikające z zakupu ziemi lub jej dzierżawy w 2009 roku zostały ograniczone do minimum, głównie na skutek wzrostu cen ziemi po akcesji do UE.

Najważniejszą funkcją analizy mocnych i słabych stron przedsiębiorstwa jest określenie procesów i struktur ujawniających potencjał oraz rzeczywiste możliwości organizacyjne [Juchniewicz 2000]. Mocną stroną w przypadku gospodarstw było doświadczenie i zamiłowanie do produkcji rolniczej. Średni wiek rolnika w latach 2003–2004 wynosił 50 lat, większość miała następców. Mocną stroną było wyspecjalizowanie się w produkcji i posiadanie odpowiednich maszyn. W 2009 roku w niektórych gospodarstwach nastąpiła zmiana pokoleniowa. Do takiej sytuacji przyczyniły się możliwość skorzystania z rent strukturalnych oraz łatwiejszy dostęp do funduszy unijnych dla młodych rolników.

Słabości wynikały z braku inwestycji oraz posiadania zbyt słabych gleb. Zwracano również uwagę na prowadzenie jednego rodzaju działalności i zbyt małą elastyczność. W 2009 roku poprawiła się sytuacja w zakresie inwestycji, co wiązało się również z lepszym wyposażeniem w maszyny konieczne do produkcji.

Możliwości zwiększenia opłacalności produkcji owczarskiej rolnicy widzieli w latach 2003–2004 przede wszystkim w wyższych stawkach dotacji do owiec matek. Na kolejnych miejscach znalazły się wzrost cen jagnięciny i wełny. Najmniejsze możliwości upatrywane były przez rolników w agroturystyce, przetwarzaniu surowców, większym

zainteresowaniu społeczeństwa jagnięciną i tworzeniu grup producenckich. Można więc powiedzieć, że rolnicy liczyli na czynniki rynkowe bardziej niż na te, które wymagają własnej aktywności, zachowań przedsiębiorczych. Ważność czynników wpływających na opłacalność produkcji owczarskiej w poszczególnych grupach gospodarstw według powierzchni UR była w małym stopniu zróżnicowana.

W 2009 roku nastąpiła zmiana postaw rolników. Przy zastosowaniu podobnej metody oceny odpowiedzi jak w latach wcześniejszych określono najważniejsze sposoby na poprawę opłacalności produkcji owczarskiej. Były one następujące:

- wzrost cen jagnięciny (1,10 punktu),
- wyższe dotacje (2,10),
- przetwarzanie surowców (2,90),
- większe zainteresowanie jagnięciną (3,86),
- agroturystyka (4,60),
- sprzedaż bezpośrednia (4,67),
- tworzenie grup producenckich (4,80).

Porównując wyniki otrzymane w 2009 roku do tych z lat 2003–2004 należy stwierdzić, że rolnicy ciągle upatrują szans na poprawę opłacalności produkcji owczarskiej w czynnikach rynkowych. Na uwagę zasługuje większa liczba czynników, które wiążą się z aktywnością ze strony producentów. Przetwarzanie surowców, głównie mięsa jagnięcego, przyczyniłoby się do poprawy wyników ekonomicznych. Rolnicy mogliby przejąć marżę pobieraną przez pośredników. Podobnie wygląda sytuacja w przypadku sprzedaży bezpośredniej, choć ze względu na coraz bardziej restrykcyjne przepisy ten sposób byłby trudniejszy. Typowymi działaniami związanymi z przedsiębiorczością są agroturystyka oraz tworzenie grup producenckich. Te działania wymagają zaangażowania, dodatkowych inwestycji, czy też zmierzenia się z wieloma formalnościami typu biurokratycznego. Ewolucja poglądów przebiega więc powoli, a hodowcy owiec nie są skłonni do działań związanych z przedsiębiorczością.

WNIOSKI

Sytuacja gospodarstw, perspektywy oraz występujące zagrożenia mają wpływ na działania związane z przedsiębiorczością. Dość sceptyczne postawy prezentowane w okresie akcesji uległy w 2009 roku poprawie. Na usprawiedliwienie niskiej gotowości hodowców owiec do działań związanych z przedsiębiorczością może służyć fakt, iż na rynku pozostali wytrwali rolnicy, traktujący tę działalność często jako hobby. Prowadzili oni swą działalność, w większości przypadków, przez kilkadziesiąt lat. Przystawienie się na inny rodzaj produkcji było utrudnione, głównie z uwagi na wysokie koszty inwestycji czy też obawę o brak wiedzy. Przechodzenie na rentę strukturalną powodowało wymianę pokoleń. Młodzi producenci byli bardziej skłonni do działań określanych jako przedsiębiorcze. Zgłaszali gotowość do podjęcia działalności agroturystycznej, tworzenia grup producenckich, organizowania przetwórstwa czy też sprzedaży bezpośredniej.

Poziom przedsiębiorczości i gotowości do takich działań wśród hodowców owiec jest niski. Przejmowanie gospodarstw przez młodych producentów może przyczynić się do podejmowania decyzji innowacyjnych mających na celu poprawę opłacalności produkcji owczarskiej.

PIŚMIENNICTWO

- Drucker P.F., 1992. Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady. PWE, Warszawa, 8–24.
- Grzebyk B., 2005. Stan i perspektywy rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. [w:] Procesy przystosowawcze przedsiębiorstw agrobiznesu do gospodarki rynkowej, Klepacki B. (red.). Wieś Jutra, Warszawa, 239–252.
- Juchniewicz M., 2000. Planowanie działalności przedsiębiorstwa. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 10–30.
- Klepacki B., 2005. Prowadzenie efektywnych gospodarstw owczarskich po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Poradnik dla producentów jagniąt rzeźnych, Niżnikowski R. (red.). TWIGGER Warszawa, 151.
- Klepacki B., Rokicki T., 2005. Produkcja owiec szansą zwiększenia dochodów dla gospodarstw rolnych. Wieś Jutra, nr 11(87), 37–38.
- Say J.B., 1960. Traktat o ekonomii politycznej, czyli prosty wykład sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa. PWN, Warszawa, 19.
- Schumpeter J., 1960. Teoria rozwoju gospodarczego. PWN, Warszawa, 104–120.
- Skowronek-Mielczarek A., 2003. Przedsiębiorstwo – przedsiębiorczość – rynek. SGH, Warszawa, 214.
- Sikorska-Wolak I., 2000. Przedsiębiorczość w teorii i praktyce. [w:] Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich, Łęczycki K. (red.). Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce, 107.
- Strużycki M., 2002. Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie. Difin, Warszawa, 109–113.

THE SITUATION AND PERSPECTIVES IN DEVELOPMENT OF SHEEP FARMERS ENTREPRENEURSHIP

Abstract. An entrepreneur and entrepreneurship used to be defined on many ways. The author has defined the entrepreneurship as readiness for changes improving the economic situation. The paper presents results of research conducted within sheep farms in podlaskie province. The research was carried out in 2003–2004 and 2009. The results of 2003–2004 were a basis for comparison of changes in farmers opinions in first years of the EU integration. Sheep farmers' readiness for changes (entrepreneurial behaviour) was expressed by possibilities of increasing sheep production profitability. However, a level of entrepreneurship of the sheep farmers was low. Nevertheless, taking over farms by young farmers could result in taking up innovation decisions.

Key words: sheep breeding, entrepreneurship, European integration, podlaskie province

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 14.04.2010

OCENA SYTUACJI FINANSOWEJ GMIN WIEJSKICH W POLSCE W LATACH 2006–2008

Łukasz Satola

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Streszczenie. Lata 2006–2008 to ważny okres w działaniu samorządów lokalnych w Polsce, albowiem był to czas funkcjonowania w zmieniających się uwarunkowaniach zewnętrznych. Zmieniały się adresowane do gmin rodzaje wsparcia w ramach polityki strukturalnej Unii Europejskiej, a ponadto samorzady musiały elastycznie reagować na niestabilną sytuację makroekonomiczną. W artykule przedstawiono ocenę działania gmin wiejskich przez pryzmat ich sytuacji finansowej. Wykazano ogólną tendencję poprawy wyników finansowych sektora samorządowego, przejawiającą się m.in. wzrostem udziału dochodów własnych i nadwyżki operacyjnej w relacji do dochodów ogółem. Zwrócono również uwagę na pewne negatywne dla budżetów gmin konsekwencje spowolnienia gospodarczego.

Słowa kluczowe: analiza sytuacji finansowej, budżet lokalny, gminy wiejskie, samorzady lokalne, wskaźniki budżetowe

WSTĘP

Współcześnie w krajach charakteryzujących się w sferze ekonomicznej występowaniem rozwiniętej gospodarki rynkowej, a w sferze społecznej funkcjonowaniem wielu realizujących zróżnicowane cele organizacji społeczeństwa obywatelskiego działalność niemal wszystkich podmiotów podlega ocenie. Zróżnicowane są oczywiście cel, zakres, forma, a także sposoby prowadzenia takiej oceny. Wśród najczęściej stosowanych, a przez to najbardziej uniwersalnych, znajdują się metody oceny sytuacji finansowej. Ich dynamiczny rozwój, a obecnie również duże znaczenie związane jest z tym, iż podmioty działające w realiach współczesnego świata zmuszone są prowadzić racjonalną gospodarkę finansową.

Ujmowanie wszystkich przejawów działalności pojedynczych ludzi, ich zespołów oraz organizacji w formie pieniężnej umożliwiło porównywanie ich aktywności, sprawności i efektywności, co może stanowić już kryterium wartościujących ocen. Ocenę sy-

tuacji finansowej prowadzoną z zastosowaniem szerokiego spektrum wskaźników prowadzi się w ekonomii najczęściej w stosunku do tzw. podmiotów sfery realnej. Sytuację finansową analizuje się również w przypadku jednostek publicznych: gmin, powiatów, województw, a w szerszej perspektywie – państw [Gabrusewicz 2005, Kożuch 2008].

Ocena sytuacji finansowej podmiotów sfery publicznej, w tym samorządowej, z uwagi na ich odmienną – w porównaniu z sektorem komercyjnym – charakterystykę, przybiera inne formy. Odmiennie są bowiem szczególnie cel działania, wykorzystywane do jego osiągnięcia środki oraz sposób ich pozyskiwania, a następnie realokowania. Inaczej, gdyż nie za pośrednictwem mechanizmu rynkowego, w tym także zasadniczo bez stosowanych tam kryteriów odbywa się proces oceny ich funkcjonowania.

Celem pracy była próba dokonania oceny kondycji finansowej gmin wiejskich w Polsce przy zastosowaniu wybranych wskaźników. Ocenie poddano dane pochodzące ze sprawozdań z wykonania budżetów gmin, z uwagi na fakt, że są to dokumenty, których analiza umożliwia w największym stopniu rozpoznanie sytuacji finansowej, w jakiej znajduje się dana jednostka samorządu terytorialnego, oraz pozwala na zidentyfikowanie występujących tendencji rozwojowych.

MATERIAŁ I METODYKA BADAŃ

Zakres czasowy prowadzonej analizy został ograniczony do 3 lat (od 2006 do 2008 roku). Taki wybór okresu badań został podyktowany chęcią zweryfikowania, w jaki sposób środki finansowe pozyskiwane przez jednostki samorządowe z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej wpłynęły na stan ich budżetów. Był to bowiem okres, w którym z jednej strony kończono realizację przedsięwzięć z tzw. pierwszej perspektywy finansowej (2004–2006), a z drugiej rozpoczynano wykorzystywać fundusze z kolejnego okresu programowania (2007–2013). Był to również okres, w którym nastąpiła silna zmiana uwarunkowań makroekonomicznych – od szczególnie wysokiej dynamiki wzrostu gospodarki notowanej w latach 2006–2007 po początki spowolnienia koniunktury (2008 r.). Mając na uwadze przedstawione w zarysie uwarunkowania zewnętrzne, postanowiono sprawdzić, jak w tym kontekście funkcjonują samorządy lokalne.

Prowadzone badania skoncentrowano w zbiorowości gmin wiejskich. Analizie poddano dane pochodzące z 1586 jednostek o statusie gminy wiejskiej. Ograniczenie wyboru do populacji podmiotów o jednakowym statusie zostało podyktowane względami merytorycznymi, co w tym przypadku oznaczało ich spójną charakterystykę, a przez to możliwość porównywania wyników. Gminy wiejskie w odróżnieniu od jednostek miejskich i miejsko-wiejskich cechuje bowiem między innymi niższy poziom samodzielności finansowej [Heller 2006, Kowalska 2007].

W opracowaniu wykorzystane zostały wybrane wskaźniki służące do oceny sytuacji finansowej budżetów gmin [Dylewski, Filipiak, Gorzałczyńska-Koczkodaj 2004, Wskaźniki... 2009]:

1) wskaźnik udziału dochodów bieżących w dochodach ogółem (W_{DB})

$$W_{DB} = \frac{D_B}{D_O} \times 100\%$$

2) wskaźnik udziału dochodów własnych w dochodach ogółem (W_{DW})

$$W_{DW} = \frac{D_W}{D_O} \times 100\%$$

3) wskaźnik udziału nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem (W_{NO})

$$W_{NO} = \frac{N_O}{D_O} \times 100\%$$

4) wskaźnik udziału wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (W_{WM})

$$W_{WM} = \frac{W_M}{W_O} \times 100\%$$

5) wskaźnik samofinansowania (W_S)

$$W_S = \frac{D_M + N_O}{W_M} \times 100\%$$

gdzie:

DB – dochody bieżące,

DW – dochody własne,

DO – dochody ogółem,

DM – dochody majątkowe

NO – nadwyżka operacyjna¹,

WM – wydatki majątkowe,

WO – wydatki ogółem.

Jakkolwiek wszystkie analizy były prowadzone dla podstawowych jednostek podziału administracyjnego kraju (gmin), to ich wyniki zaprezentowano w układzie wojewódzkim.

WYNIKI BADAŃ

Gminy jako podstawowe jednostki podziału terytorialnego kraju stanowią rdzeń systemu samorządowego, pełniąc równocześnie funkcje jednego z filarów ustrojowych państwa [Glumińska-Pawlic 2003], dlatego ocena ich kondycji finansowej ma duże znaczenie nie tylko dla nich samych, lecz także dla całego systemu finansów publicznych [Samorząd... 2005]. Gospodarka finansowa gmin, podobnie jak pozostałych podmiotów samorządu terytorialnego, prowadzona jest w ramach budżetu [Kosek-Wojnar, Surówka 2002]. Zasoby finansowe są bowiem podstawą działania jednostek samorządu terytorialnego, warunkując realizację ich zadań bieżących oraz służą rozwojowi [Wojewódzka 2005].

---

¹Nadwyżka operacyjna w podmiotach sektora finansów publicznych określana jest jako różnica pomiędzy dochodami bieżącymi a wydatkami bieżącymi. Jest interpretowana jako potencjalna zdolność jednostki do spłaty zobowiązań oraz finansowania wydatków o charakterze inwestycyjnym.

Analiza dochodów budżetów lokalnych

Samorządy, aby móc sprawnie realizować nałożone na nie zadania, muszą być wyposażone w źródła zasilania finansowego. Występują one najczęściej w formie dochodów, które w literaturze różnicuje się ze względu na źródło pochodzenia [Kosek-Wojnar, Surówka 2002]. Ich analiza umożliwi nie tylko ocenę struktury samego budżetu, lecz również pośrednio dostarcza informacji na temat stanu lokalnej gospodarki.

Analiza dochodowej strony budżetów (tab. 1) prowadzi do spostrzeżeń o poprawiającej się kondycji finansowej gmin wiejskich w objętym analizą okresie. Wszystkie wskaźniki ilustrujące sytuację w zakresie dochodów bieżących, dochodów własnych oraz nadwyżki operacyjnej ukształtowały się na wyższym poziomie w 2008 roku w relacji do stanu odnotowanego dwa lata wcześniej. Zaobserwowana w ogólnym wymiarze poprawa sytuacji finansowej samorządów nie zaistniała jednak w odniesieniu do każdego z analizowanych wskaźników w równomiernym stopniu. Jakkolwiek wskaźniki udziału dochodów bieżących oraz nadwyżki operacyjnej wykazywały stałą tendencję wzrostową, to inaczej było w przypadku wskaźnika obrazującego udział dochodów własnych. Tu bowiem po dynamicznym wzroście w 2007 roku (o 1,41 pkt procentowego) w kolejnym okresie odnotowano już spadek. Dowodzi to, iż tendencja zwiększania się w całkowitych dochodach jednostek samorządowych udziału tych dochodów, które zgodnie z klasyfikacją budżetową zaliczane są do ich dochodów własnych, nie ma trwałego charakteru. Jest to o tyle istotne, że wskaźnik ten jest powszechnie postrzegany jako miara samodzielności finansowej gmin w sferze dochodowej.

Tabela 1. Zestawienie statystycznych cech wartości wskaźników dochodów gmin wiejskich w Polsce w latach 2006–2008

Table 1. Specification of statistical characteristics of Polish rural communes' budget incomes in period 2006–2008

Cecha	Rodzaj wskaźnika								
	W _{DB}			W _{DW}			W _{NO}		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
	%								
Średnia	93,51	93,92	94,62	34,54	35,95	35,72	10,03	11,63	12,79
Minimum	47,71	18,23	60,48	10,12	11,38	11,09	-38,25	-19,46	-14,12
Maksimum	100,00	100,00	100,00	97,60	97,50	96,29	56,06	58,83	65,53
Mediana	95,70	95,78	95,90	31,49	32,67	32,46	9,49	11,00	12,26
Odchylenie standardowe	7,13	6,56	4,93	13,86	14,17	13,90	6,73	6,95	6,89
Współczynnik zmienności	7,62	6,98	5,21	40,13	39,40	38,93	67,12	59,80	53,87

Źródło: Obliczenie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Source: Own calculations based on the Ministry of Finance data.

Zdecydowaną większość dochodów gmin stanowiły dochody bieżące. W całej krajowej populacji gmin wiejskich dla 45 jednostek było to jedyne źródło zasilania, w tym w odniesieniu do dwóch gmin sytuacja taka wystąpiła w całym okresie prowadzenia analizy. Oznacza to, iż te jednostki nie zasiły swoich budżetów żadnymi dochodami o charakterze majątkowym, to znaczy zarówno nie pozyskały żadnych funduszy ze-

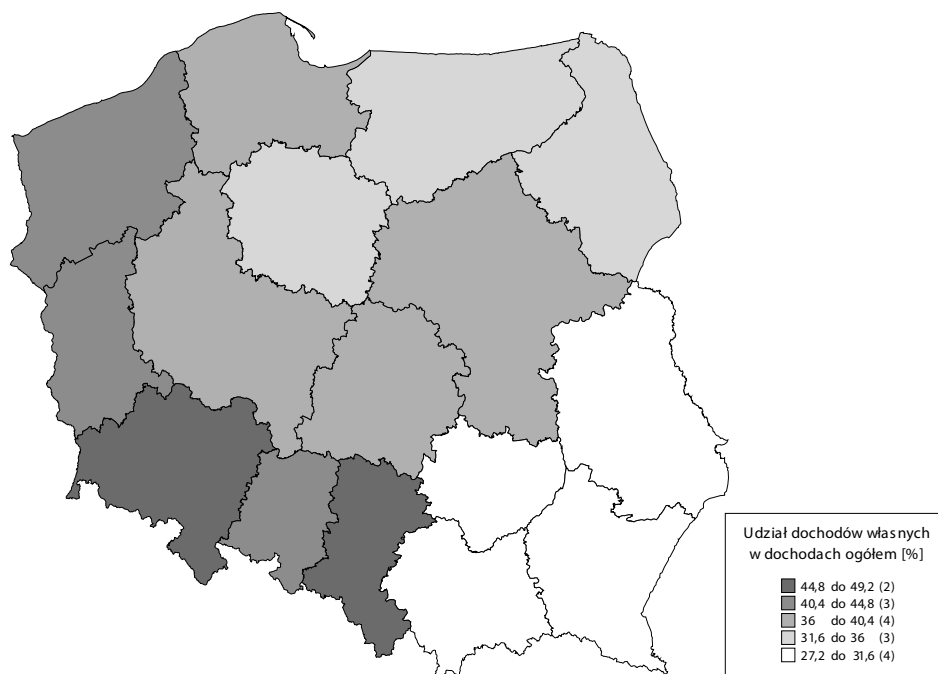
wewnętrznych z przeznaczeniem na inwestycje, jak i nie otrzymały żadnych korzyści z tytułu korzystania z własnego majątku. Pomimo że odsetek takich gmin w całej zbiorowości nie jest wysoki, to jednak takie ich działanie zasługuje na negatywną ocenę, gdyż świadczy z jednej strony o braku efektywności w korzystaniu z własnych zasobów, a z drugiej o pasywności w poszukiwaniu inwestycyjnych środków pozabudżetowych.

Ze źródeł własnych gminy wiejskie pozyskiwały przeciętnie ok. 35% wszystkich dochodów; pozostałą część stanowiły transfery z budżetu państwa w formie subwencji i dotacji celowych. Na uwagę zasługuje fakt, iż w przypadku tego wskaźnika uwidocznione zostały olbrzymie dysproporcje pomiędzy polskimi gminami. W najlepszej pod tym względem gminie Kleszczów (woj. łódzkie) niemal całość (ok. 97 %) dochodów była generowana we własnym zakresie, natomiast w najsłabszej jednostce (gmina Przytuły z woj. podlaskiego) zaledwie ok. 11 % dochodów pochodziło ze źródeł własnych. Taki wynik świadczy o bez mała pełnym uzależnieniu samorządu od budżetu centralnego, a w konsekwencji o braku możliwości prowadzenia samodzielnej polityki finansowej, tym bardziej że ta jednostka pozostawała najmniej samodzielną dochodowo gminą w każdym objętym badaniem roku. Dowodzi to, że zakres samorządności, a zatem możliwości nieskrepowanego decydowania o własnych sprawach, był w tej jednostce wydatnie ograniczony.

Przeprowadzona analiza statystyczna i obliczone współczynniki zmienności dla udziału dochodów własnych w dochodach ogółem dowodzą istnienia dużego zróżnicowania pomiędzy gminami w poszczególnych regionach. W skali kraju wartości współczynnika zmienności oscyływały w granicach od 38,93% w 2008 roku do 40,13% w 2006 roku. Świadczy to o występowaniu nadal dużych dysproporcji, aczkolwiek wart podkreślenia jest fakt, iż ulegały one zmniejszeniu. Największe zróżnicowanie wewnętrzne odnotowano dla województw podlaskiego (40,03%), zachodniopomorskiego (39,51%), małopolskiego (39,32%) oraz mazowieckiego (38,55%). We wszystkich regionach z wyjątkiem regionu stołecznego dysproporcje w objętym analizą okresie ulegały zmniejszeniu. Mazowsze było jedynym regionem, gdzie zróżnicowanie poziomu względnej autonomii finansowej pomiędzy gminami miało charakter stały.

Oprócz silnego zróżnicowania wewnątrzregionalnego gmin wiejskich ze względu na poziom samodzielności finansowej w sferze dochodów, zaobserwowano również znaczące dysproporcje pomiędzy województwami (rys. 1). Uzyskane wyniki badań wskazują, iż w najmniejszym stopniu autonomiczne ze względu na sposób gromadzenia dochodów były gminy zlokalizowane w czterech województwach Polski południowo-wschodniej (małopolskie, podkarpackie, świętokrzyskie oraz lubelskie). Wynika to ze struktury gospodarek lokalnych tego makroregionu, opartej wciąż w dużej mierze na nieskończonej rolnictwie, i z jednoczesnych opóźnień w rozwoju innych sektorów gospodarki, szczególnie przemysłu oraz usług [Wrzochalska 2007]. Dominujący udział rolnictwa w połączeniu z przyjętym sposobem jego opodatkowania odpowiada w tej części kraju w głównej mierze za ograniczone dochody własne samorządów lokalnych.

Najwyższa samodzielność dochodowa była charakterystyczna dla gmin położonych w pasie województw wzdłuż zachodniej granicy Polski oraz w południowej części kraju (woj. śląskie i opolskie). W regionach tych samorządy gmin z dochodów własnych pozyskiwały kwoty stanowiące ponad 40% wartości ich budżetów. Przyczyn takiego stanu rzeczy, podobnie jak stwierdzono wcześniej, należy szukać analizując lokalną strukturę

Rys. 1. Przestrzenne zróżnicowanie gmin wiejskich ze względu na średni udział dochodów własnych w dochodach ogółem w 2008 roku

Fig. 1. Spatial differentiation of rural communities due to the average share of own incomes in the total budget incomes in 2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Source: Own elaboration based on the Ministry of Finance data.

gospodarki i rodzaj podmiotów dominujących. Regiony te stanowią obszar relatywnie dobrze rozwiniętego przemysłu, występującego na obszarach wiejskich głównie pod postacią drobnej wytwórczości indywidualnej i przedsiębiorstw o raczej niewielkiej skali produkcji oraz sektora usług [Wasilewski 2005]. Wyższy w ujęciu względnym udział ludności zatrudnionej w sektorach pozarolniczych lub prowadzących własne przedsiębiorstwa w dużej mierze wyjaśnia korzystniejszą strukturę dochodów budżetowych tamtejszych gmin.

Spośród wskaźników udziału dochodów bieżących, własnych i nadwyżki operacyjnej w dochodach ogółem największe różnice pomiędzy analizowanymi jednostkami występowały w zakresie nadwyżki operacyjnej. Tak duży zakres zmienności tego miernika wynikał między innymi z tego, że przyjmował on zarówno wartości dodatnie, jak i ujemne, a zatem świadczące o występowaniu deficytu operacyjnego. Pozytywnie należy ocenić fakt, że udział gmin, w których budżet charakteryzował się deficytem operacyjnym (przewagą wydatków nad dochodami bieżącymi) w ciągu badanego okresu uległ znacznemu obniżeniu (z 62 jednostek w 2006 r. przez 32 w 2007 r. do 28 w 2008 r.). Jest to dowodem rosnącej zdolności samorządów do regulowania swoich zobowiązań oraz zwiększania możliwości finansowania zadań inwestycyjnych, co jest szczególnie ważne zważywszy na dostępność na ten cel środków pozabudżetowych, w tym pochodzących z Unii Euro-

pejskiej, wymagających jednak wkładu własnego. Wart podkreślenia jest fakt, że chociaż wciąż więcej jednostek charakteryzuje się nadwyżką operacyjną na poziomie niższym od średniej krajowej – 12,79% w 2008 r. (prawostronnie asymetryczny rozkład cechy), to asymetria tego rozkładu w ciągu okresu badawczego uległa wyraźnemu zmniejszeniu.

Ocena wydatków budżetowych gmin wiejskich

Obok analizy dochodów budżetowych gmin równie ważna jest ocena wydatkowej strony lokalnych budżetów. Ma ona za zadanie wskazać, na jakie cele w podstawowych jednostkach podziału administracyjnego kraju przeznaczane były fundusze. Ponoszenie wydatków głównie na zadania bieżące może świadczyć o konserwatywnym zorientowaniu budżetu gminy, co oznacza skoncentrowanie się na raczej doraźnym rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych niż na stawianiu na rozwój, nawet kosztem chwilowo gorszego zabezpieczenia potrzeb mieszkańców. O prorozwojowym nastawieniu władz gmin wyrażonym w formie finansowej świadczy wysoki udział wydatków majątkowych, w tym szczególnie mających bezpośrednio inwestycyjny charakter. Założeń tych nie należy traktować w sposób absolutny, gdyż duża część wydatków jest zdeterminowana w sposób odgórny, a co za tym idzie – oddziaływanie na ich strukturę jest wydatnie ograniczone, lecz w ocenie posługiwać się wartościami zrelatywowanymi (np. porównując z innymi jednostkami lub z wartościami średnimi).

Analiza danych finansowych pochodzących z populacji wszystkich gmin wiejskich w Polsce (tab. 2) dowodzi, iż na zadania inwestycyjne przeznaczają one przeciętnie mniej niż 1/5 ogółu ponoszonych wydatków. Są to wartości zbliżone do uzyskiwanych w pozostałych gminach (miejskich i miejsko-wiejskich) w Polsce [Turała 2004].

Najlepszy pod względem przedsięwzięć rozwojowych dla samorządów gmin wiejskich był rok 2006, w którym udział wydatków inwestycyjnych w budżecie wyniósł 18,42%. Na ten wynik nie miały wpływ wywarło skumulowanie się realizacji i rozli-

Tabela 2. Zestawienie statystycznych cech wartości wskaźników wydatków gmin wiejskich w Polsce w latach 2006–2008

Table 2. Specification of statistical characteristics of Polish rural communities' budget expenditure in period 2006–2008

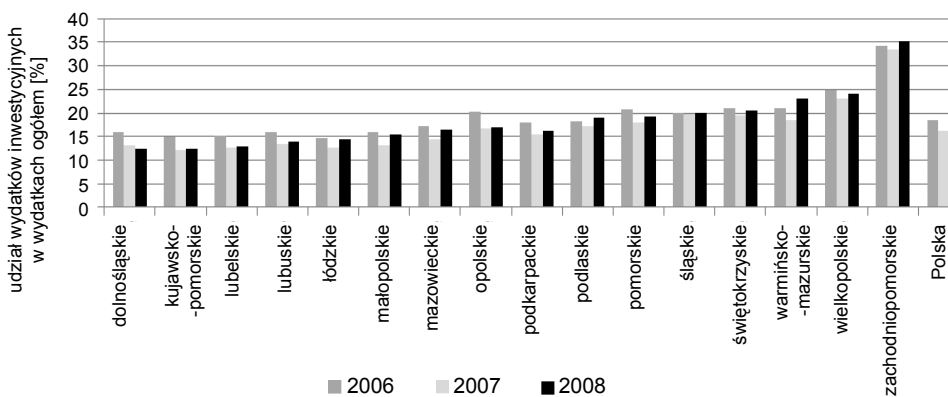
Cecha	Rodzaj wskaźnika					
	W _{WM}			W _S		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
	%					
Średnia	18,42	16,19	17,44	97,99	152,56	127,28
Minimum	0,22	0,10	0,31	-5468,74	-4294,44	-108,28
Maksimum	70,27	63,15	66,29	2509,25	6625,73	1187,03
Mediana	17,03	14,63	16,45	88,81	115,29	106,69
Odchylenie standardowe	10,01	9,85	8,95	169,19	267,59	91,06
Współczynnik zmienności	54,36	60,81	51,34	172,66	175,40	71,54

Źródło: Obliczenie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.
Source: Own calculations based on the Ministry of Finance data.

czenia inwestycji zakontraktowanych w okresie 2004–2006, a wspieranych dotacjami z funduszy UE. W następnym roku nastąpił wyraźny spadek aktywności inwestycyjnej gmin (16,19%), by w ostatnim roku objętym analizą (2008) znów znacząco wzrosnąć (do 17,44%), nie osiągając jednak tak korzystnego wyniku, jak dwa lata wcześniej.

Za relatywnie niski poziom inwestycji w 2007 roku mogły odpowiadać stopniowe wyczerpywanie się zewnętrznych środków wsparcia (z pierwszego okresu programowania 2004–2006), jak również znaczące opóźnienia we wdrażaniu instrumentów pomocowych z nowej perspektywy finansowej (2007–2013). W 2008 roku, gdy te fundusze zaczęły „być uruchamiane”, nastąpił wzrost poziomu inwestowania. Fakt, że nie osiągnął on pułapu z 2006 roku mógł być spowodowany słabnącym tempem rozwoju gospodarczego kraju (dynamika PKB na poziomie 4,9% wobec 6,8% w 2007 r.) oraz początkami kryzysu ekonomicznego.

Wskaźniki udziału wydatków majątkowych w wydatkach ogółem charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem zarówno w ujęciu absolutnym (obliczone współczynniki zmienności znalazły się w przedziale 51,34–60,81%), jak i w wymiarze przestrzennym (rys. 2). Można stwierdzić, iż zróżnicowanie zaprezentowane w układzie regionalnym ujawniło nawet większe dysproporcje niż prowadzona łącznie analiza całej zbiorowości. W najbardziej aktywnym inwestycyjnie województwie zachodniopomorskim wskaźnik ukształtował się na poziomie ok. 35%, podczas gdy wśród gmin z Dolnego Śląska wydatki majątkowe nie przekraczały 15% wartości budżetu.

Rys. 2. Regionalne zróżnicowanie gmin wiejskich w Polsce w latach 2006–2008 ze względu na udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem

Fig. 2. Regional differentiation of Polish rural communes in 2006–2008 due to the share of investment expenditure in total expenditure

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

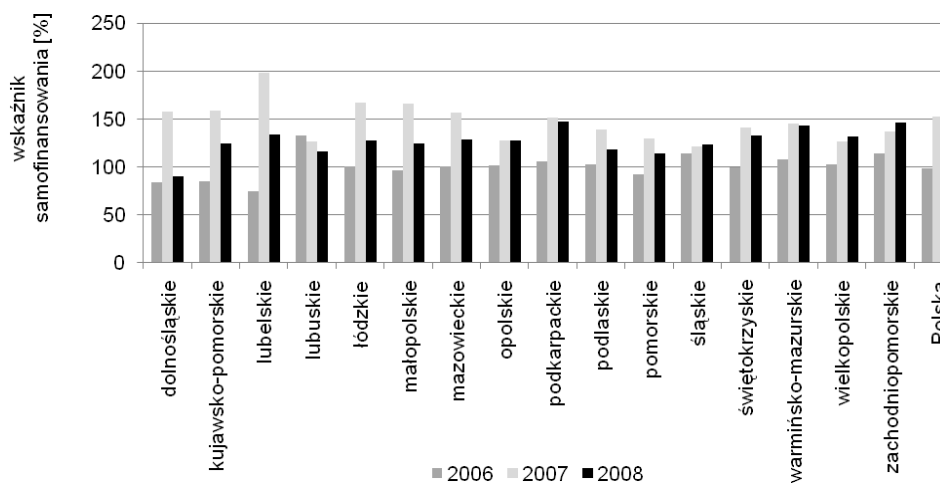
Source: Own elaboration based on the Ministry of Finance data.

Do ciekawych spostrzeżeń prowadzi analiza zmian tego wskaźnika. Okazało się bowiem, że w grupie 8 regionów, dla których obliczone wskaźniki w 2006 roku były na poziomie zdecydowanie niższym od średniej krajowej (18,42%), w ciągu dwóch kolejnych lat nastąpił dalszy regres. W populacji województw, gdzie wskaźniki udziału wydatków inwestycyjnych w budżetach lokalnych w pierwszym roku oscylowały wokół wartości

przeciętnych dla kraju, w kolejnych dwóch latach nie odnotowano istotnych zmian. Trzy najbardziej intensywnie inwestujące regiony (zachodniopomorskie, wielkopolskie i warmińsko-mazurskie), dzięki wysokiej dodatniej dynamice w okresie 2007–2008, nie tylko zdołały utrzymać swą istotną przewagę nad pozostałymi województwami, ale jeszcze bardziej powiększyły dystans dzielący je od reszty kraju.

Miarą umożliwiającą ocenę stopnia, w jakim jednostki samorządu terytorialnego finansują inwestycje własnymi środkami jest wskaźnik samofinansowania, będący relacją między nadwyżką operacyjną powiększoną o dochody majątkowe a wydatkami inwestycyjnymi. Wartości wskaźnika powyżej 100% świadczą o braku konieczności zaciągania kredytu w związku z prowadzonymi przedsięwzięciami inwestycyjnymi.

Średnia wartość wskaźnika samofinansowania wzrosła z 97,99% w 2006 roku do 127,28% w 2008 roku, przy czym warto zaznaczyć, że w 2007 roku wyniosła aż 152,56%. Oznacza to, że – bazując na wartościach średnich – poza 2006 rokiem gminy wiejskie były w stanie finansować we własnym zakresie zadania inwestycyjne. Sytuacja taka generalnie zasługiwałaby na pozytywną ocenę, gdyby nie fakt czynnika, który był za nią odpowiedzialny. Okazało się bowiem, że znaczący wzrost zdolności do samofinansowania gmin (obserwowany szczególnie w 2007 r.) nie był wynikiem rzeczywistego zwiększenia możliwości pokrycia wydatków inwestycyjnych, lecz był spowodowany znaczącym obniżeniem aktywności inwestycyjnej jednostek samorządu terytorialnego (por. tab. 2).

Rys. 3. Regionalne zróżnicowanie gmin wiejskich w Polsce w latach 2006–2008 ze względu na wartość wskaźnika samofinansowania

Fig. 3. Regional differentiation of Polish rural communes in 2006–2008 due to the self-financing indicator

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Source: Own elaboration based on the Ministry of Finance data.

Ujemne wartości wskaźnika samofinansowania odnotowano jedynie w przypadku 22 gmin w 2006 roku, 7 jednostek w 2007 roku i 8 w ostatnim objętym analizą roku. W każdym przypadku świadczyły one o braku zrównoważenia ujemnej nadwyżki operacyjnej uzyskiwanymi dochodami majątkowymi. Niemniej jednak większość gmin, które

charakteryzowało występowanie deficytu operacyjnego (por. tab. 1), zdołała wypracować dodatnie wskaźniki samofinansowania.

Znaczące różnice w poziomie samofinansowania ujawniły się również w układzie regionalnym (rys. 3). Szczególnie wysokie wyniki (zwłaszcza w 2007 r.) dla kilku województw: lubelskiego, łódzkiego, małopolskiego, dolnośląskiego oraz kujawsko-pomorskiego, były nie tyle dziełem sprawnego zarządzania finansami lokalnymi przez władze zlokalizowanych na ich terenie gmin, lecz – jak wynika z przeprowadzonych wcześniej obliczeń – rezultatem ograniczonego inwestowania, znacznie poniżej własnego potencjału. Poprowadzony między wskaźnikiem udziału wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem a wskaźnikiem samofinansowania rachunek korelacji dał wynik na poziomie $-0,643$, co należy interpretować jako umiarkowanie silną odwrotną zależność między zmiennymi.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przeprowadzona analiza potwierdziła istnienie dużych dysproporcji między finansami poszczególnych jednostek podziału administracyjnego kraju szczebla podstawowego. Zróżnicowanie to uwidaczniało się w analizie prowadzonej z wykorzystaniem celowo dobranych wskaźników budżetowych, a w niektórych przypadkach wykazywało także wyraźne prawidłowości regionalne, będące pochodną struktury i kondycji lokalnych gospodarek.

Generalnie ujmując, lata 2006–2008 okazały się być dla samorządów gmin wiejskich korzystnym okresem ich funkcjonowania. Za tym faktem przemawiają poddane analizie wskaźniki dochodowe (udziału dochodów bieżących, własnych oraz nadwyżki operacyjnej), które w ciągu okresu badawczego wykazywały tendencję rosnącą. Wzrost udziału dochodów generowanych we własnym zakresie w ogólnym budżecie należy również interpretować jako zwiększanie samodzielności finansowej, stanowiącą podstawę realnej, a nie tylko fasadowej samorządności.

Uzyskane wyniki badań skłaniają do postawienia następujących wniosków:

1. W ciągu analizowanego okresu nieznacznie zmniejszyło się zróżnicowanie gmin ze względu na udział dochodów własnych w dochodach ogółem, co oznacza wyrównywanie poziomu ich autonomii dochodowej. Jest to o tyle istotne, że odbywa się w warunkach zwiększania się tego wskaźnika w skali kraju. Niemniej jednak dysproporcje nadal pozostają duże, a ich regresja przebiega bardzo powoli.

2. Na zróżnicowany poziom samodzielności finansowej w sferze dochodów oddziałują stan i struktura gospodarek lokalnych. W ten sposób dochodzi do sprzężenia kondycji ekonomicznej działających na danym terytorium podmiotów sfery realnej z sytuacją finansową instytucji publicznych (w tym przypadku samorządowych).

3. Wyraźny spadek w analizowanym okresie liczby gmin, gdzie występował deficyt operacyjny należy ocenić pozytywnie. Świadczy on bowiem o tym, iż zdecydowana większość samorządów lokalnych była w stanie bez opóźnień regulować swoje zobowiązania bieżące, nie ograniczając równocześnie działalności inwestycyjnej.

4. Dynamika udziału wydatków majątkowych w wydatkach ogółem wykazywała zbieżność z dostępnością środków w ramach programów UE. Jest to dowodem tego, że

samorządy planując realizację inwestycji rozwojowych w montażu finansowym uwzględniły dofinansowanie pochodzące z funduszy strukturalnych.

5. W negatywnych kategoriach należy ocenić dostrzeżone w układzie przestrzennym zjawisko polaryzacji działalności inwestycyjnej gmin, polegające na tym, że w regionach, gdzie już na początku inwestowano relatywnie dużo, odsetek funduszy przeznaczanych na wydatki majątkowe uległ dalszemu zwiększeniu, natomiast w grupie, w której już wcześniej na inwestycje wydawano najmniej, w ciągu badanego okresu nastąpił dalszy regres.

6. Rosnące wartości wskaźnika samofinansowania, informujące o możliwości realizacji inwestycji z wypracowanej nadwyżki operacyjnej oraz dochodów majątkowych, okazały się być nie tyle dziełem zwiększania się tych wartości, ile wynikiem ograniczania aktywności inwestycyjnej. Oznacza to, iż potencjał inwestycyjny, nawet przy uwzględnieniu ograniczeń budżetowych, nie został w pełni wykorzystany.

7. W 2008 roku budżety lokalne zaczęły odczuwać wpływ kryzysu ekonomicznego. Oddziaływał on głównie na zmianę struktury po stronie wydatków samorządowych i powodował przeznaczanie większych kwot na cele bieżące niż na rozwojowe. Szacuje się, iż większy negatywny wpływ spowolnienia gospodarczego będzie widoczny w budżetach władz lokalnych w kolejnych latach i wówczas zaznaczy się również w uzyskiwanych dochodach.

PIŚMIENNICTWO

- Dylewski M., Filipiak B., Gorzałczyńska-Koczkodaj M., 2004. Analiza finansowa w jednostkach samorządu terytorialnego, Wyd. Municipium, Warszawa.
- Gabrusewicz W., 2005. Podstawy analizy finansowej, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Glumińska-Pawlic J., 2003. Samodzielność samorządu terytorialnego w Polsce, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Heller J., 2006. Samodzielność finansowa samorządów terytorialnych w Polsce, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2(24), 137–151.
- Kosek-Wojnar M., Surówka K., 2002. Finanse samorządu terytorialnego, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Kozuch A., 2008. Zmiany w zarządzaniu finansami lokalnymi, *Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, z. 65, 121–132.
- Kowalska I., 2007. Problems of budget allocation in the development of local education system. *Acta Sci. Pol. Oeconomia* 6(3), 75–83.
- Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego, 2005. Praca zb. pod red. W. Kosiedowskiego, Wyd. Dom Organizatora TNOiK, Toruń.
- Turała M., 2004. Wydatki jednostek samorządu terytorialnego w Polsce [w:] D. Stawasz (red.) *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 319.
- Wasilewski A., 2005. Samorząd gminny jako czynnik poprawy konkurencyjności obszarów wiejskich, *Studia i Monografie IERiGŻ-PIB*, nr 129, Warszawa.
- Wojewódzka A., 2005. Ocena kondycji finansowej gminy – na przykładzie Gminy Lesznowola. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. VII, zeszyt 4, 425–429.
- Wskaźniki do oceny sytuacji finansowej jednostek samorządu terytorialnego w latach 2006–2008, 2009. Ministerstwo Finansów, Warszawa.

Wrzochalska A., 2007: Social and economic changes in rural areas in the first years of EU membership [w:] Economic choices made in Polish economy in globalization, Wyd. Katedry Mikroekonomii US, Szczecin, s. 55–64.

ASSESSMENT OF RURAL COMMUNES FINANCIAL STANDING IN POLAND IN YEARS 2006–2008

Abstract. Period 2006-2008 was an important time for the local government in Poland, because it was a time functioning in a changing external conditions. Firstly the types of support addressed to the municipalities under the EU structural policy were changed, moreover the governments need to respond flexibly to the unstable macroeconomic situation. The article presents an assessment of rural communities, made through the prism of their financial standing, because the analysis can get a reliable view of the local communities. There was proved a general trend of improving financial performance of the local government sector, demonstrated in increase in the share of own income and operating surplus in relation to total income. It was also noted some negative implications for the municipalities' budgets resulting from economic slowdown.

Key words: financial indicators, financial standing analysis, local budget, local self-government, rural municipalities

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 26.04.2010

WYKORZYSTANIE PORTALU ALLEGRO W E-BIZNESIE SKIEROWANYM DO ROLNIKÓW

Anna Sieczko, Leszek Sieczko

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule podjęto próbę oszacowania wielkości podaży produktów oraz ukazania regionalnej zmienności e-commerce skierowanego do rolników poprzez portal aukcyjny Allegro.pl. W celu określenia wielocephowego podobieństwa pomiędzy regionami Polski przeprowadzono wielowymiarową analizę skupień grupując je na podstawie ilości i wartości wystawionych produktów w poszczególnych podkategoriach. Produkty w poszczególnych podkategoriach wykazywały znaczące zróżnicowanie w zależności od województwa zarówno pod względem wartości oferowanego asortymentu jak również poszczególnym ich zróżnicowaniem.

Słowa kluczowe: e-commerce, rolnicy, Allegro.pl, regiony

WSTĘP

Biznes elektroniczny (e-biznes) ma już długą historię i nie jest ona związana tylko z Internetem. Rola sieci jest na pewno duża, niektórzy nawet utożsamiają biznes internetowy z elektronicznym, podczas gdy biznes internetowy jest tylko jedną z form e-biznesu. Z pojęciem biznesu elektronicznego łączą się również zagadnienia: elektronicznego handlu (e-commerce), elektronicznego przedsiębiorstwa (e-enterprise), elektronicznej gospodarki (e-economy), społeczeństwa (e-society), jak również bardziej szczegółowe pojęcia jak e-banking, czy e-learning [Nojszewski 2004].

Wraz z rozwojem Internetu i coraz powszechnym dostępem gospodarstw domowych do niego przedsiębiorcy wykazują dynamiczny wzrost wykorzystania e-biznesu w swojej działalności gospodarczej.

W latach 2004–2007 przedsiębiorstwa zwiększyły swój udział w e-handlu, mikroprzedsiębiorstwa o 19,5%, małe przedsiębiorstwa o 18,7%, a średnie o 26%. Znamienne jest, iż ponad 60% przedsiębiorstw MSP prowadziło e-handel za pomocą własnego skle-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Anna Sieczko, Leszek Sieczko, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: leszek_sieczko@sggw.pl

pu internetowego, 41,1% za pośrednictwem aukcji internetowych, jak Allegro, 24,5% badanych za pomocą ogłoszeń elektronicznych, a 16,6% za pośrednictwem platformy handlu elektronicznego [Flis 2009].

Internauci stają się klientami takich przedsięwzięć, jak e-handel i e-usługi. W 2009 roku, aż 67% Polaków (ok. 25,8 mln osób) zadeklarowało, że kupiło kiedykolwiek coś przez Internet, a 23% (ok. 8,8 mln) w wieku 16–74 lat dokonało w ciągu ostatnich 12 miesięcy zakupu przez sieć [Gemius 2010b].

Więź w sferze dostępu do Internetu określana jest mianem luki cyfrowej [Doligalski 2009]. Pojęciem tym określa się sytuację, w której osoby z pewnych grup społecznych w mniejszym stopniu korzystają z Internetu i technologii teleinformatycznych. W 2008 roku tylko około 30% mieszkańców wsi korzystało z sieci, jednak z roku na rok ich udział w całej populacji wzrasta [Gemius 2009]. Zaczęli dostrzegać to również przedsiębiorcy poprzez e-handel skierowany do rolników. Od listopada 2007 roku w serwisie Allegro została wyróżniona w dziale „Firma i Przemysł” kategoria „Rolnictwo”. W lutym 2010 roku w tej kategorii znajdowało się ponad 25 tys. aukcji w następujących działach: maszyny rolnicze, melioracja gleb, nawozy, środki ochrony roślin, środki żywienia zwierząt, wyposażenie budynków inwentarskich, odzież ochronna i BHP, oferty hurtowe i pozostałe. Serwis Allegro jest w Polsce największym i najbardziej znanym serwisem aukcyjnym, w grudniu 2009 roku zanotował on 700 mln złotych obrotu [Gemius 2010a].

Celem artykułu jest próba oszacowania wielkości podaży oraz ukazania regionalnej zmienności e-handlu skierowanego do rolników poprzez portal Allegro.pl. Założono, iż występują znaczne różnice regionalne w poziomie sprzedaży internetowej wynikające z ekonomicznego rozwoju poszczególnych regionów.

MATERIAŁ I METODY

Do badań wykorzystano dane pochodzące z portalu Allegro pobrane w dniu 22 lutego 2010 roku. Przedmioty wystawiane na aukcjach wyświetlane są w większości przez 14 dni. W tym czasie użytkownicy dodają nowe aukcje, inne zaś po ustalonym terminie lub po dośnięciu do transakcji zostają przenoszone do aukcji zakończonych, które to nie są widoczne na stronach z produktami. Ponieważ proces dodawania aukcji i kończenia ich nie ma jednej ustalonej pory dnia i zależy tylko do czasu wystawienia (+14 dni lub inny określony czas), zakończenie też odbywa się o różnych porach dnia. Przyjęto, iż jednorazowe pobranie rekordów sprzedaży jest pod względem ich liczby i wartości zbliżone do wartości przeciętnej w okresie dwutygodniowym. Częstsze niż raz na 14 dni pobieranie i uśrednianie danych mogłoby zachwiać statystykami aukcji. Analiza przypadku nie pozwala jednak wychwycić aukcji o charakterze sezonowym i jest tylko obrazem sprzedaży w drugiej połowie lutego 2010 roku. Do analizy wybrano materiał pochodzący z kategorii „Przemysł – Rolnictwo”, który pobrano za pomocą programu napisanego w języku Visual Basic for Application w środowisku Microsoft Excel 2003. Dane pobierane były wg podkategorii i województw, które to definiuje sam sprzedający. Proces pobierania rekordów z serwerów Allegro.pl trwał około godziny. Tak zebrane dane surowe zostały poddane weryfikacji pod kątem poprawności cenowej. Jako kryterium przyjęto cenę wy-

woławczą poszczególnych aukcji, wykluczając te, których cena wielokrotnie przewyższała cenę rynkową danego przedmiotu. Po weryfikacji do dalszych badań pozostawiono 25 468 aukcji.

Ponieważ województwa różnią się między sobą powierzchnią, liczbą ludnością, zatrudnieniem, w celu uniknięcia tego wpływu zastosowano iloraz, dzieląc wartości liczby oraz sumaryczną wartość aukcji przez liczbę osób pracujących na roli [GUS 2009a]. Iloraz ten eliminuje wpływ wielkości województwa, pozwalając porównać dane względem grupy docelowej, do której są kierowane aukcje z kategorii „Rolnictwo”.

Tak otrzymane dane wejściowe przed wykonaniem hierarchicznej analizy skupień zostały przekształcone na zakres od 0 do 1 wg wzoru:

$$\frac{x_i - \min_i(x_i)}{\max_i(x_i) - \min_i(x_i)}$$

Transformacja ta, zwana unitaryzacją, pozwoliła na zniwelowanie wpływu cech, których wartości były o rząd lub kilka rzędów większe od pozostałych. Dane transformowane zachowały swoje zróżnicowanie, pozostając w tych samych zakresach co inne, pozwalając na równomierne zbadanie wpływu wielu zmiennych jednocześnie.

Do klasyfikacji województw pod względem kategorii analizowanych aukcji zastosowano metodę hierarchicznej analizy skupień. Metody te są często stosowane do wyznaczenia podobieństwa badanych obiektów pod kątem wielu cech jednocześnie [Surówka 2008, Wojnar i in. 2008]. Pozwalają one oprócz wydzielenia grup na przeanalizowanie odległości pomiędzy badanymi obiektami na różnych poziomach wiązania.

Do wyznaczenia odległości pomiędzy badanymi województwami na podstawie wielu cech zastosowano kwadrat odległości euklidesowej. Odległość d wyznaczana jest między obiektami x i y , opisana jako suma kwadratów wartości badanych i -tych cech różnic pomiędzy obiektami. Miara ta inaczej jest zwana normą euklidesową i jest równoważna z wariancją, a więc umożliwia statystyczną ocenę otrzymanych skupień [Marek 1989].

$$d(x,y) = \sum_i (x_i - y_i)^2$$

Aglomerację wykonano z zastosowaniem metody Warda. Odległość między skupieniami A oraz B traktowana jest jako kwadrat odległości między środkami ciężkości skupień a obiektami poszczególnych skupień, tzn. metoda ta do oszacowania odległości między skupieniami wykorzystuje podejście analizy wariancji:

$$d(A,B) = \sum_{i=1}^{n_A} d^2(O_{A_i}, \bar{x}_A) + \sum_{j=1}^{n_B} d^2(O_{B_j}, \bar{x}_B)$$

gdzie $\bar{x}_A, \bar{x}_B$ są środkami ciężkości odpowiednio dla skupień A i B.

Metoda ta zmierza do minimalizacji sumy kwadratów dowolnych dwóch skupień, które mogą zostać uformowane na każdym etapie [Ward 1963].

WYNIKI

Analizując liczbę aukcji na portalu Allegro.pl we wszystkich kategoriach, można zauważyć duże dysproporcje (tab. 1). Z województwa wielkopolskiego wystawiono 19% wszystkich aukcji, w dalszej kolejności znajdują się mazowieckie (14%), kujawsko-pomorskie (10%), łódzkie (8%), dolnośląskie i lubelskie (7%), pozostałe regiony nie przekroczyły 7%.

Liczba aukcji w kategorii maszyny rolnicze to około 91% wszystkich, dlatego też kolejność i udział procentowy był tożsamy z aukcjami ogółem opisanymi powyżej.

Kolejną grupę produktów przedstawiono łącznie. Były to nawozy, środki ochrony roślin (do dalszych opisów zastosowano skrót ŚOR) oraz preparaty do żywienia zwierząt gospodarskich (do dalszych opisów zastosowano skrót ZZw), grupa ta to około 1% wszystkich aukcji w kategorii „Rolnictwo”. Najwięcej wystawionych aukcji pochodziło z województw mazowieckiego (14% w danej kategorii), świętokrzyskiego (10%), lubelskiego (8%). Pozostałe województwa miały wyrównany udział w danej kategorii, wahały się od 4 do 7% z wyjątkiem podlaskiego (1%).

Kategoria wyposażenie budynków inwentarskich (do dalszych opisów zastosowano skrót Wyp. bud.) została w analizie przedstawiona łącznie z kategorią melioracja gleb (do dalszych opisów zastosowano skrót Melioracja), łącznie na tę kategorię przypadało około 3% aukcji. Najwięcej aukcji w tej kategorii (26%) wystawiono z woj. mazowieckiego, w dalszej kolejności znalazły się wielkopolskie (22%), podlaskie (10%) i kujawsko-pomorskie (7%). Pozostałe województwa stanowiły udział poniżej 7%.

Kategoria hurt reprezentowana była 158 aukcjami, co stanowiło poniżej 1% wszystkich aukcji. Z woj. mazowieckiego wystawiono około 22% aukcji z tej kategorii, 13% z wielkopolskiego, 12% kujawsko-pomorskiego, po 9% z łódzkiego i śląskiego, 8% z dolnośląskiego. Pozostałe województwa nie przekroczyły 6%, a z woj. warmińsko-mazurskiego nie było ani jednej oferty w tej kategorii.

Kategoria odzież ochronna i BHP (do dalszych opisów zastosowano skrót BHP), reprezentowana była 191 aukcjami, co stanowiło poniżej 1% wszystkich aukcji. Najwięcej aukcji w tej kategorii pochodziło z woj. podkarpackiego (19%), zachodniopomorskiego (17%), śląskiego (15%), małopolskiego (14%), opolskiego i łódzkiego (po 9%). Pozostałe województwa reprezentowały udział tej kategorii poniżej 4%, a z województw kujawsko-pomorskiego i świętokrzyskiego nie została wystawiona ani jedna aukcja w tej kategorii.

Na serwisie Allegro.pl w każdej głównej kategorii (lub nawet podkategorii) znajduje się grupa o nazwie pozostałe. Tu sprzedający mogą wystawiać produkty, których nie można zaklasyfikować do żadnej z wyżej wymienionych grup. W grupie aukcji „Rolnictwo”, kategoria ta liczyła 873 aukcje, co stanowiło ponad 3% wszystkich. Biorąc pod uwagę, iż maszyny rolnicze stanowią około 91% (23 113 aukcji), jest to bardzo liczna (po maszynach rolniczych i wyposażeniu budynków inwentarskich z melioracją gleb – 889 aukcji) grupa.

Sumaryczna wartość wszystkich aukcji w kategorii „Rolnictwo” na dzień przeprowadzonego badania wynosiła 501 343 tys. zł (tab. 1). Z całej tej sumy 98% to wartość maszyn rolniczych. Kategorie pozostałe miały odpowiednio następujące udziały: pozostałe (1%), wyposażenie budynków i melioracja (0,9%), inne kategorie nie przekroczy-

Tabela 1. Liczba oraz suma wartości aukcji w tys. zł z podziałem na kategorie i województwa (stan na 22.02.2010)
 Table 1. Number and total value of listings in thousands PLN divided by category and region (status on 22.02.2010)

Nr	Kategoria	Liczba aukcji						Suma wartości aukcji w tys. zł							
		Maszyny rolnicze	Nawozy, SOR, ŻZw	Wyp. bud. Melioracja	Hurt	BHP	Pozostale	Razem	Maszyny rolnicze	Nawozy, SOR, ŻZw	Wyp. bud. Melioracja	Hurt	BHP	Pozostale	Razem
1	województwo	1671	18	32	12	8	57	1798	52035	13,8	119,0	10,12	0,22	301,9	52480
2	Dolnośląskie	2366	16	58	19	0	96	2555	50099	2,6	501,8	4,00	0,00	771,9	51379
3	Kujawsko-pomorskie	1684	19	32	13	2	32	1782	35469	4,5	55,0	1,96	0,09	157,1	35688
4	Lubelskie	610	10	13	2	2	17	654	8889	0,9	159,2	0,00	0,08	113,7	9163
5	Lubuskie	1950	16	52	15	17	43	2093	34674	0,9	269,1	4,69	1,43	133,3	35083
6	Łódzkie	1414	17	20	6	27	36	1520	32939	25,6	61,6	0,40	2,84	94,4	33124
7	Małopolskie	3224	33	231	34	6	122	3650	64705	6,0	1639,7	5,20	0,13	569,1	66925
8	Mazowieckie	667	12	15	4	18	66	782	13643	8,2	43,1	0,13	1,61	682,1	14378
9	Opolskie	424	9	14	2	37	19	505	7077	1,6	22,9	0,17	3,24	73,5	7178
10	Podkarpackie	1109	3	90	1	1	26	1230	24304	0,5	119,5	0,35	0,13	110,6	24535
11	Podlaskie	957	11	23	9	4	38	1042	20189	9,9	149,1	0,50	0,44	204,3	20554
12	Pomorskie	736	13	15	14	28	31	837	11607	1,7	51,6	4,36	1,11	38,4	11704
13	Śląskie	749	24	18	1	0	35	827	13481	1,5	147,8	0,01	0,00	141,6	13772
14	Świętokrzyskie	501	17	53	0	3	40	614	9205	9,8	258,3	0,00	0,24	260,6	9733
15	Warmińsko-mazurskie	4447	17	194	21	6	193	4878	102403	11,4	618,4	4,86	0,46	1035,5	104074
16	Wielkopolskie	604	9	29	5	32	22	701	11317	40,3	116,4	0,46	1,91	96,0	11572
16	Zachodniopomorskie	604	9	29	5	32	22	701	11317	40,3	116,4	0,46	1,91	96,0	11572
	Suma	23113	244	889	158	191	873	25468	492036	139,2	4332,5	37,21	13,94	4783,8	501343

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Allegro.pl.
 Source: Own calculations based on Allegro.pl.

ły (0,1%). Wartości bezwzględne z podziałem na kategorie i województwa przedstawia tabela 1.

Serwis Allegro.pl jest na bieżąco rozwijany, ma on specjalne forum poświęcone poszczególnym kategoriom, gdzie wszelkie uwagi, w tym tworzenie lub łączenie poszczególnych, mogą zostać zgłoszone do administratorów serwisu.

Dalsze statystyki wielowymiarowe i przestrzenne zaprezentowane są za pomocą danych transformowanych według zasad przedstawionych w rozdziale „Materiał i metody”. Rysunek 1a, b (górną część) przedstawia porównanie względnej liczby aukcji w poszczególnych województwach. Ponieważ liczba aukcji maszyn rolniczych stanowiła około 90% wszystkich aukcji w kategorii „Rolnictwo”, na rysunku przedstawiono oddzielnie liczbę wszystkich aukcji w porównaniu z maszynami rolniczymi (rys. 1a), a na kolejnym (rys. 1b) względne porównanie pozostałych kategorii. Na przedstawionej mapie Polski można zauważyć zróżnicowanie ilościowe w obrębie województw pomiędzy kategoriami oraz różnice pomiędzy nimi. Dodatkową informacją naniesioną na mapę jest podział uzyskany hierarchiczną analizą skupień z użyciem metody Warda (rys. 2). Oprócz podziału, który został dokonany arbitralnie na poziomie czterech grup, kierując się zasadą zwiększenia wartości wiązania podczas procesu aglomeracji, na dendrogramie możemy zaobserwować wielkości dystansów pomiędzy poszczególnymi województwami. Podział uzyskany w hierarchicznej analizie skupień został także przedstawiony na mapie Polski (rys. 1) w postaci wielokolorowego tła. Zastosowano 4 odcienie intensywności koloru tła, które odpowiada uzyskanemu podziałowi. W wyniku transformacji danych dotyczących liczby aukcji w poszczególnych podkategoriach z podziałem na województwa uzyskano zmienne, które reprezentowały je w jednakowym zakresie.

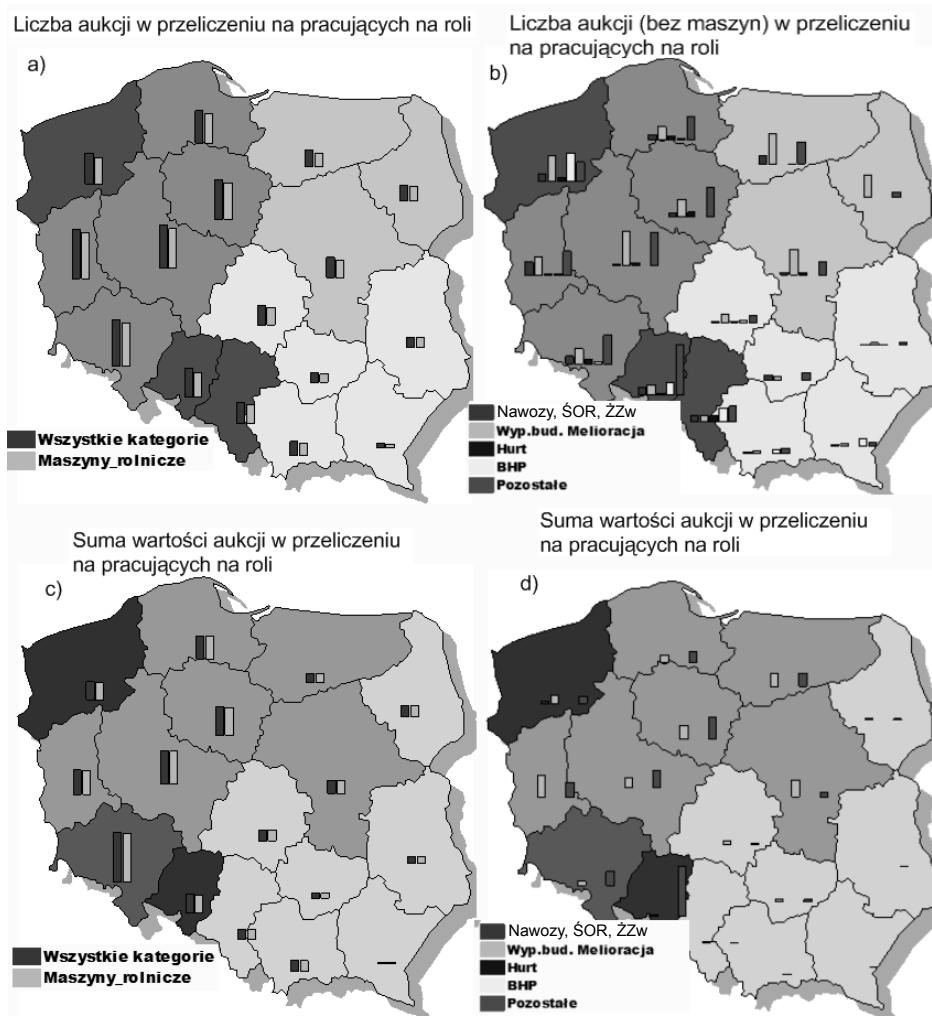
Najjaśniejsze tło przypisane jest dla 5 województw (łódzkiego, świętokrzyskiego, lubelskiego, małopolskiego i podkarpackiego) połączonych w grupę A (rys. 2). Regiony te są najbardziej do siebie podobne pod względem liczby aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli. Jak można zaobserwować na mapie (rys. 1a, b), liczba wystawionych aukcji z tych województw była najmniejsza, a pomiędzy poszczególnymi kategoriami najmniej zróżnicowana.

Kolejną grupą o nieco ciemniejszym tle (rys. 1a, b) oznaczoną jako B (rys. 2) są województwa leżące w północno-wschodniej części kraju (mazowieckie, podlaskie, warmińsko-mazurskie). Charakteryzują się one nieco większą liczbą aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli w kategorii maszyny rolnicze oraz dość dużą liczbą w kategorii wyposażenie budynków inwentarskich i melioracja gleb. Widoczna jest także kategoria pozostałych produktów, która jest wyraźnie wyższa od wcześniejszej opisywanej grupy oraz zróżnicowana w danych województwach.

Trzeci stopień intensywności koloru tła mapy (rys. 1a, b), a tym samym województwa zaklasyfikowane do grupy C (rys. 2), uwidacznia największą liczbę aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli w kategorii maszyny rolnicze, jednak pozostałe kategorie produktów są reprezentowane w bardzo zróżnicowanej ilości. Znalazły się w tej grupie województwa: pomorskie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie, lubuskie i dolnośląskie.

Grupa czwarta D (rys. 2), oznaczona na mapie (rys. 1a, b) najciemniejszym tłem, to województwa o średniej liczbie aukcji dotyczących maszyn rolniczych, lecz cechują je wysokie wartości liczby aukcji w innych kategoriach. W zachodniopomorskim, opolskim

Rys. 1. Liczba oraz suma wartości aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli w poszczególnych województwach

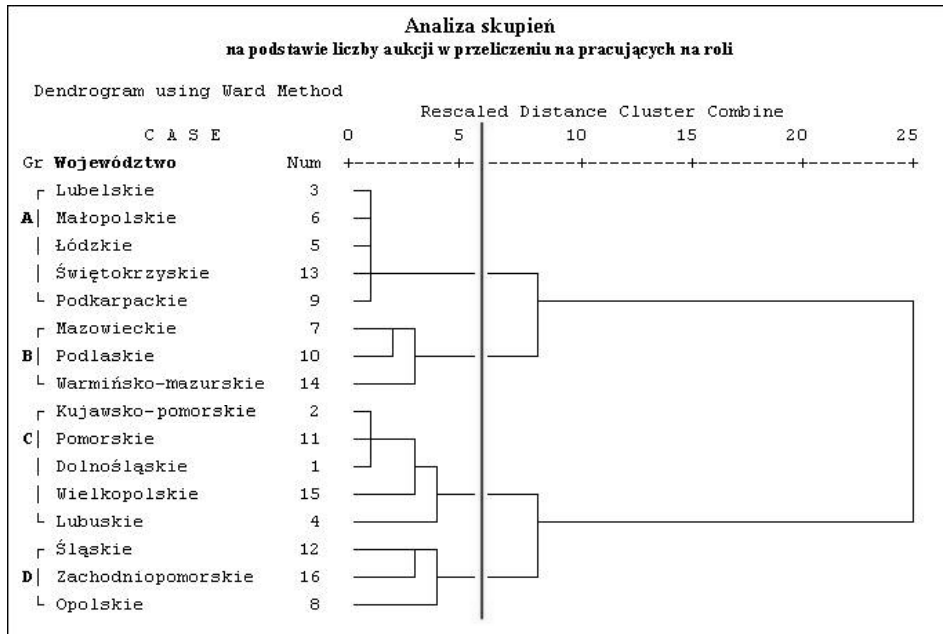
Fig. 1. Number and total value of the auctions per agriculture workers in the provinces

Źródło: Badania własne.

Source: Own research.

i śląskim możemy zaobserwować największe wartości liczby aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli w kategoriach BHP oraz pozostałe.

Przypatrując się dendrogramowi (rys. 2), gdzie do klasyfikacji wzięto transformowane dane o liczbach aukcji z podziałem na kategorie, możemy zauważyć, iż najmniejsze odległości, a tym samym największe podobieństwo dotyczy grupy województw oznaczonych jako A. Są to regiony najbardziej zbliżone pod względem liczby aukcji w poszczególnych kategoriach. W pozostałych grupach nie obserwujemy aż tak wielkiego podobieństwa, choć jest ono wyraźnie zaznaczone, a podział na 4 grupy wydaje się w pełni uzasadniony.

Rys. 2. Dendrogram obrazujący podział województw na 4 grupy na podstawie liczby aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli

Fig. 2. Dendrogram presenting the division of provinces into 4 groups according to the number of auctions per agriculture workers

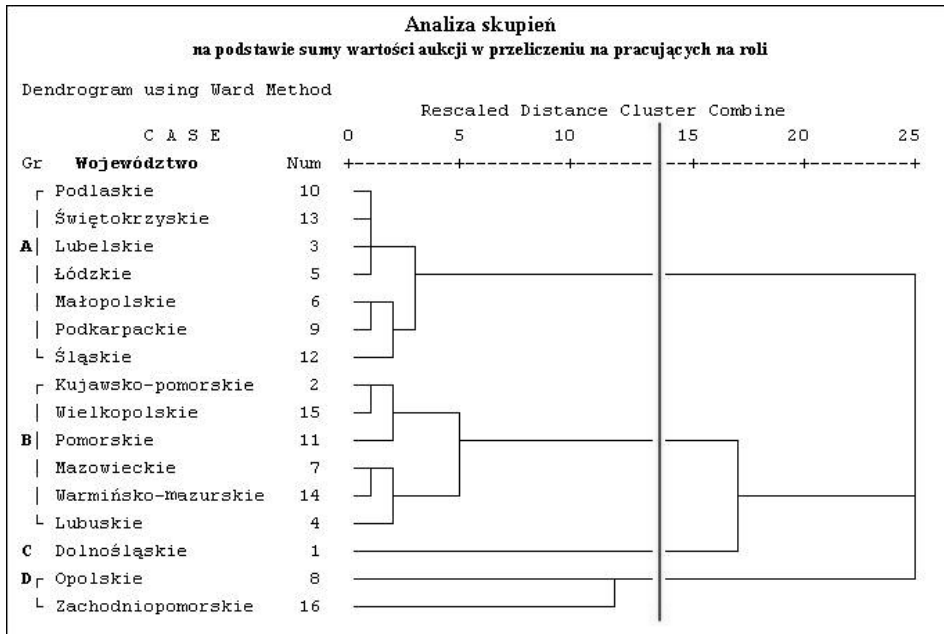
Źródło: Badania własne.

Source: Own research.

Gdyby linię podziału przesunięto w prawą stronę tak, aby uzyskać podział na 2 grupy, województwa wyraźnie podzieliłyby się na położone na wschodzie Polski (grupa A i B) oraz na zachodzie (grupa C i D).

Analizując dodatkowo sumę wartości aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli, uzyskano dalej idące różnice, niż te wynikające z analiz opartych na liczbie aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli (rys. 1c, d). Zastosowana procedura przeliczenia wartości sumarycznej aukcji na pracującego na roli pozwoliła względnie porównać badane województwa. Wartość sprzedaży w niektórych kategoriach jest tak mała, że w porównaniu względnym niektóre kategorie w części województw są prawie niewidoczne. Dokonaną analizę skupień dla województw reprezentowanych przez sumaryczne wartości sprzedaży w badanych kategoriach przedstawia rysunek 3.

Grupa województw oznaczonych najjaśniejszym tłem (wydzielona grupa A – rysunek 3) charakteryzuje się najniższymi wartościami aukcji. Wartości sumaryczne maszyn rolniczych są tam najniższe, a wartości aukcji innych w innych kategoriach są bliskie 0. Do grupy tej w stosunku do wcześniejszej analizy dołączyło woj. podlaskie, które charakteryzowało się dużą liczbą aukcji z kategorii wyposażenie budynków i melioracja gleb. Jednak biorąc do analizy sumę wartości aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli, kategoria ta charakteryzowała się stosunkowo bardzo małą wartością.

Rys. 3. Dendrogram obrazujący podział województw na 4 grupy na podstawie sumarycznej wartości aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli

Fig. 3. Dendrogram presenting the division of provinces into 4 groups according to the total value of the auctions per agriculture workers

Źródło: Badania własne.

Source: Own research.

Grupa województw oznaczona literą B (rys. 3), o nieco ciemniejszym tle (rys. 1c, d) w porównaniu do wcześniej omawianej grupy, charakteryzowała się dość dużą wartością sprzedaży maszyn rolniczych oraz zróżnicowaniami w obrębie grupy. Inne kategorie w tej grupie są wyraźnie zróżnicowane pod względem wartości i w większości reprezentowane przez wyposażenie budynków inwentarskich oraz meliorację gleb. W grupie tej w stosunku do analizy opartej na liczbie aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli odeszło województwo podlaskie, a doszły województwa pomorskie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie i lubuskie.

Grupa C reprezentowana jest przez tylko jedno woj., tj. dolnośląskie. W tym regionie przypadła najwyższa suma wartości aukcji w przeliczeniu na pracującego na roli w kategorii maszyny rolnicze.

Czwartą grupę D (rys. 3) stanowią województwa zachodniopomorskie i opolskie oznaczone najciemniejszym tłem (rys. 1c, d), z nich wystawiano na porównywalną sumaryczną wartość maszyny rolnicze. Województwo opolskie dodatkowo charakteryzuje się najwyższą wartością w kategorii pozostałe.

Dokonaną analizę skupień dla województw reprezentowanych przez sumaryczne wartości sprzedaży w badanych kategoriach przedstawia rysunek 3. Podział różni się od uzyskanego na podstawie liczby aukcji. Najmniejsze odległości cechują grupę oznaczoną literą A. Grupa ta powiększyła się o województwo podlaskie i śląskie. Aukcje wystawione

z tych województw należących do grupy A cechują się niskimi sumarycznymi wartościami. Z dendrogramu możemy odczytać, iż województwa przyłączone w końcowych cyklach aglomeracji cechuje znaczna różnica odległości wielocephowej. Do najbardziej różnych (odległych) należą grupy C (dolnośląskie) i D (opolskie i zachodniopomorskie). Przesuwając linię podziału w lewą stronę, uzyskalibyśmy podział na 5 grup, co doprowadziłoby do rozbicia grupy D na dwie składające się z pojedynczych regionów.

DYSKUSJA

Jak podaje GUS [2008], Polacy w 2008 roku wydali 4,5 mld zł na zakupy w sieci Internet. Dlatego też celem opracowania była próba oszacowania i zobrazowania rynku sprzedaży internetowych obecnych na serwisie Allegro, którego odbiorcami są rolnicy. Jest to zagadnienie ważne, tym bardziej że w Polsce wykluczeniem cyfrowym zagrożeni są przede wszystkim mieszkańcy terenów wiejskich ze względu na brak odpowiedniej infrastruktury telekomunikacyjnej, niski stopień komputeryzacji, zwłaszcza z dostępem do Internetu, oraz ograniczenia wynikające z braku wiedzy lub przekonania o korzyściach związanych z posługiwaniem się technologiami informacyjnymi.

Według badań GUS [2008], aż 61,% rolników korzystających z Internetu jako główny cel podaje wyszukiwanie informacji o towarach i usługach. W 2008 roku łącznie na towary i usługi zakupione przez Internet wydali kwotę 72 mln złotych. Jest to zaledwie 1,6% kwoty sprzedaży e-commerce w Polsce. Ponieważ jednak udział korzystających z Internetu wśród mieszkańców wsi co roku wzrasta, dlatego przedsiębiorcy również tą drogą oferują swoje towary rolnikom. Tym bardziej że jak informuje GUS [2008], łączne przychody polskich przedsiębiorstw ze sprzedaży poprzez stronę internetową lub automatyczną wymianę danych (przez Internet i inne sieci) wynosiły w 2007 roku około 194,5 mld zł. W porównaniu do najbardziej rozwiniętych rynków zagranicznych (Wielka Brytania, USA) szacuje się, że nasz krajowy rynek ma jeszcze spory potencjał wzrostu.

Szeroka definicja e-commerce uwzględnia także sprzedaż internetową, gdzie poszukiwanie produktu odbywa się on-line, a zakupu dokonuje się w sposób tradycyjny (off-line) [Internet Standard 2009]. Uwzględniając powyższy schemat, podział badanych aukcji na regiony jest uzasadniony, biorąc pod uwagę, iż ponad 90% przeanalizowanych aukcji dotyczyło maszyn rolniczych, które w znacznej mierze pochodziły z rynku wtórnego, co wymagało przed zakupem dodatkowego oglądu. Serwis Allego.pl może być wstępnym ogniwem dokonywania transakcji, gdzie rolnicy wyszukują najbardziej odpowiednie maszyny, a zakupów dokonują poza siecią i serwisem aukcyjnym.

Założenie, że rozmieszczenie regionalne firm działających na serwisie Allegro jest zbliżone do poziomu produktu krajowego brutto [GUS 2009b] w poszczególnych województwach, sprawdza się dobrze dla województw o najniższym poziomie PKB w porównaniu do województw o najniższej liczbie aukcji w przeliczeniu na pracujących na roli. Są to regiony, które pod względem innych współczynników infrastrukturalnych wyposażenia w technologie informacyjno-telekomunikacyjne wypadają nie najlepiej [GUS 2008]. Analiza ogólnej liczby aukcji w pozostałych regionach nie pozwoliła na zaobserwowanie podobnych zbieżności z PKB. Podobna analiza wykonana na podstawie sumy wartości aukcji potwierdziła zbieżność podziału regionów do grupy o najniższych

wartościach z najniższymi wartościami PKB. Przynależność do tej grupy województwa śląskiego sugeruje, iż nie na każdym poziomie wartości PKB możemy szukać powiązań z rolnictwem. Specyfika tego województwa pod względem liczby osób zatrudnionych w rolnictwie (3,3%) wymaga zastosowania innych wskaźników.

Wykorzystanie e-sprzedaży kierowanej do rolników jest niezaprzeczalnym faktem. Rozwój będzie następował z roku na rok wraz z rozwojem dostępu do sieci i zmianą pokoleniową. E-commerce to przyszłość nie tylko dla przedsiębiorców kierujących swoje oferty do rolników, ale również dla samych rolników. Wprawdzie obecnie na serwisie Allegro płody rolne występują w podkategorii hurt, jednak jak pokazują doświadczenia innych krajów, również taką drogą można skutecznie zbywać towary rolnicze. Światowe dane dotyczące zastosowania e-commerce w agrobiznesie wydają się potwierdzać tę tezę. Około 100 tys. farmerów korzystało z usług amerykańskiego Farmbid.com, 18 tys. rolników było zarejestrowanych na brytyjskiej stronie z branży rolnej FOL Agriculture [Strzębicki 2007].

WNIOSKI

1. Zastosowana analiza skupień danych transformowanych pozwoliła na wydzielenie czterech grup jednorodnych pod względem wielocechowym.

2. Uzyskana dzięki analizie skupień grupa regionów A w oparciu o liczbę i wartość sumaryczną aukcji, z wyjątkiem województwa śląskiego, jest zgodna z najniższymi wartościami PKB w poszczególnych województwach.

3. Oferta serwisu Allegro skierowana do rolników jest zdominowana przez maszyny rolnicze (91% ich liczby i 98% wartości), różni się również w zależności od województwa zarówno wartością oferowanego asortymentu, jak również poszczególnym jego zróżnicowaniem.

4. Najbardziej wyróżniającym się województwem pod względem wartości aukcji było wielkopolskie, z którego oferowane produkty stanowiły 21%, wszystkich aukcji.

5. Serwis Allegro jest elementem e-biznesu nie tylko poprzez e-commerce w rozumieniu wąskim (sprzedaż on-line), ale również szerokim, służąc do poszukiwania i porównywania oferowanych produktów.

PIŚMIENNICTWO

Doligalski T., 2009. Społeczne uwarunkowania marketingu w Internecie i e-biznesu. [w:] E-mentor 1(28) z 6 lutego 2009.

Flis R., 2009. Perspektywy rozwoju e-biznesu. [w:] Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2007–2008. Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – BIP, Radom, 72–78.

Gemius, 2010a. Polski Internet w 20 liczbach – podsumowanie 2009 roku (cz. I).

Gemius, 2010b. Polski Internet w 20 liczbach – podsumowanie 2009 roku (cz. II).

Gemius, 2009. Polski Internet 2008/2009. Gemius, Warszawa.

GUS, 2008. Wykorzystanie technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w przedsiębiorstwach, gospodarstwach domowych i przez osoby prywatne w 2008 r. Warszawa.

GUS, 2009a. Rocznik Statystyczny Rolnictwa. Warszawa.

- GUS, 2009b. Rocznik Statystyczny Województw 2009, Warszawa.
- Internet Standard, 2009. E-commerce 2009. Raport III, edycja wrzesień 2009.
- Kukuła K., 2000. Metoda unitaryzacji zerowej. PWN, Warszawa.
- Nojszewski D., 2004. Biznes elektroniczny – czyli jak? [w:] E-mentor 1(3)/2004 z 16 lutego 2004 r., 30–33.
- Strzębicki D., 2007. Bariery rozwoju e-commerce w agrobiznesie. Roczniki Naukowe SERiA, tom IX, zeszyt 3.
- Surówka A., 2008. Badanie zróżnicowania województw pod względem innowacyjności za pomocą wybranych metod taksonomicznych. [w:] Dziechciarz J., Ekonometria 20. Zastosowania metod ilościowych. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Nr 1195, 150–161.
- Wojnar J., Cichocka I., 2008. Klasyfikacja województw według ich konkurencyjności przy wykorzystaniu wybranych narzędzi analizy skupień. Roczniki Naukowe SERiA, tom XI, zeszyt 2, 278–284.

USE OF ALLEGRO WEBSITE IN E-BUSINESS ADDRESSED TO FARMERS

Abstract. The article estimates the volume of products supply and shows the regional variation of e-commerce addressed to farmers by Allegro.pl auction portal. In order to determine the multi-characteristic similarity between regions of Poland, a multi-dimensional cluster analysis was conducted, grouping the regions according to the amount and the value of products listed in various subcategories. Products in the various subcategories showed significant diversity, depending on the region and regarding assortment's value and its individual variety as well.

Key words: e-commerce, farmers, Allegro.pl, regions

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

POSTAWY PRZEDSTAWICIELI WŁADZ GMIN I ICH ZNACZENIE DLA ROZWOJU LOKALNEGO

Agnieszka Wojewódzka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule scharakteryzowano rolę władz publicznych w rozwoju lokalnym. Sprowadza się ona szczególnie do regulowania działań podmiotów zaangażowanych w proces rozwoju lokalnego oraz do ich stymulowania w celu podejmowania określonych działań, pożądanych z punktu widzenia rozwoju. Badania przeprowadzono w 2007 roku w gminach województwa mazowieckiego o stosunkowo niskim (grupa G₁) i wysokim (grupa G₂) stopniu rozwoju. Określono dyspozycję psychologiczną przedstawicieli urzędów gmin w zależności od poziomu rozwoju gmin. W obydwu grupach gmin uzyskano stosunkowo wysokie wskaźniki dotyczące zasobów społecznych, co sprzyja samorządowi terytorialnemu w pełnieniu funkcji o charakterze zarówno regulacyjnym, jak i stymulacyjnym.

Słowa kluczowe: gmina, samorząd terytorialny, rozwój lokalny

WPROWADZENIE

Gmina jako jednostka samorządu terytorialnego stanowi system społeczno-gospodarczy, który tworzą trzy zasadnicze elementy w postaci obszaru, mieszkańców oraz władzy. Takie rozumienie gminy pozwala traktować tę najmniejszą w Polsce jednostkę samorządu terytorialnego jako specyficzną organizację [Wojewódzka 2008a], posiadającą określone cechy, gdzie kluczowa rola w kierowaniu rozwojem lokalnym przypisywana jest władzom publicznym. Samorządy gminne i reprezentujące je władze obecnie przejmują coraz większy zakres obowiązków i kompetencji związanych z oddziaływaniem na rozwój [Kogut-Jaworska 2008]. Towarzyszy temu tendencja do rozszerzania zadań, którymi zajmują się wspólnoty lokalne.

Jedną z cech gminy jako organizacji jest wielopodmiotowość. System gospodarki lokalnej tworzą bowiem różne podmioty rozwoju lokalnego (inaczej „aktorzy lokalnej sceny”), które mogą i powinny być zaangażowane w proces rozwoju lokalnego określo-

nej przestrzeni. Wśród nich wymienić można przede wszystkim centralne organy władzy i administracji państwowej, jednostki samorządu terytorialnego, pozostałe jednostki sektora finansów publicznych, organizacje samorządu gospodarczego, zawodowego, stowarzyszenia, fundacje i inne organizacje pożytku publicznego, przedsiębiorstwa oraz gospodarstwa domowe [Famulska, Znaniecka 2004].

Kluczowa i szczególnie ważna rola gminnych władz samorządowych w kreowaniu rozwoju lokalnego wynika właśnie z faktu występowania wielu podmiotów w systemie gospodarki lokalnej. Konieczne staje się rozwiązywanie pojawiających się w systemie gospodarki lokalnej sprzeczności, dotyczących realizacji celów cząstkowych poszczególnych podmiotów. Ważna jest także koordynacja działalności wszystkich podmiotów na korzyść całego lokalnego systemu społeczno-gospodarczego, gdyż wzrastająca samodzielność gospodarujących podmiotów w połączeniu z istniejącymi ograniczeniami rozwoju gmin o różnym charakterze (ekologicznym, przestrzennym) niekiedy powoduje konieczność regulowania zachowań, łagodzenia czy mediacji w konfliktach występujących pomiędzy różnymi działającymi na terenie gminy podmiotami [Sochacka-Krysiak 2006]. Do równie istotnych zaliczyć należy działania obejmujące pobudzanie i kreowanie rozwoju gospodarczego czy racjonalne zagospodarowanie przestrzeni. Podkreśla się znaczenie rozwoju gospodarczego, gdyż zapewnia on materialne podstawy procesów rozwojowych zachodzących w pozostałych sferach rozwoju.

Rzeczywisty rozwój to wypadkowa działania wielu czynników, wśród których jakość i sprawność działania władz publicznych wszystkich szczebli nabiera coraz większego znaczenia również w praktyce [Miszczuk A., Miszczuk M., Żuk 2007].

Przypisując szczególną rolę władzom, zwłaszcza w kontekście rozwoju endogenicznego, nie można jednak zapominać o znaczeniu innych podmiotów, przede wszystkim kluczowych przedsiębiorców, stowarzyszeń czy organizacji mieszkańców.

W literaturze wskazuje się na dwie zasadnicze funkcje, jakie ma do spełnienia samorząd terytorialny z punktu widzenia rozwoju lokalnego. Pierwsza to funkcja regulacyjna, polegająca między innymi na przeciwdziałaniu sprzecznościom i konfliktom pomiędzy różnymi podmiotami oraz eliminacji i ograniczaniu barier rozwojowych. Jej uzupełnieniem jest funkcja stymulacyjna, czyli aktywne pobudzanie i dynamizowanie procesów rozwojowych, np. przez racjonalne zagospodarowanie przestrzeni czy ochronę środowiska naturalnego.

Cel rozwoju zawsze jest taki sam – stała poprawa jakości życia mieszkańców danego obszaru. Realizacja tak sformułowanego celu nadrzędnego oraz celów podrzędnych wymaga podejmowania przez władze lokalne i inne podmioty zaplanowanych działań zmierzających do poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej danego terytorium, co w praktyce uzależnione jest od zestawu różnych czynników [Wojewódzka 2008a]. Inne są sposoby realizacji zamierzonych celów oraz różnie kształtuje się udział poszczególnych podmiotów w ramach systemu gospodarki lokalnej. Inne są także kombinacje instrumentów, jakie pozostają w dyspozycji władz lokalnych [Wojewódzka 2005, 2008b].

CEL I METODYKA BADAŃ

Celem opracowania jest charakterystyka postaw przedstawicieli badanych gmin województwa mazowieckiego w zakresie zaufania i gotowości do współpracy, z uwzględnieniem poziomu rozwoju gmin.

Wyniki zaprezentowano dla 117 gmin województwa mazowieckiego. Badania przeprowadzono w 2007 roku w dwóch grupach gmin, celowo wybranych ze względu na poziom ich rozwoju. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, który skierowano do 25% gmin wiejskich i miejsko-wiejskich województwa charakteryzujących się stosunkowo niskim stopniem rozwoju (grupa G₁) i 25% jednostek o najwyższym stopniu rozwoju (grupa G₂). Stopień rozwoju określono na podstawie syntetycznego wskaźnika rozwoju¹.

WYNIKI BADAŃ

Charakteryzując przedstawicieli gmin określono ich postawy (tab. 1), wykorzystując zestaw pytań używany w literaturze do oceny kapitału społecznego badanej grupy [Szafraniec 2006]. Powszechnie uważa się, że zaufanie do ludzi sprzyja samoorganizowaniu się społeczeństwa i włączaniu się w działania zbiorowe, co z kolei umacnia zaufanie. Zwykle w badaniach sprawdza się, czy elity w danej społeczności są zdolne do budowania kapitału społecznego oraz czy chcą i potrafią współpracować z innymi. W związku ze specyfiką prowadzonych badań, gdzie badano przedstawicieli urzędów gmin, a nie całe społeczności lokalne, określono poziom zaufania ankietowanych do innych ludzi. Cecha ta jest niezwykle ważna w realizowaniu zadań przez samorząd terytorialny.

Wskaźnikiem określającym poziom zasobów społecznych jest deklarowana gotowość ludzi do współpracy i współdziałania w celu pomocy innym. W obydwu grupach ankietowani deklarowali zdecydowaną pomoc osobom potrzebującym, widząc sens swojego postępowania. Podobnie jest z rozkładem odpowiedzi dotyczących działań zbiorowych. Jednak odsetek wskazań był zdecydowanie wyższy w grupie gmin o wyższym poziomie rozwoju. W gminach słabiej rozwiniętych zdecydowanie częściej wskazywano odpowiedź „trudno powiedzieć”.

---

¹Zestaw zmiennych diagnostycznych wybranych do budowy syntetycznego wskaźnika tworzą następujące zmienne (Bank Danych Regionalnych 2004): liczba zgonów na 1000 osób, liczba przychodni na 10 000 mieszkańców, stopa bezrobocia rejestrowanego w %, pracujący na 1000 mieszkańców, udział pracujących w liczbie ludności w wieku produkcyjnym, liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców, dochody budżetów gmin ogółem na 1 mieszkańca w zł, nakłady inwestycyjne ogółem na 1 mieszkańca w zł, liczba mieszkań oddanych do użytku na 1000 zawartych małżeństw, liczba mieszkań wyposażonych w łazienkę w % ogółu mieszkań zamieszkałych, długość sieci wodociągowej w km na 1 km² powierzchni, długość sieci kanalizacyjnej w km na 1 km² powierzchni, długość gminnych dróg o nawierzchni twardej w km na 1 km² powierzchni, liczba radnych z wyższym wykształceniem w stosunku do ogółu radnych, liczba uczniów w szkołach ponadpodstawowych na 1000 mieszkańców, liczba czytelników bibliotek w ciągu roku na 1000 osób.

Tabela 1. Dyspozycja psychologiczna przedstawicieli gmin zależnie od poziomu rozwoju gminy (%)
 Table 1. The features of local government representatives depending on local development level (%)

Wyszczególnienie	Grupa	
	G ₁	G ₂
Ludzie tacy jak ja:		
a. działając wspólnie z innymi mogą pomóc potrzebującym	77,6	88,0
b. nawet działając wspólnie z innymi nie są w stanie pomóc potrzebującym	4,5	2,0
c. trudno powiedzieć	17,9	8,0
Uważam, że:		
a. działając wspólnie z innymi ludźmi można osiągnąć więcej	77,6	92,0
b. współpraca z innymi ludźmi to na ogół marnowanie czasu	4,5	2,0
c. trudno powiedzieć	17,9	4,0
Poziom zaufania do „większości ludzi”:		
a. ogólnie rzecz biorąc większości ludzi można ufać	32,8	54,0
b. w stosunkach z innymi trzeba być ostrożnym	46,3	32,0
c. trudno powiedzieć	19,4	12,0
Ludzie tacy jak ja mają wpływ na sprawę (odpowiedzi „tak”):		
a. własnej miejscowości	36,7	38,0
b. własnej gminy	39,2	37,2
c. powiatu i województwa	17,1	15,7
d. kraju	7,0	9,1
W ostatnich czterech latach (odpowiedzi „tak”):		
a. dobrowolnie i bezpłatnie pracowałam/em na rzecz swojego środowiska	65,0	69,0
b. należałam/em do organizacji zrzeszającej mieszkańców gminy	35,0	31,0

W strukturze odpowiedzi wartość brakująca do 100% w odpowiedniej grupie oznacza brak danych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Source: Own research based on the survey data.

Ponad połowa przedstawicieli gmin G₂ deklarowała, iż większości ludzi można ufać. W G₁ odsetek ten wynosił jedynie 32,8%, a ankietowani najczęściej uważali, że w kontaktach z innymi zalecana jest ostrożność. Prawie 20% nie umiało wskazać jednoznacznej odpowiedzi. Odpowiedź, że większości ludzi można ufać wybrało w Polsce 11,5% badanych [Czapiński, Panek 2007], podczas gdy za ostrożnością w zaufaniu do innych opowiadał się zdecydowanie większy odsetek Polaków, bo 77,4%. Taki układ odpowiedzi powoduje, że Polska ma jeden z najniższych wskaźników zaufania interpersonalnego w krajach UE. Badania dowiodły, że wykształcenie wyższe podnosi poziom zaufania. Tą zmienną można tłumaczyć tak wysoki poziom wskaźnika w analizowanych badaniach. Wśród ankietowanych wysoki był bowiem udział osób z wykształceniem wyższym (odpowiednio 67% w G₁ oraz 92% w G₂). Należy również wspomnieć, że w ankiecie proszono o imię i nazwisko osoby odpowiedzialnej za wypełnienie ankiety, co mogło wpłynąć na kształt odpowiedzi. Można przypuszczać, że ankietowani udzielali odpowiedzi jak najlepszej, jak najbardziej poprawnej z ich punktu widzenia, zarazem najbardziej pożądaney w ich odczuciu, a niekoniecznie zgodnej z faktycznymi przekonaniami.

W grupie G_1 najwięcej osób uważało, że ma wpływ na sprawy własnej gminy, natomiast w G_2 na funkcjonowanie własnej miejscowości, chociaż odpowiedzi nie różniły się znacznie pomiędzy poszczególnymi grupami.

W obydwu grupach wysokie było doświadczenie obywatelskie, określone w postaci dobrowolnej i nieodpłatnej pracy na rzecz własnego środowiska, przy czym wyższe było w grupie G_2 . W poszczególnych grupach nie stwierdzono zasadniczej różnicy w odpowiedziach, jak mogłoby to wynikać ze struktury odpowiedzi dotyczącej zaufania do innych osób.

PODSUMOWANIE

Analizując uzyskane odpowiedzi należy wziąć pod uwagę, że ankietowani stanowili względnie jednorodną grupę osób, wyselekcjonowanych spośród przedstawicieli urzędów gmin. To spowodowało, że nie uwidoczniły się znacznie różnice w odpowiedziach dotyczących dyspozycji psychologicznej zależnie od poziomu rozwoju badanych gmin.

Potwierdziła się prawidłowość, że poziom zaufania wzrasta wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia. Ankietowani stanowili grupę osób, gdzie przeważało wyższe wykształcenie (odsetek osób z wyższym wykształceniem stanowił odpowiednio 67% w G_1 oraz 92% w G_2). Ponadto nie byli anonimowi, co również mogło mieć wpływ na uzyskane odpowiedzi.

Analizując wyniki badań nie można zapominać o charakterystycznych dla Polski uwarunkowaniach historycznych, które nie sprzyjały kształtowaniu i wzmocnieniu zaufania oraz więzi społecznych.

Uzyskane w obydwu grupach wysokie wskaźniki określające zasoby społeczne ułatwiają samorządowi terytorialnemu spełnianie funkcji zarówno regulacyjnej, jak i stymulacyjnej. W osobach, które reprezentują urzędy gmin na zewnątrz oraz na co dzień współpracują z podmiotami i mieszkańcami należy upatrywać lokalnych liderów. Ich dyspozycja psychologiczna oraz cechy, jakie posiadają, mogą mieć duży wpływ na samoorganizowanie się społeczności lokalnych. Korzystne wskaźniki zaufania interpersonalnego sprzyjają procesowi budowy i wzmocnienia kapitału społecznego, a w konsekwencji mają także znaczenie w rozwoju lokalnym.

PIŚMIENNICTWO

- Bank Danych Regionalnych GUS 2004.
Czapiński J., Panek T. (red.), 2007. *Diagnoza społeczna 2007*. Vizja Press&IT, Warszawa.
Famulska T., Znaniecka K. (red.), 2004. *Finansowe aspekty rozwoju lokalnego*. Wyd. AE Katowice, Katowice, 25–32.
Kogut-Jaworska M., 2008. *Instrumenty interwencjonizmu lokalnego w stymulowaniu rozwoju gospodarczego*. CeDeWu.pl, Warszawa.
Miszczuk A., Miszczuk M., Żuk K., 2007. *Gospodarka samorządu terytorialnego*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
Sochacka-Krysiak H. (red.), 2006. *Zarządzanie gospodarką i finansami gminy*. Wydanie II uzupełnione i zaktualizowane. Szkoła Główna Handlowa Oficyna Wydawnicza, Warszawa, 62–63.

- Szafraniec K. (red.), 2006. Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. IRWiR PAN, Warszawa.
- Wojewódzka A., 2005. Instrumenty zarządzania strategicznego w gminach i ich rola w rozwoju lokalnym. [w]: red. Mickiewicz B., Rozwój lokalny – wykorzystanie instrumentów uniijnych i regionalnych. Wyd. WEiOGŻ AR Szczecin, Szczecin, 719–727.
- Wojewódzka A. 2008a. Determinanty działań prorozwojowych władz w wybranych gminach województwa mazowieckiego. Roczniki Naukowe SERiA, Tom X, Zeszyt 2, Warszawa – Poznań – Lublin, 274–277.
- Wojewódzka A. 2008b. Możliwości działań prorozwojowych władz gminnych. Wieś Jutra, nr 10/2008, 5–7.

ATTITUDES OF LOCAL GOVERNMENT REPRESENTATIVES AND THEIR ROLE IN LOCAL DEVELOPMENT

Summary. The article refers to features of local authorities connected with communes' development level. There were formed synthetic index which demonstrates the rate of local development. Taking into account the indices, the local communities were divided into two groups (25% of the least developed and 25% of the most developed). In the next step local government representatives responded questions in a survey, that was carried out in 2007 in those communes. The results concern 117 communes, which make 37,3% of all communes in Mazowieckie Voivodship. The outcomes were similar in both group of communes. Relatively high standard of interpersonal trust was noticed.

Key words: communes, local government, local development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 23.04.2010

WIELOFUNKCYJNOŚĆ GOSPODARSTW ROLNIKÓW- -PRZEDSIĘBIORCÓW

Dariusz Zając

Uniwersytet Rzeszowski

Streszczenie. W artykule dokonano oceny aktywności rolników-przedsiębiorców w zakresie podejmowania dodatkowych form działalności będących przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych. Badania wykazały, że ponad połowa rolników-przedsiębiorców oprócz działalności pozarolniczej prowadzi jeszcze inne formy działalności wielofunkcyjnej, przy czym najczęściej są to: sprzedaż bezpośrednia produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym oraz realizacja programów rolno-środowiskowych. Aktywność rolników-przedsiębiorców w tym zakresie w dużej mierze zależy od takich cech, jak: wiek i wykształcenie rolnika, powierzchnia i wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego, rodzaj prowadzonej działalności pozarolniczej i jej znaczenie dla utrzymania rodziny oraz intensywność relacji (współpracy) rolników z instytucjami lokalnymi.

Słowa kluczowe: wielofunkcyjność, gospodarstwo rolne, pozarolnicza działalność gospodarcza rolników, przedsiębiorczość

WSTĘP

Obszary wiejskie Europy uznaje się za unikalną, wymagającą ochrony i charakteryzującą się ogromnym zróżnicowaniem wartości kulturową, ekonomiczną i społeczną. Fakt, że tereny te to niemal wyłącznie ziemia użytkowana rolniczo i lasy, wywiera silny wpływ na krajobraz europejski. Rolnictwo europejskie jest zatem podstawowym łącznikiem między społeczeństwem a środowiskiem, a rolnicy mają do spełnienia misję „strażników przyrody” na obszarach wiejskich. Misja ta staje się coraz ważniejsza, ponieważ Europejczycy coraz większą wagę przywiązują do jakości życia, w tym ochrony zdrowia, bezpieczeństwa, rozwoju osobistego i wypoczynku. Tereny wiejskie mogą zaspokoić wiele z tych oczekiwań i stanowić podstawę nowoczesnego modelu jakości życia. Równocześnie rolnictwo i leśnictwo nie są już dziedzinami o dużym znaczeniu ekonomicznym dla gospodarki europejskiej, a dodatkowo znaczenie to nadal maleje. W związku z tym, jeżeli

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Dariusz Zając, Katedra Polityki Gospodarczej, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Rzeszowski, ul. M. Źwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów, e-mail: dzajac@univ.rzeszow.pl

obszary wiejskie mają się rozwijać, to ich rozwój musi obejmować wszystkie występujące na ich obszarze rodzaje działalności społeczno-ekonomicznej [Rowiński 2006].

Rolnictwo europejskie spełnia zatem wiele ważnych dla społeczeństwa funkcji, a rolnicy europejscy powinni być równocześnie producentami, produkującymi zgodnie z potrzebami rynku, oraz „strażnikami wartości wiejskich” [Rowiński 2006]. Istotnym problemem w Unii Europejskiej jest więc kwestia znaczenia rolnictwa nie tylko jako działu gospodarki produkującego żywność i surowce rolnicze, ale również wypełniającego wiele funkcji pozaprodukcyjnych (środowiskowych, społecznych czy kulturowych). W związku z czym poszukuje się nowych koncepcji rozwoju rolnictwa, które by to uwzględniały.

Taką koncepcją jest „europejski model rolnictwa”, zakładający funkcjonowanie i rozwój – obok gospodarstw wysoce konkurencyjnych i mocno powiązanych z nierolniczymi ogniwami agrobiznesu – także rodzinnych gospodarstw rolnych, dostarczających dóbr rynkowych poza strukturą agrobiznesu (wytwarzanie produktów regionalnych, sprzedaż bezpośrednia, przetwórstwo surowców rolniczych w gospodarstwie, prowadzenie przez ludność rolniczą pozarolniczej działalności gospodarczej) oraz dóbr pozarynkowych w postaci walorów krajobrazowych, bioróżnorodności, przywracania równowagi w środowisku przyrodniczym. Istota europejskiego modelu rolnictwa sprowadza się zatem do rozszerzenia jego tradycyjnej, produkcyjnej funkcji o zadania mające na celu zwiększenie dbałości o jakość żywności, poprawę stanu środowiska przyrodniczego i aktywizację gospodarczą oraz społeczną obszarów wiejskich. W literaturze taki model rolnictwa określany jest jako „rolnictwo wielofunkcyjne”, w odróżnieniu od rolnictwa mocno związanego z nierolniczymi segmentami agrobiznesu, którego główną, a często jedyną funkcją jest wytwarzanie surowców rolniczych na potrzeby różnych gałęzi przemysłu rolno-spożywczego [Niemczyk, Niemczyk 2001, Maurel 2005, Rizov 2006, Czudec 2009].

Dodać należy, że wielofunkcyjne rolnictwo stanowi niejako warunek wdrażania koncepcji rozwoju zrównoważonego [Wilkin 2008], skierowanego na harmonizowanie celów społecznych, ekonomicznych i ekologicznych prowadzących do poprawy jakości życia ludzi w teraźniejszości i przyszłości [Adamowicz 2000]. Wskazuje się na potrzebę poszukiwania takich mechanizmów cenowych, fiskalnych czy handlowych, które będą miały pozytywny wpływ na decyzje każdego rolnika w zakresie zrównoważonego wykorzystania ziemi i innych zasobów naturalnych, przy uwzględnieniu ich wpływu na bezpieczeństwo żywnościowe, dochody rolnicze, zatrudnienie i środowisko przyrodnicze [Adamowicz 2004]. W ten sposób koncepcja wielofunkcyjnego rolnictwa nawiązuje do idei rozwoju zrównoważonego. Poza tym ogólne przesłanki i cele wielofunkcyjnego i zrównoważonego rolnictwa pozwalają stwierdzić wiele wspólnych cech, bo obie koncepcje akcentują bardzo mocno potrzebę rozwoju ekonomicznego (prowadzącego do poprawy dobrobytu ludności rolniczej), społecznego (realizowanego przez pozytywne oddziaływanie rolnictwa na środowisko wiejskie) i środowiskowego (polegającego na działaniach na rzecz ochrony walorów przyrodniczych). Na tle koncepcji rozwoju zrównoważonego wielofunkcyjne rolnictwo należy zatem traktować jako wstępny etap, który umożliwi rolnictwu wejście na ścieżkę rozwoju zrównoważonego, przy czym poszczególne formy wielofunkcyjności w różnym stopniu przyczyniają się do „równoważenia” rolnictwa [Czudec 2009]. Wielofunkcyjność rolnictwa ma w związku z tym rzeczywiste

znaczenie dla nauki i dla praktyki, w tym także dla kilku rodzajów polityki, wspierających zrównoważony rozwój kraju i Unii Europejskiej [Wilkin 2008].

Za wdrażaniem tej koncepcji przemawia także to, że tylko część gospodarstw rolnych jest na tyle silna ekonomicznie, aby stanowić trwałe ogniwo w strukturze agrobiznesu, zwłaszcza w warunkach ciągłej presji na poprawę konkurencyjności europejskiego rolnictwa oraz w perspektywie liberalizacji rynku i zmniejszenia interwencjonizmu państwowego w rolnictwie, co może jeszcze zmniejszyć liczbę takich jednostek. Pozostałe gospodarstwa mogą natomiast funkcjonować pod warunkiem, że znajdą dla siebie adekwatną formę wielofunkcyjnego rolnictwa. Poza tym gospodarstwa rolne mocno wpisane w koncepcję agrobiznesu są źródłem negatywnych efektów zewnętrznych, a wielofunkcyjność rolnictwa ma prowadzić do zmniejszenia negatywnego oddziaływania rolnictwa na otoczenie [Czudec 2009].

Należy przy tym zaznaczyć, że gospodarstwa towarowe, stanowiące ogniwo agrobiznesu, powinny być specjalistyczne i nie mogą być wielofunkcyjne, bo muszą się koncentrować na produkcji towarowej. Z kolei gospodarstwa nietowarowe, funkcjonujące obok towarowych oraz niejako w symbiozie z nimi, powinny być z reguły wielofunkcyjne, a co za tym idzie produkować artykuły rolne na samozaopatrzenie i tworzyć pozarolnicze miejsca pracy [Michna 2005].

Omawiane problemy są szczególnie ważne w regionach z dominacją rozdrobnionego rolnictwa. Niski poziom towarowości czy niewielka skala produkcji nie mogą pozbawić takiego rolnictwa szans rozwojowych, albowiem działalność ta jest znaczącą gałęzią w gospodarowaniu mieszkańców takich regionów. Poza tym takie rolnictwo ma również do spełnienia ważne funkcje środowiskowe i społeczne. Zwykle dominującą formą rolnictwa rozdrobnionego jest rolnictwo naturalne, którego cechą charakterystyczną są małe gospodarstwa, słabo lub w ogóle nie powiązane z rynkiem. Atrakcyjność tego modelu wynika z koncepcji rozwoju zrównoważonego, jednak mechanizm rozwoju musi zakładać kreację gospodarstw powiązanych z rynkiem. Koncepcja agrobiznesu lansowana przez mechanizm rynkowy natrafia jednak na poważne ograniczenia w rolnictwie rozdrobnionym z uwagi na to, iż jest ono zbyt słabe ekonomicznie i wykazuje małą skłonność do zmian, a poza tym w takich regionach tylko niewielka grupa gospodarstw może przełamać barierę rozdrobnienia i włączyć się aktywnie do tego modelu [Woś 2004, Czudec, Kata, Miś, Zajac 2008].

W związku z powyższym wydaje się, że najbardziej adekwatnym rozwiązaniem dla rolnictwa rozdrobnionego jest koncepcja rozwoju rolnictwa wielofunkcyjnego z elementami koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa. W rozwiązaniach tych rolnictwo za główną funkcję przyjmuje ochronę krajobrazu, w tym ziemi rolniczej, zachowanie bioróżnorodności czy wspieranie rozwoju społecznego. Tym samym produkcja surowców rolniczych schodzi na plan dalszy, niemniej jednak jej celem jest produkt regionalny o wysokiej jakości. Ma być on sprzedawany w ramach marketingu bezpośredniego dla poprawy ekonomiki produkcji. Przewiduje się tu również rozwój produkcji ekologicznej, ale tej pracochłonnej, dla wykreowania przewag komparatywnych w stosunku do innych regionów rolniczych. Ponadto, kładzie się duży nacisk na wykorzystanie zasobów czynników wytwórczych do produkcji wyrobów nieżywnościowych oraz wykorzystanie gospodarstwa rolnego do rozwoju działalności pozarolniczej [Ostromęcki, Zajac 2009].

CEL, MATERIAŁ ŹRÓDŁOWY

Celem artykułu jest ocena aktywności rolników-przedsiębiorców (prowadzących oprócz gospodarstwa rolnego także pozarolniczą działalność gospodarczą) w zakresie podejmowania dodatkowych form działalności będących przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych, przy uwzględnieniu takich cech, jak: wiek i wykształcenie rolnika, powierzchnia i wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego, rodzaj prowadzonej działalności pozarolniczej i jej znaczenie dla utrzymania rodziny oraz intensywność relacji (współpracy) rolników z instytucjami lokalnymi.

Materiał źródłowy artykułu stanowią wyniki badań przeprowadzonych w 2007 roku¹. Badania ankietowe miały charakter badań częściowych – reprezentatywnych (metoda losowania warstwowego). Sondażem diagnostycznym przy użyciu kwestionariusza wywiadu objęto rolników, właścicieli gospodarstw rolnych z regionu południowo-wschodniej Polski, tj. z trzech województw: świętokrzyskiego, małopolskiego i podkarpackiego. Jednostką próby były gospodarstwa rolne. Tak określona populacja generalna składała się z 541,1 tys. gospodarstw. Z populacji generalnej pobrano próbę na zasadzie doboru losowego, uwzględniającego liczebność i wewnętrzne zróżnicowanie jednostek (pod względem cechy, jaką jest obszar UR gospodarstw), tak aby wyniki uzyskane z badań były reprezentatywne dla całej populacji gospodarstw rolnych badanego regionu. Przy doborze jednostek do próby uwzględniono także rozkład przestrzenny badanych jednostek, tj. proporcję liczebności gospodarstw rolnych w poszczególnych województwach – w ustalonych przekrojach badawczych². Łącznie wywiadem kwestionariuszowym objętych zostało 856 rolników, przy czym 182 z nich (tj. 21,3%) to rolnicy-przedsiębiorcy, którzy oprócz gospodarstwa rolnego prowadzą także pozarolniczą działalność gospodarczą.

WYNIKI BADAŃ

Klasyfikacja kierunków rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa sprowadza się do wydzielenia 3 podstawowych grup działań zmierzających do:

- zapewnienia wysokiej jakości produktów rolnych poza strukturą agrobiznesu;
- rozszerzenia zakresu działalności gospodarstw rolnych;
- restrukturyzacji gospodarstw prowadzącej do poprawy wykorzystania zasobów [Adamowicz 2004, Huylenbroeck, Durand 2005, Oostindie, Renting 2005, Czudec 2009].

Do pierwszej grupy należą działania polegające na prowadzeniu produkcji metodami ekologicznymi, wytwarzaniu produktów wysokiej jakości i przejmowaniu przez gospodarstwa rolne niektórych funkcji realizowanych dotąd przez nierolnicze ogniwa agrobiznesu (przetwórstwo spożywcze, dystrybucja artykułów żywnościowych).

---

¹Badania przeprowadzono w ramach realizacji projektu badawczego pt. „Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw (po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej)”, nr N114 009 31/2320, finansowanego ze środków MNiSW, pod kierownictwem dr. hab. Adama Czudeca, prof. UR.

²Szerzej na temat metody doboru próby gospodarstw do badań [w:] Czudec, Kata, Miś, Zając 2008, s. 15–17.

Do działań mieszczących się w ramach wielofunkcyjności, a zwiększających jakość żywności należy sprzedaż bezpośrednia, której najbardziej charakterystyczną cechą jest skrócenie drogi produktów żywnościowych między gospodarstwem rolnym a konsumentem. Istotą tego działania jest przejęcie przez gospodarstwa rolne funkcji przetwórczej i dystrybutora żywności. Ta forma działalności wielofunkcyjnej jest często ściśle powiązana z wytwarzaniem produktów ekologicznych oraz mających chronione nazwy geograficzne lub pochodzenie. Forma działalności tego typu ma być dla rolników nie tylko szansą na zwiększenie dochodów, ale także dobrym sposobem promowania atrakcyjności obszarów wiejskich, ponieważ zwiększa zainteresowanie procesem wytwarzania żywności ze strony konsumentów, którzy kupując produkt w gospodarstwie, mogą bezpośrednio poznać przebieg procesu produkcyjnego, sam zaś produkt przestaje być anonimowy, co ma ważne znaczenie w budowaniu trwałych relacji między rolnikami i ludnością nierolniczą.

Innym rodzajem działalności wielofunkcyjnej sklasyfikowanej do pierwszej grupy działań jest wytwarzanie przez gospodarstwa rolne produktów, które są charakterystyczne dla danego regionu i mają długą tradycję. Należą tu produkty: o chronionej nazwie pochodzenia, o chronionym oznaczeniu geograficznym oraz uznane jako gwarantowana tradycyjna specjalność. Celem tych działań jest zwiększenie spożycia żywności o wysokich standardach jakościowych i stworzenie możliwości uzyskiwania większych dochodów przez rodziny rolnicze. Chodzi także o zachowanie tradycyjnych, przekazywanych z pokolenia na pokolenie i specyficznych dla danego regionu technologii wytwarzania produktów żywnościowych, których obecność świadczy o żywotności środowiska wiejskiego i staje się rodzajem rozpoznawalnej na zewnątrz marki takiego regionu. W ten sposób produkty regionalne przyczyniają się do rozwoju gospodarki wiejskiej, ponieważ tworzą ofertę dla różnych grup konsumentów, niemających dotąd bliższych związków z danym regionem.

Drugi kierunek działalności wielofunkcyjnej polega na rozszerzaniu sfery aktywności rodzin rolniczych poza wytwarzanie surowców i produktów żywnościowych. Ważną formą wielofunkcyjnego rolnictwa może więc być pozarolnicza działalność gospodarza prowadzona przez rolników oraz członków ich rodzin. Stwarza ona bowiem pozarolnicze miejsca pracy i źródła dochodów na obszarach wiejskich, w tym zwłaszcza dla ludności rolniczej, polepszając tym samym jej sytuację materialną i warunki życia, oraz sprzyja poprawie wykorzystania zasobów tkwiących w gospodarstwach rolnych i domowych. Jednym z najbardziej charakterystycznych działań w tym zakresie jest agroturystyka, pozwalająca poprawić wykorzystanie zasobów kapitału ludzkiego i rzeczowego (budynków) w gospodarstwach rolnych przez organizowanie wypoczynku turystom odwiedzającym gospodarstwa. Oferta turystyczna sprowadza się tu nie tylko do noclegów w gospodarstwie, ale obejmuje także wyżywienie (w tym z możliwością przygotowywania posiłków przez wypoczywających), a także poznawanie gospodarstwa czy uczestniczenie w niektórych pracach wykonywanych przez rolników. Z punktu widzenia właścicieli gospodarstw agroturystyka – poza dodatkowymi dochodami – daje rolnikom możliwość bezpośredniego kontaktu z mieszkańcami miast i przyczynia się do zmiany negatywnego wizerunku rolnictwa w oczach ludności miejskiej.

Formą poszerzania działalności gospodarczej przez rodziny rolnicze może być również wykorzystywanie zasobów ziemi rolniczej pod uprawy nieprzeznaczone do produk-

cji żywności. Do takiej formy wielofunkcyjnego rolnictwa należy głównie uprawa roślin energetycznych, a czynnikiem stymulującym jej rozwój jest coraz większe zapotrzebowanie na surowce energetyczne i zmniejszające się w skali światowej nieodnawialne zasoby takich surowców, jak ropa naftowa, węgiel, gaz ziemny. Kolejnym czynnikiem zwiększającym zainteresowanie uprawami energetycznymi jest trwała nadwyżka podaży podstawowych produktów żywnościowych wytwarzanych przez rolnictwo i w związku z tym wymuszona przez rynek konieczność wyłączenia części zasobów ziemi rolniczej z wykorzystania „żywnościowego”. Różnicowanie działalności rolniczej w kierunku zwiększenia udziału upraw energetycznych jest zatem alternatywą dla tych gospodarstw rolnych, które mają problem z umieszczeniem na rynku surowców rolniczych przeznaczonych do przetwórstwa. Z kolei barierą dla tej formy działalności są wysokie koszty energii wytwarzanej z surowców rolniczych, co przesądza o ich niskiej konkurencyjności w sytuacji, gdy formy wsparcia zewnętrznego są mało stabilne albo niewystarczające dla zmotywowania większej liczby rolników do podejmowania takiej działalności. Nade wszystko jednak traktowanie tego kierunku działalności rolniczej jako jednej z form wielofunkcyjności może budzić zastrzeżenia ze względu na zbyt duże podobieństwo do gospodarstw funkcjonujących w zintegrowanych pionowo strukturach agrobiznesu i które w związku z tym, inaczej niż gospodarstwa wielofunkcyjne, nie tylko nie wypełniają funkcji środowiskowych i społecznych, ale mogą być źródłem ujemnych efektów zewnętrznych.

Szczególnie ważną ze społecznego punktu widzenia formą wielofunkcyjnego rolnictwa są działania służące poprawie jakości środowiska przyrodniczego, w tym zwłaszcza chroniące bioróżnorodność, zwiększające atrakcyjność krajobrazu, a pośrednio wzbogacające walory środowiska wiejskiego w skali lokalnej i regionalnej. Jest to taka forma wielofunkcyjności, która dostarcza dóbr publicznych. W związku z tym jej rozwój jest bezpośrednio uzależniony od rekompensaty otrzymywanej przez rolników za dostarczenie społeczeństwu takich dóbr, ponieważ nie mają one ceny rynkowej. Jest to forma, która może przynieść korzyści społeczne wówczas, gdy jest realizowana przez znaczącą część rolników, bo tylko pod takim warunkiem możliwa jest poprawa stanu środowiska przyrodniczego.

Trzecią z kolei grupą są działania restrukturyzacyjne, których głównym celem jest obniżka kosztów działalności gospodarstw i uzyskiwanie dochodów z pracy poza gospodarstwem rolnym. Działania obniżające koszty produkcji sprowadzają się przy tym do zmniejszania nakładów pochodzenia przemysłowego na rzecz zwiększenia nakładów środków produkcji wytwarzanych w gospodarstwie. Jest to zatem forma wielofunkcyjności bliska modelowi rolnictwa zrównoważonego [Czudec 2009].

Przeprowadzone badania wykazały, że w regionie rozdrobnionego rolnictwa południowo-wschodniej Polski ponad połowa rolników oprócz gospodarstwa rolnego prowadzi dodatkowe formy działalności, będące przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych. Najczęściej rolnicy prowadzą przy tym pozarolniczą działalność gospodarczą (rejestrowaną bądź nierejestrowaną)³ oraz realizują programy rolnośrodowiskowe. Nieco

³W strukturze rodzajowej działalności pozarolniczej rolników dominują usługi ściśle związane z rolnictwem (tj. agroturystyka – 34,6% oraz usługi rolnicze – 25,8%). Niewielki udział mają natomiast pozostałe usługi – 12,6%, działalność handlowa – 13,7% oraz pozostała – 13,2%. Blisko połowa z nich prowadzi przy tym rejestrowaną działalność pozarolniczą (48,9%), a pozostali nierejestrowaną.

mniejszy odsetek (tj. 14,5%) stanowią natomiast rolnicy, którzy prowadzą sprzedaż bezpośrednią produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym, znikomy zaś jest odsetek rolników produkujących wyroby regionalne (tj. 2,0%) oraz prowadzących produkcję rolną metodami ekologicznymi (tj. 8,8%). Dodatkowo należy zauważyć, że rolnicy zwykle prowadzą tylko jedną dodatkową formę działalności, będącą przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych. Zupełnie odwrotnie jest natomiast w przypadku rolników-przedsiębiorców, gdyż ponad połowa z nich oprócz działalności pozarolniczej prowadzi jeszcze inne formy działalności wielofunkcyjnej. Rolnicy-przedsiębiorcy najczęściej prowadzą przy tym sprzedaż bezpośrednią produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym (co ma związek z ich działalnością agroturystyczną, gdyż 34,6% stanowią gospodarstwa agroturystyczne, a w większości z nich, tj. w 60,3%, prowadzona jest sprzedaż bezpośrednia produktów agroturystom) oraz realizują programy rolnośrodowiskowe. Znikomy odsetek stanowią natomiast osoby produkujące wyroby regionalne oraz prowadzące produkcję rolną metodami ekologicznymi (tab. 1).

Na tej podstawie należy stwierdzić, że rolnicy w regionie o rozdrobnionej strukturze gospodarstw zwykle podejmują dodatkowe formy działalności, będące przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych, które pozwalają im lepiej wykorzystać posiadane zasoby (zwłaszcza pracy) oraz uzyskiwać w ten sposób dodatkowe dochody. Na uwagę zasługuje przy tym jeszcze większa aktywność w tym zakresie ze strony rolników-przedsiębiorców.

Tabela 1. Wielofunkcyjność badanych gospodarstw rolnych
Table 1. The multifunctionality of surveyed farms

Wyszczególnienie	Badane gospodarstwa rolne	
	ogółem [N = 856]	z pozarolniczą działalnością gospodarczą [N = 182]
		%
Gospodarstwa rolne prowadzące działalność wielofunkcyjną, w tym:	55,6	100,0
produkujące wyroby regionalne	2,0	4,4
prowadzące produkcję rolną metodami ekologicznymi	8,8	11,0
prowadzące sprzedaż bezpośrednią	14,5	37,4
prowadzące działalność pozarolniczą	21,3	100,0
realizujące programy rolno-środowiskowe	21,6	27,5
prowadzące co najmniej 2 działalności	13,0	55,5*

Objaśnienia do tabeli: N – liczba gospodarstw, * w tym pozarolniczą działalność gospodarczą.

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Analizując dodatkowe formy działalności wielofunkcyjnej rolników-przedsiębiorców (poza działalnością pozarolniczą) w odniesieniu do ich wieku oraz wykształcenia, należy zauważyć, że spośród rolników, którzy je prowadzą, nieco wyższy odsetek stanowią osoby młodsze i lepiej wykształcone. Dotyczy to przy tym wszystkich analizowanych form działalności wielofunkcyjnej, a zwłaszcza realizacji programów rolnośrodowiskowych (tab. 2).

Tabela 2. Dodatkowe formy działalności rolników-przedsiębiorców w odniesieniu do ich wieku oraz wykształcenia

Table 2. Additional forms of farmers-businessmen's activities related to their age and education

Wyszczególnienie	Rolnicy-przedsiębiorcy			
	wg wieku		wg wykształcenia	
	do 45 lat [N = 94]	45 lat i więcej [N = 88]	poniżej średniego [N = 81]	średnie i powyżej średniego [N = 101]
odsetek rolników-przedsiębiorców:				
produkujących wyroby regionalne	5,3	3,4	3,7	5,0
prowadzących produkcję rolną metodami ekologicznymi	12,8	9,1	8,6	12,9
prowadzących sprzedaż bezpośrednią	38,3	36,4	34,6	39,6
realizujących programy rolnośrodowiskowe	31,9	22,7	23,5	30,7
prowadzących co najmniej 2 rodzaje działalności*	60,6	50,0	50,6	59,4

Objaśnienia do tabeli: N – liczba rolników-przedsiębiorców, * w tym pozarolniczą działalność gospodarczą.

Źródło: Badania własne.

Source: Author,s research.

Należy zatem stwierdzić, że wiek i wykształcenie rolników-przedsiębiorców stanowią czynniki determinujące ich aktywność w zakresie podejmowania dodatkowych form działalności wielofunkcyjnej.

Analizując dodatkowe formy działalności wielofunkcyjnej rolników-przedsiębiorców (poza działalnością pozarolniczą) w odniesieniu do powierzchni i wielkości ekonomicznej ich gospodarstw rolnych, należy zauważyć, że spośród osób, które je prowadzą, wyższy odsetek (tj. ponad 60%) stanowią takie, które posiadają większe obszarowo i silniejsze ekonomicznie gospodarstwa rolne. Dotyczy to przy tym takich rodzajów działalności, jak: prowadzenie produkcji rolnej metodami ekologicznymi, sprzedaż bezpośrednia produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym oraz realizacja programów rolnośrodowiskowych. Odwrotnie jest natomiast w przypadku wytwarzania produktów regionalnych, gdyż częściej taką właśnie działalność podejmują rolnicy-przedsiębiorcy z gospodarstw mniejszych obszarowo i słabszych ekonomicznie (tab. 3).

Na tej podstawie można stwierdzić, że powierzchnia i wielkość ekonomiczna gospodarstw rolników-przedsiębiorców są istotnymi czynnikami kształtującymi skalę i kierunki podejmowanych przez nich dodatkowych form działalności wielofunkcyjnej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że decyzje rolników-przedsiębiorców dotyczące podejmowania nowych dodatkowych form działalności będących przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych w dużej mierze zależą od rodzaju już prowadzonej działalności pozarolniczej oraz jej znaczenia dla utrzymania rodziny. Zdecydowanie wyższy jest bowiem odsetek rolników-przedsiębiorców angażujących się w dodatkowe formy działalności wielofunkcyjnej wśród tych, którzy prowadzą działalność pozarolniczą nie-rejestrowaną oraz taką, która stanowi dodatkowe źródło utrzymania rodziny. Dotyczy to przy tym wszystkich analizowanych form działalności wielofunkcyjnej, a zwłaszcza takich, jak prowadzenie produkcji rolnej metodami ekologicznymi oraz sprzedaż bezpośrednia produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym (tab. 4).

Tabela 3. Dodatkowe formy działalności rolników-przedsiębiorców w odniesieniu do powierzchni i wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego

Table 3. Additional forms of farmers-businessmen's activities related to the area and economic size of farms

Wyszczególnienie	Rolnicy-przedsiębiorcy posiadający gospodarstwa rolne			
	o powierzchni użytków rolnych w ha		o wielkości ekonomicznej w ESU	
	do 5 ha [N = 85]	5 ha i więcej [N = 97]	do 5 ESU [N = 108]	5 ESU i więcej [N = 74]
odsetek rolników-przedsiębiorców:				
produkujących wyroby regionalne	5,9	3,1	5,6	2,7
prowadzących produkcję rolną metodami ekologicznymi	7,1	14,4	6,5	17,6
prowadzących sprzedaż bezpośrednią	25,9	47,4	29,6	48,6
realizujących programy rolnośrodowiskowe	24,7	29,9	21,3	36,5
prowadzących co najmniej 2 rodzaje działalności*	45,9	63,9	47,2	67,6

Objaśnienia do tabeli: N – liczba rolników-przedsiębiorców, * w tym pozarolniczą działalność gospodarczą.

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Tabela 4. Dodatkowe formy działalności rolników-przedsiębiorców w odniesieniu do rodzaju prowadzonej działalności pozarolniczej i jej znaczenia dla utrzymania rodziny

Table 4. Additional forms of farmers-businessmen's activities related to the kind of already run nonagricultural activity and its importance for family's income

Wyszczególnienie	Rolnicy-przedsiębiorcy prowadzący pozarolniczą działalność gospodarczą			
	rejestrowaną	nierejestrowaną	stanowiącą źródło utrzymania rodziny	
	[N = 89]	[N = 93]	dodatkowe [N = 120]	główne [N = 62]
odsetek rolników-przedsiębiorców:				
produkujących wyroby regionalne	2,2	6,5	5,8	1,6
prowadzących produkcję rolną metodami ekologicznymi	5,6	16,1	14,2	4,8
prowadzących sprzedaż bezpośrednią	27,0	47,3	42,5	27,4
realizujących programy rolnośrodowiskowe	24,7	30,1	29,2	24,2
prowadzących co najmniej 2 rodzaje działalności*	40,4	69,9	65,8	35,5

Objaśnienia do tabeli: N – liczba rolników-przedsiębiorców, * w tym pozarolniczą działalność gospodarczą.

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Na tej podstawie można wnioskować, że rolnicy-przedsiębiorcy prowadzący działalność pozarolniczą rejestrowaną, która stanowi główne źródło utrzymania rodziny, są bardziej w nią zaangażowani, a mniej zainteresowani podejmowaniem innych form działalności wielofunkcyjnej. Odwrotnie jest natomiast w przypadku osób prowadzących działalność pozarolniczą nierejestrowaną oraz taką, która stanowi dodatkowe źródło utrzymania rodziny.

Przeprowadzone badania wykazały, że na decyzje rolników-przedsiębiorców dotyczące podejmowania dodatkowych form działalności wielofunkcyjnej (poza działalnością pozarolniczą) znaczący wpływ wywiera intensywność ich relacji (współpracy) z instytucjami lokalnymi – im intensywniejsze są te relacje, tzn. im częściej i z im większą liczbą instytucji współpracują rolnicy-przedsiębiorcy, tym wyższy jest odsetek osób prowadzących taką działalność. Dotyczy to przy tym wszystkich analizowanych ich form, a zwłaszcza takich, jak: prowadzenie produkcji rolnej metodami ekologicznymi, sprzedaż bezpośrednia produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym oraz realizacja programów rolnośrodowiskowych (tab. 5).

Tabela 5. Dodatkowe formy działalności rolników-przedsiębiorców w odniesieniu do intensywności ich relacji (współpracy) z instytucjami lokalnymi
Table 5. Additional forms of farmers-businessmen's activities related to the intensity of their relations (cooperation) with local institutions

Wyszczególnienie	Rolnicy-przedsiębiorcy wg współczynnika intensywności relacji z instytucjami**		
	do 0,30 [N = 34]	0,31–0,60 [N = 112]	0,61 i więcej [N = 36]
odsetek rolników-przedsiębiorców:			
produkujących wyroby regionalne	2,9	3,6	8,3
prowadzących produkcję rolną metodami ekologicznymi	2,9	10,7	19,4
prowadzących sprzedaż bezpośrednią	29,4	36,6	47,2
realizujących programy rolnośrodowiskowe	8,8	29,5	38,9
prowadzących co najmniej 2 rodzaje działalności*	35,3	57,1	69,4

Objaśnienia do tabeli: N – liczba rolników-przedsiębiorców, * w tym pozarolniczą działalność gospodarczą, ** na użytek badań zestawiono współczynnik intensywności relacji rolników z instytucjami⁴, mieszczący się w przedziale od 0 do 1. Jego wartość jest uzależniona od liczby instytucji, z którymi rolnik utrzymywał relacje oraz od częstotliwości tych relacji. Konstrukcja tego parametru opierała się na przyjęciu skali punktowej do oceny relacji rolników z instytucjami. Za każdą instytucję, z którą rolnik deklarował relacje otrzymywał 1 pkt oraz kolejne od 1 do 5 pkt w zależności od częstotliwości tych relacji. Na podstawie obserwacji uzyskanych w drodze badań ankietowych określono pułap relacji, który uznano za maksymalny i odpowiadał on 64 punktom. Dla tak określonego progu przyjęto wartość 1 współczynnika intensywności relacji rolników z instytucjami, natomiast brak jakichkolwiek relacji z instytucjami odpowiadał wartości 0 tego współczynnika [Czudec, Kata, Miś, Zając 2008].

Źródło: Badania własne.
Source: Author's research

Na tej podstawie można wnioskować, że utrzymywanie intensywniejszych relacji rolników-przedsiębiorców z lokalnym otoczeniem instytucjonalnym stanowi ważny czynnik sprzyjający wielofunkcyjności ich gospodarstw rolnych. Z pewnością rolnicy dzięki temu uzyskują więcej korzyści ze współpracy z instytucjami, sięgając także przy ich pomocy po

⁴W badaniach uwzględniono instytucje formalne, stanowiące bezpośrednie otoczenie rolnictwa na poziomie lokalnym. Należą do nich: banki, ośrodki doradztwa rolniczego, oddziały terenowe ARiMR, ARR, ANR, agencje rozwoju regionalnego lub lokalnego, samorząd terytorialny, powiatowe urzędy pracy, izby rolnicze, związki zawodowe rolników, izby gospodarcze i przemysłowo-handlowe, fundusze poręczeń kredytowych, organizacje branżowe, instytucje konsultingowe oraz inne, np. fundacje, stowarzyszenia, ośrodki badawczo-rozwojowe i wspierania przedsiębiorczości.

środki finansowe z Unii Europejskiej. To wszystko sprawia, że dokonują ważnych zmian w gospodarstwach, wprowadzając dodatkowe formy działalności wielofunkcyjnej, które sprzyjają poprawie wykorzystania posiadanych zasobów oraz wzrostowi dochodów, a także realizacji funkcji ekologicznych (środowiskowych) przez ich gospodarstwa rolne.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania wykazały, że rolnicy w regionie rozdrobnionego rolnictwa południowo-wschodniej Polski zwykle podejmują dodatkowe formy działalności będące przejawem wielofunkcyjności gospodarstw rolnych, przy czym najczęściej są to pozarolnicza działalność gospodarcza oraz realizacja programów rolno-środowiskowych. Sprzyja to bowiem poprawie wykorzystania posiadanych zasobów (zwłaszcza pracy), a także zwiększaniu dochodów w małych obszarowo i niskotowarowych gospodarstwach rolnych. Poza tym dzięki temu ich gospodarstwa rolne lepiej wypełniają funkcje nie tylko społeczne i ekonomiczne, ale także ekologiczne (środowiskowe), wpisując się tym samym w koncepcję zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Należy zaznaczyć, iż większą aktywnością w tym zakresie odznaczają się rolnicy-przedsiębiorcy, ponieważ oprócz działalności pozarolniczej prowadzą oni jeszcze inne formy działalności wielofunkcyjnej. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć sprzedaż bezpośrednią produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym oraz realizację programów rolnośrodowiskowych. Angażowanie się rolników-przedsiębiorców w dodatkowe formy działalności wielofunkcyjnej w dużej mierze zależy jednak od takich cech, jak: wiek i wykształcenie rolnika, powierzchnia i wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolnego, rodzaj prowadzonej działalności pozarolniczej i jej znaczenie dla utrzymania rodziny oraz intensywność relacji (współpracy) rolników z instytucjami lokalnymi. Okazuje się bowiem, że dodatkowe formy działalności wielofunkcyjnej częściej są realizowane przez osoby młodsze i lepiej wykształcone oraz posiadające większe obszarowo i silniejsze ekonomicznie gospodarstwa rolne, a także prowadzące działalność pozarolniczą nierejestrowaną oraz taką, która stanowi dodatkowe źródło utrzymania rodziny. Poza tym częściej angażują się w nie rolnicy-przedsiębiorcy, którzy utrzymują intensywniejsze relacje z lokalnym otoczeniem instytucjonalnym (czyli współpracują częściej i z większą liczbą instytucji). Uzasadnia to zatem potrzebę wsparcia instytucjonalnego koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa, zwłaszcza w regionach o rozdrobnionej strukturze gospodarstw. Ważne jest przy tym wsparcie finansowe oraz podnoszenie poziomu wiedzy, umiejętności i wykształcenia ludności rolniczej, co z jednej strony może spowodować jej aktywizację w tym zakresie, a z drugiej uruchomić proces przepływu przynajmniej części tej ludności do zajęć pozarolniczych, przyspieszając tym samym przemiany strukturalne w rolnictwie i na obszarach wiejskich.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M., 2000. Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich, Roczniki Naukowe SERiA, Tom II, Zeszyt 1, Warszawa-Poznań-Zamość, 69–81.
Adamowicz M., 2004. Wielofunkcyjność rolnictwa jako podstawa przewartościowań w polityce rolnej, *Wieś i Rolnictwo*, nr 4 (125), 9–30.

- Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., 2008. Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Czudec A., 2009. Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Huylenbroeck G. Van, Durand G., 2005. Multifunctionality and rural development: a general framework. [w:] Multifunctional Agriculture – A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development, Ashgate, 19–36.
- Maurel M.-C., 2005. Jaka rolę ma odgrywać rolnictwo w społeczeństwie europejskim?, *Więś i Rolnictwo*, nr 1 (126), 23–36.
- Michna W., 2005. Zróżnicowanie funkcji gospodarstw rolnych w ujęciu przestrzennym. Raport Programu Wieloletniego 2005–2009 „Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej”, nr 9, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 10.
- Niemczyk J., Niemczyk J., 2001. Europejski model rolnictwa a tendencje globalizacyjne w sektorze rolno-żywnościowym. *Więś i Rolnictwo*, nr 3 (112), 33–48.
- Oostindie H., Renting H., 2005. Multifunctionality of activities, plurality of identities and new institutional arrangements. Wageningen University, 1–18.
- Ostromięcki A., Zając D., 2009. Ekonomiczne i społeczne bariery rozwoju rolnictwa w południowo-wschodniej Polsce. [w:] *Możliwości i bariery rozwoju regionu*, pod red. A. Czudeca, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 51–66.
- Rizov M., 2006. Rural Development Perspectives in Enlarging Europe: The Implications of CAP Reforms and Agricultural Transition in Accession Countries, *European Planning Studies*, vol. 14, nr 2, 219–238.
- Rowiński J., 2006. Miejsce rolnictwa polskiego w rolnictwie europejskim, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1 (306), 105–128.
- Wilkin J., 2008. Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich. [w:] *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014–2020*, pod red. M. Kłodzińskiego, IRWiR PAN, Warszawa, 9–20.
- Woś A., 2004. W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa, IERiGŻ, Warszawa.

THE MULTIFUNCTIONALITY OF FARMS RUN BY FARMERS-ENTREPRENEURS

Abstract. The paper makes assessment of farmers-entrepreneur's efforts to undertake new ventures as a part of implementation of the multifunctional model of agriculture. The research has proved that apart from nonagricultural activities more than half of the farmers-entrepreneur's have already undertaken other forms of multifunctional activities. Among the most popular are a direct sale of in-farm made products and participation in agricultural programmes in favour of environmental protection. The level of farmers-entrepreneur's involvement in this range depends on their age and education, the area and economic size of farm, the kind of already run nonagricultural activity and its importance for family's income as well as the intensity of their relations (cooperation) with local institutions.

Key words: multifunctionality, farm, non-agricultural commercial activity of farmers, entrepreneurship

FINANSOWANIE I POZIOM ZWROTU WYDATKÓW PONIESIONYCH NA ROZPOCZĘCIE DZIAŁALNOŚCI AGROTURYSTYCZNEJ NA LUBELSZCZYŹNIE

Jan Zawadka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Celem pracy jest ukazanie źródeł finansowania, wysokości oraz poziomu zwrotu wydatków poniesionych na rozpoczęcie przedsięwzięć związanych ze świadczeniem usług agroturystycznych. Badania przeprowadzono wśród 60 właścicieli gospodarstw agroturystycznych świadczących swoje usługi na terenie Lubelszczyzny. Metodą badawczą był sondaż diagnostyczny. Z przeprowadzonych badań wynika, że dominującym motywem podejmowania działalności agroturystycznej jest chęć uzyskania dodatkowego dochodu. Kwaterodawcy wydatki związane z rozpoczęciem tej działalności pokrywają najczęściej z własnych oszczędności. Są one stosunkowo niewielkie – w 80% przypadków poniżej 20 tys. zł, jednak na ich zwrot trzeba czekać minimalnie 2–3 lata.

Słowa kluczowe: działalność agroturystyczna, wydatki, zwrot wydatków, lubelskie

WSTĘP

Województwo lubelskie jest jednym z większych obszarowo regionów kraju, wyróżniającym się znacznymi zasobami naturalnymi, kulturowymi i społeczno-gospodarczymi. Należy do ważnych regionów rolniczych, a jednocześnie jest jednym z najbiedniejszych regionów w Unii Europejskiej. Ponad połowa ludności mieszka na wsi – 53% (w kraju 38%). W gospodarstwach domowych związanych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego zamieszkuje 1053 tys. osób, tj. 48% ludności województwa.

Zgodnie z kryteriami przyjętymi w polityce regionalnej Unii Europejskiej, Lubelszczyzna jest „obszarem problemowym”¹. Mimo relatywnie korzystnych warunków do

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Jan Zawadka, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: jan_zawadka@sggw.pl

¹Definicja obszarów problemowych, mimo powszechnego używania tego pojęcia, nie została jednoznacznie określona. Najczęściej za obszary problemowe uważa się obszary charakteryzujące się niskim poziomem rozwoju gospodarczego, wykazujące słabą dynamikę rozwoju i cechujące się występowaniem negatywnych skutków społecznych procesu przemian [Churski 2008].

produkcji rolnej (wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi 74,1 pkt, przy średniej dla Polski 66,6 pkt), znacznych zasobów pracy i kapitału, a także unikalnych walorów krajobrazowych, region ten charakteryzuje się jednym z najniższych w kraju poziomem produktu krajowego brutto (PKB) na 1 mieszkańca. W 2007 roku wartość ta wynosiła 20 913 zł i stanowiła około 67,7% średniego poziomu dla Polski [Produkt... 2009].

Mimo wyraźnej specjalizacji w wybranych gałęziach produkcji, np. chmiel, tytoń, owoce, rolnictwo Lubelszczyzny ma generalnie charakter ekstensywny. Nie jest ono konkurencyjne w stosunku do rolnictwa innych regionów, a także w porównaniu do innych krajów Unii Europejskiej. Rolnictwo i obszary wiejskie regionu są natomiast sferą o dużym nagromadzeniu problemów i barier, często wymagających rozwiązań systemowych, wykraczających poza możliwości finansowe budżetu regionalnego.

Rolnictwo stanowi na Lubelszczyźnie jeden z najważniejszych działów gospodarki. Świadczą o tym duże zasoby ziemi (71,1% ogólnej powierzchni województwa to użytki rolne), wysoki udział ludności zatrudnionej w rolnictwie (36,2% ogółu zatrudnionych w województwie w 2008 r.; kraj – 15,6%, UE – około 5%). Wskaźnik zurbanizowania wynosi jedynie 46,7% (dla Polski około 61,5%) jest to najslabiej zurbanizowany region w Polsce. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie hamuje transfer postępu technologicznego do gospodarstw rolnych. Bardzo ograniczona liczba alternatywnych źródeł dochodu oraz niskie kwalifikacje znacznej części pracujących w rolnictwie wpływają również na wysoką pracochłonność produkcji i niskie dochody ludności rolniczej. Niekorzystna struktura agrarna, wysokie bezrobocie zarówno aktualnie rejestrowane, jak i ukryte (utajone) również przemawiają za uznaniem województwa lubelskiego za obszar problemowy. Taka sytuacja obszarów wiejskich Lubelszczyzny skłania, a czasem zmusza właścicieli gospodarstw rolnych do poszukiwania alternatywnych źródeł dochodu, a tym samym do dywersyfikacji prowadzonej przez siebie działalności [Program... 2004]. Jednym z tych sposobów jest świadczenie usług agroturystycznych.

Lubelszczyzna to region o znacznych możliwościach rozwoju agroturystyki, warunkowanych dużą atrakcyjnością i różnorodnością środowiska przyrodniczego. Na tym terenie znajdują się dwa parki narodowe oraz liczne parki krajobrazowe. Region lubelski to teren bogaty również w walory uzdrowiskowe. Przełożyło się to na powstanie dwóch uzdrowisk: w Nałęczowie i Krasnobrodzie. Podkreślić tu należy również bogactwo walorów kulturowych oraz kultywowane rzemiosło ludowe. Atrakcyjność turystyczną Lubelszczyzny dostrzegają również sami turyści. Świadczy o tym znaczna liczba osób odwiedzających ten region, który dla wielu jest obszarem nieznanym, a mającym ogromne walory poznawcze.

CELE I METODYKA BADAŃ

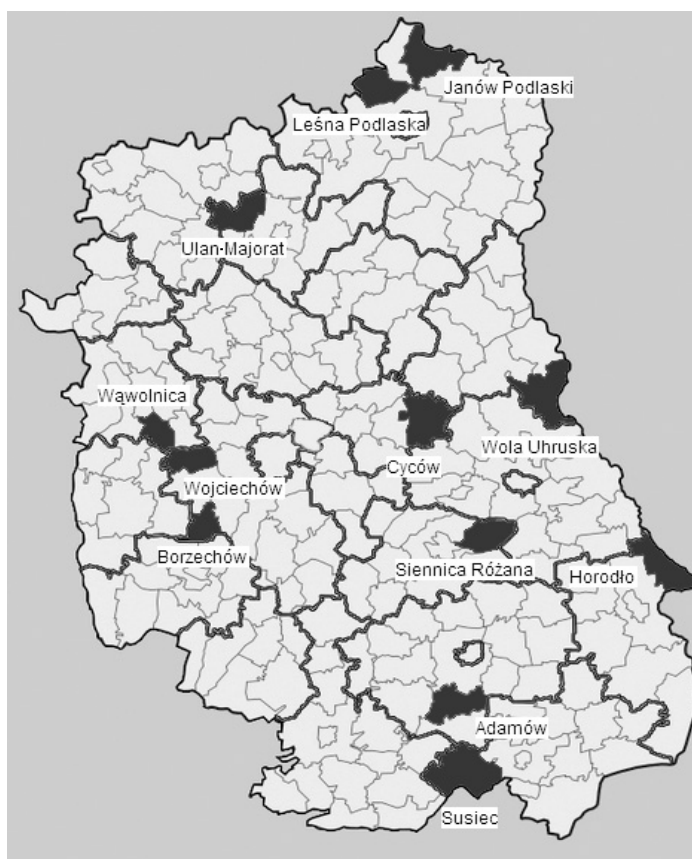
Celem badań było poznanie i ukazanie źródeł finansowania, z których pochodziły środki na przystosowanie gospodarstwa, budynku mieszkalnego oraz jego otoczenia do przyjęcia gości, a także zaprezentowanie wysokości poniesionych kosztów oraz poziomu ich zwrotu. W badaniach zainteresowano się również motywami, jakimi kierowali się gospodarze rozpoczynając świadczenie usług agroturystycznych.

Badaniami empirycznymi przeprowadzonymi w miesiącach letnich 2009 roku objęto 60 właścicieli gospodarstw agroturystycznych świadczących swoje usługi na terenie 12 gmin wiejskich Lubelszczyzny. Metodą badawczą był sondaż diagnostyczny z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu.

CHARAKTERYSTYKA BADANEGO TERENU

Właściciele badanych gospodarstw prowadzili swoją działalność na terenie 12 gmin wiejskich województwa lubelskiego. Były nimi: Adamów, Borzechów, Cyców, Horodło, Janów Podlaski, Leśna Podlaska, Siennica Różana, Susiec, Ulan-Majorat, Wąwolnica, Wojciechów i Wola Uhruska. Ich rozmieszczenie zaprezentowano na rysunku 1.

Największą i jednocześnie najliczniej zaludnioną spośród badanych gmin w 2008 roku był Susiec – odpowiednio 191 km² i 7,7 tys. mieszkańców. Najmniejsza była Wą-

Rys. 1. Rozmieszczenie badanych gmin

Fig. 1. Location of surveyed communes

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Author's elaboration.

wolnica – 63 km², a najmniej liczna pod względem mieszkańców była gmina Borzechów (3,7 tys.). Gęstość zaludnienia wahała się między 78 os./km² w Wąwolnicy a 27 os./km² w Woli Uhruskiej. Były to wartości niższe od średniej dla województwa (86 os./km²), i dla kraju (118 os./km²). Najwięcej lasów było w gminie Susiec i pokrywały one 55% jej powierzchni. Najmniejszą wartością tego wskaźnika charakteryzował się Cyców – powierzchnia tej gminy zaledwie w 9% pokryta była lasami.

Wszystkie z analizowanych jednostek terytorialnych miały charakter rolniczy, co związane było ze znaczną powierzchnią użytków rolnych w każdej z nich. Susiec i Wola Uhruska charakteryzowały się najniższą wartością tego wskaźnika, Wojciechów i Borzechów natomiast najwyższą – ponad 80% powierzchni tych gmin to użytki rolne. Warto również zaznaczyć, że wskaźnik rolniczej jakości przestrzeni produkcyjnej w połowie badanych gmin znacznie przewyższał średnią wartość dla kraju (wynoszącą 66,6 pkt) oraz dla województwa lubelskiego (74,1 pkt). W tabeli 1 zaprezentowano podstawowe informacje dotyczące gospodarstw rolnych i rolnictwa w badanych gminach².

Średnia wielkość gospodarstwa w badanych gminach wahała się od 4,2 ha w Suścu do 8,5ha w Cycowie, dominowały więc gospodarstwa niewielkie. Udział nieprzekraczających 5 ha wahał się od 46,7% w Leśnej Podlaskiej do 77,4% w Wąwolnicy (średnio dla

Tabela 1. Podstawowe informacje dotyczące gospodarstw rolnych i rolnictwa w badanych gminach

Table 1. Main information concerning farms and agriculture in the communes

Gmina	Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych	UR w ogólnej powierzchni gminy [%]	Struktura użytków rolnych [%]			Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej [pkt]
			grunty orne	łąki i pastwiska	sady	
Adamów	1437	56	79,0	19,3	1,7	79,8
Borzechów	901	84	92,0	3,7	4,3	81,5
Cyców	1785	79	67,6	30,4	2,0	65,4
Horodło	1408	71	82,6	16,5	0,9	98,0
Janów Podlaski	962	71	68,2	28,9	2,9	61,9
Leśna Podlaska	898	77	77,2	21,9	1,0	60,9
Siennica Różana	1040	69	89,8	8,8	1,4	80,8
Susiec	1866	41	88,5	11,2	0,3	59,8
Ulan-Majorat	1247	83	78,4	21,0	0,6	65,1
Wąwolnica	1048	75	79,0	10,1	10,8	85,6
Wojciechów	1464	88	92,9	3,1	4,1	98,3
Wola Uhruska	1024	45	61,7	37,9	0,4	57,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych GUS i Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach.

Source: Author's elaboration based on the CSO Regional Data Bank and the Institute of Soil Science and Plant Cultivation in Pulawy.

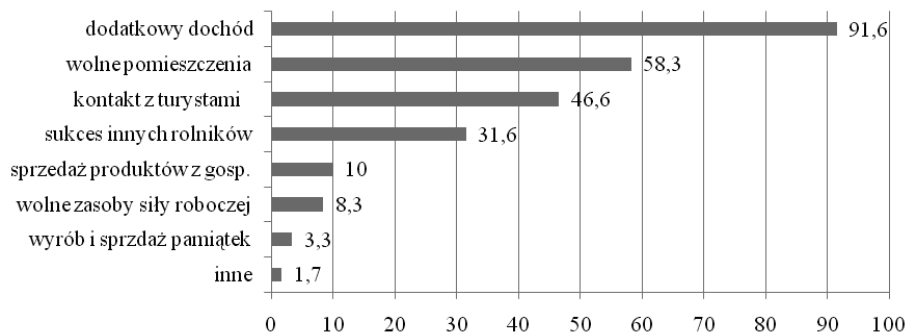
²Dane dotyczące liczby gospodarstw rolnych pochodzą z Powszechnego Spisu Rolnego w 2002 roku. Pozyskanie bardziej aktualnych danych okazało się niemożliwe z powodu nieposiadania szczegółowych informacji na ten temat przez większość urzędów badanych gmin. Dane dotyczące struktury użytków rolnych w poszczególnych gospodarstwach pochodzą natomiast z 2005 roku.

gmin 63,7%). Udział gospodarstw relatywnie dużych (powyżej 15 ha) wyniósł średnio 6,4%. Największy był w Janowie Podlaskim (12,6%) i Leśnej Podlaskiej (12,0%), natomiast w Adamowie i Sułcu wynosił 1%.

WYNIKI BADAŃ

Za prowadzenie działalności agroturystycznej w badanych gospodarstwach odpowiedzialne były najczęściej kobiety (prawie 75%). Właściciele to w większości osoby w wieku 40–49 lat (ponad 45% badanych) oraz 50–59 lat (około 30%), których gospodarstwa rolne nie były duże – najczęściej do 5 ha (zaledwie kilka o powierzchni przekraczającej 20 ha). W większości legitymowali się oni wykształceniem średnim – około 60% badanych. Ponad połowa respondentów od przynajmniej 5 lat gościła turystów w swoim gospodarstwie. Dość liczna była również grupa kwaterodawców, którzy dopiero zaczynali tego typu działalność – około 30% twierdziło, że usługi agroturystyczne świadczą od roku czy dwóch. Właściciele najstarszego stażem wśród badanych gospodarstw przyjmowali gości od 22 lat.

Na rysunku 2 przedstawiono motywy, jakimi kierowali się rolnicy podejmując działalność agroturystyczną. Najczęściej udzielaną odpowiedzią była chęć uzyskania dodatkowego dochodu. Twierdziło tak 55 gospodarzy. Również ważnym powodem (35 wskazań) okazała się chęć zagospodarowania wolnych, niewykorzystywanych pomieszczeń w budynku mieszkalnym. Dla 28 kwaterodawców powodem rozpoczęcia działalności agroturystycznej była między innymi możliwość kontaktu z turystami.

Rys. 2. Motywy podjęcia działalności agroturystycznej (w %)*

Fig. 2. Motives of starting agritourist activities (in %)

* badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź

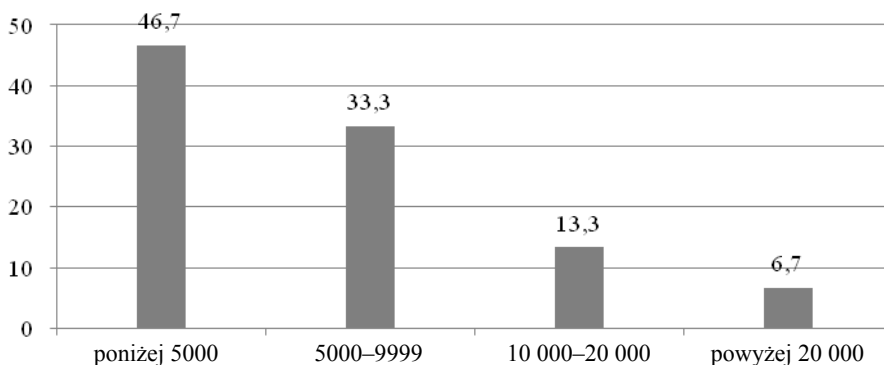
Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Warto zwrócić uwagę na istotną rolę efektu naśladownictwa. Prawie 1/3 z badanych osób wskazała sukces innych rolników jako znaczący argument przemawiający za rozpoczęciem świadczenia tego typu usług. Możliwość sprzedaży produktów z gospodarstwa rolnego czy wykorzystanie wolnych zasobów siły roboczej były ważnymi kwestiami tylko dla około 10% badanych. Co ciekawe, dla jednego z gospodarzy jedynym powodem

rozpoczęcia działalności agroturystycznej była możliwość pozyskiwania środków finansowych na jej rozwój.

Na rysunku 3 przedstawiono koszty, jakie ponieśli badani kwaterodawcy na rozpoczęcie działalności agroturystycznej.

Rys. 3. Wysokość wydatków poniesionych na rozpoczęcie działalności agroturystycznej (w PLN) przez właścicieli gospodarstw (w %)

Fig. 3. Size of expenses incurred on starting agritourism activity (in PLN) by the farms' owners (in %)

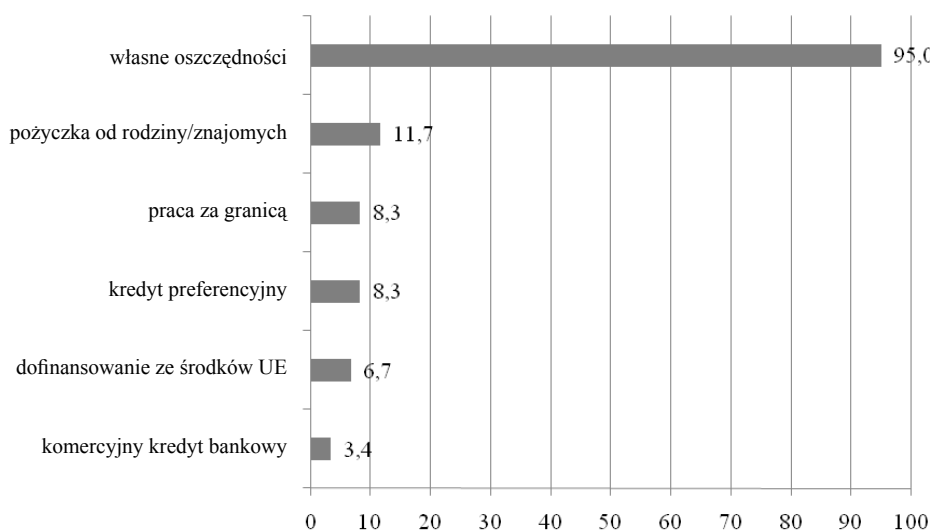
Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

Prawie połowa z nich zainwestowała na ten cel poniżej 5 tys. złotych. Duża część (około 33%) twierdziła, że aby przyjąć gości, musiała ponieść koszty rzędu 5–10 tys. zł, a 13% badanych gospodarzy przeznaczyło na ten cel od 10 do 20 tys. zł. Inwestycje przekraczające 20 tys. zł poczyniło 4 z badanych kwaterodawców.

Źródła, z jakich rolnicy finansowali rozpoczęcie działalności agroturystycznej przedstawiono na rysunku 4. Wydatki związane z przystosowaniem własnego gospodarstwa rolnego, jego otoczenia oraz budynku mieszkalnego 95% badanych (częściowo lub w całości) pokryło z własnych, oszczędności (dla około 66% było to jedyne źródło finansowania rozpoczynanego przedsięwzięcia). Część badanych, która nie miała wystarczającej ilości środków własnych, musiała wspomóc się innymi źródłami: 7 osób zdecydowało się na pożyczkę od rodziny bądź znajomych, 5 kwaterodawców skorzystało z kredytu preferencyjnego. Natomiast 5 osób z badanej grupy wyznało, że fundusze potrzebne do rozpoczęcia tego typu działalności pozyskały m.in. dzięki pracy za granicą, z czego dla jednej z nich było to jedyne źródło finansowania omawianej działalności. Tak samo było w przypadku dwóch osób, które zaciągnęły na ten cel komercyjny kredyt bankowy.

Wśród badanych rolników niewielkie było wykorzystanie środków UE na cele związane z przyjmowaniem gości we własnym gospodarstwie. Jedyne 4 osoby wskazały, że pozyskały takie fundusze. W dwóch przypadkach były to środki finansowe pochodzące z programu SAPARD. Jeden z usługodawców skorzystał z programu „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” PROW, w którego cel działania wpisano działalność związaną z turystyką. Jedna z badanych osób wykorzystała możliwość sfinansowa-

Rys. 4. Źródła finansowania rozpoczęcia działalności agroturystycznej (w %)*

Fig. 4. Financial sources for starting agritourist activity (in %)

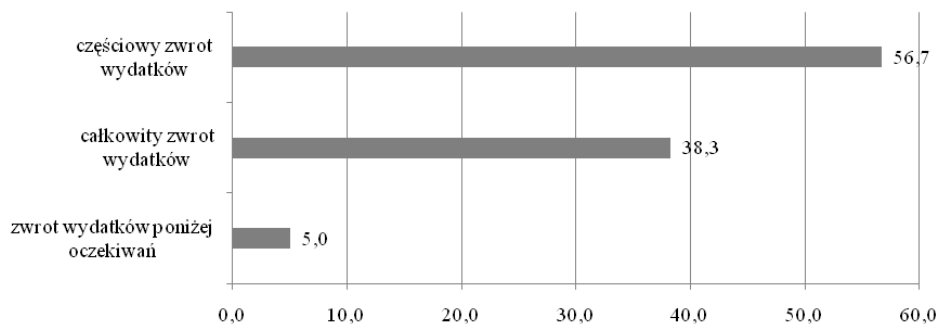
* badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

nia rozpoczęcia działalności agroturystycznej z Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” w ramach Priorytetu II – Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, działanie na rzecz różnicowania działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów.

Dla znaczącej części kwaterodawców głównym celem świadczenia usług agroturystycznych jest uzyskanie dodatkowego dochodu. Warto więc w tym miejscu ukazać stopień zwrotu wydatków poniesionych na tą działalność, co ukazano na rysunku 5. 38,3% badanych gospodarzy stwierdziło, że poniesione koszty zwróciły się i zaczęły generować zyski, a 56,7% deklorowało jedynie częściowy zwrot nakładów. Sytuację tę można częściowo tłumaczyć faktem, że około 30% kwaterodawców usługi agroturystyczne świadczy niedługo (od roku lub dwóch) i na zysk musi jeszcze poczekać. Przypuszczenie to może potwierdzić fakt, iż kwaterodawcy – pytani, po jakim czasie nastąpił zwrot poniesionych nakładów – jako najkrótszy wskazywali okres 2–3 lat. Co ciekawe, jedna z badanych osób stwierdziła, że trwało to 22 lata. Innym powodem może być zbyt mała liczba odwiedzających, co może z kolei wynikać np. z mało atrakcyjnej oferty czy zbyt słabej promocji. 5% kwaterodawców zadeklarowało zwrot nakładów poniżej oczekiwanego poziomu. Przyczyny takiego stanu rzeczy dopatrywali się w: sezonowości popytu na świadczone usługi, braku promocji ze strony stowarzyszenia, pogorszeniu stanu zdrowia i braku możliwości dalszego przyjmowania turystów.

Rys. 5. Poziom zwrotu poniesionych wydatków na rozpoczęcie działalności agroturystycznej w opinii badanych (w %)

Fig. 5. Level of reimbursement of expenses incurred on starting agritourist activity in the respondents' opinion (in %)

Źródło: Badania własne.

Source: Author's research.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Dla większości osób domniemanym powodem prowadzenia działalności agroturystycznej jest zysk. Powszechnie traktuje się ją jako możliwość dywersyfikacji źródeł dochodu osiąganego przez osoby prowadzące gospodarstwo rolne, z którego dochody przestały być już satysfakcjonujące. Do dywersyfikacji źródeł dochodu oraz poszukiwania i podejmowania pozarolniczych przedsięwzięć celem poprawy sytuacji materialnej mieszkańców wsi motywuje, a czasem zmusza obecnie panujący kryzys gospodarczy, który odcisnąwszy piętno na globalnej gospodarce, nie ominął obszarów wiejskich i rolnictwa. Opinię tę potwierdziły przeprowadzone badania. 91% respondentów wskazało właśnie dodatkowy dochód jako motyw rozpoczęcia świadczenia usług agroturystycznych w swoim gospodarstwie. Dodatkowym bodźcem okazała się chęć zagospodarowania wolnych, niewykorzystywanych pomieszczeń w budynku mieszkalnym. Jedną z przyczyn pojawienia się takich pomieszczeń może być niewątpliwie ujemne saldo migracji oraz ujemny przyrost naturalny na terenach wiejskich woj. lubelskiego. Warto zaznaczyć, że nie mniej istotnym motywem podejmowania tego typu działalności jest chęć kontaktu z osobami odwiedzającymi dane gospodarstwo.

Wydatki, jakie ponieśli gospodarze na rozpoczęcie działalności agroturystycznej były w zdecydowanej większości stosunkowo niewielkie. W 80% przypadków nie przekraczały one 10 tys. zł, 66% badanych pokryło je całkowicie z własnych oszczędności. Zaskakujący jest fakt, że spośród badanej grupy jedynie 4 osoby wspomogły się funduszami UE. Środki strukturalne dają szerokie możliwości dywersyfikacji dochodu przez osoby zamieszkujące tereny wiejskie i tak mała liczba wskazań tego źródła finansowania działalności agroturystycznej świadczy o niedostatecznym wykorzystaniu tego typu instrumentów. Jednym z powodów jest tu niewątpliwie nadmierna „biurokracja” towarzysząca staraniom o pozyskanie funduszy unijnych. Wielu zniechęca również fakt, że pieniądze przyznawane są często jako refundacja kosztów, a to oznacza, że całkowite obciążenie finansowe spoczywa na zainteresowanym, który później może starać się o zwrot, najczęściej tylko części, poniesionych nakładów. Wydaje się, że znacznie więk-

sza powinna być aktywność osób podejmujących tego typu działalność w zakresie pozyskiwania środków pochodzących z Unii Europejskiej. Przyczyniać powinni się do tego m.in. pracownicy ODR. Zdecydowanie częściej powinny być wykorzystywane również kredyty preferencyjne z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa do ich oprocentowania.

Warto również zaakcentować, że nawet niewielkie wydatki poniesione na rozpoczęcie działalności agroturystycznej nie zwracają się od razu. Kwaterodawcy, którym udało się to najszybciej, jako niezbędny wskazywali okres 2–3 lat. Stąd też osoby świadczące usługi agroturystyczne od niedawna stwierdzają najczęściej jedynie częściowy zwrot poniesionych wydatków. Na ten stan rzeczy wpływa oczywiście zbyt mała liczba osób korzystających z wypoczynku w poszczególnych gospodarstwach, co może mieć związek m.in. ze zbyt mało atrakcyjną ofertą, niewystarczającą promocją oraz sezonowością popytu na usługi agroturystyczne. Pożądanym działaniem podejmowanym przez właścicieli gospodarstw powinna więc być próba złagodzenia efektu sezonowości przez poszerzenie oferty świadczonych usług za sprawą zaproponowania turyście atrakcji, z których mógłby korzystać nawet w miesiącach zimowych.

PIŚMIENNICTWO

- Bank Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego.
Churski P., 2008. Obszary problemowe w Polsce z perspektywy celów polityki regionalnej Unii Europejskiej. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
Produkt Krajowy Brutto w województwie lubelskim w 2007 r., 2009. Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin.
Program zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa lubelskiego. Tom I. Diagnoza i prognoza rozwoju, 2004. Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, Lublin.
Sznajder M., Przezbórska L., 2006. Agroturystyka. PWN, Warszawa.
Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej, 2007. Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa, Puławy.

FUNDING AND LEVEL OF REIMBURSEMENT OF EXPENSE INCURRED ON STARTING AGROTOURISM ACTIVITY IN LUBLIN PROVINCE

Abstract. The aim of the paper was to show funding sources, amount and level of reimbursement of expenses incurred to launch projects related to rural tourism services. The study was conducted among 60 owners of agritourism farms providing their services in Lublin region. Diagnostic survey was used as a method. The studies show that the dominant motive of running agritourism is desire for obtaining an additional income. Owner's expenses related to the start of this activity cover most of his savings. They are relatively small – at 80% of cases below 20 thousand PLN, but on their reimbursement takes place at least 2–3 years.

Key words: rural tourism activities, expenses, reimbursement of expenses, Lublin province

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 26.04.2010

UWARUNKOWANIA ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA PRZYKŁADZIE GMINY GOSTYCYN

Sławomir Zawisza

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

Małgorzata Dończyk

Streszczenie. Artykuł prezentuje wyniki badań przeprowadzonych we wrześniu 2009 roku wśród losowo wybranych 113 przedsiębiorców. Analizie poddano także dokumenty z urzędu gminy i źródła internetowe dotyczące tej problematyki. Celem było zbadanie warunków do rozwoju przedsiębiorczości na terenie typowej gminy wiejskiej, jaką jest gmina Gostycyn w województwie kujawsko-pomorskim. Badani przedsiębiorcy ocenili, że ich działalność ma raczej niewielki wpływ na: tworzenie miejsc pracy w gminie, kreowanie i pobudzanie lokalnego popytu na dobra i usługi, gospodarkę gminy czy rozbudowę infrastruktury lokalnej. Konkurencja na lokalnym rynku była średnia. Ponad połowa respondentów wykazała współpracę z innymi firmami. Do uciążliwości prowadzenia działalności gospodarczej zaliczono: biurokrację, podatki i opłaty, konkurencję, utrzymanie płynności finansowej oraz niski popyt klientów. Barrierami w rozwoju przedsiębiorczości natomiast były: kłopoty z uzyskaniem kredytu, wysokie podatki oraz wysokie koszty zaopatrzenia i rozproszenie klientów. Wśród szans dla rozwoju przedsiębiorczości na terenie badanej gminy respondenci najczęściej wymieniali położenie wzdłuż trasy wojewódzkiej. Znaczna część badanych przedsiębiorców dostrzegła poprawę warunków do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy Gostycyn po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Po wstąpieniu do UE w 2004 roku odsetek respondentów korzystających ze wsparcia finansowego w ramach programów zwiększył się znacznie.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, przedsiębiorczość, rozwój, gmina Gostycyn

WSTĘP

Wieś przez wiele lat postrzegana była stereotypowo jako miejsce produkcji rolniczej. Jednakże proces globalizacji oraz możliwości sięgania po wzorce z krajów bardziej rozwiniętych sprawiły, że polska wieś przeobraża się w bardzo szybkim tempie [Kosanowski

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Sławomir Zawisza, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, Katedra Ekonomiki i Doradztwa w Agrobiznesie, ul. S. Kaliskiego 7, bud. 3.1, 85-789 Bydgoszcz, e-mail: zawisza@utp.edu.pl

2004]. Zmiany te można nazwać rozwojem, którego jedną z podstaw jest przedsiębiorczość. W odniesieniu do gospodarki oznacza proces o charakterze jakościowym, który może stać się następstwem wzrostu gospodarczego. Przejawia się m.in. zmianą struktury zatrudnienia czy też wzrostem jakości warunków życia [Chądzyński i in. 2007].

Istotny wpływ przedsiębiorczości na rozwój gospodarczy był akcentowany przez wielu teoretyków ekonomii i innych dziedzin wiedzy. Kowalik [2000; za: Glinka 2008] podkreślał, że „(...) o dynamice danego systemu bardziej decyduje zdolność do tworzenia nowych produktów i zasobów niż umiejętność efektywnego produkowania i wykorzystywania już istniejących czynników produkcji”. Podobnie Liebenstein [1968; za: Glinka 2008] zaznaczał kluczową rolę przedsiębiorczości w stymulowaniu rozwoju. Odmienne pisał Baumol [1990; za: Glinka 2008], który twierdził, że przedsiębiorczości nie można łączyć z rozwojem ze względu na jej zróżnicowane znaczenie i role, jakie pełni w gospodarce. Zauważa, że role przedsiębiorcy w gospodarce nie muszą być jedynie prorozwojowe, lecz może on także wykazywać działania przedsiębiorcze w kierunku np. unikania podatków.

Problem przedsiębiorczości na obszarach wiejskich to bardzo istotne zagadnienie. Obejmuje ono swoim zasięgiem specyfikę wsi, jej ludności, reakcje na zachodzące zmiany w jej otoczeniu. Celem projektu badawczego, którego wyniki zawarto w niniejszej publikacji, było zatem zbadanie warunków do rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, a jako przykład posłużyła gmina Gostycyn. Badania obejmowały charakterystykę przedsiębiorców na wsi oraz otoczenie, w jakim muszą działać. Zbadano trudności, jakie spotykają przedsiębiorcy w swojej działalności oraz jakie szanse widzą w otaczającym ich środowisku. Projektując badania postawiono główną hipotezę, mówiącą, że na terenie gminy Gostycyn istnieją warunki do rozwoju przedsiębiorczości.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Badania zostały przeprowadzone we wrześniu 2009 roku na terenie gminy Gostycyn¹ w województwie kujawsko-pomorskim i obejmowały swoim zasięgiem przedsiębiorców, którzy zgłosili prowadzenie działalności gospodarczej w ewidencji działalności gospodarczej przed dniem 01.09.2009 roku. Liczebność populacji generalnej wynosiła 207 firm. Przy prawdopodobieństwie wynoszącym 90% i błędzie pomiaru 5% próba badawcza wynosiła 113 przedsiębiorców. Zostali oni wybrani metodą losową. Badania przeprowadzono metodą sondażową za pomocą kwestionariusza ankiety. Przygotowany do badań arkusz był złożony z 27 pytań. Analizie została poddana również dokumentacja z Urzędu Gminy w Gostycynie.

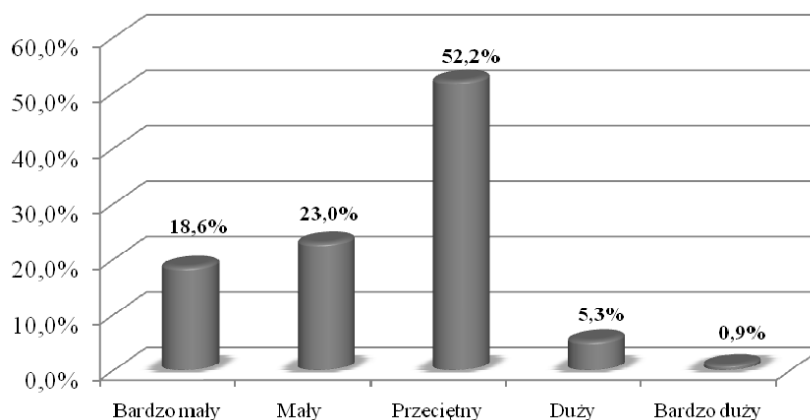
WYNIKI BADAŃ

Czynniki charakteryzujące dane środowisko społeczne są wyznacznikiem jego dalszego ewoluowania i kierunków przeobrażeń. Wykorzystanie istniejącego potencjału i stworzenie optymalnych warunków dla danej społeczności wydaje się być jedyną drogą

---

¹Badania wykonała Małgorzata Dończyk w ramach przygotowywania pracy dyplomowej pod kierunkiem Sławomira Zawiszy.

rozwoju [Duczowska-Piasecka 1998a]. Istotne zatem znaczenie dla rynku lokalnego, jakim jest gmina Gostycyn, ma prowadzona działalność gospodarcza, jest bowiem źródłem zatrudnienia miejscowej ludności. Większość badanych przedsiębiorców określiła, że liczba utworzonych przez nich miejsc pracy jest na średnim poziomie (52,2%). Nieco mniej oceniło liczbę nowo tworzonych miejsc pracy jako małą i bardzo małą, łącznie wskazało tę możliwość 41,6% badanych. Nieliczna grupa respondentów wskazała, że posiadają duży i bardzo duży potencjał w tworzeniu miejsc pracy (rys. 1).

Rys. 1. Wpływ prowadzonej działalności gospodarczej na tworzenie miejsc pracy w gminie Gostycyn w opinii respondentów

Fig. 1. The influence of running a business on creation of new workplaces in Gostycyn commune in opinion of the respondents

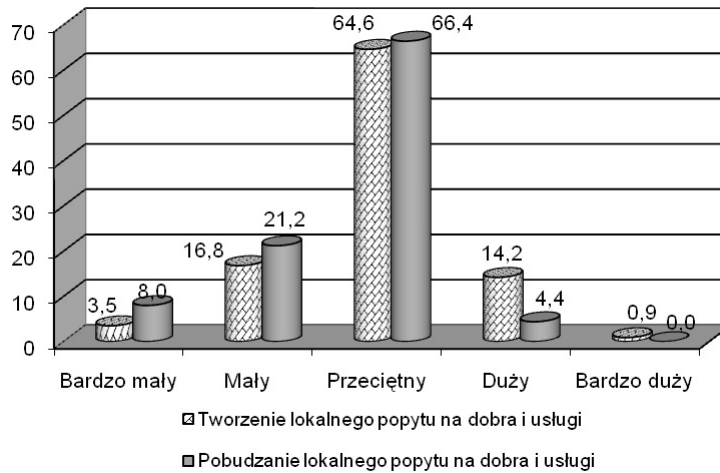
Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

Badani mieli możliwość określenia stopnia, w jakim ich działalność tworzy i pobudza lokalny popyt na dobra i usługi. Większość badanych określiła, że na poziomie przeciętnym zaspokajają i pobudzają potrzeby konsumentów (rys. 2). W opinii przedsiębiorców ich działalność w mniejszym stopniu polegała na pobudzaniu popytu niż na samym zaspokajaniu potrzeb konsumentów. Duże znaczenie proponowanych produktów i usług dla tworzenia lokalnego popytu zauważyło jedynie 14,2% przedsiębiorców uczestniczących w badaniach.

Działania danego przedsiębiorstwa wpływają nie tylko na samą firmę, ale również na otoczenie, w którym ono funkcjonuje [Rogoda 2005]. Wśród badanych przedsiębiorców 39,8% stwierdziło, że inwestycje w ich działalności w stopniu przeciętnym przyczyniają się do rozwoju gospodarki gminy. Jako mały i bardzo mały wpływ działań w firmie na sytuację gminy wskazało odpowiednio 26,5 i 23,9% respondentów. Jedynie niewielki odsetek badanych uważał, iż inwestycje realizowane przez prowadzone przez nich firmy w dużym stopniu wpłynęły na gospodarkę gminy (rys. 3).

Bardziej szczegółowym elementem wskazującym na wpływ funkcjonowania przedsiębiorstw na gospodarkę gminy jest organizowanie infrastruktury lokalnej. Badani przedsiębiorcy w 41,6% stwierdzili, że w małym stopniu wpływają na organizację zago-

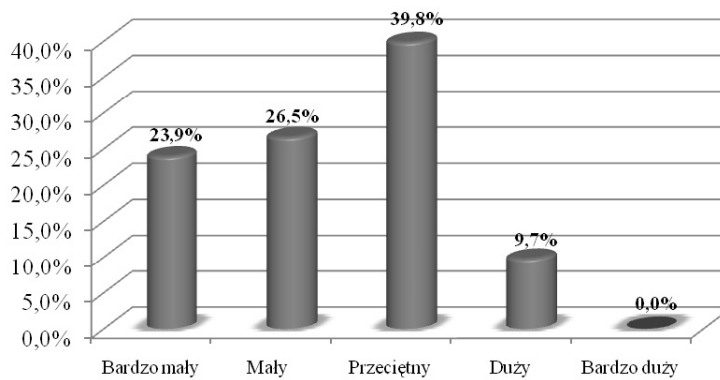

Rys. 2. Wpływ prowadzonej działalności na tworzenie i pobudzenie lokalnego popytu na dobra i usługi przez badane przedsiębiorstwa w gminie Gostycyn (%)

Fig. 2. The influence of running a business on creating and boosting local demand for goods and services provided by the examined companies in Gostycyn commune (%)

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

Rys. 3. Wpływ inwestycji na gospodarkę gminy Gostycyn w opinii badanych przedsiębiorców

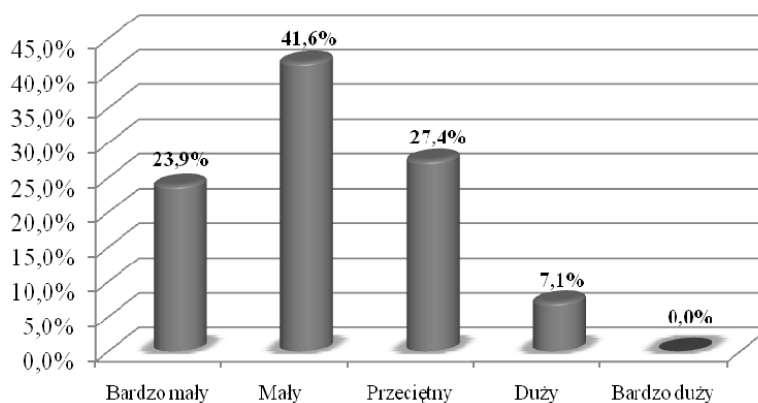
Fig. 3. The influence of investments on the economy of Gostycyn commune in opinion of the respondents

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

spodarowania przestrzennego na obszarze gminy (rys. 4). Jako bardzo mały i przeciętny wpływ na budowanie infrastruktury lokalnej wskazał podobny odsetek respondentów. Nieliczni przedsiębiorcy stwierdzili, że prowadzone przez nich firmy w dużym stopniu przyczyniają się do rozwoju lokalnych warunków technicznych.

Wyznacznikiem, dzięki któremu możliwe jest syntetyczne przybliżenie danego terytorium, jest analiza jego mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń występujących w jego otoczeniu. W strategii rozwoju gminy Gostycyn właśnie w ten sposób przedsta-

Rys. 4. Wpływ badanych przedsiębiorstw na budowę infrastruktury lokalnej gminy Gostycyn

Fig. 4. The influence of the examined companies on the local infrastructure development in the commune of Gostycyn

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

wiono pozytywne i negatywne przesłanki rozwoju. Obejmują one: gospodarkę, infrastrukturę techniczną, jakość życia mieszkańców, zagadnienia społeczne oraz turystykę. Szczegółową analizę przedstawiono w poniższym zestawieniu.

MOCNE STRONY I SZANSE

Gospodarka:

- dosyć dobry stan rozwoju przedsiębiorczości,
- korzystne warunki rozwoju rolnictwa stwarzające szanse na rozwój rolnictwa wysokotowarowego, zapewniającego wysoką efektywność gospodarowania,
- dobra struktura agrarna.

Infrastruktura techniczna:

- dobra dostępność komunikacyjna,
- bardzo dobry stan rozwoju infrastruktury technicznej, w tym sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, telekomunikacyjnej itp.

Jakość życia mieszkańców i zagadnienia społeczne:

- dobrze rozwinięta sieć osadnicza (duże miejscowości dobrze wyposażone w infrastrukturę),
- znaczna wielkość i centralne położenie ośrodka gminnego,
- lokalizacja na terenie gminy ośrodka szkolnictwa ponadpodstawowego,
- dobre wyposażenie miejscowości w infrastrukturę społeczną,
- stosunkowo wysokie wskaźniki jakości życia obszarów wiejskich.

Turystyka:

- korzystne warunki rozwoju turystyki.

Jakość środowiska:

- wysoka jakość środowiska, potwierdzona włączeniem dużej części gminy w ekologiczny system obszarów chronionych.

SŁABE STRONY I ZAGROŻENIA

Gospodarka:

- znaczna część gruntów w byłych gospodarstwach państwowych oraz problemy typowe dla społeczności popegeerowskich,
- konieczność zapewnienia miejsc pracy dla dużej grupy wchodzącej w najbliższych latach w wiek produkcyjny,
- niski poziom wykształcenia ludności związanej z rolnictwem, stanowiący barierę restrukturyzacji rynku pracy (bardzo ograniczone możliwości przekwalifikowania i podjęcia pracy poza rolnictwem).

Infrastruktura techniczna:

- brak dostępu do komunikacji kolejowej.

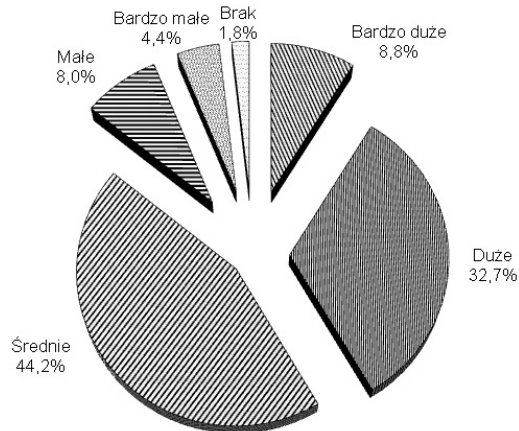
Jakość życia mieszkańców i zagadnienia społeczne:

- trudności lokalowe szkół podstawowych.

Turystyka:

- tylko częściowe wykorzystanie korzystnych walorów dla rozwoju turystyki,
- zabudowa najbardziej atrakcyjnych terenów gminy w postaci domów letniskowych.

Istnienie konkurencji przez wielu badaczy określano jako element, który warunkuje działania przedsiębiorcze. Od stopnia nasilenia tego czynnika często zależy przetrwanie danej firmy na rynku. Większość badanych przedsiębiorców określiła natężenie konkurencji na rynku swego działania jako średnie (44,2%), a nieco mniejszy odsetek jako duże (32,7%). Co dwunasty badany stwierdził, że ma bardzo dużą konkurencję (8,8%). Znikomy procent respondentów nie miał konkurencji, a tylko 4,4% badanych określiło ją jako bardzo małą (rys. 5).

Rys. 5. Natężenie konkurencji na rynku działania w ocenie respondentów
 Fig. 5. Competition rate on the local market in opinion of the respondents
 Źródło: Badania własne.
 Source: Authors' research.

Wielu przedsiębiorców wykazuje skłonność do partnerstwa rynkowego. Wynika ona głównie z kalkulacji kosztów przedsiębiorstw, ale także zwiększa szanse rynkowe współdziałających firm [Strużycki 2004]. Wśród badanych respondentów ponad połowa (53,1%) deklarowała współpracę z innymi firmami na rynku lokalnym. Stosunki te dotyczą w głównej mierze usług związanych z konserwacją i remontami maszyn oraz wymiany handlowej. Na te aspekty wskazała większość badanych, współpracujących z innymi firmami z gminy Gostycyn. Kontakty z innymi przedsiębiorcami, jak wskazali respondenci, dotyczyły prowadzenia księgowości czy usług transportowych, co wymagało kontaktu z innymi firmami. Jako główny powód, dla którego respondenci korzystali z możliwości współpracy, najczęściej pojawiało się stwierdzenie o bliskiej lokalizacji, poszerzeniu prowadzonej działalności oraz wspomaganii lokalnej przedsiębiorczości, a także promowaniu na rynku lokalnym własnej działalności.

Ograniczenia utrudniające prowadzenie działalności mają swoje podłoże zarówno w otoczeniu zewnętrznym firmy, jak i w wewnętrznych barierach funkcjonowania przedsiębiorstwa. Ocena i identyfikacja tych czynników umożliwia podejmowanie racjonalnych decyzji [Jaremczuk 2004]. Respondenci poproszeni o wskazanie uciążliwości prowadzenia działalności wskazywali na problem płynności finansowej (61,1% badanych określiło jako średnio uciążliwy w prosperowaniu na rynku, a 17,7% jako bardzo duży).

Podobnie największy odsetek respondentów wskazał na uciążliwość konkurencji. Niski popyt na oferowane dobra i usługi nie wydawał się być znaczącym ograniczeniem działalności (72,5% badanych określiło go jako średnio lub mało istotny). Ponad połowa biorących udział w badaniach za duży problem uważała podatki i opłaty, a także biurokrację w prowadzeniu działalności. Szczegółowe wskazania respondentów zamieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Uciążliwość prowadzenia działalności gospodarczej w gminie Gostycyn w podanych aspektach w opinii respondentów

Table 1. Difficulties connected with running a business in Gostycyn commune in opinion of the respondents

Czynniki	Poziom uciążliwości*										Razem	
	bardzo mały		mały		średni		duży		bardzo duży		L	%
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%		
Utrzymanie płynności finansowej	5	4,4	15	13,3	69	61,1	20	17,7	4	3,5	113	100,0
Podatki i opłaty	2	1,8	0	0,0	43	38,1	60	53,1	8	7,1	113	100,0
Niski popyt na oferowane dobra	7	6,2	32	28,3	50	44,2	13	11,5	11	9,7	113	100,0
Konkurencja	0	0,0	21	18,6	53	46,9	32	28,3	7	6,2	113	100,0
Biurokracja	0	0,0	5	4,4	30	26,5	64	56,6	14	12,4	113	100,0

*odsetek uciążliwości każdego czynnika obliczany był w stosunku do liczby respondentów – 100%

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

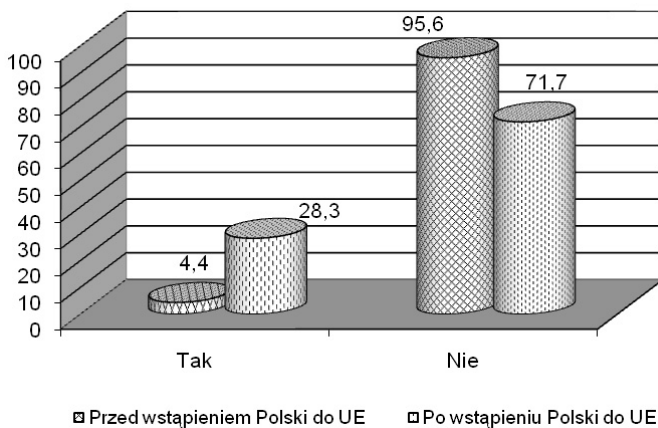
Obszary wiejskie z racji swojego położenia mają ograniczenia, które utrudniają działanie i rozwój przedsiębiorczości. W opinii badanych przedsiębiorców największą trudnością w prowadzeniu działalności były kłopoty w uzyskaniu niskooprocentowego kredytu (15,9% wszystkich wskazań). Drugim czynnikiem utrudniającym działanie na rynku były wysokie podatki (14,8%), podobne znaczenie miały wysokie koszty zaopatrzenia i dostaw (13,8%). Czynniki odnoszące się do klientów, takie jak: rozproszenie rynku, małą siłę nabywczą ludności oraz niską promocję gminy, można zaliczyć do kolejnej grupy barier o dużym znaczeniu. Jako mniej istotne trudności dla rozwoju przedsiębiorczości w gminie Gostycyn badani wskazali na: wysokie koszty reklamy, brak inicjatywy w działaniu ludności oraz niedostateczną infrastrukturę techniczną.

Wykorzystanie możliwości, które wynikają ze specyfiki danego terytorium, przyczynia się niewątpliwie do rozwoju. Dostrzeżenie szans na rynku lokalnym jest zapewne cechą każdego przedsiębiorcy. Uczestniczący w badaniach zostali poproszeni o wskazanie najważniejszego, ich zdaniem, atutu gminy Gostycyn. Przeważająca część badanych wskazała położenie gminy wzdłuż drogi wojewódzkiej (46,9%) jako największą szansę dla inicjatywy przedsiębiorczej. Istotne znaczenie możliwości lokalizacji działalności blisko potencjalnego klienta wskazało 16,8% respondentów. Widoczne było duże zadowolenie z infrastruktury gminy, która zajęła trzecie miejsce wśród czynników mających wpływać na rozwój przedsiębiorczości. Wśród szans niewymienionych w możliwościach

odpowiedzi respondenci wskazali na inwestycje w gminie i korzystanie z funduszy Unii Europejskiej jako czynniki zachęcające do tworzenia własnej działalności. Odpowiedzi te zostały sklasyfikowane w grupie inne, która stanowiła 9,7% odpowiedzi respondentów. Badani przedsiębiorcy upatrywali możliwości dla powstawania nowych firm w stosunkowo niskim koszcie siły roboczej (8,0%) na terenie gminy. Niewielki odsetek respondentów wskazał nienasycony rynek oraz niski koszt podatków od nieruchomości jako jeden z elementów mających być szansą dla rozwoju przedsiębiorczości.

Przystąpienie Polski do struktur Unii Europejskiej poprawiło zapewne perspektywę działania wielu przedsiębiorstw. W badaniach zadano respondentom pytanie, czy ich zdaniem poprawiły się warunki do prowadzenia działalności gospodarczej na terenie gminy po 1 maja 2004 roku. Odpowiedzi badanych w 43,4% wskazały, że zauważyli oni korzystną zmianę w prowadzeniu działalności na rynku lokalnym. Podobny odsetek badanych nie potrafił określić wpływu tego wydarzenia na funkcjonowanie kierowanych przez nich firm. Jedynie 9,7% badanych nie było zadowolonych z warunków do prowadzenia działalności po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Niewątpliwie możliwości korzystania z pomocy Unii Europejskiej są jedną z szans dla drobnej przedsiębiorczości [Rak 2006]. Prowadzący działalność gospodarczą mogli korzystać ze wsparcia unijnego przed wstąpieniem lub po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Wśród badanych przedsiębiorców jedynie 4,4% wskazało, że korzystało ze wsparcia unijnego przed 2004 rokiem. Po wstąpieniu do Unii Europejskiej odsetek respondentów, którzy brali udział w programach pomocowych zwiększył się kilkakrotnie. Szczegółowe dane przedstawia rysunek 6.

Rys. 6. Korzystanie z funduszy Unii Europejskiej przez badanych przedsiębiorców przed wstąpieniem i po wstąpieniu Polski w jej struktury (%)

Fig. 6. Use of the EU funds by the entrepreneurs before and after accession to the EU (%)

Źródło: Badania własne.

Source: Authors' research.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Przeprowadzone badania potwierdziły postawioną wcześniej hipotezę badawczą. Badania wykazały, że specyfika samej gminy Gostycyn tworzy bardzo dobre perspektywy do zakładania i prowadzenia działalności. Świadczą o tym dobry poziom infrastruktury, mnogość prowadzonych w gminie inwestycji oraz stosunkowo duża aktywność ludności lokalnej. Stwierdzono, że na terenie gminy dominuje drobna działalność, głównie w formie firm jednoosobowych. Przeprowadzone badania dały podstawę dla następujących wniosków:

- badani przedsiębiorcy ocenili wpływ własnej działalności gospodarczej na rozwój badanej gminy jako przeciętny lub mały,
- rozwijanie działalności obecnie funkcjonujących firm uzależnione było od możliwości uzyskania kredytu, co stanowiło jedną z głównych barier przedsiębiorczości,
- natężenie konkurencji nie było bardzo dużym utrudnieniem dla badanych przedsiębiorstw, świadczy to również o tym, że rynek lokalny nie jest jeszcze nadmiernie konkurencyjny,
- największymi trudnościami w prowadzeniu działalności były biurokracja oraz podatki i opłaty,
- podstawę do rozwoju przedsiębiorczości na terenie gminy Gostycyn stanowiły korzystny, zwarty kształt terytorium oraz usytuowanie wzdłuż drogi wojewódzkiej,
- stwierdzono występowanie współpracy między przedsiębiorcami na terenie gminy,
- duża część przedsiębiorców dostrzegła poprawę warunków do prowadzenia działalności gospodarczej po wejściu Polski do Unii Europejskiej, a odsetek korzystających ze wsparcia finansowego w ramach programów UE zwiększył się znacznie.

Zmiany w otoczeniu przedsiębiorstw prowadzą do ich rozwoju. Działania samorządu gminnego wpływają korzystnie na funkcjonowanie firm, stwarzają im warunki do rozwoju, a tym samym są próbą ograniczenia problemu bezrobocia na rynku lokalnym. Sami przedsiębiorcy, usiłując poprawić swoją konkurencyjność i rozwinąć prowadzoną działalność, podejmowali współpracę z innymi firmami w obrębie gminy. Przemawia za tym przede wszystkim bliska lokalizacja oraz świadomość wspierania lokalnej przedsiębiorczości, jako czynnika sprzyjającego rozwojowi gminy.

PIŚMIENNICTWO

- Baumol W. J., 1990. Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive. *Journal of Political Economy*, vol. 98, nr 5, 893–921.
- Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z., 2007. Region i jego rozwój w warunkach globalizacji. Wydawnictwa Fachowe CeDeWu, Warszawa.
- Duczowska-Piasecka M., 1998a. Przedsiębiorczość na wsi. [w:] Woś A. (red.). *Encyklopedia agrobiznesu*. Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna Warszawa, 634–639.
- Glinka B., 2008. *Kulturowe uwarunkowania przedsiębiorczości w Polsce*. PWE, Warszawa.

- Internet 1– <http://bip.gostycyn.pl/upload/27/250.doc> (2.01.2010).
- Jaremczuk K., (red.), 2004. Uwarunkowania przedsiębiorczości. PWSZ, Tarnobrzeg.
- Kosanowski J., (red.), 2004. Moja droga do sukcesu: przedsiębiorczość na terenach wiejskich. EPRD Biuro Polityki Gospodarczej i Rozwoju Regionalnego, Kielce.
- Kowalik T., 2000. Współczesne systemy ekonomiczne. Powstanie, ewolucja, kryzys. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa.
- Liebenstein H., 1968. Entrepreneurship and Development. *The American Economic Review*, vol. 58, nr 2, 72–83.
- Rak A., 2006. Przedsiębiorczość w rozwoju obszarów wiejskich. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce.
- Rogoda B., 2005. Przedsiębiorczość i innowacje. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Kraków.
- Strużycki M., (red.), 2004. Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu. PWE, Warszawa.

DETERMINANTS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF GOSTYCYN COMMUNE

The article presents the results of surveys, carried out in September 2009, among randomly selected, 113 entrepreneurs. Documents provided by the commune office and the Internet sources concerning this subject, were analyzed as well. The purpose of this work was to examine the conditions for development of entrepreneurship on the territory of a typical rural commune such as Gostycyn in the Kujawsko-pomorskie Province. The respondents were of the opinion that the influence of their activities on creation of new jobs, boosting local economy and the demand for products and services as well as infrastructure development, was rather insignificant. Competition on the local market was rated as average. More than half of the respondents confirmed cooperation with other companies. They also indicated difficulties in running a business, including: bureaucracy, taxes and bills, competition, maintenance of financial availability and poor customer's demand. Barriers disrupting development of entrepreneurship which were most frequently mentioned included: difficulties in obtaining low interest credits, high taxes, high delivery costs and dispersion of customers. Location near the commune main road was indicated by most interviewers as providing a good chance for development of entrepreneurship. A considerable group of the surveyed entrepreneurs noticed improvement in conditions for running a business in the area of Gostycyn commune after Poland's accession to the structures of the European Union, in 2004. Since then, the number of respondents taking advantage of the support provided by the Union, has increased significantly.

Key words: rural areas, entrepreneurship, development, Gostycyn commune

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 26.04.2010

CONTENTS SPIS TREŚCI

Karolina Babuchowska, Renata Marks-Bielska

- Wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich ze środków PROW
2007–2013 5
Supporting rural entrepreneurship by RDP 2007–2013

Katarzyna Banasiak

- Zachowania inwestorów w warunkach globalnego kryzysu finansowego 17
The investors' behavior in the condition of global financial crisis

Jolanta Bojarszczuk, Jerzy Księżak

- Ocena zasobów czynników produkcji oraz efektywności ich wykorzystania
w gospodarstwach mlecznych położonych w trzech rejonach województwa
lubelskiego 29
Evaluation of production factors and their efficiency in dairy farms localized
in three regions of lubelskie voivodeship

Agnieszka Brelik

- Doradztwo rolnicze i jego rola w rozwoju działalności agroturystycznej 41
Agricultural advisory and its role in agritourism activity development

Magdalena Chmura

- Ocena wsparcia finansowego z Unii Europejskiej w opinii rolników z powiatu
grudziądzkiego 49
Evaluation of the European Union financial support in opinions of farmers
from the poviat of Grudziadz

Alina Daniłowska

- Rola pomocy krajowej we wspieraniu przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-
-spożywczego w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej 61
The role of state aid for agri-food enterprises in the UE membership conditions

Piotr Gabryjńczyk, Magdalena Iwańska

- Stan i kierunki rozwoju przedsiębiorczości na obszarze Lokalnej Grupy Działania
„Krzemienny Krąg” 71
Entrepreneurship's condition and directions of development in the region
of the Local Action group 'Flint Circle'

Gabriel Główka

- Obligacje jako instrument finansowania projektów inwestycyjnych polskich
samorządów 83
Bonds as an instrument of financing the investment projects of local
governments in Poland

Sławomir Kalinowski, Barbara Kielbasa	
Znaczenie usług doradczych w kreowaniu aktywności inwestycyjnej producentów rolnych	91
The role of advisory services in the creation of investment activity of private farms	
Katarzyna Czerwińska, Krystyna Krzyżanowska	
Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw	101
Corporate social responsibility	
Izabela Kurtyka	
Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na terenie Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy	111
Agrotourism as a form of entrepreneurship in the 'Barycz Valley' Scenic Park	
Maria Jolanta Orłowska	
Sytuacja dochodowa gospodarstw o różnym kierunku produkcji	121
The income situation of farms with different directions of production	
Anna J. Parzonko	
Doradztwo a zachowania przedsiębiorcze na obszarach wiejskich	141
Consultancy versus entrepreneurial behaviour in rural areas	
Joanna Rakowska	
Udział sektora MSP w realizacji projektów w ramach wybranych działań SPO <i>Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw w latach 2004–2006</i> na obszarach wiejskich	153
SME's participation in realisation of projects under selected actions of Sectoral Operational Program ' <i>Increase of enterprises' competitiveness</i> ', in rural areas of NTS 2, 2004–2006	
Marcin Ratajczak	
Kondycja ekonomiczna małych i średnich przedsiębiorstw z obszarów wiejskich Warmii i Mazur	163
Economic condition of small and medium enterprises from rural areas of Warmia and Mazury	
Anna Piechna, Małgorzata Renigier-Biłozor	
Wyzwania marketingu terytorialnego a kreowanie tożsamości miast w Polsce ...	173
Place marketing challenges and the creation of city identity in Poland	
Tomasz Rokicki	
Stan i perspektywy rozwoju przedsiębiorczości wśród hodowców owiec	191
The situation and perspectives in development of sheep farmers entrepreneurship	

Lukasz Satola	
Ocena sytuacji finansowej gmin wiejskich w Polsce w latach 2006–2008	199
Assessment of rural communes financial standing in Poland in years 2006–2008	
Anna Siczko, Leszek Siczko	
Wykorzystanie portalu Allegro w e-biznesie skierowanym do rolników	211
Use of Allegro website in e-business addressed to farmers	
Agnieszka Wojewódzka	
Postawy przedstawicieli władz gmin i ich znaczenie dla rozwoju lokalnego	223
Attitudes of local government representatives and their role in local development	
Dariusz Zając	
Wielofunkcyjność gospodarstw rolników-przedsiębiorców	229
The multifunctionality of farms run by farmers-entrepreneurs	
Jan Zawadka	
Finansowanie i poziom zwrotu wydatków poniesionych na rozpoczęcie działalności agroturystycznej na Lubelszczyźnie	241
Funding and level of reimbursement of expense incurred on starting agrotourism activity in Lublin province	
Sławomir Zawisza, Małgorzata Dończyk	
Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na przykładzie gminy Gostycyn	251
Determinants of Entrepreneurship development on the example of Gostycyn commune	

